

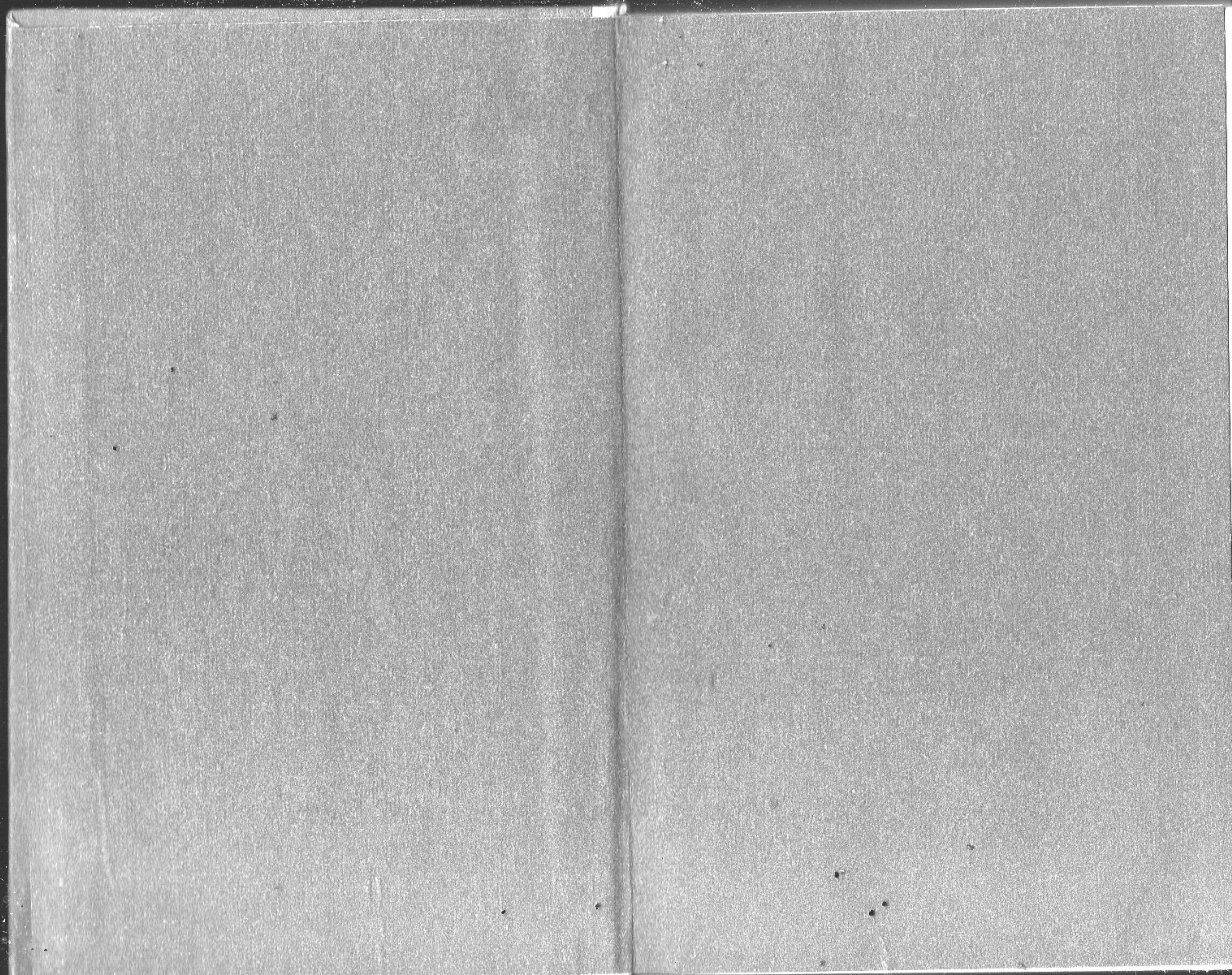
JAKUB KOLAS · **TEELAHKMEIL I**

JAKUB KOLAS

TEELAHKMEIL I

Jakub Kolas

TEELAHKMEIL

TRILOOGIA

ESIMENE JA TEINE RAAMAT

Valgevene keelest tõlkinud
Olev Jõgi

KIRJASTUS «EESTI RAAMAT» · TALLINN
1977

N(Valgevene)

K 63

Tõlgitud raamatust:

Якуб Колас

На ростанях

Трылогія

Дзяржаўнае Вучэбна-педагагічнае выдавецтва

Міністэрства Асветы БССР

Мінск 1958

Kaas ja ümbris: Heino Kersna

K 70303—381
M 901(16)—77 156—77

© Tõlge eesti keelde. Kirjastus «Eesti Raamat» 1977

Esimene raamat

POLESJE LAANEKURUS

«Ahaa, sina oled see, nännike! Noh, võta platsi, ajame väheke sõnad segamini!»

«Mis ma ikka platsi võtan, noorherra... Teil nõnda vagane, arvasin, et juba magamas olete, aga teie ikka nina-pidi ses va raamatus,» rääkis vana naine end istuma seades. «Ärge pahaks pange, noorherra: ma tulin õite kuulama, valutab teil pea veel või andis järele?»

«Andis järele, nännike, andis küll!» ütles noor koolmeister, koondades tähelepanu oma peale ja otsekui järele katsudes, mis selle sees sünnib. «Isegi unustatud, et ta üldse valutab!»

«Nooh, noorherra, mu kullapai, kuidas soovite: kui soovite, siis uskuge, kui ei, siis ärge uskuge, aga mina, jumalatõsi, laususin teile sõnad peale!»

«Isegi minule lausused?» oli koolmeister hämmastuses. «Milla see siis oli, kui sa jõudsid lausuda? Mina ei märganudki.»

«Eks teie istunud siin ja lugenud, mina aga laususin köögist, läbi ukse... Ei maksa pahandada, jumalatõsi, et laususin!»

Kõrget kasvu kuivetu mustajuukseline naine — ta oli siin kooliteeniija — muutus väga erksaks, ta silmad elavnesid, näoilme kõneles sisemisest veendumusest oma võimetes.

«Küllap siis sina see olidki, kes mind aitas,» ütles koolmeister muigel sui.

«Vaeh, noorherra, teie muudkui panete naeruks ega usu. Ei usu te põrmugi mind vana kändul!»

«Oh ei, nännike, miks ei usu, usun küll! Kuidas sina oskad lausuda, sellest räägitakse igal pool: Hatovitšõs, Malkavitšõs, Gantšavitšõs — igal pool räägitakse!»

«Hehee, noorherra, isegi tagant kaugelt Pinski kandist tullakse ning käiakse vana Marja juures,» ütles vanamemm uhkusega.

«Mismoodi sa selle lausumise nii selgeks oled saanud?»

«Eks ikka õppisin, noorherra, eks õppisin!»

«Kes sulle seda õpetas?»

«Vaeh, noorherra, iga asja teil kah teada tarvis!»

«Ega ühtigi, nännike, õpiksin ära, inimesed hakkaksid minugi juures käima ja mina aitaksin neid.»

«Ei seda tohi, noorherra!»

«Miks mitte? Või on see patt?»

«Ei tohi!»

«Või ehk on sul vanakurjaga tegemist, nänn?»

«Jumal hoidku, noorherra! Mis jutud teil vastu ööd olgu?! Kaitsku taevane arm! Ei maksa temast rääkida!... Isa, poja ja püha vaimu nimel!»

Polesje eideke, rahvatark Marja, heitis jumalakartlikult risti ette, silmad ikoonile pööratud.

«No mis see vanakuri mulle ikka teha saab? Ma ei karda teda, nännike, sest teda pole üldsegi olemas.»

«Hee, noorherra, aastaid teil veel napilt, vähe ilmas elatud.»

«Olgu, aga sinul, nännike, on, jumalale tänu, natuke siiski elatud, eks ütle siis mulle, oled sa kas või ükski kord vanakurja näinud?»

«Ei tule ta ennast igaühele näitama, noorherra,» põikles eideke otsesest vastusest kõrvale.

«Las ma siis ütlen sulle, nännike, kellele ta ennast näitama tuleb. Niipalju kui minul teda, kimbutab ta kõige rohkem rumalaid inimesi, kui nad joobnud on, ja ikka öisel ajal.»

Eideke seda ei uskunud ja vangutas pead. Ent koolmeister, veel päris nooreohtu poiss, kes alles äsja oli saabunud siia Polesje kolkakülasse oma esimesele õpetajakohale, muigas vaevalt märgatavalt omaette, olles kindel, et mutike nüüd kindlasti räägib mõne loo vanakurjast. Talle meeldis väga nõnda juttu ajada nende lihtsate inimestega, kes olid primitiivsest inimkultuurist veel õige vähe eemalduda jõudnud.

«Ega ma teile pikalt rääkima ei hakka, noorherra, sest niikuinii te ei usu, ja kui ehk mõnikord usutegi, siis ikka ütlete, et ei usu. Aga kui te mind ei usu, siis kuulge, mis minu Mihhalka teile räägib. Te peaksite ju minu Mihhalkat tundma? Ja kui te ka teda ei usu, siis küsige külarahva

käest. Mihhalka oli sedaaegu veel poisikene. Tuli teine Sjaltsost. Ja öö polnud sugugi pime. Ehk olete kuulnud, Sjaltso — pole meie külast kuigi kaugel, versta jagu, mitte üle selle. Inimesed on seal meie külast pärit, kümme-kond peret. Temal nainegi sealt võetud. Nänäh, noorherra, laksis teine seal käia, seal simmanitel, kuni oligi naine ära võetud. Sjaltso ja meie küla vahel pooles tees on vana kõrts, just surnuaia vastas. Seal on väheldane sooloomik ja pisikene jõenire hakkab sealt pihta ning jookseb teise jõkke, mida meil Tseljašovõ Dubi jõeks hüütakse. Ja niipea kui ta kord sest kõrtsist mööda oli saanud, nõnda midagi tema kallale kargas — ei loom, ei inime. Kus otse sööstab tema peale. Poiss tahab teisest kinni kahmata — ei saa: midagi paljast ja libedat, ei karvu seljas, ei riideid. Mihhalka virutab teise käe jõul kallalt ära, too aga muudkui kallale ja kallale. Ja kas teate, noorherra, uskuge või mitte, aga käristas uue pikk-kuue, mis tal üll, kraest saati lõhki. Võttis vaese poisi päris võhmale, koju jõudes oli kohe oimetu. Ütlete, et oli joomane, aga elus-ilmas pole Mihhalka viina võtnud, ei võta kangemat suu sissegi. Ja pärast seda oli kolm kuud palavikuga siruli maas, hädavaevalt mis ta jalulegi sai.»

Labanovitš — nii oli noore koolmeistri nimi — kuulas seda juttu suure põnevusega. Esiotsa tegi see talle pisut nalja, aga sedamööda kuidas juhtumi salapärasus jutustajat ennast aina enam kaasa kiskus, hakkas Labanovitšit huvitama miski muu, nimelt et inimesed nii lapsemeelselt ja kindlalt usuvad kurjusejõudude säherdust tumedat kokkukoondumist. Miljoneid aastaid ja rohkemgi on see usk püsinud, tema teke kaob mineviku pimedasse kuristikku, aga isegi tänapäevani ei ole inimhõimustus suutnud selle totruise kütkeist vabaneda...

«Huvitav!... Kunagi tuleb selle üle pisut aru pidada,» mõttis koolmeister endamisi. Kuid nähtavasti oli tal veel midagi muud peas, nii et ta küsis iseendalegi ootamatult:

«Nännike! Sinu Mihhalka ju oleks selle kätte võinud surragi?»

«Hehee, kulla noorherra! Oligi surm suu ääres teisel! Suure hädaga, suure hädaga mis ta sai terveks tohterdatud!»

«No küll on lugu: mis rumaluse pärast võib inimene surragi!» lausus noor koolmeister pigem iseendale ja jäi mõttesse. Ta pea oli pisut teisele küljele viltu, tumedad silmad, millesse sagedasti ilmus mingi varjatud mõtte-

peegeldus, vaatasid liikumatult toa nurka, kuid ei näinud midagi: nad otsekui silmitsesid sedasama mõtet, mis praegu liikus tema peas.

See ei jäänud vanal naisel tähele panemata ja ta vaatas mingi hirmu ja uudishimuga oma «noorherra» peale.

«Mis te nõnda kangesti mõtlete, noorherra?»

Labanovitš tõstis silmad tema poole ja puhkes naerma.

«Tead sa mis, nännike, tahad, ma ütlen, mida sina praegu mõtled?»

Nänn sattus veel suuremasse hämmeldusse, koolmeister aga ütles vastust ootamata:

«Sa vaatasid minu peale ja mõtlesid, et kui see noorherra pole veel ogaraks läinud, siis varsti läheb.»

Kooliteenija vaatas talle suure imestusega otsa, kuid Labanovitš tegi tõsise näo ning jätkas:

«Ei maksa arvata, nännike, et sina üksinda lausuja oled. Mine tea, ehk olen mina veel kõvem lausuja kui sina.»

«Mis siis sellest, noorherra, kõik võib olla,» vastas eldeke pisut nagu puudutatult.

«Ah, parem sülitada sellele kõigele, nännike, sest see kõik on jaburus. Parema ütle mulle: misjaoks me ilmas elame?»

Nänn ei teadnud, mis tooni kasutada, et mitte eksida, ja ütles:

«Äh, noorherra, mis te ainailma kõike pärite? ... Vaatan teie peale ega jõua ära imestada: istub nagu teab mis munk ja muudkui ninapidi neis va raamatuis. Eks vaadake terake aega, ja aitab küll. Muidu tule millal tahes, aga ikka te olete ninapidi raamatuis. Kes siis tohib nõnda üksisilmi ja kaua nende sisse vahtida?» Ja pärast lühikest vaikust: «Kröbiks teevad inimese, mis muud.»

«Nii et sa siis ei tea, nännike, misjaoks me ilmas elame?»

«Ei, noorherra, ei tea. Kui te puu käest küsiks, misjaoks ta kasvab, kas tema siis teile ütleks? Nõnda ei oska ka mina teile ütelda. Elame senikaua kui elu antud, sest elusana hauda ei minda, aga kui surm tuleb, küll siis maha maetakse.»

«Jah, nännike, sul on õigus. Me ei tea, misjaoks me ilmas elame.»

«Ja mis seda teada tarviski, noorherra? Inimene muudkui elab, niikaua kui talle jumalast antud. Ja kui on aeg surra, siis ta sureb.»

«Kuid kole on, et peab surema!»

«Mis te, noorherra, ühtainu peaksite sest surmast rää-

kima! Olete küll imelik inime! See noorherra, kes enne teid oli, see vahel käiski kuskil, kas jahiherra juures või Kurultšuki pool raudteemajas. Seal oli preilna, oh mis kena preilna seal oli! Teda pole praegu kodus, aga kui tuleb, siis näete ise!»

«Ons siis siin isegi preilnaid?» päris Labanovitš.

«Või veel, kuida siis pole!»

Nänn hakkas preilnaid üles lugema ja kiitma. Kõigepealt on neid vallakirjutajal tervelt neli. Nojah, vallamaja siit küll oma viisteist versta. Kuid leidub preilnaid ligemalgi: seitsme versta taga on maamõõtja tütar. Kõik noorhärnad siin ümberkaudu on temast sisse võetud. Ka üksikus talus, mis siit kolm versta, on preili.

«Misjaoks teil paremat otsida, noorherra: tütreid on ka jahiherral. Üks veel päris noor, aga teine vanem. See juba küsiski, et noh, kuida su noormees kah on.»

«Ja mis sina talle ütlesid?»

«Oi, ka seda ütlen! Et noorsand on kena!»

«Olen ma siis kena?»

«Miks siis mitte?»

«Noh, aga kes preilnatest kõige etem?»

«Kenad kõik. Minu meelest kenad kõik.»

«Ega sa mulle ometi naist taha sokutada, nännike?»

«Küll te ise naise võtate, noorherra... Kuid jahiherra pool tuleb teil külla. See teine noorherra, niipea kui õhtu, nõnda ta seal. Aga teie muudkui ninapidi raamatutes. Nemad teevad ju inimese kröbiks.»

«Sa võiksid ju posida, nännike, et ma neist lahti saaksin.»

Eldeke tunnistas koolmeistrit hulk aega, siis aga hakkas pikalt-pikalt naerma.

«Vaeh, noorherra, teil muudkui naljad suus!»

Nänn ajas end püsti, haigutas ja pööras pilgu aknasse. Väljast vaatas vastu otsatu pime novembrikuu öö.

«Ainult jahiherral on aknad veel valged,» lausus ta.

«Istu veel väheke.»

«Ei, noorherra, hilja.»

Ja nännike kobis pikkamisi kööki ahju peale.

Kooliteenija hakkas köögis ahju peal juba tasakesi norisema, aga Labanovitš ei olnud ikka veel voodis. Laual põles heleda varjuga lamp ja lebas lahtine raamat, mida koolmeister luges. Sedapuhku aga ei tahtnud lugemine edeneda, Labanovitš jättis ikka jälle raamatu sinnapaika ning kõndis mõtiskledes edasi-tagasi mööda tuba. Uus paikkond, uued inimesed ja koolitöö, mida pidi lähemal päevil alustama ja milleks ta oli nii kaua valmistunud — see kõik valdas ta meeli ja tal oli kerge ning hea, sest ta lootis oma esimesest iseseisvast avalikust tegevusest leida nii palju uut ja huvitavat.

Talle meeldis ka see Polesje kauge maanurk, mille kohta ta oli juba kodus ühelt vanalt teerisijalt nii palju huvitavat kuulnud, ja siinne rahvas, kelle keel ning kombed vägagi erinesid nende valgevenelaste keelest ning kommetest, kelle seast Labanovitš ise pärit oli; talle meeldis see puutumatu patriarhaalne maailm, mis igal sammul silma torkas ning tähelepanu köitis, ja isegi maastik, mille üldist tooni Labanovitš veel ei suutnud tabada, kuid milles samuti oli palju huvitavat ja tema arvamist mööda meeldivatki.

Ütle mis tahes, aga elada on juba iseenesest rõõm, suur õnn, elu on kalleim kingitus. Tähtsad on kaks poolt, millest koosneb elu, tema sügav mõte ja ilu — need on inimene ja loodus. Sest mitte iialgi ei kaota me huvi inimese vastu, sest inimmõistuse avaldusi on otsata palju, sest tema teed on määramatud, tema elu- ja teiste inimestega suhtlemise vormid otsata mitmekesised, lõplikult selgumata ega saa kunagi olla täielikud. Ja loodus! Kui palju meelehead valmistab ta meile! Sest loodus on äärmiselt huvitav raamat, mis seisab lahti meie kõigi silma ees. Seda raamatut lugeda, osata ära mõista tema paljutäenduslikku keelt — kas see ei ole õnn? Kahju ainult, et meie elu on selleks ääretult lühike, et seda raamatut küllalt lugeda.

Selliste mõtetega peatus Labanovitš akna all. Väljast vaatas vastu pime, must öö. Oli tunne, et madalaisse pilvedesse mattunud taevast aina raskemalt rõhub paljaks-laastatud maad. Pilkane pimedus tihedas liidus röske uduga tahtis seda soode ja metsade põue kaduvat tillukest küla päris alla neelata.

«Mis kohutav pimedus!» käis noorest koolmeistrist

ehmatus läbi. Tal oli heameel, et viibib praegu ses soojas varjulises toakeses, kus lahkelt ja nõnda tähendusrikkalt põleb lamp valge kupli all, kus kõik on nii vaikne ja rahu-lik ning miski ei sega mõtteid mõlgutamast. Ja samaaegu hakkas tal kahju neist teelistest, kel nii või teisiti tuleb sel hilisel öötunnil sõita või käia pimedaid poriseid teid, läbi koolmete ja üle soosildade keset metsi ning mädandikke.

Labanovitš läks tagasi laua äärde ja võttis raamatu käsile. Kuid ta mõtted olid nii hajali, et pidi selle sulgema. Jälle hakkas ta mõtlikult taas edasi-tagasi kõndima.

Homme tuleb külakupjalt küüti küsida ning vallamajja koolitarbeid tooma sõita; seal tuleb tutvust teha kohaliku kooliõpetajaga ja temaga mitmeis kooliasjus nõu pidada; samuti tuleb preestrile visiit teha ja paluda, et ta siiatuleks ning enne koolitöö algust palvet peaks. Jah, seda peab tegema, sest juba ammu oleks olnud aeg laste õpetamisele asuda. Nojah, ta määrati siia hilja. Kuid viivitada pole mõtet, sest nii ei jõua õppekavaga järele.

Seinakell tegi oma tööd. Ühetooniliselt ja mõõdetult kõikus pendel klaaskapis, olles nagu üpris rahul oma tegevusega, mida kinnitas järsk tiktitamine. Enne tundide lõomist ragises ja kärises kell tükk aega nagu kaevuvinna külma ilmaga ja pärast sellist sissejuhatust lõi meeldivalt metalsel häälel.

«Üsna hilja juba,» käis Labanovitšil läbi pea. Kell lõi kesköö tundi. Koolmeister viis lambi teise, veel pisemasse tuppa, kus seisis ta lihtne laudvoodi, heitis asemele ja hakkas lugema, raamatut «Tähemaailmad ja nende asukad».

Noore koolmeistri mõttekujutusse kerkis ulatuslik pilt lõpmata kaugetest maailmadest kogu nende salapärasuses ja ääretuses. Ja mida enam teda haaras see imeline kujutus ja need arvutud maailmad, mis on laialipillatult seal otsatuses, nii kohutavate ja nii meelitavate avaruste keskel, seda tühisemaks ja mannetumaks Maa ja tema uhke valitseja inimene muutusid. See lõpmatus tegi maakera olematuks, ta kadus sellesse nagu imetilluke tolmukübe. Ja kui tähtsusetuks, kui silmapaistmatuks muutus veel inimene oma murede, oma igapäeva pisiõiendustega! Uued mõtted ja meeleolud haarasid noort koolmeistrit. Kuid need mõtted paiskusid silmapilk laiali otsekui varblased, kelle sädistava parve keskele mõni paljasjalgne võrukael

viskab kivi; kohutav ja ebaõudus teadmiste surmast välgatas noore koolmeistri nende mõtete hulka ning peletas nad eemale. Korra nagu oleks elugi temas seisma jäänud. Üle ta keha jooksis värin, sest see surma kujutelm oli tekkinud täiesti ootamatult.

«Ma isegi pean surema!» mõtles noor koolmeister. «Tuleb aeg, kus mu elu lõpeb ja minust saab laip!»

Lühikeseks viivuks ta otsekui eraldus iseendast ja vaates ennast kõrvalt otsekui keegi teine, võõras inimene, kujutledes elavalt seda hetke, millal temast saab liikumatut laip.

«Ptüi! Kui ebameeldiv ja võõrastav see on!» mõtles Labanovitš. «Ja kõigest kõige pahem on see, et oleme surma ees kaitsetud ja nõrgad, et meil ei ole vahendit teda endist eemal hoida või vähemalt tema tuleku aega edasi lükata. Teda ei hoia ära palvetega, temast ei pääse mitte kuidagi. Minagi suren. Kas noores, kesk- või vanas eas, kuid fakt on see, et ma suren. Nagu kõik, mis sisaldab elu algeid, kuulun minagi surmale, sest kõik siin ilmas, mis alles elamiseks sündinud, kannab juba enda küljes surma märke ja pitserit. Ja inimesed on sellega harjunud, kellelegi ei tule pähe surma vastu protesteerida ega temaga võidelda, justkui oldaks juba ammugi kokku leppinud, et surma võimu inimese üle tuleb taluda, pidada seda võimu õiglaseks ning seaduslikuks. Kuid surm käib iga päev ringi, iga hetk hävitab ta nii noori kui vanu eluvorme. Ja me ei pane seda tähelegi, alles siis tekitab ta meis sügavat muljet, kui sureb keegi meie lähikondlasist või kui puhkeb katk ja inimesi hakkab surema massiliselt. Siis haarab inimest hirm, ta kaotab pea. Ja imelik küll, kui rikutakse pisitillukesi õigusi, siis võib inimene küünte ja hammastega neid kaitsta, aga kui variseb kõige alus, printsiip, langetab ta allahetlikult pea ja paneb selle sõna lausumata tapakirve alla.

Ptüi! Igavene jama!» mõtles noor koolmeister edasi. «Elad, teed plaane, otsid midagi, tahad midagi saavutada, loodad, aga tuleb tund — ja sa oled laip, raibe, ussiroog.»

Need mõtted rikkusid Labanovitši rahu ja jätsid kuidagi kibeda, ebameeldiva tunde.

Ta keeras suitsu, katsudes surma peale üldse mitte mõelda, pani suitsu põlema, et jagu saada ebameeldivaist mõtetest. See läks tal mõneti kordagi, sest Labanovitš oli sitke noormees, juurtega tugevasti elu küljes kinni, armas-

tas seda elu, mille künnisel ta seisis ja mis talle oli äsja õitsele puhkenud.

«Mispärast ma hakkasin surma üle arutama? Kustkohaast see mõte tuli?» küsis Labanovitš iseendalt ja hakkas otsima ühendust surmamõtte ja nende mõtete vahel, millest esimene nii või teisiti oli tekkinud. Koolmeister tuletas meelde kogu oma mõttekäiku, aga ei suutnud kuidagi seda ühendust leida. See asjaolu viis teda pisut hämmingusse ja hakkas huvitama.

«Ma jätsin midagi tähele panemata, mingi pilt või mõte lihtsalt läks meelest ära ja sellepärast tundub see mulle väheke arusaamatu ning ebaloomulik, kuigi maailmas üldiselt võttes midagi ebaloomulikku ei ole.»

Beinakell aga tegi lakkamatult oma tööd: ühetasaselt kõikus ta pendel ja iga oma sammu kuulutas ta lühikese tikitakiga. Enne löömahakkamist ragises ta ikka ühtemoodi, ja kui aeg täis, kostsid meloodilised löögid.

Labanovitš kustutas lambi.

Pisikene tuba jäi pimedaks ja vaikseks. Väljast vaatas tuppä pigimust õõ ja tihedate pilvelaamadega kaetud tume taevast. Oli vaikne, ei kippu-kõppu kuskil. Mõne aja pärast krabistas köögiukse juures hiir. Arvatavasti oli ta kuskilt leivakooriku leidnud ja trummeldas sellega vastu põrandat.

Labanovitš katsus uinuda, kuid uni ei tahtnud kuidagi tulla. Nõnda kui ta silmad sulges, kerkis otsekui ilmsi ta mõttekujutusse tee, mida mööda ta raudteejaama sõitis: otsatud sood, kus tervete trobikondadena heinakuhje, soosillad, koolmed, põlised pedajad, mis uhkelt tõstsid oma päid üle metsa, ja üldse kogu see ümbruskond, mis oli omamoodi eriliselt ilus ja äraseletamatult huvitav... «Kui haige inimene hakkab pikast teest mõtlema, siis on see märk, et ta enam ei pööra,» meenus talle teadmata kunas, kust ja kellelt kuuldud tarkus.

«Kõik see on selge jumps,» mõtles koolmeister ja keeras teise külje.

Pühapäeva varahommikul, kui koit idas oli alles punama lõõnud, istus Labanovitš juba vankris heintel ja sõitis külast välja. Pisike külake, kus põlnud rohkem kui üks tänav, jättis tusase ja kõleda mulje. Kõik oli lohakil ja

otsekui pooleli, nagu oleksid siinsed peremehed oma majad üles löönud ainult hädapärast ja teinud kõik ajutiselt, suutmata veel luua samasugust ilu ja korda, nagu muidu on iseloomulik valgevene külale. Tänav oli ühetasane ja lai. Peaaegu iga maja kõrval vedeles palgihunnikuid ja mädanes seal, kuid kellelegi ei tulnud pähe panna vähemalt omagi maja juurde purre, et pääseks läbi pori, millest tänav otse lainetas. Ja pori oli paks ning must nagu tõkat, talumeeste viiskudest, veisesõrgadest ja hobusekapjadest läbi songitud. Polesje rahvas aga oli selle poriga harjunud, temaga kodunenud, seda ei pandud enam tähelegi. Majad olid enamasti uued, ehitatud jämedatest siledatest palkidest. Kuidas kõrvalhooned õues paiknesid, selles polnud samuti kindlat korda ega süsteemi, vaid kõik oli valmis klopsitud kuidas juhtub.

Ühesõnaga, selle küla elanikud olid päris tõelised metsade lapsed, kes nagu oleksid alles päris hiljuti siia asunud ja alles äsja siirdunud ühelt eluvormilt teisele. Kõik nad olid kirglikud jahilkäijad, võtsid tuld juba ainult laskeriista nägemisest ja tabasid suurepäraselt märki. Teiste külade inimesi, kes elasid rohkem välimaa lähedal, hüüdsid nad poljaanideks ja tegid nõnda otsekui vahet nende ja iseendi, metsaasukate vahel. Metsal ja soodel aga polnud siin otsa ega äärt. Külagi seisis väheldasel lagedal keset metsa ja võsandikke, nii et Labanovitšil oli kõik need päevad selline tunne, nagu oleks ta millegagi kinni seotud või nagu oleksid ta riided liiga kitsad, sest põlilaas rõhus igalt poolt tiheda müürina külale peale, ähvardavalt, nagu tahaks küla rikkuda tema seaduslikke õigusi. Legendiku äärest läks läbi raudtee. Raudteetamm möödus päris küla lähedalt, riivates teisest otsast isegi tänavat. Kohe ülesõidu tagant algas mets.

Madal päike hakkas vaevaliselt metsalatvadest läbi tungima. Taevas oli selginud, tuul puhus idast; kerge öökülm oli lompidele õhukese jääkirmetise peale tõmmanud. Kõik viimased päevad vinetanud udu lahtus ära, kõik läks valgeks ja lahkemaks. Isegi see sünge mets muutus pisut heledamaks, tal oli nüüd sõbralikum ilme.

«Hõõ, külma on hakanud tegema!» lausus elavalt küüdimees Stsjapan Rõlka. Ta kalpsas vankrilt maha, murdis pajupöösast vitsa ja nähvas sellega oma lahjat, aga üsna kõrme astumisega hobust.

«Ohoo, küll on aga teil laialt metsa!» ütles koolmeister,

et külamehega jutuotsale saada ja temaga ligemalt tutvuda.

«Hoh, metsa on meil küll laialt!» tõendas küüdimees takka, pöörates näo koolmeistri poole. «Nüüd, kui raudtee siit läbi aetud, on teda hakatud maha võtma, aga ennevanasti oli mets hoopiski teistvärki. Ja loomi oli mis kubi sees. Meie küla ligiduses elutsesid mesikäpad. Veel meie külavanema isa — võib-olla tunned? — va Grõgor, tulest ja veest läbikäinud mees, tõi metsast elusa karupoja, oli teise emakarult ära kahmanud!»

«Mismoodi ta sellega hakkama sai?»

«Ah, jumal seda teab. Julge mees. Ning tugev nagu tamm. Ei sellest midagi, et nüüd teisel seitsekümmend turjal, aga kui ta poeg Raman, meie külavanem, vahel kodus mürglit tegema hakkab, siis võib vanamehel kops üle maksa minna ja ta tõstab teise oma käte peal üles nagu tita. Silmapilk on rahu majas, ehk küll Ramangi pole vilets vennike. Sedamoodu! Ja siis viidi see karupoeg krahv Potockile. Grõgorile anti voli krahvi metsades jahil käia, sai veel püssirohtu ning haavleid pealekauba.»

«Kas nüüd siin karusid ei ole?»

«Ei, ei ole: otsa saanud. Minema läinud, kaugemale, Tatarka kanti, kus paigad päramisemad, metsa paksemalt ja kuhu inimese silm harvem ulatub... On hakatud keelama, et metsas ei tohi laskeriistaga käia, on metsavahid ametisse pandud, seadused on valjemaks läinud. Ja metski jääb vaesemaks, loomad harvemaks.»

«Kuid mina olen kuulnud, et siin on veel palju metsloomi.»

«On, seda küll, aga või siis nõnda palju kui vanasti! Omal ajal leidis siin kopraid. Veel praegugi võib kaksipidi nende ehituste jäänuseid näha... Kõik jääb viletsamaks, jõudis küüdimees pisut nukrale järeldusele ja valkis, millegi üle mõlgutades.

«Jaah, kulla Stsjapan: elu ei püsi paigal, kõik siin maailmas muutub. Teiltki on raudtee läbi viidud, teenistust on nüüd rohkem, kauplemine käib kärmemini, uusi inimesi on juurde tulnud. Alles kolme aasta eest ei olnud teil isegi koolimaja, nüüd on see ehitatud, teie lapsed lähevad kooli, nad õpivad kirja tundma, hakkavad raamatuid ja ajakirju lugema, õpivad paremini põldu harima, et sellest rohkem kasu kasvaks, sest kooliharidusest paraneb elu igal juhul. Küllap on teilgi lapsi, Stsjapan, kes peavad kooli tulema?»

«On, Ivan ja Pjatrük, kõige parajamad koolisurad,» ohkas küüdimees.

Tema vastuses tabas koolmeister rahulolematust, et tema poisid peavad kooli minema.

Koolmeister jälgis küüdimeest huviga. Talle meeldis mehe Polesje-pärane riietus: must villane pikk-kuub, luitunud ja vastu pihta liibuv, punast triipu kodukootud vöö ja omatehtud torumüts. Tumeruuged juuksed pikad nagu papil, helehallid silmad, keskmist kasvu, laiade õlgadega, aeglane, kuidagi tõsise näoilmega — nii sulas ta ütle mata hästi Polesje looduse üldpilti.

Tee viis kogu aeg läbi metsa. Aeg-ajalt vaheldus mets vaheldaste lagendikega, mõnel neist oli rukkioras ja siin-seal servi kaudu igivanu, toreda krooniga pedajaid või kaharaks kasvanud jämedaid tammi, mis seisid nagu endisäegsed jõukad perekonnaisad. Need tammed olid Polesje metsmesinikud muutnud päris mesipuuadadeks, vinnates igaühe otsa oma kümmekond taru. Lagendike järel tuli taas mets, siin sihvakad pedajad, seal madal soovõserik. Pikad peenikesed kased kasvasid vaheldumisi hallide männitüvedega ja andsid maastikule nukra ning rõhutud ilme. Siis taandus mets jälle ning asendus otsata suurte soodega. Sood ulatusid metsa vahel päratu kaugele ja lõppesid metsapiirdega, mille ühtlane vööt kaugel taevarannal, vaevalt mustendas. Terve meretäis pikka rohtu oli talveks siia kolletama jäänud, sest siin ei käinudki kariloomad ega heinaniitjad. Lõputult mättaid, nende peal madalad männijässid, ammu ärakõdunenud puude mustavad juurikad kasvasid ja mädanesid siin igivanast ajast. Nende mätaste vahel väänlesid siin-seal läikivate laastudena veesonid, puhtad ja siledad nagu lihvitud klaas. Teadmata mis aegadest seisid nende kohal vanad, kuivanud ja pehastunud lepatüüd otsekui küünlad, vahtides kurvameelselt taevasse. Mingit sõnulseletamatut nukrust õhkus soodest, vaikset leina tõusis Polesje kolgaste monotoonsetest vaadetest, kus olid siiski tekkinud omapärased eluvormid, ja vaatamata kehvusele oli neil oma meeldivust ning ilu, oli oma tuseselt mõtlik ilme. Kuid need vaated väsitasi silma ja hakkasid rõhuma südant, nii et inimene püüdis tahes-tahtmata leida midagi sellist, mis võimaldaks puhata ja rahuneda.

Neid soode tühimaids vaadates tundis Labanovitš aeg-ajalt südames, nagu oleks ta elust ja ilmast ära lõigatud,

nagu oleks siin maailma lõpp, ja ta hinges hakkas maad võtma igatsus selle järele, millest oli lahkunud.

«Mida see Stsjapani-taat tunneb oma südames, mis mõigub ta meeles? Millise vastupeegelduse saavad temas Polesje päramaade pildid, mis jälje need tema hinge on jätnud?» mõtiskles koolmeister ja ta oleks vähemalt kor-rakski tahtnud saada sekssamaks Polesje talumeheks, kes istus tema kõrval, vaadata tema pilguga, mõista täielikult tema sisemaailma, tema lootusi, tema tahtmisi.

Sood lõppesid, tee ronis ülesmäge, pehmelt veeresid rattad läbi kollase liiva, mets võttis siin jälle hariliku ilme. Umbes kahe versta tagant lõppes mets ühel pool teed, asendudes õdusa lagendikuga, mille veeri mööda olid moodustunud kaunid metsasopid. Sellel lagedal, ütelda pool versta teest, asus kellegi talukoht, umbes nagu kesk-mine abimõis kõigi kõrvalhoonete, aia ja avara hooviga.

«Kelle see talu on? Kes siin elab?» päris koolmeister.

«See või? Siin elab maamõõtjaisand. Kohta hüütakse Zavitankiks. Siit on täpipealt pool teed vallamajja,» vastas Rõlka.

«Ahaa, see'p siis ongi see maamõõtja, kelle tütre-st kõik alnsed noormehed sisse võetud on. Siin see kaunitar elabki!»

Labanovitšile tuli meelde, mis ta kooliteenija oli rääkinud, ja uudishimulikult vaatas ta veel kord talu poole. Tähtlikult ja valmilt maalis mõttekujutus ta vaimusilma ette neiu, mingi lille, mis põlistes Polesje paludes puhta ja kaunina üles kasvanud. Mitte kunagi, isegi mitte mõtetes ei lubanud Labanovitš endale selle neiu vastu halb olla. Mõna «neiu» juba üksinda tekitas tal puhta ja kauni kujutuspildi, mida võis vaadata ja uudistada ainult kaugelt. Ja seal meenus talle paar-kolm juhtumit oma elust, mil samasugune ideaalkujutelm oli jätnud sügava jälje ta südamesse, kuid ta polnud sellest isegi vihjamisi ühelegi hingelisele rääkinud. Kui aga kõik on maamõõtja tütre-st sisse võetud, siis on ta kahtlemata nõiduslikult ilus. Isegi teda nägemata tundis koolmeister, et neiu on juba mingi võim tema üle. Ta oleks tahtnud kas või korraks seda tütarlast näha ja kogu ülejäänud tee viibisidki ta mõtteid maamõõtja tütre juures, ta juba kohtuski neiuga, suutis selles huvi äratada ja peaaegu kõiki selle kavalere ära varjutada.

Viimast korda tõmbus mets kahele poole laiali ja koolmeistri silme ees avanes suur sõõrjas väli, kena ja kutsum. Labanovitš hingas kergemalt, nagu oleks ta turjalt mingi koorem maha langenud, sest loksumine mööda juurikaid täis teed ja mets olid talle siiski tühimuse peale ajanud. Seda mõnusam oli nüüd näha inimelamute katused ja korstnaid, pealegi kui mõnest kerkis sinakat suitsuvinetki.

Küla oli päris suur, ta venis ühes jorus ja ainult künkal kiriku ümber seisis majad tihedama ning laiema kobarana. Vasakul, küla teises otsas, seisis vallavalitsuse maja, kaks kõrget punast korstnat mustakstõmbunud katusel. Vastasküljes, üle tänava, seisis valgete aknaluukidega koolimaja, selle kõrval kaks või kolm rippuvate okstega remmelgat. Enne külasse jõudmist kõssitas pisut teest eemal nukralt vana puukirik. Nüüd oli ta siis üksinda, maha jäetud, unustatud, ja ainult usklik teekäija seisatas temast möödumisel ning lõi risti ette, langetades jumalakartlikult pea. Mõlemal pool küla seisis tuulikud otsekui mingid koletised, tiivad pikalt õieli. Ühed tuulikud olid kärmesti töös, väledalt tõusid ja langesid nende tiivad, teised aga seisis vaikselt ja liikumatult, niisuguse ilmega, nagu oleksid nad millestki päris nõutud ja küsiks: «Miks siis meie ilma tööta seisame?»

Sõitnud üle lühidatest sillamademetest, veeresid rattad laiale külatänavale. Rahvas tuli parajasti kirikust. Vanad talumehed tegid vastu tulles aupakliku kummarduse, kuna trobikonniti seisvad noored tütarlapsed ja väledad noorikud, ise riides nagu moonid aias, müksisid üksteisele külge, pilgutasi omavahel silma ja heitsid kelmikaid pilke noore koolmeistri poole, kes oli ju siin esmakordselt.

Jõudnud koolimaja ette, hüppas Labanovitš vankrilt ja astus rõdutrepist üles. Uks oli lukus. Labanovitš koputas. Otsekohe kolises kaugemal eluruumides tool ja kostsid sammud. Uks tõmmati lahti.

«Vabandage. Ons koolmeister kodus?»

«Mina see olengi. Palun astuge sisse.»

Labanovitš järgnes peremehele, astudes kohmakalt oma poolsurnud jalgadega.

«Lubage tutvustada: teie ametivend ja naaber Labanovitš,» ütles külaline oma nime.

«Sahhanjuk, siinne õpetaja. Olge lahke, võtke mantel ära, istuge.»

Külaline ja peremees võtsid laua ääres platsi.

«Te olete uus, meie kandis esmakordselt?»

«Roheline jah, ja teie padrikutes ongi mul au viibida esmakordselt,» ütles Labanovitš muiates.

«Noh, kuidas siis teie koht teile meeldib?»

«Paremat kohta ei osanud ma oodatagi: vaikne, üksik. Miski ei takista töötamast,» rääkis Labanovitš.

Sahhanjuk naeris valju häälega.

«Ah teid idealiste, teid idealiste küll! Kui kauaks teil see idealism vastu lööb? ... Ja ikkagi näeh ma esimest korda inimest, kes siinsest pärapõrgust nii heal arvamisel on, pealegi veel niisugusest nagu teil.»

«Vabandage, aga teil siin on veel suurem kolgas.»

«Kuidas nii?» oli Sahhanjuk imestunud. «Meil on vallamaja, seltskond: preester, kirjutaja, velsker, uräädnik, salmilaulja, ka mujalt käib sagedamini inimesi.»

«Ja kindlasti käib Zavitankistki üks või teine siin,» naljatas Labanovitš peremehele vastu ja heitis talle prooviva pilgu.

Ametivend sattus pisut segadusse, sest ka tema oli maa-moõtja tütrele silma heitnud, nii et ta otsekohe taipas, kuhu naaber sihib.

«Kas te olete Zavitankis käinud?» küsis Sahhanjuk.

«Oh ei,» vastas Labanovitš, «ma arvan, et Zavitanki võlurneiu on austajaid ennegi suur hulk ja minu seal käimine ei teeks teda mitte raasugi asjemaks.»

«Kui teil, kolleeg, on selline suhtumine,» ütles Sahhanjuk lõbusalt, «siis ütlen teile: ka teie ei saa kohalike näitajate silmis raasugi asjemaks.»

«Ah, mul ükskama kõik ... Aga muide, võib-olla eksite sellega, kolleeg? Kuid jäägu see pealegi. Ma tahaksin teid paluda, et te mind oma seltskonnaga tuttavaks teeksite, sest peab ju, nagu kombeks öelda, andma keisrile, mis keisri kohus. Kui te oleksite lahke ja tuleksite minuga kirjutaja juurde, samuti preestri juurde ja võib-olla veel kuhugi, nagu teie seltskonna kombed seda nõuavad, oleksin teile väga tänulik. Siis läheks libedamini ja lihtsamalt, sest ma ei ole veel ilal pidanud visiiditegija rollis esinema.»

«Miks te siis nõnda ruttate? Muidugi tulen ma teiega kaasa, pealegi kui mul ongi vaja mõne mehe juures käia, aga saatke oma vanker parem koju ja jääge ise ööseks siia.»

«Ei, kolleeg. Ma pole koolis veel tööd alustanudki. Te olete kindlasti juba palju ära teinud ja ma ei jõua teile terve talve jooksul järele. Tahaksin teilt ka mõnesugust tarkust kõrva taha panna, sest teil on praktikat, ja nagu öeldakse, töö juba käe sees.»

Kõrvaltoa uks nihkus praokile ja lävele ilmus juba vanapoolne naine. See oli kooliteenija. Ta vaatas kõigepealt pika pilguga tundmatut koolmeistrit ja seejärel ütles oma koolmeistrile Polesje murdes:

«Noorsand, teite juurde tulid kaks noort naest, tahtvad kirja kirjuta.»

«Kas nad sigaliga tõid?»

«Ei old nähä, noorsand.»

«Vabandage,» ütles Sahhanjuk külalisele, «ma lähen ja juhatan need noorikud uksest välja.»

Ja Sahhanjuk kadus kööki. Kooliteenija Matrona silmitses külalist veel kord ja läks Sahhanjukile järele. Selge pilt, keegi oli tal käskinud Labanovitš korralikult üle vaadata, et hankida tema kohta usaldusväärseid teateid. Ja nagu näha, polnud see käsk väga kaugelt tulnud, sest paari minuti pärast vadis Matrona üle tänava, sihtides sinna poole, kus kirjutaja korter.

Üksinda jäänud, libistas Labanovitš pilgu üle oma ametivenna eluaseme. See oli palju parem kui tema enda korter. Paistis, et Sahhanjuk elas päris keskmist viisi, sest ta oli siin koolis olnud oma viis aastat. Ja üldse oli Sahhanjuk praktilise meelega inimene. Mingil moel oli ta nende viie aastaga, endal kuupalk kakskümmend viis rubla, osanud soetada viie-kuuesajalise kapitali, tal oli ka oma majapidamine. «Visa vennike oled sa küll,» mõtles Labanovitš. «Isegi kirja kirjutamise eest pole sul häbi sealiha võtta.» Laual lebasid koolipäevikud. Neid sirvides tuli Labanovitš järeldusele, et ta ametivend pole õpilastega kuigi kaugele jõudnud, ja veendus, et Sahhanjukist ei ole talle nõuandjat. Ühtlasi leidis ta, et ühist on nende vahel väga vähe ja et nad lähedasteks sõpradeks ilmaski ei saa.

«Noh, nüüd olen ma prii mees ja võime minna,» ütles Sahhanjuk sisse astudes, seisatas peegli ees, silmitses ennast, kohendas ruugeid vurre, silus peoga üle põskede, et ons habe hästi aetud, ja sidus kaela moekama lipsu. Sahhanjuk oli kuivetanud, üsna kõrget kasvu noormees, tal oli päris kena nägu, mida aga ilmetud kollakaspruunid silmad pisut rikkusid. Peale selle oli tal veel üks viga,

nimelt hääldamises: ta ei saanud r-i puhtalt välja ütelda, vaid neelas selle kuidagi alla ja ütles j.

«Kuule, Matjona, kui ma ei tule, jäta lõunapjaad õhtuks.»

Koolmeistrid läksid tänavale.

«Kuhu me siis kõigepealt läheme?»

«Hakkame õige otsast pihta, et kellelgi poleks pahaks panna,» vastas Labanovitš.

Mõnikond sammu teinud, astusid Labanovitš ja Sahhanjuk vallavalitsuse rõdutrepist üles.

«Lähme kantseleisse,» ütles Labanovitš. «Ühtlasi tuleb välja võtta vihikud ja kõik õppetarbed.»

Koolmeistrid astusid uksest sisse ja olid nüüd valla suurtoas. Suurtuba oli laamakas nagu hobusetall. Ruumi vastaspoolel rindvõrega eraldatud kõrgemal alusel seisis päratu suur roheline kaleviga kaetud laud, mille taga leias tugitoolis istus kirjutaja ise. See oli juba vanaldane mees, ta lai panthabe oli poolteed hallgi. Näoilme oli kirjutajal ütle mata tähtis. Ta tõstis pisut kassis silmad, otsekui oleks ta nüüdsama tubakat nuusutanud ja tahaks aevastama hakata. Kantseleis oli küll soe, kuid kirjutaja kandis istudeski vilte, sest tal oli jalgades reuma; ta näole olid oma jäljed jätnud kehavõitu tervis, omaaegne ulalelu ning pummeldamine, mille poolest ei olnud vallas kirjutajaga võrdsed. Kibedast polnud ta kunagi ära ütelnud. Kantseleikapis tsiviil- ja kriminaaltoimikute vahel seisis pudel «keisri silmavett», nagu tol ajal viina kutsuti, ja seda pruukis Pjatro Vossipavitš vallaasjade ajamisel üsna sageli. Tõsi küll, selliseid asjaajamisi polnudki tal nii väga palju, ta käis siin harva ja tähtsamail juhtumail, kuna kogu kantseleitöö tegi ära tema abi Dubeika, keda peeti juba kirjutaja kandidaadiks. Sellepärast käiski Dubeika, nina püsti, kandis maniskit-mansette ja pidas ennaast esimese numbri kavaleriks; piinlikult sile soeng ja sagedased pilgud peeglissee kõnelesid sellest, et Zavitanki preili oli ka tema südamesse kinni jäänud.

«Lubage tutvustada,» ütles Sahhanjuk, tuues ametivenna kirjutaja juurde, «Tselšõna kooliõpetaja.»

«Ahaa,» vastas kirjutaja kassis silmil Labanovitši otsa vaadates ja sirutas talle käe. «Tulite, tähendab, rahvast

valgustama?» küsis ta seejärel suusoojaks ja silmitses Labanovitši veel kord. «Nojaa, seda on tarvis teha,» lisas ta tähtsalt ja pärast seda Labanovitš teda enam ei huvitanud, sest ta oli praktilise meelega inimene, kes juba esimesest pilgust taipas, et kirjutaja elamisele pole uuest koolmeistrist suuremat kasu.

Seevastu Dubeika oli Labanovitšiga tutvumisel väga tähelepanelik ning joviaalne.

«Ohoo!» hüüatas ta. «Meie read täienevad. Väga armas, et haritud inimeste ringkond kasvab.» Ent otsekohe järgnes küsimus: «Kas seda kraami kah pruugite?» Küsides kergitas Dubeika lõuga ja laskis selle pihta sõrmega nipsu.

Labanovitš vaatas hämmastusega Dubeika otsa. Selline küsimus oli talle täiesti ootamatu, ta ei osanud midagi vastata.

«Noh, mõistagi mitte nõnda, et enam jalgu all pole,» õiendas abikirjutaja, «vaid seltskonnas, pärast seda, kui on tehtud partii preferanssi või pokki, siis viskad klaasi või paar. Mängite kaarte?»

«Ei, ei mängi.»

Nüüd oli Dubeika kord hämmastuda ja kogu ta ilme oleks nagu küsinud: «Mis haritud inimene sa siis üldse oled?»

«Noh, pole viga,» lohutas Dubeika. «Elate pisut, õpite ära. Käige aga tihti meie pool, sest teil seal on karukolgas, inimest silmaga ei näe ja peale jahikupja pole kedagi, kuhu minna.»

«Hehee, mis sellest ikka,» vastas Labanovitš, «inimesi leidub igal pool. Või kas Polesje rahvas inimesed polegi? Miks nende pool ei või käia? Mina arvan küll, et nende seas võib väga meeldivalt vaba aega veeta ja näha-kuulda mitte ainult huvitavat, vaid ka palju mõistlikku, mida iial ei leia viina juures või pokki mängides.»

«Ma ei mõista teid,» vastas Dubeika. «Mis huvitavat võib Polesje rahva juurest leida? Kui seal midagi huvitavat on, siis võib-olla ainult mõni soldatinoorik.» Seejuures heitis Dubeika paljutähendava pilgu Sahhanjukile ja naeris.

«Kolleeg on mungaseisusest. Ta eelistab laanekuru ja üksildust, tahab elada erakuna.»

«Teada puha need erakuelu elajad,» pilgutas Dubeika taas silma. «Vaga vesi, sügav põhi.»

Esimesed muljed tutvumisest ei olnud noorele koolmeistrile meeltmööda. Ta palus oma kooli jaoks määratud

raamatu- ja vihikupakid välja anda ning jättis uued tuttavat jumalaga.

Valla suurtoast tulles suundus Labanovitš välisukse poole, et õue minna, kuid Sahhanjuk ei lasknud.

«Ei, kolleeg, tuleb tutvuda ka kirjutaja näitsikutega, sest kui te nende juures ei käi, siis tähendab see nii suurt auhaavamist, et teile ei kingita ei ajalikus ega igaveses elus.»

Sahhanjuk võttis Labanovitši käevangu ja viis ta kirjutaja elukorterisse.

Avar ja valge saal oli puhas, korraliku ja linliku ilmega. Lauad ja lauakesed olid kaetud puhaste linadega või linnikutega. Toolid olid asetatud kindla korra järgi. Seintel rippusid mitmesugused pildid, ilusad raamid ümber. Saali nurkades seisis väikesed ümmargused lauad, kõigil valge pitsiini peal: seal lebasid pildialbumid. Akendel mitmesuguse kujuga vaasid. Ühesõnaga, kõik kõneles sellest, et siin toimetavad hoolikad neiukäed.

Nagu kõigest näha, oli kirjutaja vanem tütar Manja, mitte enam noor neiu, juba üle kahekümne viie, ennast valmis seadnud koolmeistreid vastu võtma. Ta oli oma näole mananud sellise ilme, mis talle oli peeglist paistnud kõige ilusam ning kõige sobivam, ja istus süütult laua ääres, lehitsedes «Nivat». Ta oli tumedat verd nagu mustlastüdruk ja näo poolest päris ilus, kuid ühtlasi oli tema juures ka midagi niisugust, mille tõttu ta paistis olevat kuri, isegi õel. Arvatavasti oli selleks kaasa mõjunud pikk oma tulevase ootamine, kuid see oli kuskil kurjadest vaimudest kinni peetud. Sahhanjuk saatis ametivenna galantselt kirjutajatütre ette.

«Labanovitš, Tselšõna kooliõpetaja.»

«Väga rõõmustav,» ütles Marõja Pjatrovna. «Olge head, võtke istet.»

Labanovitšile jäi mulje, nagu oleks ta ei tea miks vihane. «Kas mitte Sahhanjuki peale, kes ei otsi oma õnne mitte siitsamast käeulatusest, vaid kuskilt seitsme versta tagant, ja seepärast on ta Sahhanjuki vastu pisut tõre?» mõttes Labanovitš.

«Noh, kuidas teile meie kandis meeldib?» küsis kirjutajatütar.

«Üsna hästi. Ümbrus on väga kena ja mulle üldse meeldib Polesje.»

«Kuid teie ametivennale ta suuremat ei meeldi.»

«Ärge ikka ütelge,» vastas Sahhanjuk. «Kui see tõele vastaks, siis poleks ma viis aastat siin kükitanud.»

«Oli aeg, kus meeldis,» lausus Manja kerge ohkega.

Tuli sisse keskmine tütar Saša, täielik vastand oma õele. Ta oli sellest õnnelikumas olukorras, sest tal oli peigmees, kohalik uräädnik. Otsekohe tema järel ilmus ka kolmas õde Niina. Kõige noorem, Volga, käis linnas koolis, praegu oli ta kodust ära.

Labanovitšil oli neidude seltskonnas väheke piinlik ning ta ei osanud nendega jutulõnga hoida. Ta ainult vastas nende küsimustele, vastas tõsiselt, mis seda laadi näitsikuile ei meeldi, sest nad on ju harjunud, et neid lõbus-tataks, nendega nalja heidetaks, maad-ilmad kokku lobi-setaks, et aga oleks, mida naerda.

«Kas te laulate?» küsis temalt Saša.

«Ei. Kehvasti laulan,» vastas Labanovitš, kuna ta silmis välgatas vaevalt märgatavat naeru, «seminaris pani meie Kostka praktilise laulmistunni eest hädavaevaga kolmiinuse.»

«Mis kost see ka pani?» küsis vanem neiu arusaamatuses.

«Vabandage, mitte «kost see ka», vaid Kostka,» parandas teda Labanovitš. «Seminaris oli meil niisugune õpetaja, kes andis laulmist, ja keda hüüti Kostkaks.»

«Ei,» ütles Saša, «mind ei huvita see laulmine. Te võiksite küll viletsa tunni anda, kuid sellegipoolest ise laulda, noh, ütleme, romanssi.»

«Hoidku taevas!» naeris Labanovitš. «Mina hakaku veel romansse laulma! Ei laula neid mina ega taha, et keegi teine laulaks. Iseasi on kuulata head koorilaulu.»

Säärase vastusega lõi Labanovitš läbi igasuguse pärimise ses suunas: vaikisid neid, vaikis ka tema.

Siis pöördus jutt neidude ja Sahhanjuki vahel teistsugu asjadele, nende tuttavale, ühesõnaga, pandi käima tühja-jutuveski.

Labanovitš kuulas mõne aja pealt, siis aga tõusis püsti, palus vabandust ja hakkas jumalaga jätma.

Tagasi teda ei hoitud, ehkki viisakuse pärast paluti vahel sisse astuda.

«Või veel,» ütles Labanovitš omas mõttes, neidude toast väljudes, «ei minust ole niipea siiatulijat.»

Temaga koos tuli ära ka Sahhanjuk.

«Noh, kolleeg, kuidas teile need näitsikud meeldisid?»

«Mis seal ikka. Neiud nagu neiud muistegi. Küll aga on selge, et mina neile ei meeldinud.»

«Miks te nõnda arvate?»

«Ei, pole ju midagi arvata. Kõigepealt, ma ei teinud komplimente ega oskagi neid teha. Ehk oleksingi mõne välja mõelnud, aga ei saa ütle misega hakkama. Edasi, ei kiitnud midagi, mis nende valmistatud, ei laulnud romanssi ja ülepea ei osanud tooni hoida.»

Ja ta ei eksinud. Niipea kui koolmeistrid olid rõdu-trepi alla jõudnud, ütles Saša esimesena:

«Igavene mühakas! Kui juba Tselšõnasse saadetud, siis paremat ära otsigi.»

«Päris karvane: kohe näha, et seminarist, oskab ainult köhatada ja jorutada: «Õnnista, oh issand, mu hingekest!»» ütles Manja omaltki poolt.

Samal ajal läksid koolmeistrid preestri poole. Teel näitas Sahhanjuk, kes kuskil elab ja mille poolest keegi tuntud on. Nii elab seal talus velsker Garoška, leskmees, kes on paari heitnud ühe talunaisega ja ka ise talumatsiks muutunud. Tema poeg Maksim on Pinskis kõik koolid läbi käinud, kuid mitte ühtegi lõpetanud, viimasest, vaimulikust koolist aga tegi ta lihtsalt sääred. Nüüd on teine isa armuleivuline. Sääred aga tegi sellepärast, et neis koolides ei õpetatud midagi niisugust, mis vastaks tema laiale natuurile, see aga otsis rahuldust joomisest, kaardimängust ja teistest külakangelase lõbudest. Nüüd sihib teine köstri või vallakirjutaja abi ameti poole. Kuid esialgu on need ainult vagad soovid.

Preester on alles noor mees, kuid nigela tervisega, ta ei käi kusagil, aga talle meeldib, kui nende pool käiakse. Preestriemand, varem õpetajanna, on lõbus ja heasüdamlik naine, armastab väga pokki mängida.

Seal see maja alaga, kirikust järgmine, ongi preestri eluase.

Nii olid koolmeistrid märkamatult jõudnud preestri-maja väravasse.

«Palume väga, palume väga,» rääkis isa Kirõll, ruttas kärmel sammul uksele tulijatele vastu ja hakkas neid üleriietest ära aitamä. Ta ütles Labanovitšile esimesena tere, palus koolmeistreid istuda, nihutas neile ise tugi-

toolid ligemale ja kohtles neid üldse vägagi lahkelt ning tähelepanelikult, oli isegi rõõmsameelne, heasüdamlik.

Isa Kirõll oli aastatelt veel noor, lüheldast kasvu, kõhnuke ja kuivetanud mees hõreda tumeda habemega ja elavate, pisut rahutute tumehallide silmadega. Mingi kannatus oli oma jäljed ta kõhetusse näkku vajutanud. Isa Kirõll rääkis kõva häälega ja kiiresti, ta naeris tihtigi kõigest südamest, kuid rõõmu, seda südamest tuleva naeru peamist omadust, ei olnud tunda. Ja kui ta hetkekski vaikis, varjutas nukrus otsekohe ta nägu.

«Kas jõudsite Tselšõnasse juba ammu?» küsis isa Kirõll Labanovitšilt.

«Varsti saab nädal täis, isa Kirõll.»

«Kindlasti te ei arvanud, et satute säärasesse karukolkasse, mis?» päris isa Kirõll edasi ja naeris valju häälega.

«Kas te ka teate, isa Kirõll,» ütles Sahhanjuk, «kolleeg leiab, et meil siin on suurem kolgas kui Tselšõnas.»

«Ja tal on õigus, tuline õigus,» kinnitas isa Kirõll veendunult. «Meil siin on sihuke urgas, sihuke, vabandage, solgiauk, et teist samasugust ilmas enam pole.»

«Kui ma ütlesin, et teil, kolleeg, on suurem kolgas, siis mõtlesin, et teie elate raudteest kaugemal. Olgu kolgas ise missugune tahes, aga kui sa kuuled vedurivilet ja vagunirataste mürinat, näed liipritel neid sirgeid või kaunilt kooldus raudlatte, siis ei ole eraldatus inimestest ja kultuurist nii rusuv, sest raudtee on otsekui elav inimestevahelise sideme kehastus.»

«Millal siis te kavatsete koolitööga algust teha?»

«Tahaksingi teid paluda, isa Kirõll, et tuleksite lähemal päeval minu kooli palvet pidama. Nii et alustaksin teisi-päeval.»

«Ei maksa rutata,» lõi isa Kirõll käega. «Ega te ometi arva, et nemad, need lojused, mõistavad, et te nende huvides tahate vaeva näha, neid õpetada? Te veel ei tunne maamatsi: teed temale head, aga tema vastab sulle kõige mustema tänamatusega. Mats on seanahavedaja, varas, lakekrants. Muud tal meeles polegi, kui aga saaks sind nühkida ja tüssata. Mingit usku tal pole. Klaasi viina eest võib ta sind ära uputada, maha müüa. Neid tuleb kõvasti pihus hoida — näete, nii!» Isa Kirõll surus käed rusikasse ja raputas neid, näidates, mismoodi tuleb maameest pihus hoida.

Labanovitš ei osanud kuidagi oodata, et isa Kirõll võib

nii vihaselt maamehe vastu olla, ja üldse, et sellesse väikesekasvulisse preestrisse võis mahtuda nii palju vihkamist.

«Katsuge matsilt osta tükk leiba või klaas piima. Arvate, et ta teile müüb? Mitte ilma pealgi. Ülesostjale müüb, aga teile — ei mingi raha eest!»

Labanovitš ootas kärsitult, millal isa Kirõll oma vihavalinguga lõpule saab, et ütelda sõnake maamehe kaitseks. Labanovitš oli solvunudki, sest ta ise oli maalt. Või sest kaua tagasi, kui talle endale seminaris käimise ajal linna-kaagid karjusid: «Maakas, maakas! Kuş kase otsas su viisud ripuvad?»

«Vitatega tuleb ta läbi rookida!» lõpetas isa Kirõll vihaselt silmi välgutades.

«Ma ei saa sellega nõustuda, mis te ütlesite, isa Kirõll. Isegi siis mitte, kui see kõik õige oleks,» alustas Labanovitš, «ka siis ei tohi maameest nii rängalt süüdistada. Te ütlete, et maamees müüb ennem ülesostjale kui härrale, kuid härra mõiste alla mahub maamehel sageli igaüks, kes kannab kokardi või musta palitut. Ülesostjat ta tunneb, ülesostjaga ta elab, mõnikord sõimab teda ja sülgab talle näkku. Maamehe peale on harjutud vaatama nagu meesilase või mingi masina peale, mis peab aga kõike tootma, kõigile andma ja sealjuures veel kummardama ning ütlema: «Aitüma, et vastu võtate.» Ja kõik muudkui võtavad maamehelt nii või teisiti: võtavad väevõimuga, võtavad krutakitega, võtavad pettusega. Kui palju aga maamehele antakse? Kas maameest peetakse inimeseks? Kes selles süüdi on, et maamees on pesemata-sugemata, et ta on rumal ja elab nagu siga? Pühakirjas seisab ülevaht: «Silma silma vastu ja hammas hamba vastu.»»

Isa Kirõll kuulas, silmad langetatud, ja trummeldas sõrmega vastu lauda.

«Te ei tunne veel küllalt maameest,» vastas isa Kirõll rahulikult. «Rääkige mulle mis tahes, aga mina jään selle juurde, et vähe veel on matsi nahutatud!»

«Te ei kõnele hoopiski seda, mida mõtlete. Te lihtsalt olete ei tea miks maamehe peale tige,» ütles Labanovitš naeruga.

Sahhanjuk vaikis.

«Aga kas teate,» lausus ta viimaks, «meie siinseid talupoegi ei võeta kuskil öömajale.»

«Kes ei võta?»

«Teised maamehed.»

«Ja mis sellest? Ei vaidle vastu, teie talupojad võivad isegi halvad olla, aga sellest ei järgne, et ükski maamees kuhugi ei kõlba. Seesama härraskiht, kellele isa Kirõll kaasa tunneb, on nad ära rikkunud. Nagu tõsiasiad kinnitavad, on olnud sääraseid mõisnikke, kes ajasid ja ässitasid oma talupoegi naabermõisnikelt varastama.»

Kui jutuaajamine oli siinmaal, astus sisse preestriemand. Ta teretas, istus ja küsis Labanovitšilt:

«Kas kirjutaja juures käisite?... Noh, kuidas leiate kirjutajatütred olevat?»

«Tõtt ütelda, ma ei jõudnudki neid vaadata, sest olime seal väga lühikest aega.»

«Aga Saša on ju kenakene, eks ole?»

Isa Kirõll mossitas nagu ja lõi käega. Labanovitš vastas:

«Üsna aitaja tüdruk.»

«Näete nüüd, kahju ainult, et elate meist kaugel, muidu võiksite sageli Aleskat vaatamas käia.»

«Kas siin siis kedagi pole, kes selle ameti peale sobiksid? Võtame näiteks minu kolleegi?»

Sahhanjuk ja preester puhkesid naerma.

«Ei, minul ei ole seal enam mingit poolehoidu, tänu jumalale.»

Isa Kirõll naeris veel valjemini.

«Meie kooliõpetaja ütleb, et ei maksa kirvega kurgi püüda!» arvas ta.

«Pealegi olen kuulnud, et tal juba on peigmees.»

«Või maailmas lolle vähe,» lisas isa Kirõll jälle.

Emand ei jätnud:

«Noh, aga mis siis? Kas peigmeestele külma teha ei tohigi?»

«See poleks kristlik.»

«Aga kavalerile just kohane.»

«Politseiga õiendama hakata on hädaohtlik,» tähendas isa Kirõll.

«Karukolgas on teil seal, koolihärraken!»

«Kõik te elate karukolgas, härrased, aga ise pelgate kolgast. Ka kolgas elavad inimesed. Minule isegi meeldib säärane kolgas, preestriemand.»

«Õigus jah, jahihärral tütre kasvamas,» ei jätnud ega jätnud majaproua, «ja kuulukse, vanem olla väga ilus, väljanägemiselt juba päris preilna kohe.»

«Ei tea, pole neil käinud.»

«Miks siis preilid teid nii vähe huvitavad?... Oo, kavalust täis, koolihärraken!»

«Kah siin midagi, mis huvitaks,» mühatas isa Kirõll jälle.

Majaproua tõusis püsti, võttis paberossid, süütas ise suitsu ja pakkus külalistele. Isa Kirõll ei suitsetanud, kuid talle meeldis paberosse toppida ja nüüdki asus ta ametisse.

Tuppa tuli teenija — täisverd punapõsine Polesje tüdruk.

«Apanass Kaval tuli teid kutsuma, isake, palub haigele jumalaarmu anda.»

«Kes tal haige on?»

«Naine.»

«Ütle, et tulen kohe,» ütles isa Kirõll. «Üsna pea olen tagasi — siinsamas lähedal, teie aga, palun, oodake mind,» selgitas ta külalistele.

Isa Kirõll tõmbas sooja kirikukuue ülle, võttis risti ning kõik vajalikud esemed ja lahkus.

«Oh seda papiametit küll!» ohkas majaemand. «Isegi hinge tõmmata pole mahti. Ja tema on veel vilets, haige, vaevalt veab jalgu järel. Rahvas on meil toores ja metsik, koolihärraken. Teil Tselšõnas, koolihärraken (sõna «koolihärraken» tuletas preestriemand hellitusvormina sõnast «koolihärra»), on hoopis teistsugu inimesed. Kuid meie omi ei kiida teile keegi. Kas teate, mis meil juhtus? Isa Kirõll — sellest saab juba kaks aastat — oli heinamaal. Hein tal laiali visatud ja kuivab. Kuid keegi külamees — on siin üks säärane jõhkam — sõidab hobusega otse üle preestri heintel. Isa Kirõll läheb teise juurde ja sõnab: «Kas sa teed ei tunne või ei oska sa ümbert läbi sõita, et hobusega heinte peal sõtkud?» Kuid see kahmab sõnagi lausumata preestri juuksed pihku ja kukub katkuma! Tuli mu papike koju, nõnda kui ta peale vaatasin, nägin kohe, et juuksed salgukaupa välja kistud! Nii kui hullud kallal, nii kui hullud!»

Majaproua rääkis seda lihtsalt, isegi väikese muigega.

«Meie rahvas, tuleb tõele au anda, on toores ja metsik. Ainult uraadnikut peljatakse, ainult tema vastu on aukartust. Aga kes võiks neile rohkem head teha kui isa Kirõll?» jätkas preestriemand. «Andis maa nende kätte, heina- niidu andis, jagab neile arstirohtusid, aitab hüva sõnaga. Ei ilalgi pole ta neile midagi keelanud.»

Poole tunni pärast jõudis isa Kirõll tagasi, väsinud ja süge.

«No kuidamoodi sa neid pörgulisi ei kiru?» pahvatas ta vihaga. «Söödavad haigele sisse tont teab mida, võid neile

rääkida, võid käskida — ei, ikka tehakse omamoodi! ... Ja mustus! ... Sead, sead!»

Pisut rahunenud, sõnas isa Kirõll naisele tasakesi:

«Saada talle Paraskaga midagi.»

«Ja siiski olete teie, isa Kirõll, palju parem kui need, kes räägivad rahvast ilusaid sõnu.»

Isa Kirõll heitis käega.

«Teate mis, sõbrad: istume õige lauda.»

7

Labanovitši elutuba lahutas klassiruumist palksein ja sinna pääsemiseks polnud muud vaja kui avada madaluke uks. Alles äsja oli valgeks läinud ja päike tõusnud, kuid koolilapsed hakkasid juba tulema. Iga nende samm, iga liikumine ja öeldud sõna kostis õpetaja elutuppa ära.

Alles eile oli külavanem Raman Kruglõ küla läbi käinud ja andnud talumeestele käsu lapsed kooli saata. Ta rääkis tänaval kord ühele, kord teisele, kellega kokku sai:

«Homme saatke lapsed kooli!»

Seejuures tegi külavanem asjaliku näo pähe ja tahtis üldsegi ülemusliku väljanägemisega olla. Ta ruske, ahjuuksena laia kraega kasukas vilkus külavahel siin ja seal. Kui ta vajalike isikutega kokku ei sattunud, mindi akna alla ja pöristati sõrmedega vastu ruutu:

«Hei, Kandrati! Tule õige siia!»

Kui Kandrati toas ei olnud, kutsus ta välja Alena või Paraska ja ütles niisama kärealt:

«Homme saatke lapsed kooli!»

Oma kohus täidetud, tuli Raman koolimajja.

«Kas noorhärja kodus?» küsis ta kooliteenijalt tasakesi.

«Kodus, külavanem, kodus!» vastas eideke pooleldi laulva häälega.

Labanovitš kuulis seda jutuajamist.

«Astuge tuppa, külavanem, astuge tuppa!»

Külavanem pruuskas paar korda ninaga. Köögiuks kääksatas. Selle üks pool avanes, kuna teine võppus külavanema laia õla tõukest.

Paari sammuga oli Raman läbinud terve magamistoa ja seisis teise kambri uksele. Iga ta samm jättis põrandale märja laraka, päratumate viisulaatsakatega tõi ta tuppa nii paksult pori, et see poleks isegi hoolsa peremehe vigla peale korruga mahtunud.

«Noh, kuidas käsi käib, külavanem?»

«Taevas olgu tänatud. Kuidas noorhärjal tervis?»

«Teate mis, külavanem: ärge kutsuge mind noorhärjaks, sest ma pole härraste poeg, minu isa on samasugune talumees nagu teiegi.»

Labanovitš pakkus külavanemale diivanil platsi, sest kebjakesed toolid, mida siin ainult kaks oligi, ei oleks vist küll suutnud tema soonist tüüakat keha taluda.

Külavanem, nagu kõigil Polesje meestel kombeks, kandis pikki juukseid. Ruuge kitsa sokuhabeme ja pisut sünge altkulmu pilgu tõttu nägi ta välja nagu kuninga kella-lööja. Silmitsedes tema vägevast kehaehitusest ja laia lahtist rinda, millel olid veel suvise päevituse ja tuule jäljed, läks Labanovitš mõtte tahtmatult tema isale Rõgorile, kes, nagu Štajapan Rõlka teadis, tõstnud külavanema kätega üles nagu poisipõnni.

«Sitke rahvas, ehk küll elab soodes,» mõtles Labanovitš.

«Nii et juba läheb utsitamiseks lahti?»

«Jaa, külavanem, tuleb peale hakata.»

«Nojah, ma juba andsin käsu, et oleksid poisid kooli saadetud.»

«Miks siis ainult poisid? Ka tüdrukud peavad koolis käima.»

«Mis käijaid neist!» lõi külavanem käega. «Katsu neile kooliminekuks rääkida — hakkavad naerma: see on nende meelest väga imelik. Kui kõik poisidki käima hakkaksid.»

Labanovitš selgitas külavanemale, nii kuidas oskas, et ka tüdrukutel on koolitarkust vaja, ja näitas, millest see vajadus tuleb.

Külavanem kuulas, silmad kisis, ja noogutas ainult takka.

«Beda küll, noorhärja ...»

«Beda te ütlesite õigesti.»

«Jajah, muidugi.»

«Mis tõsi, see tõsi.»

Kuid koolmeister nägi külavanema näost, et ükskõik millised argumendid ei suutnud teda veenda, et ka tüdrukutele on koolitarkust vaja. Et seda tarkust (koolitarkuse all mõistis külavanem oskust lugeda, kirjutamine aga, mats teda võtku, ilma selleta võib kergemini ära elada!) on vaja meestele, selle vastu külavanem ei vaieldud. Ta pidi ametiasjade pärast vallamajas käima. Seal aga laotakse sulle terve kuhi kõiksugu pabereid ja käske kätte.

Vahel peab kohtukutsed ära viima, vahel kelleltki maksuvõlga sisse nõudma, vahel kirjad üle andma.

Selliseil juhtumel talitas külavanem oma erilise korra järgi. Ta ladus kutsed omaette, kirjad omaette ja maksuvõlad omaette. Ja nüüd pidi ta pea üsna kenakesti vaeva nägema. Ta küsis vallamajas järele, kellele kutsed on, ja pani nad sealsamas niisugusesse järjekorda, nagu neid oli vaja ära viia, võttes aluseks kauguse. Ütleme, kutse Mikita Tsjaluš kale, kes elas siinpool tänavat. Tema kutse pandi kõige peale, temale järgnesid teine, kolmas ja nii edasi. Pärast seda õppis külavanem pähe, kellele kutsed pidid minema. Niisamuti maksunõudmised. Kirjade kohta maksis teistsugune kord. Kõigepealt oli neid vähe ja ümbrikud olid mitut värvi ning erisuguse suurusega. Ütleme, sinise ümbrikuga kiri tuleb viia Gavroļa Zaleznõle, valge ümbrikuga Jazep Nõrkale, kortsunud ja määrdunud kiri aga lesknaisele Teklale... Nojah, kui need segi läksidki, mis sest ikka häda: tervisi lugedes saavad ise aru. Küll eided seda kohe taipavad.

Kõik paberid kokku korjanud, seisis külavanem veel mitu minutit sügavas mõttes, justkui teeks iseendale eksami. Oleks võinud teda nelikümmend korda hõigata või mõne sammu kaugusel püssi paugutada — niikuinii poleks ta sel ajal midagi kuulnud. Eksami ära õiendanud, muutus Ramani tuju paremaks, ta näoildest kadus pinge, mis tihtigi oli segi piinaga, ja juba tavalise inimesena läks ta sinna, kuhu tarvis. Kui aga ta mälust mingi pisiasi kadus, jäi külavanem äkitselt keset tänavat seisma, vahtis oma pabereid, vahtis hulk aega ja ainiti pilguga. Seejuures vangutas ta pead ja tihtigi kaotas lootuse seda pisiasja leida. Siis vantsis ta uuesti vallamajja, näol varjamatult löödud ilme.

Laste hääled valjenesid ja tungisid kõvemini koolmeistri elutuppa. Labanovitšit valdas kerge ärevus: täna sel päeval näeb ta silmast silma neid lapsi, kes ta hoolde antakse ja kelle eest ta peab endale võtma moraalse vastutuse. Juba varem oli Labanovitš kooliasjadest nii- ja teistsuguseid mõtteid mõtelnud. Nüüd haarasid need teda veel suurema jõuga. Teda ei rahuldanud ainult kooli õppekava täitmine. Labanovitš määritles enda kui kooliõpetaja peamise ülesande järgmiselt: äratada õpilastes kriitiline mõtlemine, panna see neis tööle, et neil iga nähtuse ja asjaolu puhul tekiksid küsimused: mismoodi on nad tekkinud? millised on nende põhjused? Ja üldse et iga asja võetaks teadli-

kult. See kriitilise mõtlemise äratamises nägi Labanovitš algeid suurest sotsiaalsest liikumisest, mis pidi rajama laheda tee uute eluvormide juurde. Sest kui inimene hakkab mõtlema, selle olukorra põhjuste üle juurdlema, milles ta on, siis ta kindlasti ei lepi oma saatusega ja püüab endale kätte võtta parema koha elus. Ja kui inimesel silmad lahti lähevad, valib ta ise endale tee ja suudab ise enda eest vastutada. Meil ju ei ole õigust inimestele oma tahtmist peale suruda, nõuda, et nad talitaksid just nii, aga mitte teisiti, sest kes võib pea anda, et meiegi ei eksi? Sellega võib seletada ka asjaolu, et nii- ja teistsugused rahvajuhid, kes on haaranud oma veendumuste tulisusega inimehulki ja viinud neid edasi, on suutnud seda teha ainult selle piirini, kust algasid takistused. Rahvahulgad aga ei saanud aru, mis takistused neid on ega tahtnud neid ületada. Siitpeale tekkisid arusaamatused. Rahvajuht hüüab meelekihedusega: «Oh pime, tühine mass, loomakaril!» Rahvahulk aga karjub vastu: «Petis oled! Kividega surnuks visata!»

Juba mitmendat korda vaatas koolmeister kella, mõeldes, kas pole juba aeg koolituppa minna.

Seda küll, täna on alles algus, lapsed vaid tulevad korraks; esialgu ta ainult tutvub nendega ja paneb nad päevikusse kirja. Böda ikkagi rahulikum: vähemalt esimesed sammud tööle asumiseks saavad tehtud.

Lapsed olid pisut kodunenud ja hakkasid julgemini ning elavamalt kilkama. Vahetevahel oli kuulda, kuidas nad jooksid mööda pinke, naersid ja hõiklesid. Mõned hiilisid hiljakesi koolmeistri elutoa ukse taha ja piilusid ülima põnevusega pragude vahelt. Samuti jooksid nad kööki, nagu tahaksid juua. Mõned tammusid kartlikult ühe koha peal ja vahtisid ringi, mõned pärisid tasakesi koolinännilt:

«Kuidas ta on, nännike, kuri või?»

Ja kui Labanovitš kööki tuli, pistsid nad putku otsekui hõred kassi eest.

Kooliteenija naeris tükk aega suure lõbuga: lapsed ja nende hirm koolmeistri ees olid ta meelest väga naljakad. Ta rääkis Labanovitšile, kuidas koolipoisid olid tema üle pärides ise oma kõrvu mudinud, justkui oleksid juba ette päri, et neist tirima hakatakse.

Klassitoas oli paarikümne õpilase ümber. Nõnda kui Labanovitš sinna ilmus, vadisid nad kokku koolimaja igast nurgast ja jäid seisma tiheda trobimikuna otsekui hirmutatud lambakari ja vahtisid nõnda oma õpetajat nagu

ilmaimet. Märgatav enamik neist olid uustulnukad. Kõigil koolipoistel olid jalas viisud ja seljas nagu vanadelgi meestel villased pikk-kuued, tumedad või heledad. Rinnaesised olid laiali nagu nende isadelgi.

Koolmeister teretas. Sellele vastasid mõned poisid, kes juba olid koolis käinud.

«Miks teid nõnda vähe on?» küsis Labanovitš.

«Ju nad tulevad veel,» vastas üks vanem poiss.

«Homme on rohkem,» lisas teine.

«Ja teie, mudilased, tulite alles esimest korda kooli?» küsis koolmeister väikestelt sõbralikult toonil.

Need löid silmad maha, ainult üks, kõige hakkajam, sõnas lühidalt:

«Jah.»

8

Õpilastega juttu ajanud ja veidike nende hirmu peletanud, tõi Labanovitš päeviku ja hakkas nimesid üles kirjutama. Lapsed tulid julgemini oma õpetaja juurde ja vastasid tema küsimustele. Seejuures ilmnis tihtigi lapseloomuse lihtsus ja siirus, mis õpetajale ja tervele koolile rohkesti nalja tegi, kutsudes esile naerupahvakuid.

«Ütle siis nüüd, väikemees, kuidas su nimi on,» küsis Labanovitš ühelt poisilt, kes tuli nime kirja panema.

Poiss vaikis ja vaatas õpetajale oma selgete silmadega otsa. Nähtavasti tundus see küsimus talle kuidagi kahtlane: kas ei ole siin mingit krutskit, võib-olla tahetakse teda haneks püüda? Tema meelest oli see küsimus hoopiski lihtlabane ja mõttetu: või siis ei teata, kuidas ta nimi on!

Kuid koolmeister ei jätnud ja küsis uuesti tema nime.

«Kas sa ise ei tea?» küsis poiss omakorda.

«Ei, ei tea; kui teaksin, ega ma siis küsiks.»

«No kuida siis nii? Ivan, ja asi nudi!» lausus poiss valjusti ja veidi ärritatult.

«Ja mis sinu nimi on?» küsis koolmeister teiselt poisilt.

«Larjon,» vastas see kärmesti.

«Aga mis su isa nimi on?»

«Kandrat.»

«Ja sinu liignimi?»

Poiss kattis näo kätega ja puhkes naerma.

«Mis siin naerda on, Larjon?»

«Ma'p tea, mis ütelda.»

Üks poiss, kes oli kogu aeg vaikides istunud, küsis koolmeistrilt:

«Mis sa siin ühtelugu pärid, kuida meie nimed on?»

Noor koolmeister püüdis leida igati teed laste südamesse, võita õpilaste usaldust. Ta laskis nende mõnikord jämeda-võitu käitumise ja otse temale määratud ütlemised kõrvust mööda, teades, mis tahumatust keskkonnast nad on tulnud, ja arvesse võttes, et see aja jooksul kõik märkamata kaob, iseenesest, koolikorra ja -distipliini mõjul, mis sõltub peaaegjalikult temast endast. Kõiki nende seda laadi vigu püüdis ta parandada ja märkida nii, et tundlikku lapselinge mitte solvata või riivata.

Esimesed sammud olid tehtud. Lastele tuli elu sisse, nad muutusid lõbusamaks ja said lahti sellest kinnisusest, mille kammitsas nad veel äsja olid olnud. Labanovitš ajas nendega väheke juttu ja laskis nad vahetundi pidama. Selleks ajaks aga oli saabunud ka isa Kirõll. Nad astusid koolmeistri tuppa, rääkisid ühest ja teisest, kuni lapsed jälle kogunesid. Isa Kirõll seadis ennast viivitamatult valmis ja läks õpetaja saatel koolituppa. Seal pidas ta joo-neti maha väikese palvuse, ütles lastele lühidalt jutlust, milles manitses neid tarkust koguma ning olema sõnakuu-likud, laskis pärast tervise ja arusaamise soovimist risti suudelda ning piserdas neid pühitsetud veega.

Parast jumalateenistust andis koolmeister õpilastele käsu ka oma mänguseltsilistele ütelda, et homme kõik kooli tuleksid, ja laskis nad koju.

Elava sumina ja kõrge lippasid lapsed välja, nii et kogu tänav oli heledaid hääli täis, ja pudenesid maju mööda laiali. Nad olid isiklikult tunda saanud, et kool ja koolmeister pole kärgeltki mitte nii koledad asjad, nagu oma mõttes oli arvatud.

Isa Kirõll ei jäänud enne ärasõitu teed jooma, sest päev oli lühike ja sõitmine nigel. Minema hakates palus ta Labanovitšit usuõpetust anda, sest temal endal olla kauge siin käia.

«Ja mis palgasse puutub... siis lepime kokku, jaotame ta õiglaselt.»

Koolmeister nõustus, ehkki vastumeelselt.

«Tulge ka meid vaatama, oleksime väga rõõmsad,» ütles isa Kirõll juba vedruvankrile istudes.

Labanovitš oli jälle üksinda. Toas tekkis nii sügav vaikus, et see ei saanud temast märkamata jääda. Ja see vaikus oli nukker, nagu ta siin polnud veel tundnud. Tal

tuli tahtmine välja minna, värsket õhku hingata. Samas meenus talle, et ta kõige ligema naabri, jahikupja-isanda poeg oleks pidanud kooli tulema, aga ei tulnud. Ja ei tulnud arvatavasti sellepärast, et jahikubjas ei pidanud aukohaseks oma poega saata, enne kui ta pole koolmeisteriga kokku saanud ja temaga läbi rääkinud, sest koolmeister on siin uus, tundmatu inimene. Ise aga ei kuulunud jahikubjas sinise rahva hulka, kelle teenistuses see kool seisis.

Lõuna söödud, hakkaski Labanovitš jalutama minema. Ta läks välja. Tänav oli nii porine, et koolmeister ei julenud teisele poole minna. Seepärast pöördus ta väljade vahele, kus seisis kaks tuulikut, ja jõudis varsti kitsa jalgrajani, mis viis raudtee poole. See oli ainsam koht, kus võis nii kõndida, et polnud pori karta. Raudteetammil jäi koolmeister hetkeks seisma, otsekui kahtleks, kuhupoole minna. Kõik oli vaikne. Piki teed seisis kaugusse kulgevad kõrged telegraafipostid valgete kannudega, traat sirgeks pingutatud. Tuult ei olnud, aga traat undas lakkamatult oma vaikset ja meeldivat undamist, monotoonset ja kaeblikku nagu Polesje süngete metsade ja soode muinasjutt. Jaama poolt küljest tuli raudtee algul sirge lindina, versta tagant aga tegi käänaku ja suubus kuhugi metsa vahele. Teisele poole kadus tee sirgelt lõputusse kaugusse. Oli isegi näha kaugelt paistvat kolmandat vahimajakest. Sealpool liikus vaevalt märgatav inimkogu. Ja raske oli ütelda, kuhupoole ta liikus, kas siia- või sinneraiale. See tilluke inimkogu elustas vist küll ainsana sünget ja hääletut maastikku, kust kõik hingelised olid kadunud või peitu pugenud.

«Lähem õige vastu,» otsustas Labanovitš.

Inimkogu oli nii kaugel, et ta paistis ainult tillukese peene tibana. Ta tuli siirapole, kuid raske oli ütelda, kes see oli, mees või naine. Kaugus Labanovitši ja tulija vahel vähenes.

Veel mõne telegraafiposti seljataha jätanud, sai koolmeister aru, et see oli naine, ja lakkas tema vastu huvi tundmast, selle asemel aga vahtis teeäärset metsa ja soid, truupe, ojasid ja kõike, mis enam-vähem pilgu ette jäi. Koolmeistril läks hoopis meelest, mis oli teda ennem nii tungivalt huvitanud, ja märkas seda alles siis, kui teda lahutas vastutulijast ainult kaks postivahet. Nüüd nägi ta, et see oli pikk sihvakas neiu ja et see neiu oli väga hästi, isegi maitsekalt riides.

Kaugemalt tunnistas neiu mitu korda suure huviga tundmatut noormeest, kuid lähemale jõudes langetas silmad. Labanovitš ei pidanud sündsaks teda vahtida. Kui nad aga kohastikku olid jõudnud, vilksasid mõlemad teineteise poole vaadata ja nende pilgud puutusid kokku. Tundmatu neiu otseselt ehmus ja lõi taas oma süsimustad silmad rutuga maha. Kui Labanovitš tema säravaid ovaalseid silmi lähemalt nägi, käis kerge judin tast läbi: neiu oli haruldast ilus. Kolme-nelja sammu pärast vaatas Labanovitš tagasi, et teda veel kord näha. Samuti tegi ka teda huvitav neiu. See vististi ei oodanud, et ta ennast niiviisi reedab, ja üle ta huulte libises meeldiv sulnis naeratus. Seejärel lisas tütarlaps sammu ega vaadanud enam üle õla.

Labanovitš seisis tükk aega paigal nagu võlutult ja vahtis üksikult tütarlapsele järele. Tal oli hea olla, seletamatu rõõm surises ta soontes. Ta läks edasi, kuid mõtted olid selle tundmatu neiu juures. Neiu mustad silmad, valge nägu ja see nõiduslik naeratus jäidki nagu ilmsi ta silma ette. «Kes see küll võis olla?» küsis ta iseendalt. Arvatavasti oligi see vahimajakese neiu, kellest vanamees oli talle rääkinud. Nähtavasti oli ta külla minemas, et poest midagi osta. «Oleks pidanud tutvust tegema ja küllalt aastma,» mõtles koolmeister. Ta hakkas ennast arguse pärast sõitlema. Mõni teine tema asemel oleks leidnud kahekskümmend ettekäänet, et viisakalt ning lihtsalt tütarlapse poole pöörduda ja niiviisi tutvust teha, mille vastu võrral nähtavasti midagi poleks olnud.

Kõik poolt- ja vastuargumendid läbi kaalunud, jõudis Labanovitš veendumusele, et oli teinud hästi, kui ta tütarlast ei tulistanud. Kui nad aga uuesti peaksid kohtuma nagu täna, nelja silma all, siis ta ütleb tingimata tere, sest nad on juba väikest viisi nagu tuttavad. Kolmanda vahimajakese juurest pöördus Labanovitš tagasi, lootes neiu teel uuesti kohata. Ta möödus ühest vahimajakesest, siis teisest, jättis juba seljataha ülesõidukohagi oma küla juures, kuid tütarlast polnud kuskil. Ehk läks ta jaama, et kuskile sõita? Aga ehk pole ta üldse siit kandist ega ilmu siia enam ilagi? Kuid tema meelde jääb kauaks see kütkestav kujutelm neiu ilust. Labanovitšil hakkas millestki kahju, nagu oleks tal midagi küljest ära pudenenud ja kaduma läinud.

Mets ja väljad hakkasid pimenema, vasekarva sügisõhtu laskus kiiresti üle maa, ühtlasi vajus mingi nukrus

neile tumenevatele kaugustele. Kogu ümbrus muutus teistsuguseks, ta nagu sulgus iseendasse, andus üksnes iseenda mõtetele ja iseenda meeleolule, kuna kõik muu jäi talle nüüd võõraks ja ebahuvitavaks.

Labanovitš jõudis tuulikute juurde jalgrajale ja seadis sammud koolimaja poole.

Jahihärri oli pärit kuskilt Grodno kandist ja kuulus oma jutu järgi vanasse aadlisuguvõssa. Siinne rahvas pidas teda poolakaks, kuid jahihärri ise oli teisel arvamusel.

«Ma olen leedulane,» armastas jahihärri mõnesuguse uhkusega toonitada, ja oma leedu päritolu tõestas ta muu hulgas sellega, et ta perekonnanimi Barankevitš on itš-lõpuga, kuna puhtpoola nimed lõpevad ski-ga: Żulawski, Dąbrowski, Gałoński. Teada saanud, et uue koolmeistri nimi on Labanovitš, ei teinud jahikubjas temaga kokku saamisel oma heameelest saladust, nii nagu alati, kui me võõrsil kohtume omakandi inimesega.

«Siis olete teiegi leedulane!» ütles ta noorele koolmeistrile elavalt ja patsutas teda õlale. Oma leedu päritolu armastas ta toonitada igal sobival võimalusel, rääkides: «Meile, leedulastele, meeldib juua ontlikult!»

Ka Labanovitšile ütles ta, kui selle klaas oli jäänud põhjani joomata:

«Ja ise veel leedulane!... No mis leedulane sa nüüd enam oled!» Jahihärri vaatas etteheitvalt koolmeistrile silma: «Ära sa, kulla mees, mu olengut lörtsima tule!»

Kui aga see argument ei aidanud, oli härra Barankevitšil varuks teine:

«Kulla mees, parem narri minu naist, aga ära sa mind tule viinaklaasi taga narrima!»

Kolmas argument, kõige kõvem ja ka kõige viimane, kõlas nii:

«Joo! Joo, ütlen ma, muidu, jumala eest, kalkan sulle krae vahele!»

Enamasti rääkis jahikubjas Barankevitš kõige paremat valgevene keelt. Ja peab ütlema, et joodik ta ühelgi juhtumil ei olnud, talle ainult meeldis «toredate poistega» kärakat visata, aga üksipäini ei võtnud ta klaasigi. Kuid ka «toredate poiste» kambas ei läinud ta kunagi liiale. Tal oli oma kindel piir, millest ta ealeski üle ei astunud ja

mida ületama teda mingi väega panna ei saanud. Mis aga puutub armastusse leedulaste vastu, siis avaldus see veel selles, et ta pidas väga lugu leedu pelmeenidest. Neid pelmeene, nagu jahihärri ise tõendas, parkinud ta ükskord nahka sada nelikümmend tükki.

«Muidugi kärakas kõrvale,» lisas siis Barankevitš.

Esimest korda astus Labanovitš jahikupja poole sisse sama päeva õhtul, kui ta mööda raudteed jalutamas käis.

Barankevitš teretas koolmeistrit naabrit lahkesti ja viis ta maja puhaskambrisse, kus harilikult külalisi vastu võeti. Kamber oli ruumikas, koristatud ja korralikult valgendatud. Ühe seina ääres seisis diivan ja selle kõrval suur lihtne laud, valge lina peal. Diivani lähedal väiksema laual seisis kastike, mängutoos, mille jahikubjas siis mängima pani, kui oli vaja külaliste meelt lahutada. Peale teise, väiksema diivani, mis asus vastasseinas, ja mõne lihtsa tooli ei olnud selles kambris midagi ja ta tundus tühjavõitu.

«Võtke platsi, noorhärri,» ütles Barankevitš külalisele ja võõrustas teda kange paberossiga.

Peremees ja külaline hakkasid vestlema, kusjuures jahihärri osutus siin esimeseks inimeseks, kellelt Labanovitš kuulis hea sõna selle paikkonna kohta, millel oli see suur eelis, et ta asus raudtee ääres. Kõndinud toas mõned korrad edasi-tagasi, hõikas jahihärri teise toa poole:

«Glabrõnka!»

«Silmapilk, isa!» kostis maja teisest otsast helkjas tütarlapselaal.

Seejärel oli kuulda kergeid nobedaid samme ning tuppa ilmus jahihärri noorem tütar. Niisama erksal astumisel tuli ta külalise ette, sirutas talle veel lapseliku käe ja tegi reveranssi, missugust Labanovitš veel polnud näinud. Ta isegi ehmus: tal oli tunne, nagu oleks see väike preili selle pärast põlvi nõtkutanud, et ta oli sellele kogemata jala peale astunud.

«Tšess!» hüüdis jahikubjas uuesti.

Vähe aja pärast tuli saabaste müdinal tuppa Barankevitši noorem poeg, umbes kümneaastane, kaunis sünge ilmega, suure kähara peaga ja ilusa näoga poiss. Koolmeistrit teretanud, istus Tšess sõna lausumata pottahju äärde ja jäi sealt nagu hundikutsikas koolmeistrit vahtima.

Jahikubjas palus vabandust ja läks korraks välja, jättes Labanovitši tütre ja pojaga omavahele.

Gabrõnja-preili, tõmmuvereline, valju ja tõsise ilmega alaealine piiga, pöördus lahke naeratusega Labanovitši poole:

«Kas armastate muusikat?»

«Vägagi armastan,» sõnas Labanovitš.

Gabrõnja läks mängutoosi juurde, otsis ühe metallplaadi, seadis selle peale, keeras vedru üles ja pani toosi käima.

Toas voogasid korrapäraselt kokkukõlalistena mahedad ja õrnad helid, täites selle kauni meloodiaga, mis kandis kuulaja mingeisse meeldivasse vaikseisse unelmaisse. Iseenesest ilmusid ebamäärased kujutluspildid, mis millestki kõnelesid ja mis kutsusid teadmata kuhu, kuna südamesse jäi tunne, et on kaduma läinud midagi kauget, et see enam ialgi tagasi ei tule ja et seda võib ainult mäletada. Kõik elu pisisjad, kõik argimured ja hingelised segadikud kadusid, taandudes selle nõidusliku ilu eest. Kust küll see nukrus? Millest see tuleb? Kas mitte sellest ähmasest äratundmisest, et elu on ilus ja et seda ilu nii julmalt, nii toorelt jalge alla tallatakse, — ilu, mis tõstab inimese kõrgemale inimlike tühiaskelduste mädandikust?

Mõne minuti pärast tuli jahihärra tagasi, seejärel ilmus ka tema abikaasa — majaisanda teine naine. See oli tasane ja rusutud moega inimene, sest härra Barankevitš, nagu Labanovitš pärastpoole kuulis, oli koduses elus karmi käega mees.

Gabrõnja kadus otsekohe toast ja tuli varsti tagasi õega. See oli sihvakas mustaverd, kitsukeste, kaunilt piiratud kulmudega neiu, aastatelt kuueteistkümne ringis. Ta tumedate ümmarguste silmade ilme muutus sageli: kord sädeles neis lustakas naer ja naljaisu, sealsamas aga paistis sealt ebamäärast nukrust ja tõsidust, mis tekitas mulje, et neiu on paljugi üle mõelnud ja palju läbi elanud.

Peaasjalikult rääkis jahikubjas koolmeistriga, kõik teised aga kuulasid pealt ja pistsid üsna harva sõna vahele. Oli näha, et jahikupja juuresviibimine neid pidurdas, sundis hoidma teatavaid piire, mis olid kooselu tegelikkuses tekkinud.

Barankevitš mainis üpriski pooldavalt koolmeistrit, kelle asemele Labanovitš oli tulnud.

«Mis mulle härra Tursevitši juures meeldis, oli see, et ta oskas ennast ülal pidada igas seltskonnas ja tal oli oma isiklik autunne,» ütles jahikubjas.

«Tursevitš on minu õpetaja ja minuga ühest kandist, samast vallast. Ma pean teda üheks kõige paremaks töömehes koolipõllul. Ta toimetas hästi oma asju koolis, kui töötas rohkesti ka eneseharimiseks. See mees on palju lugenud ja palju peaga töötanud. Ta on mul üks selliseid sõpru, keda ma väga hindan ja austan.»

«Kuidas nii, noorhärja, oli ta tõesti teie õpetaja? Teie vanusevahe pole vist ometi nii suur?» küsis Barankevitš.

«Ta on minust nelja aasta jagu vanem. Tal oli juba algharidus käes, kui mina alles hakkasin koolis käima. Ta oli talve läbi minul direktoriks*, minul ja minu vendadel.»

«Ahah, siis ehk küll.»

«Nii et te tunnete hästi härra Tursevitši?» küsis jahikupja abikaasa. «Ah, küll oli see haruldane inimene!» lisas ta, vaadates mehe otsa, otsekui tahaks selle näost näha, oli ta hästi ütelnud.

«Härra Tursevitš oli koolis vali,» vastas väike Tšess pottahju juurest.

Barankevitš pööras silmad poja poole ja rääkis muiates:

«No mis sa siis teiega mõistad teha? Anna teile voli, siis pöörate koolimaja kummuli ja miskit asja teist ei saa.»

Tüdrukud naersid.

«Küll ma veel ütlen härra koolmeistrile, et ta sind ikka põlviti nurga paneks ja veel tatrateri alla riputaks.»

«Kust härra koolmeistril need tatraterad,» ütles Jadvisja ning heitis õpetajale kelmika ja tõgava pilgu.

Labanovitš vaatas tema otsa. «Haruldane tüdruk,» mõtles ta.

«Noh, küll mina saadan, saadan terve matitäie,» ütles jahikubjas.

«Tšessist tuleb mul tipp-toppp koolipoiss, nii et tatar ei tule kõnestegi. Eks ole, Tšess?»

Oed puhkesid jälle naerma. Nad tundsid Tšessi paremini ja ära tatraste puutub, siis toetasid nähtavasti rohkem isa arvamist.

Tšess aga laskis pea norgu, sest ta polnud päris kindel, kas see lugu tal ilma tatrateradeta läbi läheb.

«Noh, teed kah saab või?» küsis Barankevitš naiselt.

Jahikupja emand tõusis silmapilk üles, noogutas Gabrõnjale ja lahkus koos temaga.

Lauale pandi lina, toodi taldrikud singiga, mida Valge-

* Direktoriteks kutsuti tsaariajal Valgevenes külakooliharidusega poisse, kes käisid taludes lastele lugemist ja kirjutamist õpetamas, kui neil polnud võimalik koolis käia. Tõlk.

venes nii hästi osatakse valmistada, ja hakati teed jooma. Labanovitšil oli mõnus ja vaba tunne, kogu aeg lobises ta kas pereisaga-emaga või peretütardega. Klaasi teed joonud, tõusis jahihärra lauast, palus vabandust, et ei saa kauem olla, sest peab ametiasjus ära sõitma, ja lahkus.

Pärast seda tundsid ka peretütred ennast vabamalt. Nad lõkerdasid naerda, heitsid nalja ja pärisid koolmeistrilt igasugu asju: ons ta vallamaja juures käinud, kellega seal tuttavaks saanud ja kuidas leiab kellegi olevat.

«Ega te Marõna-preilit ei tunne?» küsis koolmeistrilt Jadvisja.

«Kes see on?» küsis Labanovitš.

«On siin vahimajas üks neiu.»

«Täna juhtusin nägema üht väga ilusat neidu just raudteel. Ehk oligi see Marõna-preili?»

«Jah, tema see oli,» lausus Jadvisja, kui oli Labanovitšit küsitlenud, kuidas neiu välja nägi.

Lahkumisel panid peretütred mitu korda Labanovitšile südamele, et see võimalikult tihti neid vaatamas käiks.

Just päev enne ülivaga jumalaema templisseviimist, mida pühitsetakse 21. novembril, tekkis Tselšõna külas äärmiselt tähtis küsimus: millal seda püha peetakse, kas täna või homme? Ja nagu harilikult kõik tähtsad küsimused, tekkis ka see küsimus juhuslikult.

Lukaši eit, vana Avgenja, käis teispere moorilt Jugasjalt jahusõela laenamas. Ta käis parajasti sel ajal, kui majades oleks pidanud juba tulesid kustutatama. Avgenjale torkas kohe silma, et teispere eide majas leidsid kõik tunnused, et on pühad: voki olid välja viidud, kõigil meestel polnud jalad kängitsetud, Jugasja ise kastis koogitainast ja ahi polnud küdemaski.

«Mis teil siis lahti, kabukene, nagut oleks pühad või?»

Tselšõnas oli säärane mood, et kui üks vana naine kõnetas teist, siis ütles teda «kabukeseks».

«Mismoodi siis nii, et pole pühad?» lausus Jugasja naabrieide poole vaadates.

«Kudati pühad? Jutt või asi, kabukene!»

«Eks sedati, et on pühad!» vastas Jugasja vankumatu enesekindlusega.

«Oh sa armas aeg! Ja mina arvasin, et homme!» lõi

Avgenja kaht kätt kokku. «Meie Lukaš juba ammu rehe all tatart rabamas!... Ja mina ise ketrasin hommiku labil... Oeh-ae, kuda ma küll võisin arvata, et pühad on homme? Oh sa arm-halastus küll!»

Avgenja pöördus käbekärmesti ümber ja läks uksest välja, unustades isegi sõela küsida. Tänaval ta hetkeks seisatas, siis aga pani äkki jooksma ja tormas Nuprei Baboki poole.

«Ma tulin teilt seda asja kuulama, ons pühad täna või homme,» küsis Avgenja pilku üle toa libistades.

Nuprei polnud veel üldse jalule saanud, ta lamas ristiselili ahju peal ja soojendas ennast nagu kõuts, põlved rõukus, sest koivad ei oleks korralikult ahjupealsele ära mahtunud, ehkki see oli lai ja laatsakas.

«Täna, kindel see,» vastas ta ahju pealt.

Ta küll, suuremat autoriteeti Nuprei sõnal ülepea kuskil ei olnud, liiatigi veel pühadepidamise asjas, sest Nuprei Babokil polnud midagi selle vastu, et argipäevilgi pühi pidada. Kuid ka tema teinepool Malannja seletas, et pühad olla täna.

«Oh sa arm-halastus,» lõi Avgenja jälle kaht kätt kokku, «kõik inimesed peavad pühi, ainult mina lasku siia-sinna nagu tolvakas pudrumänd: ei ole mul pühi, ei rahu.» Ja peaaegu jooksuga tuiskas ta uksest välja ning vadus koju.

Väga tuttav mütsutamine Mikolka Stukatši juures sunnib Avgenjat järsku peatuma: kui täna pühad on, miks siis Stukatšil otri tambitakse?

Pikemalt arutamata tormas Avgenja Stukatši rahva poole sisse. Esimene asi, mis ta seal nägi, oli uhmrianum ja kaks noort naist, Stukatši taadi miniat: noorikud seisis teineteise vastas, uhmrianulad käes, ja tampisid visalt suurmaid kütjaa tegemiseks. Mikolka Stukatš, kiilaspäine halli habemega vanataat, punus viisku. Stukatši eit ketras. Uhmrianulade mütsud kajasid tuhmilt majas vastu ja iga loogi järel kõlksatas midagi riulis, kus seisis kausid-lusikad.

Hämmeldunult seisatas Avgenja künnisel.

«Kas siis täna polegi pühad?» küsis ta.

«Mis pühad?» riivas Mikolka-taat teda tigateda pilguga.

«No ütlege ometi, mu kullapaikesed: justkui oleks keegi udu ajanud,» rääkis Avgenja segaduses, «ühed peavad pühi, teised ütlevad, et pühi pole.»

«Kes need pühi peavad?» küsis vanaema Tatsjana.

«Eks mina aryanud ise ka, et pühad peavad olema

homme, siis aga läksin Ramkovide poole — neil pühad, Jugasja kastab koogitainast, läksin Babokkide poole — neil ka pühad. Tulen teile — teil siin argipäev. Keda sa nüüd usud?»

«Mine hullu tea, ehk ongi täna pühad,» võttis vana Stukatš nüüd teise tooni.

Noorikud katkestasid töö. Üks toetus uhmrinuia najale, seda uhmrast välja võtmata, teine hoidis nuia käes. Ka nemad olid kahtlema hakanud.

«Templisseviimist pühitsetakse kaheksandal nädalal eestpalvepäevast,» rehkendas vanaema Tatsjana. «Mitu nädalat saab eestpalvepäevast?»

«Nojah, justament kaheksas nädal ongi käes,» ütles Avgenja.

«Mine tea, ehk on pühad siiski täna,» sõnas pärast siiasinna kaalumist Stukatši taat, visates viisu põrandale ja kratsides paljaku veerelt kukalt.

«Emm, ae! Millal see oli, kui Špak raudteevahi majast meil käis?» küsis teine noorik oma ämmalt, vanalt Tatsjanalt. «Siis räägiti, et selle pühani olla veel üksteist päeva.»

Vanaisa Stukatš, vanaema Tatsjana, miniad ja Stukatši vanem poeg Apanass hakkasid välja arvama, millal käis neil Špak raudteevahi majast. Tuli välja, et sellest on karvapealt üksteist päeva. Tatsjana viis oma voki välja, Marjana-nimeline noorik ütles, et kutjaa jaoks on suurmad amnugi juba tambitud, need võeti välja ja uhmrinuum veeretati võõrusse. Kui pühad, siis pühad. Avgenja läks koju, ise kindel, et pühad on täna. Enne tuppa minekut põikas ta Lukaši juurde rehe alla ja kuulutas sellele, et see pühi ei pühitse, ajas temagi eksitusse ja viis patuteele.

«Tee ometi kõrvad lahti, sa vana känd, kas rabab keegi kuskil reht?»

Lukaši eit oli omakorda Jugasja ärevile ajanud: äkki on pühad tõesti alles homme? Kasuka selga tõmmanud, läks ta oma vaderi Nasta juurde. Nasta pidas pühade kohta kindlat arvet ja jälgis rangelt kuuveerandeid.

«Oli juba kuulda jah, et mõned hakkavad täna pühi pidama, aga ma tean kindlasti, et pühad on homme. Pilipi poisid sõitsid juba ammu kirvestega metsa.»

Vähem kui veerand tundi edasi, ja külas ei olnudki enam muud juttu kui pühadest. Seejuures kujunes selgesti välja kaks leeri: pühadeleer ja argipäevaleer. Mõlemas leeris oli inimesi, kes väga väärikalt esindasid oma suunda

ja kes mitte kuidagi kokkuleppele ei jõudnud, sest mõlemal poolel olid üpris kõvad argumendid, millele tugines nende seisukoht pühade asjus.

«Aga aga läks öieti lahti siis, kui päike juba hakkas tõusma. Kogu tänava ulatuses jäi kord siin, kord seal mehi ja naisi väiksemate või suuremate salkadena seisma ja igas salgas käis vaidlus, kas on pühad või ei ole. Kõik Teiselõna seadusetargad olid siin ninapidi koos ja nargutasid ägedalt vastasleeri seisukoha kallal.

Mikita Tarpak oli välja ladunud kõik tõendused homse päeva kasuks, kuid oma vastaste kindlat arvamist ta karvavõrragi kõigutada ei suutnud. Siis ta sülitas, keeras vihaselt selja ja läks oma õuele. Ta otsustav kõnnak ja näoime näitasid selgesti, et tal oli nõu teha midagi nüisugust, mis pidi avaldama tugevat mõju ning neid alan-dama, kes tema poolt ei olnud. Ta tiris vankri välja, pani sellele lauad ja hakkas sõnnikut peale ajama, ehkki tal mituigi polnud kavatsust sõnnikut praegu välja vedada. Sõnnikukoores peal, rakendas ta hobuse ette ja ajas selle vaarikal moel tänavale, vigla püsti koormasse löödud. Selle inimtriblikonna juures, kus ta nüüdsama oli asjatult vaidlust pidanud, peatas Mikita hobuse ja hakkas range seadma, kellelegi pilku heitmata, justkui oleks ta teinud oma tavallist tööd. Vaevalt oli Mikita jõudnud külavahelt põllule pöörata, kui samast küljest, kust ta oli tulnud, kostis kaevu juurest kahe naise kriiskamist. Hääled muutusid järjest valjemaks ja vihasemaks. Seal sõimas Avdolja Latatšõhha Mikita eite Akuljat. Juba ammu olid nad vihma kiskunud, nüüd aga sai see pühadeasi ettekään-deks, et keelepaelad lahti päästa. Latatšõhha suust rabi-eesid sõnad nagu hõrned. Küllap oli ta mitutki puhku omas mõttes seda sõimamist harjutanud. Tal nagu tarvitses ainult suu lahti hoida, ja sõnad muudkui tulid ja tulid nagu kotist. Akuljagi ei andnud alla. Naised karjusid kord vaheldumisi, kord üheaegselt. Oma pool tundi teineteist haugutanud, läksid nad lahku, üks küla ühte otsa ja teine teise, sest neil oli haugutamisest isu täis ja soovitud tule-must sellest polnud. Ja et teineteist pihuks-põrmuks teha, läksid nad küla kaudu inimeste ees teineteist püretama. Eesmärk oli peajasjalikult selles, et oma vaenlast valusa-malt nahutada.

«Ah sa kuradi lupard! Läheb küla kaudu lõugu laksu-tama ning keelt keerutama, et see sul kuivaks ja suust välja kukuks!» karjus Akulja. «Mine aga, mine, usutakse

jah sind va pläralõuga. Arvad, et inimestel see teadmata, kuidas sa Mihhalka juures rehes käisid, hähää? Teada inimestel seegi, mille eest raudteejaama Krupevitš sind viinaga lakutab, ohjadega kuluks sulle anda... Teada puha, ära ikka arva!... Või mõtled, et ei teata, kuidas sa teemeistriga öid läbi lipsu lööd ja kuidas sa temalt kümme rubla pihta panid!... Põõsaalune sa oled ja selleks sa jääd, leiba teha sa ei oska, tuba sa kunagi teiste inimeste kombel ei pühi, et sul silmanägemine kaoks!»

Avdolja aga läks küla teise otsa poole ja pidas oma jutlust. Vahetevahel jäid naised teineteist kuulama ja kasutasid siis sõimamiseks teineteise sõnugi.

«Mind inimesed ikka vaatavad, sest ma olen ilus, aga sind vaadata ei taha kärnane koergi! Kade hakkas või?... Ehk on meelest läinud, kuidas Tatsjana-eit sul oma õues sabast kinni sai? Mis asja sul sinna õige oli? Teise inimese kanu varastama või? Ja kes see oli, kes Ramkovi aiast arbuuse tõmbamas käis, et sul soolikad seest välja kistaks! Aga kes see vanalt Andreilt lambakintsu ära hiivas, kui mitte teie Mikita? Inimesed ehk seda ei tea, aga las siis nüüd teavad...»

Külamehed vaatasid seda pealt nagu karmid ja õiglasid kohtunikud, kuid nende tõsised näod kiskusid tihtigi lõbusaks ja tänav rõkkas laia naerust. Seejuures nad ajasid nagu käsu peale pead selga ja kõhud punni. Aga seda tehti ainult siis, kui üks või teine naine ületas iga-sugused naiseliku autunde piirid ja laskis lendu midagi hoopis elulähedast ning rasvast. Ja ikkagi ei jõudnud küla ühe mütsi alla. Mõned pidasid pühi täna, mõned homme. Mõned aga pidasid igaks juhuks kaks päeva.

Sel segasel küsimusel, kas on pühad või pole, oli vastupeegeldus ka koolis. Kui Labanovitš tundi tuli, leidis ta, et pooled õpilased puuduvad.

«Miks teid siis nii vähe on tulnud?»

Siis lapsed rääkisid, mis tüli oli pühade pärast olnud, ja ühtlasi seda, miks õpilased puudusid.

Koolitöö hakkas juba rööpassse saama.

Noor koolmeister tegi seda hinge ja südamega. Lühikesed talvepäevad möödusid märkamatu, neist ei jätkunud selleks, et korralikult töötada. Niipea kui enam-vähem

valgeks läks ja sai tundi pidada, läks Labanovitš koolituppa. Ta oli jaotanud oma töö nelja rühma vahel.

Oli vaja palju oskust selleks, et igal rühmal oleks midagi teha ja et nad ei istuks ilma tööta. Oli vaja palju energiat ja püüdmist, et iga rühm oleks oma tööst huvitatud, et kogu aeg hoida kooli nii- või teistsuguses meeleolus. Keskpäeval lasti lapsed poolteiseks tunniks lõunale. Pärast seda olid jälle tunnid kuni õhtuni, kui oli juba pime. Tihtilugu peeti vanemate õpilastega tunde ka õhtuti, lambivalgel. Seejärel istus koolmeister veel kaua ülal ja parandas vihikuid. Nooruslikku jõudu oli palju: see nagu ei tahtnudki otsa saada ja seda kulutati nii, nagu jõukas, aga väheste kogemustega ja ebapraktiline peremees kulutab sügisel oma rikkalikku põllusaaki.

Kuid noor koolmeister leidis oma tööst ka täiel ja ülimat määral rahuldust, nähes, kuidas lapsed kogusid teadmisi, said hõlpsasti jagu sellest, mis alles eile oli neile paistnud arusaamatu ja raske. Enam arenenud ja andekamaid õpilasi ta armastas, nagu võib ainult koolmeister oma kasvandikke armastada. Neile oli lubatud ka palju seesugust, mida harilikud õpilased teha ei tohtinud, sest üldse oli Labanovitšil kord koolis kõva. Läbi sõrmede vaatamine oli pedagoogilises mõttes küll kahjulik, seda Labanovitš teadis, kuid ei suutnud sellest oma nõrkusest kuidagi jagu saada. Teiselt poolt aga peab ütlema, et parematelt õpilastelt sai ka rohkem nõuda. Ja rõõm täitis noore koolmeistri südant, kui ta vaatas neid pisikesi taitukaid laanekuru lapsi.

Koolitunnid lõppenud ja õpilaste tööd läbi vaadatud, tegi Labanovitš, tihtigi päeva kohta kokkuvõtte. Siis mõtiskles ta ka selle üle, kuidas hoiduda neist eksimustest ja vigadest, mida noorel nappide kogemustega õpetajal koolis on nii raske vältida. Kõik need võtted, mida metoodikais nii siledalt ja lihtsalt kirjeldatakse, ei sobinud ega vastanud sageli hoopiski kooli tingimustele, nii et neid pidi jalapeal ise välja mõtlema. Ja kui palju aega veel pidi kulutama selleks, et kohandada laste keelt raamatukeelele! Ja kui palju naljakaid ning ebasoovitavaid arusaamatusi tekkis sel pinnal koolis, kus emakeelt alahinnatakse ja alla surutakse!

Vahetevahel tekkis Labanovitšil tunne, et kool ei jõua edasi, et saavutatud tulemused on nigelad ja et ta üldse on kehv õpetaja. Tuleks siin tarvitusele võtta midagi uut, tuleks koolitöös rohkem elevust luua, sest tema õppevi-

sid olid nii vananenud, et ei saanud vist lastes enam huvi äratada. Sellistel hetkedel ta tuju langes, kõhe tunne hiilis põue.

«Peab Tursevitši poole minema ja vaatama, kuidas tema oma asju ajab,» mõtles Labanovitš ja võttis kindlalt nõuks juba esimeste pühade aegu oma vanale õpetajale külla sõita.

Ta mõtles läbi sõidukava; see oli küll lihtne: raudteepeatusse minna, milgi moel kaubarongile istuda ja sõita. Ta sõber elas jaamast umbes kahe versta kaugusel ja sõita on pool jaamavahet. Kui aga sõit aurujõul läbi ei lähe, siis on tal endal noored jalad all, käima harjunud. Kõsimuse sel moel lahendanud, jäi Labanovitš rahulikumaks ja tahtis raamatut lugema hakata.

Parajasti aga tuli sisse nänn.

«Kuda on, noorherra, teed tahate või?»

«Teed?» küsis koolmeister ja trallitas laulda:

Teed, teed,
mis sa teed,
astud jälle seda teed.

Nännike vajutas kaks kätt vastu palgeid ja puhkes naerma:

«Olete ikka naljatilk, noorherra, jumala pärast! ... Ah, annaks arm teile tervist!»

«Aga tead, nännike, mis minul mõttes on?»

«Jumal teid teab, noorherra.»

«Sel pühapäeval, nännike ... ega seal kedagi pole?» noogutas koolmeister tasakesi ja salapärasel moel köögi poole.

«Ei ole, noorherra!» vastas vanamemm poolsosinal, olles valmis kuulama midagi üpris põnevat.

«Isegi mitte pühapäeval, nännike, vaid laupäeval vastu ööd ma mõtlesin sellelesinasele noorhännale külla sõita.»

«Aga mina juba mõtlesin, et noorherra räägib midagi muud,» ütles vanamemm naerdes. «Miks siis mitte sõita? Muidugi, noorherra, seate end valmis ja ...»

Köögiuks kolksatas, keegi tuli väljast.

«Seal vist tuli keegi sinu juurde ennast tohterdama.»

Vanamemm tahtis nobedasti lahkuda, kuid sattus uksele vastamisi Tšessiga.

«Paps palus teid meile tulla,» ütles Tšess Labanovitšile.

«Hüva, Tšess, ma tulen kohe. Teil vist on seal juba keegi?»

«Härra Suhhavarav raudteepeatusest.»

«Ah, Tšess, kuidas küll sa koolis säärase tembuga hakkama said?» tuli Labanovitšile meelde, kuidas Tšess slaavi keele tunnis paberitüki torru keeras ja Kandrat Kruglõle kõrva torkas.

Tšess langetas süütunde märgiks pea, jäädes seisma nagu vaene patune.

«Ara niimoodi enam kunagi tee, kallid poiss.»

Tšess läks ära. Vähe aja pärast väljus ka Labanovitš.

Jahikupja pool laua ääres istus jaamaülem abi härra Suhhavarav, veel noor vallaline poiss; ta kandis esindusmündrit ja keerutas oma musti vuntse. Tema vastas diivanil istus preili Jadvisja. Tal oli seljas ilus punane pluus, mis hästi sobis ta näovärviga, mustade lopsakate juuste ümber oli aga köidetud punane lint. Preili Jadvisja nägi valja väga huvitav ja ilus. Ta tumedad silmad oleksid pikkade ripamete vahelt nagu kiiri pildunud. Ta oli lõbus ja heas tujus.

Labanovitš astus tema juurde ja teretas. Preili Jadvisja esitles teda abijaamaülemale ja küsis:

«Miks siis teid kunagi ei näe?»

«Eks lugu ole selles, et ma hakkasin koolis pisitasa näkitaema ...»

«Kujutan ette, kui vastik on istuda päev läbi nende külajuntside seas. Tassivad viiskudega soppa sisse, õhk on raske,» rääkis Suhhavarav.

«Härra Labanovitš on oma kooli sisse ära armunud,» ütles Jadvisja.

«Aga äkki teisse, preili Jadviga?» küsis abijaamaülem, heites temale oma tinase pilgu.

Oli näha, et abijaamaülem tahtis üksinda preili Jadvisja tähelepanu osaline olla ja koolmeistrit kõrvalt siruda. Ta pidas ennast ülimalt huvitavaks kavaleriks, kellega sihuke koolmeister mingil moel võistelda ei suuda.

«Oh ei! Härra Labanovitšil on keegi, kes minust õnnelikum.»

Jadvisja jäi hetkeks vait, nagu oleks ta üpris nukker, kuid silmad aina pildusid naerusädemeid.

«Härra Labanovitš on kinkinud südame oma vanamulle!»

Ütles ja puhkes kõigest südamest ülemeelikult naerma.

Samuti naersid väike Gabrõnka ja Suhhavarav. Naeris ka jahihärra, kes oli parajasti külaliste juurde tulnud.

Jadvisja lisas veel:

«Istuvad vanamutiga laua ääres ja kudrutavad poole ööni.»

«Küll aga see armastab lõkerdada,» mõtles koolmeister ja vastas samuti naljatamisi:

«Einoh, armuda nooresse ja ilusasse võib igaüks, aga kaotada süda vanale on juba teine asi.»

«Jaa, jaa,» sõnas Suhhavarav, «selleks peab olema erist närvi.»

«Härra Labanovitšil ongi seda erist närvi,» tähendas Jadvisja.

«Miks ta ometi teie kallal nõnda norib, noorhärra?» küsis jahikubjas.

«Ei tea,» vastas Labanovitš. «Ilmas on vahel nii, austatud üleaedne, et kes keda armastab, seda ta ka karvustab.»

«Ha-ha-ha!» naeris jahihärra. «Said nüüd, Jadvisja?»

Kuid Jadvisja küsis häirimatult, isegi tõsise näoga, nagu poleks midagi juhtunud:

«Kas siis mutike on teid juba karvustanudki, härra koolmeister?»

«Braavo! Braavo!» plaksutas abijaamaülem käsi.

Jahikubjas Barankevitš naeris kõva häälega.

«Kas ikka mutike karvustab teid või, härra koolmeister?» küsis ta naeruga segi.

Selle üleüldise naeru pärast ei saanud Labanovitš midagi vastu ütelda ja võit jäi preili Jadvisjale.

Jutt pöördus nüüd mujale, kusjuures peamine rääkija oli abijaamaülem. Ta rääkis siledalt ja teravmeelselt, tekitades tihti oma kuulajate hulgas lõbusat naeru. Preili Jadvisja tõstis talle kitsukeste kulmukaarte alt sageli oma mustad kõnekad silmad. Labanovitš vaikis. Tal oli tunne, nagu oleks teda siin alandatud ja solvatud. Kuid härra Suhhavarav äratas Jadvisjas vägagi huvi oma jutuga Vilnost ja teatrist. Abijaamaülem ise oskas pisut laulda, kuid ainult kitarri saatel. Järgmine kord lubas ta tulla kitarriga, sest preili Jadvisja palus teda nii tungivalt. Kogu selle aja jooksul ei heitnud neiu kordagi pilku oma naabrile Labanovitšile.

«Eks siis laula sina, Jadvisja, ole nii kena,» ütles jahihärra tütrele.

«Härra Suhhavarav hakkab naerma,» arvas Jadvisja silmi maha lüües, siis aga tõstis pilgu abijaamaülemale.

«Mis te räägite! Mis te nüüd räägite!» hüüatas Suhhavarav ehmunult, paludes teda laulda.

Jadvisja tõmbus eemale, pottahju juurde nurka, ja alustas:

Eks ma olnud väljal nagu lodjapuu?

Ta hääli oli nooruslikult värske ja mahlakas. Ta laulis väga ehtsa kaasaelamisega, mille tõttu mulje oli ülimalt hea ning meeldiv.

Labanovitš kuulas seda laulu ja ebamäärane nukrus tungis ta põue. Ta oleks nagu tahtnud neiu juurde minna ja küsida: «Ütelge, mis mure rõhub teie südant?»

Suhhavarav kiitis preili Jadvisjat pikalt-laialt, see aga seisis, silmad maas, justnagu ootaks sõnakest Labanovitšilt. Koolmeister vaikis meelega.

Kui nad pärast õhtusööki minema hakkasid, oli preili Jadvisja tõsine ega kutsunud naabrit õhtuti külla.

Labanovitš tundis südames rahutust. Milles see avaldus, seda ei oleks ta isegi osanud ütelda. Ei olnud nüüd ka samasugust täius- ja selgustunnet nagu esimesil päevil pärast siitulekut. Kord üks, kord teine asi hakkas hinge kraapima, tähelepanu kõrvale kiskuma ja hajutama, ta oleks nagu omaette osadeks lagunenenud, millel pole üksteisega tihedat sidet. Ebamäärane rahulolematus rikkus ta head tuju.

Ikka veel kõndis Labanovitš pisikeses toas edasi-tagasi, mõtiskelles, kuidas luua oma elus enam-vähem püsivat ja kindlat korda. Tuleb põhjalikumalt süveneda iseendasse ja tegelda millegi tähtsaga ning tõsisemaga, mitte aega aurnuks lüüa säärase tobedustega nagu õhtute raiskamine Suhhavaravi-taoliste seltskonnas, kes isegi tema koolitöös midagi head ei näe. Suhhavarav talle ei meeldinud. «Läpitseja,» ristis koolmeister teda mõttes, meenutades tema ilmet, tema imalaid silmi, millega ta preili Jadvisjat oli neelanud, tema pisut ripakil huult. «Ei tühjagi ole ta väärt!»

Ikka veel kõndis koolmeister mööda pisikest tuba edasi-

tagasi. Lambile lähenemisel või sellest eemaldumisel venis ta vari kord pikemaks, siis jälle tõmbus koomale, kuna sein ja lae kokkupuutejoontel ta silmapilkselt murdus ja hakkas libisema mööda lage. Mitu korda jäid ta silmad nagu iseenesest peatuma jahihärra akendel. Koolmeistri mõtted viibisid veel preili Jadvisja juures. Võib-olla Suhavaravgi ei meeldinud talle sellepärast, et neiu oli abi-jaamaülemat varjamatult eelistanud...

«Äh, rumalus!» katkestas koolmeister oma mõtted. «Tuleb kindlasti sõpra vaatamas käia, pisut ennast tuulutada ja lahti saada sest hallitusest, mida tasapisi hakkab juba tekkima.»

Kuid kavatsatud sõit tuli edasi lükata. Järgmisel päeval astus tema juurde sisse artellivanem Babinitš, tutvustas ennast ja palus tungivalt tulla neljandasse raudteevahimajja endale külla. Artellivanem Babinitš tahtis oma lapsed — poja ja tütre — Labanovitši juurde kooli saata. Kuid raudteelaste lapsed olid tasulised ja andsid niisiis koolmeistrile sissetulekut. Koolmeistri palk oli äärmiselt madal ja iga mujalt tulnud õpilane oli rahaasjus suureks abiks. Babinitš ei pannud tähele mingeid Labanovitši vastuväiteid, et ta peab sõbrale külla sõitma.

«Küll jõuate ka sõpra vaatamas käia. Istute veidi meil ja õhtul sõidate sõbra poole, liiatigi et pühad on üsna pikad.»

Babinitš oli seda sorti mehi, kes oma kavatsustest naljalt ei tagane. Ta ei läinud ennem Labanovitši juurest ära, kui oli saanud sellelt lubaduse külla tulla.

Niipea kui Babinitš oli lahkunud, tuli sisse kooliteenija.

«Ju vist artellimees käis noorherrat külla kutsumas?» küsis ta.

«Kust sa seda küll tead, nännike?»

«Vai veel, noorherra: ta paneb ju oma lapsed teie utsitada. Tema naine juba rääkis sellest mulle. Aga artellimees on nisuke, et armastab meeles pidada. Söödab-joodab ja raha maksab ka.»

Vanamemm tundis kõiki raudteemehi ühel ja teisel pool peatust ja soovitas väga Babinitšile külla minna.

«Väga head inimesed,» ütles ta.

«Mis parata! Midagi pole teha, nännike, peab selle valu vastu võtma: lähen.»

«Mis valu see's on? Ole ikka, noorherra! Võtate viina ja võtate suurust.»

«Kas sina, nännike, ka viina võtad?»

«Kes siis teda ei peaks võtma, noorherra? Kui juhtub saama, miks siis mitte võtta?»

Pühade esimesel päeval läks koolmeister tuttavale tee-rajale kahe tuuliku lähedal ja suundus raudteele. See paik meeldis Labanovitšile väga. Siit läbi minnes ta tegi küll ringi sisse, kuid aega oli veel rohkesti ja rutata polnud tal kuhugi. Raudteel ta seisatas. Oleks tahtnud minna jaama poole, kaua, kaua kõndida mööda liipreid siin lõppakate, laiade pajupõõsaste, puhmastiku ja metsa vahel.

Oli päris vaikne. Ilm oli ilusaks läinud. Sügisene päike seisis madalal, kuidagi nukralt mõjus see ahtake maastikupilt ja soode ning metsade rüppe uppuv külake.

Lühidalt ja järsult hullatas vedur rongipeatuses, rööpad läid tasakesi lõppuma ja kerge, vaevalt tuntav kõhin hakkas neid mööda edasi, nagu oleksid nad isekeskis midagi kõnelnud. Ja sealsamas pahvatas teekäänu kohal hiiglasuur valkjass suitsupilv, selle järel paiskusid üles teised pilved ja siis ilmus nähtavale kiirrongi vedur. Tupruv ja keerlev suitsusaba pikenes ühtain, vajus laiemaks ja tardus külmas õhus liikumatuks, kusjuures ta pea järjest otseselt iseenda kehast välja venis. Midagi suurejooneliselt, võimsat ja haaravat oli ses rongi edasitormamises. Isenesest tekkis soov langetada pea inimvaimu geniaalsuse ees, mis on saanud võitu otsatutest kaugustest. Rong kihutas mööda hiiglama, mattes koolmeistri tolmu- ja suitsukeerisesse ning läbides iga minutiga terve versta.

Labanovitš asus taas teele, hakates minema sinna külge, kuhu võimas rong oli kihutanud ja silmapilkselt kadunud. Koolmeister läks neljanda vahimaja poole, kus elas Babinitš. Pärast teist vahimaja algas kõrge männimets, paik-kond oli siin kuivem ja mõnusam. Koolmeister jõudis selle kohani, kus talle oli vastu tulnud tundmatu neiu. Ta oli sageli selle neiu peale mõtelnud, kuid mitte kelleltki tema kohta midagi küsinud, sest säärastel puhkudel on inimestel ikka moeks hurjutada ja teha vähemalt pisikegi periplekk sellele, mis on sulle püha ja puutumatu. Ainult preili Jadvisjaga oli temast juttu olnud, ja sedagi mööda-minnes. Täna saab arvatavasti midagi temast kuulda. Aga ehk on temagi sinna külla kutsutud? Aga kui see pole üldsegi see neiu?

Möödudes kolmandast vahimajast, kus elas Kurultšuk, saatis Labanovitš sinnapoole otsiva pilgu, kuid kõik oli vaikne, näha ei kedagi. Järgmine vahimaja, küla poolt neljas, ei olnud kolmandast kaugemal kui pool versta.

«Olge lahked! Palun väga!» võttis artellivanem koolmeistri trepil vastu ja viis ta majja.

Väljast oli vahimaja küll väike, aga seest päris ruumikas. Selles oli köök, vahetuba ja veel kaks suuremat tuba, valget ja puhast.

Toas võttis Labanovitšit vastu pereemand, lüheldast kasvu naine. Selle kehakuju järgi oli korrapealt raskegi ära ütelda, mida tal rohkem oli, laiust või pikkust.

Külalisi oli kaheksa. Kolm meest ja naised. Akna all kummuti kõrval istus seesama neiu, keda Labanovitš oli raudteel jalutades kohanud. Kui koolmeister külalisi teretades nägi preili Marõnat — sest temap see oli —, seisatas ta hetkeks loomusunniliselt neiu ees: selle tava-tult kaunis nägu oleks teda nagu ära võlunud. Preili Marõnat lähedalt vaadates veendus Labanovitš, et nii ilusat heidu pole ta veel kunagi näinud. Tumedad puhtad silmad, pisut nagu nukrusega looritatud, vaatasid nii veetlevalt ja nii südamliselt, et nende vaatest hakkas südamelgi kerge! Kõrgele valgele laubale langesid tumemustad juuksed, muutes ta näo veelgi ilusamaks. Kitsad triipu huuled tegid neiu näo ühtlasi ka pisut karmiks ja tõsiseks.

«See vist olite teie, kellega ma kunagi kohtusin?» küsis Labanovitš neiu teretades.

Preili Marõna naeratas.

«Jah, ma läksin parajasti teie külla.»

«Mis sa noori räägid!» ütles Babinitš. «Juba on nad jõudnud kokkugi saada!»

Nagu näha, oli Babinitš juba jõudnud mõnegi klaasi kummutada, sest ta suul, mis ka muidu oli lodev, polnud mingit pidamist ja ta hakkas nõnda plärama, et mitte ainult neidudel ja naistel häbi ei olnud, vaid tihtigi ka mehed silmad maha löid või naerda kiskusid. Selle poolest oli Babinitš tuntud väänikas, kes kuidagi muidu läbi ei saanud kui pidi naiste kuuldes roppusi suust välja ajama. Ja see võime tuli Babinitšil kõige rohkem siis esile, kui ta oli kõvasti viina võtnud.

Mõne minuti pärast palusid Babinitš ja tema tünnakas naine külalised lauda. Laual oli rikkalikult suupisteid, aga veel rohkem viina. Perenaine kutsus külalisi väga viisakalt, aga peremees lihtsalt tõukas neid, ähvardades anda põlvega, kui mõni küllalt ruttu lauda ei istunud.

«Mis sina siis vahid ja kongid ühe koha peal nagu nui uhmris?» käratas ta raudteetöölisele Lobukile.

«Istu, Lobuk, istu!» naeris pikakasvuline ja iseenesest kena laiaõlgne Kurultšuk, preili Marõna õemees.

Külalised kobisid kiiresti lauda.

Läbistanud pilgu üle seltskonna ja laual oleva viina, tegi Labanovitš kindla otsuse, et ta ei joo, sest mingi ohutunne käskis tal ettevaatlik olla. Ja kui siis esimene klaas tema kätte jõudis, tänas ta peremeest ja andis selle edasi naabrile, raudteesandarmi naisele.

Babinitš näkku ilmus kirjeldamatu hämmastus.

«Kas teie siis ei joogi?» küsis artellivanem peaaegu sosinaks tasandatud häälega.

«Ei joo,» lüskas koolmeister.

«Ja mitte ühte klõnksugi?»

«Kõhe mitte ei joo.»

«Issand jumal, äraarvamata on su tahtmine! Kuidas saab üldse olla, et inimene ei joo? No mida ma peaksin teiega peale hakkama?»

«Oi-oi, koolmeistrihärä, meil ei saa nõnda, et viina ei jooda,» muretses ka perenaine. «Kas või tilgakegi, aga jooge.»

«Ei, ei!» pistsid naised kisama. «Kuidas siis joomata?»

Koolmeister jäi endale kindlaks ega pannud tähele mingit pealekäimist.

«Preili Marõna! Paluge teie. Ehk võtab külaline teie palvet kuulda,» pöördus neiu poole sandarmiemand, punapõsine heasüdamlik naine.

Preili Marõna naeratas, kusjuures paistsid jõululumena valged hambad.

«No milleks ometi inimest sundida?» ütles ta ja vaatas koolmeistri otsa.

«Suur tänu teile,» tegi Labanovitš tema poole kummar-duse.

«Olete ikka kah, preili Marõna!» vangutas sandarmiemand etteheitvalt pead ja tühjendas viinaklaasi.

Pärast seda viivitust ei saanud klaas enam seista. Läks pool tundi, ja Kurultšuk laskis lahti oma laulu, ühe neist, mida ta teadis ja teatava kraadini jõudmisel laulis:

Tuli vastu kirvega pan Jan.

Ka naised olid löönud näost jumekaks nagu tubli perenaise pirukad lihavõttelaupäeva õhtul. Babinitš oli päris lõmmis, ta silmad olid hallid ja vilasid siia-sinna nagu käi hooletu sepa käes. Ta patramine ei tekitanud enam

suuremat muljet: see kuulati ära ja kannatati välja otsekui õigustatud nähtus. Seda oli ilmselt ka Babinitš ise märganud, sest ta patramises tekkis murrang: iga korraga läks ta ikka kaugemale ja kaugemale. Juba mitu korda oli naine talle naerdes käe suu peale pannud. Kõrgendatud tujus võtsid naised mingi laulu üles, kuid Babinitš karjus, nii et tuba põrus, nõudes tähelepanu. Naised jäid vait, et kuulata, mida tal ütelda on. Babinitš laskis nende laulmise kohta lendu sääraseid sõnu, et isegi temaga harjunud naised püsti kargasid.

Preili Marõna oli kuhugi ära jooksnud, kuid tema õde, Kurultšuki naine, ütles vihaga:

«Ei, kulla kaim, ei tule ma enam teile.»

«Noh, enam ei tee, enam ei tee,» vastas Babinitš mahorkasuitsust läkastades, naeru ja kõhaga segi. «Enam ei tee, et susi teid sööks!»

Lõpuks muutus see joobnute jauramine ja kasimatust suust väljaetav sopp Labanovitšile vastikuks. Teda pani ainult väga imestama, kuidas võis säärases kambas viibida preili Marõna. Tal oli paha niihästi iseenda kui ka neiu pärast. Juba mitu korda oli Labanovitš üritanud püsti tõusta ja ära minna, kuid ta ei julenud, sest ei tahtnud peremeest ja peovõõraid solvata. Ta pidi istuma õhtuni, kuni Babinitš ennast tuikudes püsti ajas ja hulgaks ajaks ukse taha kadus.

Koolmeister tuli Babinitši juurest ära Kurultšukidega ja preili Marõnaga. Kurultšukid ja preili Marõna palusid, et ta neidki meeles peaks ja vaatamas käiks.

«Teid ju käis preilna otsimas, noorherra,» teatas nann koolmeistrile, niipea kui see võõruselt koju oli jõudnud. «Küsis, et kus su noorherra on, nannike. Mina vastu, et läks kuhugi raudtee peale. Siis tema, et tahtnud noorherralt raamatuid küsida.»

«Hüva, nannike, küll ma vaatan mõned raamatud.»

Labanovitš hakkas oma raamatuis tuhlama ja valis neist välja kaks: Korolenko lühijuttude kogu ja Selma Lagerlöfi väikese jutustuse «Ühe maja legend».

Labanovitš oleks ise tahtnud raamatud kätte anda ja arvatavasti tahtis preili Jadvisjagi, nagu aim koolmeistrile ütles, et ta ise nad ära tooks. Raamatud olid siin ainult ette-

käandeks. Kuid Labanovitšil kerkis pisike jonn. «Ei, ma ei lähe!» ütles ta iseendale.

«Siin need raamatud on, nannike, vii nad preilile ära, palun.»

«Hea küll, noorherra.»

Nann viivitas hetke, otsekui midagi kaalutledes, kuid ei ütelnud midagi ja läks.

Tõtt ütelda oli Labanovitš preili Jadvisja peale turris — pärast seda õhtut, millal jahihärra pool oli Suhhavarav — ja otsustas oma nägu seal mitte näidata. Pealegi oli teine neiu teda kõvasti huvitama hakanud ning see varjas Jadvisja pisut ära.

Iseenesestki hakkas ta mõlemat neidu võrdlema. Preili Marõna oli Jadvisjast vaieldamatult ilusam, kuid ühtlasi ja elulise mitmekülgsuse poolest Jadvisjale alla. Marõna oli vaikne, väärikas ja tõenäoliselt väga hea südamega, kuid ta oli lihtne tütarlaps. Kui Marõnalt ilu, see tütarlaps enesesooovitusvahend ära võtta, jääks temast vähe järele. Jadvisja aga oli mitmekülgsem ja elavam natuur, kuid see polnud veel jõudnud täielikult avalduda ega kindlaks karakteriks kujuneda.

Labanovitš muigas endamisi: talle meenus muinaslugu eeslist. Näljane eesel sattunud kahe heinakuhja vahele. Jäänud seal seisma ja hakanud arutama, kumma kuhja kallale minna. Niikaua arutanud, kuni ajanudki koivad sirgu.

Lõpuks jõudis Labanovitš järeldusele, et need kaks neidu kaitsuvad teda selle eest, et ta ühesse neist võiks armuda, ja talle tegi see nalja.

«Viisin teie raamatud ära, noorherra. Preilna laskis teid tänada. Küsis, et kuskohta noorherra ise jäi,» rääkis nann tagasi tulles.

Õigust ütelda oleks koolmeister küll tahtnud Jadvisjat näha, liiatigi et pärast Suhhavaravi sealkäimist polnud nad kokku saanud. Ja igati võis ta enda ees kavaldada, igal viisil seda asja seletada, kuid sellest ei suutnud ta iseendas jagu saada, et ta mõtles preili Jadvisjast. Ja mida ta iganes tegi, millest iganes mõtles — ikka kerkis kujutlusse Jadvisja. Ja mida lähemal neiu ta viibis, seda enam tajus ta selle võimu enda üle. Võõrusel olles ja enda ees teist neidu nähes ei mõelnud ta kordagi oma naabrinna. Aga nüüd, otsekui karistuseks selle eest, seisis preili Jadvisja lakkamatult ta silme ees, narritas teda, meelitas kuhugi ja pokkis. Jahihärra toa aknad aga helen-

dasid ahvatlevalt. Nüüd arvatavasti on seal ainult preili Jadvisja ja tema õde, sest jahihärra viibis päevad läbi sõidus, et talupoegadelt krahv Potockile heinu vastu võtta. Arvatavasti vaatasid neiud tema raamatuid või ehk lugesidki. Jahihärra maja oli seda moodi, nagu tahaks koolmeistrile ütelda: «Lori kõik! Lõpuks tuled sa ikkagi minu juurde.»

«Mis jams see olgu!» sõitles Labanovitš iseendaga. «Kas ma siis ennast kätte võtta ei suudagi või?... Sada sarvilist! Täna sai öeldud, et viina ei jooda, ja ei joodudki. Ja kui sai öeldud, et Jadvisja poole ei minda, siis ei minda kah!»

Koolmeister võttis seinalt viiuli, pani selle hädapärast timmi ja hakkas poognaga mööda keeli saagima. Ta mängis hoopis kehvasti, kuid viiuli oli ta võtnud selleks, et mõtteid peletada. Ta püüdis mänguga isegi oma meeoleolu väljendada, kuid sellest ei saanud kuidagi asja. Viiul, nagu mängija endamisi tähendas, möögis justkui näljane veis oma peremeest silmates. Ta viskas viiuli lauale, keeras suitsu ning pärast lühidat kõhklust riietus, võttis kepi ja läks välja.

Köögis ahju kõrval seisis nännike, laua ääres pingil aga istus ta sõbranna Nasta.

«Mis teed siis teil jalge all, noorherra?» uudistas nänn.

«Lähen seda sarvilist kinni püüdma, kes sinu Mihhalkat hirmutas,» vastas Labanovitš tõsiselt ja läks õue.

Õhtu oli juba ammu käes ja majades põlesid kõikjal tuled.

Küla teises otsas, ülesõidukoha pool, laulsid külatüdrukud, nende ühetooniline laul kajatas vastu kuskilt raudtee äärest ja kandus siia tervete malbete kaeblikke helivoogudega. Lihtsad viisid, kauguse tõttu pisut sumedalt kõlavad, erutasid noort koolmeistrit otsekui mingi ähmane ahvatlushüüd, ja ühtlasi muutsid meeoleolu veelgi nukramaks. Küla taga seisev mets vaatas süngelt ta peale ja oleks nagu ütelnud: «Ära sa neid laule kuula: need on sulle mürgiks. Põgene siit ära, siin on kõikjal seda, mis mürgitab südame.» Kuid koolmeister seisis ja kuulas neidude laulu.

«Miks need laulud nii kaeblikud on? Miks on nende viisid nii ühesugused, et raske üteldagi, millest neiud laulavad, kurbusest või rõõmust? Sest kuula sa nende laulu millal tahes, ikka on see nukker. Kas ei kajastu neis

sinise maastiku ühetoonilisus, need pikad, otsatud teed keset metsi ja soid?»

Labanovitšist mõne sammu kaugusel libises pimedusest hääletu varjuna välja naisekogu. Koolimaja aia kohal aeglustas ta sammu, astus viivitamisi, pilk koolmeistri elutoa akendel. Aknad olid valged: koolmeister oli välja tulles lambi põlema unustanud.

Märgates koolmeistrit või ainult aimates, et see on tema, liias naine sammu, möödudes Labanovitšist pisut lähemalt. Vähe aja pärast pöördus tume kogu tagasi ja suundus otse koolmeistri poole.

«Ega teil üksinda igav ole?» küsis naine tasakesi sügava kumeda häälega, milles oli aimata kutsuvat naeru.

Labanovitš tundis oma pead otsekui joovastusest ringi käima hakkavat, kuna veres ning üle kogu keha jooksid nagu sademed. Ta oli juba pisut ette hoiatatud ja teadis, et Polesje kaugemates külates leidub niinimetatud «kultuuri» mõjul sääraseid noori naisi, kes ise endid kaela määrima tulevad. Hetkeks sattus noormees vastakate tunnete keerisesse. Kuid ta sai iseendast võitu ja vastas jõhkralt:

«Ega sa ometi arva, et minul sinuga lõbus oleks?»

Noor naine polnud säärast vastust nähtavasti oodanud. See jõhker vastus riivas ja solvas valusasti ta naiselikku enesearmastust. Kuid ta ei lasknud seda välja paista.

«Ha-ha-haa!» naeris ta võrgutavalt. «Ega te siis munk või kahi ei ole?» Ja lisas juba teistsugusel toonil, ilmse halvaksapanuga: «Või ehk arvate, et ma käin selleks, et teid lõbustada?»

Saanud juba kindla pinna jalge alla ja tundes ennast samuti puudutatuna, ei saanud Labanovitš enam tooni ega käitumist muuta ja ütles vihast värisedes:

«Ei maksa sul siin oma hambaid näidata, sest ma neid niikui ei näe ega tahagi näha.»

Labanovitš tundis, et ta võiks sellele võrgutajale hõlma karata ja ta minema kihutada. Samuti ei saanud ta pead anda, et tulemus ei ole mitte vastupidine, ja et põgeneda kiusatusest kaugemale ning hoida oma koolmeistri nime puhas, astus ta kähku üle tänava, pöördudes Sjaltso tee, mille ääres seisis vana kõrts.

Noorik lekutas Labanovitšile järele ja ta kuulis, kuidas hüüti:

«Kah mõni mees: paneb naiste eest plehku! Nurisünni! Vana viisk!»

Koolmeister läks edasi, värisedes otsekui palavikus, sest kogu see vahejuhtum oli teda väga üles ärritanud. Kui aga raev oli vaibunud, hakkas ta kohe oma jõhkrust selle tundmatu naise vastu kahetsema. Kas see naine oli süüdi, et igasugu lurjused, kultuurijätised olid teda sääraseks teinud? Kas ei oleks temast võinud lahti saada viisakamal kombel, selgitades talle, kui räpane ja kui alatu säärane kerge teenistus on? Nüüd ta irvitab ega häbene Labanovitši igasugu nimedega söimata. Ja tal on õigus, sest see õigus tuleneb Labanovitši enda jõhkrusest. Mis parata. Teinekord peab olema inimese vastu tähelepanelikum, olgu ta siis ükskõik kes.

Niimoodi mõtiskelles jõudis ta kõrtsi juurde. Kõrts oli ehitatud juba ennemuiste, siis, kui monopolipoode veel uneski ei nähtud. Nüüd olid sel kõrtsil ja tema pidajal vanal Abramil käes viimased päevad. Ei olnud vajadust kõrtsi uuesti üles ehitada, polnud ka kedagi, kes oleks vana kõrtsmiku asemele astunud: poegi Abramil ei olnud ja tütreid olid mehele läinud.

Iga kord, kui Labanovitš siit läbi läks, jäi ta pilk nagu iseenesest peatuma sellel paikkonnal ja lagunenu, lüngis seinte ja sissevajanud katusega kõrtsil. See maja sobis väga hästi oma ümbrusega. Paikkond oli mahajäetud ja tühi ning iga kord tekitas ta koolmeistrile ühe ja sama tunde, jättes ühe ja sama mulje. Millest see tekkis ja missugune ta õieti oli, selles oli väga raske selgusele jõuda, kuid nähtavasti tekkis säärane mulje sellepärast, et juba siinses paikkonnaski oli midagi loomu poolest vaenulikku, võigast ja sünget. Samuti oli imelik, et ükski talumees siia maja polnud ehitanud, ehkki koht oli mitmeti soodus. Vana kõrts ja tema pidaja olid juba ühe jalaga haa äärel. Kuid see kõik kallutas koolmeistri tegema järeldust, et elul on maailmas mõneti erisugused algmed. Neist algmeist on ühed kehastunud elavorganismide lõpmatu vormides, teised aga peegelduvad niinimetatud elutuslooduses. Aga niikaua kui need algmed ei ole vajalikul määral jälgimist leidnud ja läbi uuritud, ei allu nad meie mõistusele, vaid elavad meie vaistudes. Vaist aga käib asjade olemuse uurimisel ja määritlemisel mõistuse eel.

Vanast kõrtsist möödumisel meenus Labanovitšile lause, mis oli köögist väljudes ta suust pudenenud: «Lähen seda sarvilist püüdma, kes sinu Mihhalkat hirmutas.» Just siin oligi see paik, kus Mihhalka, nagu nännike rääkis, oli sattunud seiklusse, mille tagajärjel ta äärepealt

pidi kõngema. Seadnud selle ühendusse asjaoluga, et ta oli tulnud just nimelt siia, kuigi seda kavatsustki polnud, oli Labanovitš üllatatud, see tundus talle imelik.

«Kuhu ma küll lähen ja milleks?» küsis ta iseendalt ning seisatas, vaadates ümberringi.

Oli vaikne, ei ühtki häält, ei hingelistki, ainult kõrtsist paistis tuluke. Äkitselt hakkas Labanovitšil pisut kõhe. Talle meenus, mis nännike oli rääkinud. Muidugi, see on rumalus. Mihhalkat võis kimbutada mõni külakangelane, et kätte maksta tüdruku eest, kelle juures poiss käis. Ent üldse on huvitav, millest säherdune kartmine tuleb. Siin on temagi, koolmeister, kes ei usu, et on olemas mingi salapärase vaenuliku jõud, mis eksisteerib inimesest sõltumatult, kuid temalgi hakkab pisut kõhe. Kui ta tuleb siia päeva ajal, ei ole seda tunda. Lugu ongi selles, et on olemas ka teistsugune ööpimedus, ja see ümbritseb veel palju küsimusi inimeste psüühiliste avalduste kohta.

Kõigist neist kaalutlusist hoolimata tundis Labanovitš, et tal on hirm ja et ta ei suuda sest hirmust jagu saada. «Kutsu nüüd põrguvürst välja,» ütles talle mingi mõte, kuid koolmeister tegi, nagu ei saaks ta sellest aru ja ühtlasi hakkas tal veel õudsem. «Kui sul selleks julgust ei ole, siis kuulata: sa kuuled midagi,» ei jätnud see mõte teda rahule. «Olgu pealegi,» pomises Labanovitš, «eks siis kuulame!» Ja ta ajas kõrvad kikki. Niisama sügav vaikus, niisama sügav hääletus. «Põrguvürst, põrguvürst! Ilmuta ennast!» hüüatas ta tasakesi ja jäi taas kuulama. Kõik oli vaikne, keegi ei kostnud, keegi ennast ei ilmutanud. Koolmeistri närvid olid äärmiselt pingul ja ta tundis, et kui ta sammukese taandub mingilt punktilt, kus ta hädavaevu püsis, siis lööb hirm tal üle pea kokku ja ta pistab sellest paigast punuma. Ta pöördus tagasi kõrtsi poole ja hakkas kiiremini minema. Kõrtsi ees ta seisatas, pidas veidi aru ja astus vana Abrami poole sisse. Seal ta istus, tellis pudeli õlut, ja kui oli väheke rahunenud, läks koolimajja.

Päev enne nügulat tahtis Labanovitš oma sõpra Tursevitši vaatama minna ja läks rongipeatusse. Suhhavarav oli parajasti valvekorras. Ta kinnitas koolmeistrile, et poole tunni pärast tuleb kaubarong, millega siis võibki sõita. Suhhavarav hakkas pärima, kuidas on preili Jad-

visja tervis, kuidas koolmeistri enda elu läheb ja kui sageli ta tütarlastega kokku saab. Ja hakkas sealsamas kiitlema, kuidas ta hiljuti oli ühe nooriku hoovi tõmmanud. Labanovitšile meenus, kuidas ta ise oli üsna hiljaaegu tänaval ühe tundmatu naisega kokku puutunud ja tal hakkas vastik seda räpast südamepuistamist kuulda.

«Vabandage,» ütles Labanovitš talle vahele, «milleks te sellest kõigest nõnda aru annate?»

«Kas teile siis ei meeldi sihukest juttu kuulata?»

«Ei tea, mis huvitavat selles võiks olla?»

«Kuidas nii?» küsis Suhhavarav ja vaatas koolmeistrile otsa, hallid sulipoisisilmad täis varjamatut pilget.

Koolmeister omakorda vaatas temale silma. Ei meeldinud talle see enesekindel isaselõust ega need ripakil niisked huuled mustade kikkvurrude all.

«Mismoodi teile ütelda... Kõik see on jälk ja intelligentsel inimesel ei sünni sellega kuidagi hoobelda.»

«Ah teid küll: nagu uih-aih preilike,» lausus Suhhavarav veidi põlglikult.

Samal ajal tuli kaubarong sisse. Suhhavarav ja koolmeister läksid platvormile. Rongi kinni pidanud, paigutas Suhhavarav koolmeistri köetavasse kaubavagunisse ja jättis ta jumalaga. Labanovitšil hakkas kergem, ta istus ja mõtiskles jällenägemisest oma sõbraga.

Nõnda kui rong oli jaama jõudnud, hüppas Labanovitš kähku vagunist välja ja põikas igaks juhuks vaksalihoonest läbi, sest võis juhtuda, et ta sõber on seal. Kuid sõpra seal ei olnud ja Labanovitš hakkas mööda raudteed küla poole astuma.

Õhtu oli pime ja vaikne. Raudtee ääres seisis kõrge põlismets, salapärane, sünge ja suursugune. Jaamas ähkis vedur, kuid tasakesi ja ühtevääri, otsekui kardaks ta metsa rahu rikkuda. Kahkjate pilvedega kaetud taevast seisis otsekui madalamal ja kõrgele metsale ning teele langes rahulikult kohevaid lumehelbeid. Oli midagi tavatult meeldivat nende valgete ja puhaste ebemekeste liuglemises, nii õrnalt langesid nad maapinnale, koolmeistri mütsile. Terane kõrv nagu kuulis nende imetasast sosinat, nende meeldivat juttu.

Labanovitš astus kärmesti. Tal oli nii kerge, oleks lihtsalt tahtnud joosta, taga ajada neid valgeid lumeräitsakaid, nagu oleksid nad elusolevused või nagu oleks ta ise alles laps.

Paremal pool teed mets lõppes. Labanovitš läks edasi,

puurides pilgu pimedusse, et ta ei läheks mööda maantee, mis kuskil siin peab üle raudtee minema. Ahah, seal see tee ongi, paistavadki vanad kased ridastikku! Maantee ääres, versta kaugusel raudteest, oli kroonumetsavahi Lukaši maja. Seal paiknes kool, kus elas ja õpetas lapsi Tursevitš.

Labanovitšil oli see verst üsna ruttu seljataha jäetud, ja ta nägi kaugelt sinakat valgust oma sõbra aknas. Maja ees ta seisatas. Tänaval poolt oli aknal ees lihtne kardin. Tursevitš sammus pisikeses toas edasi-tagasi, endal selline nagu, justkui ütleks iseendale õppetükki üles. Labanovitš astus hiljakesi akna alla, koputas sõrmeotsaga vastu ruutu ja tõmbus varju.

Tursevitš lükkas kardina kõrvale ja vaatas välja, hoides käsi lambivalguse ees. Ei hingelistki. Niipea kui ta eemaldus, koputas Labanovitš uuesti salaja vastu ruutu ja hüppas nagu välg akna alt ära.

Tursevitš astus kindlal sammul akna juurde ja küsis valjusti:

«Kes seal on?»

Labanovitš ei vastanud.

«Mis pagan see tähendab?» kuulis Labanovitš sõpra otsekui ärrituses ütlevat.

Veel minut, ja Labanovitš koputas uuesti. Vihaselt sööstis Tursevitš uksele. Labanovitš tõmbus jämeda kase taha. Tursevitš lükkas ukse pilukile, pistis ainult pea välja ja jäi vaatama. Niipea kui ta ukse sulges ja riivi pani, oli Labanovitš nagu viis kopikat rōdul!

«Kes on?» küsis Tursevitš kinnise ukse tagant.

«Ei ütle!» vastas Labanovitš.

«Ah sina, Tselšõna mesikäpp!» hüüatas Tursevitš rōmuga. «No tule, tule sisse, kaim... Ah sind väänikut küll!» jätkas ta elevuses ja lükkas oma toa ukse ristseliti, et külaline näeks.

Tursevitš oli uksest pisut taandunud, valmis tervitama sõpra, kelle üle ta oli väga rōõmus. Ta päris rippus Labanovitšil küljes oma elavate hallide silmadega, neist lausa pudenes näerusädemeid, ühtlasi vaatas neist vastu elav mõistus, miingi püsivus ja meelekindlus.

Labanovitš seisatas uksele.

Vilvuks tunnistasid sõbrad teineteist vastastikku, kuna nende näod särasid tujuküllasest naerust.

«Sinule ei pea mitte langema vari sellest kasest, mille

all on istunud kreeklane!» ütles Labanovitš tähtsalt ja paatosega.

«Ja sina ei pea mitte sattuma koera olukorda, kes konutab aia ääres!» vastas peremees.

Vastastikku naljatavalt tervitanud, kaelustasid sõbrad teineteist ja suudlesid südamlikult.

Tursevitš oli õhevil ja erutatud, ta raputas sõpra õlgadest, naeris valju häälega.

«No küll sa oled täitsa! Jumala eest täitsamees... Õieti öelda, ma juba arvasingi, et sa peaksid mind kaema tulema... Noh, võta platsi!»

Tursevitš korjas laua pealt raamatud ära, pani need korralikult kokku ja asetaski riiulile. Ta tuba oli piinlikult korras ja puhas. Ta elukorter polnudki suurem kui üks ruum, üks talutuba, aga ta oli osanud selle omal viisil hubaseks muuta. Oma elupaika kraamides ajas Tursevitš kogu aeg juttu, puistas sõbra üle küsimustega siit ja sealt, rääkis iseenda kui ka sõbra eest.

«Noh, tead, mis nüüd tuleb, Labunja? Nüüd saab perenaisele käsk antud, et olgu olla samovar. Siis saab istutud, teed joodud ja juttu aetud. Tead, kuis mulle meeldib sedaviisi sõbraga istuda ja teed juua... Näh, mis ma's pidin tegema? Pea'nd, pea, kaim,» rääkis Tursevitš iseendaga. «Kõigepealt me võtame kehakinnitust. Tead, vanapoiss, mul on hiiglama ägedat sinki... Noh, tead, süda aimas, et sa tuled: käisin jaamas ja ostsin sinki. Oota ometi, kaim. Meil tulevad hoopis teised lood-laulud!»

«Seesuguseid mõistlikke jutte ei saa mitte igapähe kõrv kuulda,» ütles Labanovitš. «Ühesõnaga, pea keedab sul nagu ministril!... Kas lubad, sa suur kõrbeüksiklane ja minu õpetaja, et ütlen käesolevaks puhuks mõned sõnad?»

«Las tulla!»

Labanovitš tõusis püsti, manas näole tähtsa ilme ja algas:

Mull' meeldib riivi kraapsumine,
kui taigen valmib kartulist;
praad küpseb ahjus nagu ime,
ta lõhn on kõigest armsam vist.

Ei aita püha isa ohked,
ei ähvardus, ei põrguäng —
mull' pannikolin meeldib rohkem
kui õhtul tornis kellamäng.

«Ha-ha-ha!» naeris Tursevitš. «Ah sind jumalavallatut küll! Ainult Tselšõnas võib midagi säärast pähe tulla:

Mull' pannikolin meeldib rohkem
kui õhtul tornis kellamäng.

Vahva, jumala eest vahva!... Noh, käin ära kui välk!»
Tursevitš ruttas võõrusest läbi perenaise juurde, et paluda sellel õhtusööki teha, ja tuli otsekohe tagasi.

«Aga tead, Labanok,» ütles Tursevitš salapärase näoga, haalt tasandades, «sa ehk teeksid väikesed tropidki?»

«Mu võrratu sõber! Vähe sellest, et pea keedab sul nagu ministril, kuid sa oled veel imetegija, ühesõnaga, võlutark,» vastas Labanovitš innustusega. «Miks ma siis ei peaks võtma, nagu minu nänn ütleb.»

«Ah ütled siis, et hea oleks võtta?» küsis Tursevitš isegi tõsiselt.

«No missugune tola see julgeks ütelda, et ei ole?»

«Kuid pole ju midagi võtta, kulla kaim!»

Labanovitš nägu venis pikaks.

«Ha-ha-ha!» Tursevitš laskus naeru pärast isegi kükki maha, siis ajas end taas sirgu, vahet pidamata naerdes ja naidates sõbra peale näpuga.

«Nüüd sa panid mulle põõna,» ütles Labanovitš tuju-
tult.

«Egas ma muidu imetegija ole,» ei lakanud Tursevitš naermast.

Ta läks väikese kapi juurde, tuhnis seal veidike ja võttis tähtsal ilmel välja pooliku pudeli.

«Ara virise, vanapoiss!» ütles ta pudelit loksutades.

Benikaua kui lihaviile praeti, kattis Tursevitš õhtu-
laua.

«Kuidas on, ehk oskab sinugi nännike nõnda süüa teha?» küsis Tursevitš sõbralt, kui Lukaši-eit õhtulist tõi.

«Kuid see-eest oskab minu nännike lausuda.»

«Miks ta lausuda ei oska, kuid kapsasuppi ei keeda. Tannen su nännikest.»

Sõbrad istusid lauda. Nad tühjendasid klaasid.

«Noh, hakka ennast laadima, vanapoiss!»

Kogu aeg käis sõprade vahel kõige tujuküllasem, kõige elavam jutt. Peaasjalikult rääkis küll Tursevitš. Tal oli terane silm ja ükski jooneke, ükski tüüpiline pisiasi ei jäänud tal mähele panemata. Peale selle oskas ta ühest või teisest inimesest pilti luua või teda elavalt kujutada.

Tursevitšile oli kõvasti nalja teinud üks juhtumine raudteel ja sellest rääkis ta nüüd ka Labanovitšile.

Jutt oli ühest kontrollist, väga ustavast kroonu-

ametnikust. See tahtis üht raudtee artellivanemat vahele võtta. Ja peab ütlema, et see artellivanem tegigi sohki: ta kirjutas nimekirja töölisi juurde, et nende palk oma tasku pista. Järsku see kontroll kukil. Artellivanemat tööliste juures ei olnud, istus kuskil vahimajakeses. Kontroll luges töölisel üle ja tahtis ootamatult artellivanema juurde sisse prahvatada, et kontrollida tema raamatut. Kuid juhuslikult oli seal artellivanema tütar. See pani ruttu vahimajakese poole jooksu, et isa hoiatada, ja et kontroll aru ei saaks, ei jooksnud ta teed mööda. Kontroll aga taipas kohe. Tüdrukule järele! Tüdruk lidub ees, sabad üles taritud, tema kannul aga lehkides kontroll, nagu hurda-koer ajaks jänest taga. Ja jõudsid vahimajakeseni pea-aegu ühekorraga.

«Näita sissekanderaamat ette!» röögatas kontroll artellivanemale, ise koledasti lõõtsutades. «Kohtu alla annan sind!»

«Kohtu alla annan mina teid,» vastas artellivanem külmavereliselt. «Sest teie ajasite minu tüdart taga ja tahtsite teda vägistada.»

Kontroll ajas silmad punge, nagu oleks kõik kogu pähe saanud.

«Eks siis näe, kellele see suutäis kibedam on,» jätkas artellivanem ikka endise rahuga. «Kümme tunnistajat võin välja panna ja igaüks kinnitab, mis pärast te tüdrukut taga ajasite.»

Lõbusas tujus meenutasid sõbrad igasugu naljakaid lugusid ja naersid sekka nagu pöörased.

«Tänane päev ei ole meil niisama tühja jooksnud, sest me oleme täna palju naernud,» ütles Labanovitš. «Nietzsche ütles oma Zarathustra suu läbi: «See päev, millal te ei naera, on teile kadunud.»»

«Sellisel juhtumil läheb meil, vanapoiss, palju päevi kaduma,» arvas Tursevitš selle peale juba tõsiselt. «Eks ole, mõnikord istud pika sügisõhtu läbi üksipäini. Vaatad aknasse — pime, vihmase. Katuseräästast aga rabisevad tilgad vahet pidamata, nagu nutaks seal keegi. Ja mingid isepärased mõtted hakkavad su üle võimust võtma. Pane tähele, kaim, just isepärased mõtted. Nad nagu ei tärkagi sinu enda peas, vaid sulle läkitab neid keegi, keda pole

olemas, aga kelle juuresolekut sa otsekui tajusid. Ja tikuvadki siis niisugused mõtted pähe ja sosistavad sulle jumad teab mida kõike! Ja kui veel need kased maja ümber kohisema hakkavad! Kas tead, vanapoiss! Inimene, ütleme, harjub ära loomadega. Peremehel on tihti kahju lahkuda hobusest, lehmast või koerastki, aga mitte sellepärast, et neist talle kasu on, vaid lihtsalt et on harjunud. Kuid võib ära harjuda mitte ainult loomadega, vaid ka puuga, nii nagu mina näiteks olen ära harjunud nende vanade kaskedega, mis seisavad toa ees maantee ääres. Ja ma kohe ütlen, kui nad hakkavad oma raagus okstega kohisema, siis on mul neist nagu kahju. Mulle tundub, et nad millegi üle kurvastavad ja kaebavad, et ka nendel on oma tundmused, just tundmused. Ja sääraseil õhtuil pole sul isu naerda... Ja kui palju on meil sääraseid õhtuid!» Viimased sõnad ütles Tursevitš nukral toonil.

Labanovitš kuulas sõpra tähelepanelikult ja uudishimuga. Sellest küljest, nii tundelisena ja müstikasse kalduvana nägi ta Tursevitši esmakordselt, kuna oli teda siiani pidanud eeskätt realistliku mõtteviisiga inimeseks.

«Ma tahaksin seda, mis sa kaskedest rääkisid, laiendada ja süvendada. Ma tahaksin sinult küsida, oled sa kunagi selle üle mõelnud või lihtsalt on see sulle silma puutunud, et meie ümber on loodus... Ma ei tea, kuidas seda selgeks teha, mida mõtlen... Noh, et loodus elab mingit oma elu, mõtestatud elu? Missugune see on, seda ma ei tea. Võib-olla on säärane arvamine nagu näiteks minul säilinud lapsepõlvest. Kuid ka praegu ei saa ma kuidagi lahti säherdusest tundest, et loodus elab mingit oma elu, mõtestatud elu. On olemas selliseid paikkondi, ma võin neid leida ükskõik kust, mis mind ei tõmba, ma ei suuda seal harjuda, nendega koduneda. Olen märganud, et leidub selliseid paikkondi, kus linnud ei taha pesitseda ega laulda, vaid püüavad neist mööda lennata.»

«On küll midagi säärast,» lausus Tursevitš.

«Ja tead, sõber, kui hakkad üksilduses mõtteid mõlgutama, siis võid tont teab kuhu jõuda. Krutid oma närvid nii üles, et hirmuvärinad tulevad peale. Ja kõik need salapärase asjad ehk polegi millestki muust kui pillikeeltest üleskrutatud närvidest.»

«Sõber,» rääkis Tursevitš leebelt, «me oleme harjunud seal üldiste fraasidega läbi ajama, kust me oma mõistusega ei suuda üle astuda ega kaugemale minna neist piiri-

dest, mis on meie arusaamise ja teadmatuse vahel. Mõnikord me ütleme siis: «See on närvidest.» Teinekord aga: «Selle kohta on juba seadus oma sõna ütelnud, nii et siin tuleb oma mõistust ohjeldada» või: «See on asjaoludest tingitud», «Niisuguse tähe all sündinud» ja palju muud totrust. Ja tihtipeale me selgitame mingit segast asjaolu veel segasemate sõnaühenditega ning ise arvame, et oleme ütelnud midagi ülimalt tarka, teised aga kiidavad selle heaks ja jäävad rahule. Kuid sealjuures on need tühjad üldised fraasid väga kahjulikud, sest nad halvavad inimese otsivat mõtet, rahustavad ja uinutavad seda, nii nagu uinutatakse karjuvat last, nad ei pane mõistust seal tööle, kus on vaja põhjuste leidmiseks tegutseda. Ja nii viisi, algul kodus, siis ka koolis harjub meie mõistus selliseid nähtusi passiivselt käsutama, mis ei ole kaugeltki läbi uuritud ega ära seletatud. Vanemad inimesed perekonnas käratavad lapsi tihtilugu vait, kui need oma küsimustega, vahel väga naiivsetega, vahel aga üpris keerukatega, tüütavaks muutuvad. Ja koolides suruvad oskamatud õpetajad õpilastel samuti maha kõik selle, mis ei mahu õpikute raamesse või ületab pedagoogide endi teadmised. Kuid kõik see ühtekokku annab tulemuseks, et me langeme sõnade mõju alla ja meil puudub tahe protestida meie endi mõistuse kallal vägivalla tarvitamise vastu.»

Labanovitš kuulas sõbra juttu ja oli sellega päri, nagu oleks Tursevitš väljendanud tema enda mõtteid. Ühtlasi aga hiilis ta hinge ebamäärane nukrus.

«Kas tead, vanapoiss,» ütles ta, «küll on hea vähemalt vahel harvagi kokku puutuda arusaaja inimesega, juttu ajada, südant kergendada. Sest muidu elad kuskil pärapõrgus, kus mõistlikku sõnagi ei kuule, elad ihuüks. Ja mõtled igasugu mõtteid, nad vilksatavad sul peast läbi nagu kerge pilveunga vari mööda maapinda ja ununevad, nagu peaksidki nad jäljetult kaduma. Kuid üksluise, tihtilugu mõttetu ja tühise argielu pisiaskel surub sind maha, pigistab sust üha enam välja seda, mis väärtuslik. Ja nüüd, kus olen oma Tselšõnast pisut kaugemale pääsenud ja vaatan teda eemalt, hakkab see pärapõrgu, mis esiotsa mind isegi huvitas, tunduma ebasõbralikuna ja tekitab minus mingit tuska, otsekui aimaksime üksteises — mina temas või tema minus — vaenlast. Mida kauem ma seal elan, seda enam hakkan mõistma, et pikemaks ajaks sinna peatuma jääda ma ei suuda.»

Labanovitš vaikis mõtlikult. Ta silmad jäid liikumatult

ühte punkti vahtima. Jadvisja nägu kerkis ta kujutlusse. «Ei, sõber, ei sa aimagi, mille poolest see laanekuru mind tõmbab, ja ega ma seda sulle ütlegi,» mõtles Labanovitš.

Tursevitš kõndis ühest seinast teise, käed selja peal, ja mõlgutas samuti millegi üle.

«Jah, kallid kaim, seal on raske. Omast käest tean, mäherdune kolgas seal on,» rääkis Tursevitš. «Võta kas või see: ainult kakskümmend versta on meie küladel vahet, aga nagu öö ja päev! Siin on kõik teisiti, pole üldse enam see loodus. Homme läheme jalutama, siis näeme... Ei, vanapoiss, ei kuidagi saa Slutši-äärset piirkonda võrrelda Pinski kandiga. Isegi lastel koolis on vaks vahet. Nad on südamelikumad, rohkem, tead, inimlikud, aga sinu omad on lihtsalt pisikesed metalased.»

Sõbrad istusid kaugelt üle kesköö. Nad võtsid üles ja arutasid rohkesti igasugu küsimusi. Kõik, mida oli üksinduses mõeldud, kõik, mis neid nii või teisiti köitis või huvitas, kraamiti nüüd esile ja see pakkus rohkesti jutuainet. Kuid lühikeseks jäi seegi pikk öö, et kõigest rääkida.

«Ütle mulle, kulla Maksim,» küsis Labanovitš, ise juba sõbra kõrval voodis lamades, «misjaoks inimene ilmas elab? See küsimus on mõnda aega mind vaevanud. Küsin seda isegi oma nänni käest.»

«Noh, misjaoks siis inimesel elada on?... Tühi teda teab, misjaoks ta elab,» ühmas Tursevitš.

Sõbrad naersid valjusti.

«Belles, tead, on juba mõnesugust filosoofiati. Ja mina arvan, et näiteks sakslasele ei tuleks üldse pähe niimoodi küsida.»

«Miks mitte?»

«Bellepärast, et sakslane on praktiline inimene. Selle küsimuse lahendamine aga ei anna mingit praktilist tulu.»

«Lahendab, et sakslane ei tea, misjaoks ta ilmas elab?» küsis Labanovitš.

«Noh, mis sihukesel vorstmaakril sest teadagi!»

Sõbrad naersid jälle.

«Inimene elab selleks, et saata korda head, teenida töde, et luua mingeid elulisi väärtusi ja et olla kaasiniimestele kasulik,» ütles Tursevitš.

«See on sellepärast, vanapoiss, et ta peab nõnda elama. Kuid me näeme, et inimesed selle nõude järgi sugugi ei ela, ja tühjagi nad sellest hoolivad, et head korda saata või mingit tont teab mis kasu tuua. Kuid asi on siin päris lihtne ja ses mõttes on olemas ainult üks mõõdupuu, mis

passib igaühele: inimene elab selleks, et elust võimalikult palju välja kookida iseendale meelepärast ja kasulikku.»

«Oot-oot, vanapoiss, mis ketserlust sa nüüd suust välja ajad! Mis see sinu arvates on, mida endale välja kougib see tõsikristlane, kes ütleb lahti maisest olemisest kõigi selle mõnudega ja lahkub inimeste seast, et jääda üksinda oma jumalaga? Kuidas sa selle kohta oma mõõdupuu kasutad?»

«Ooh, kristlased on väga kaine mõistusega inimesed ja nende jaoks sobib see mõõdupuu isegi veel paremini. Neil on agarat pealehakkamist ja põhjatu isu. Neid, kas sa näe, ei rahulda maapealne elu ja üldse siinne maailm (ehkki nad maapealsetestki mõnudest ära ei ütle). Nende päralt olgu paradiis, igavene lunastus, otsatu rõõm ja õndsus. Kuid oma maapealses elus näevad nad abinõu, et hõlpsamini pääseda taevasele pidusöögile.»

«Sa laasid elu mõtte liiga paljaks,» ütles Tursevitš, «ja sellega alandad inimest. On inimesi, kelle elule annab mõtte üleüldise hüvangu idee. Oma ideede eest lähevad nad vangitorni ja pagendusse; nendesamade ideede eest on neid risti poodud, ära mürgitatud, tuleriidal põletatud. Siin on midagi enamat kui isiklikud huvid ja iseenda jaoks kasu väljakoukimine. Ja ei tohi ühestsamast põhimõttest tuletada seda, kuidas tegutseb mingi kelm ja kuidas see inimene, kes kogu elu töötab ligimese hüvanguks.»

«See ainult paistab nii, kui esimest korda pilk heita,» ei andnud Labanovitš järele, «aga põhimõtte maksab kõige kohta. Küsimus on ainult selles, milliseid vahendeid kasutada, missugust teed minna ja kuidas seda põhimõtet käsitada. Aga võta kes tahes, olgu siis teadusemees, kes otsib uusi eluseadusi ja rajab uusi teid, või mõni leidur nagu Edison või luuletaja või kunstnik või uue õpetuse kuulutaja või selline tegelane, kes ennastohverdavalt ikka, alati ja eranditult seisab teiste teenistuses — kõik nad lähtuvad seitsamast ühest põhimõttest. Ei tohi ainult segi ajada eesmärki ja sellele eesmärgile jõudmiseks kasutatavaid teid.»

«Ja sellegipoolest ei jää ma sinuga nõusse,» vastas Tursevitš.

«Millal enne on vaidlemisel nõusse jäädud? Nõusse jäädakse siis, kui asjade üle hästi järele mõeldakse. Aga nüüd ehk parem jääme magama, sest hakkab vist juba valgeks minema.»

Lai maantee ridastikku seisvate vanade kaskede vahel laskus ühtlase lindina mööda künkanõlva, suundudes kuhugi läände, ja mida kaugemale, seda tihedamalt need haralised jämedad puud nagu seisid, muutudes järjest madalamaks ja siis kokku sulades ühtlaseks jutiks, mis paistis silmapiiri taha kaduva metsana.

Midagi tavatult ilusat on neis lähedates vanahõngulistes Valgevenemaa maanteedes. Peatumatult ja tõtlikult lähevad nad külast külasse ning alevitest linnadesse, ühendades maakondi, kubermange ja terveid suuri maidki. Kui palju ilu ja imelist kutset on sinetavais kaugustes, kuhu nad suunduvad! Kui palju uusi vaateid, värsked motiivid ja salapäraseid seiklusi töötavad nad teekäija silmadele ning südamele! Millise erakordse jõuga kisuvad nad enda poole, ja kui tugevasti puudutavad nad hingekeeli! Mis jõud siis peitub kodumaa otsatutes maanteedes ja mis võim neil on sinu üle, sa rahutu, ühtlasi edasitõttav rändaja? Kas ei ole see mitte nende jutustatud, pikkade sajanditega tekkinud ja sõnul väljendamatult lugu, mis inimlikku ülekohut tõendavas tulikirjas kirjutati nende miljonite teekäijate südameisse; kes on astunud või sõitnud neid maanteed, mölgutades omi mõtteid? Või on see aegade kroonika jätnud nii sügava jälje su hinge, seal vastu peegeldudes ja kindlat kuju ning vormi omandades, et kohutava välguna löikuda pimedasse orjaõösse, mis on langenud üle maa? Aga võib-olla äratas su südames seletamatut erutust ja manitseb sind leppima maailma ääretusega see salapärane, kohutav ja lõputu hulkumine mööda maailma, kus on raske eraldada algust ja otsa, mida need maanteed sümboliseerivad? Või on see inimese igavese rahulolematuse ähmane vastukaja, varjatud kutse otsida teistsuguseid eluvorme, ebateadlik tung parema elu poole? Või ehk sisemine püüd purustada mingid piirid ning jõuda veel mitte kusagil teoksaanud priiuse otsatusse avarusisse?

Oh teed, mu kodumaa teed! Kes küll räägiks meile ära teie muinaslood, arvaks ära kõik mõtted, mis aegadest on kogutud ja kirjutatud puude tüvedele teie ääres?

«Vaata ometi, vaata, kui ilus see on!» ütles Tursevitš sõbrale, näidates oma elukorteri rõdult ühtlast maanteed ja kogu vaatepilti, mis neile siit avanes. «Kas pole see otsatu, kas pole see ääretu! Kui erksa tooniga ja kui

mitmekesine see pilt on! Ja veel need kased minu maja juures: vaata, kui uhked nad on!»

«Ma ei saa ühest asjast aru,» ütles Labanovitš maastiku-pilti naudides. «Nii palju ilu on meil, nii palju vorme ja värve, ja meie maa on suur ning mitmekesine, aga meie seda ei näe, ei tahagi näha. Meie maa kohta on juurdunud arvamine, et ta on vaene ja kiratseb. Ja ühestki maa-teaduse õpikust ei leia sa enam-vähem soliidset Valgevenemaa kirjeldust. Mida mõistetakse meil Valgevenemaa all? See, kas sa näe, olevat Vene riigi läänepoolne ääreala. Mis seal head on? Ei midagi. Nojah, palju soid, ja veel üle maailma tuntud juustevanumistõbi. Ja meie kiidame sellele kergemeelselt järele, võtame seda kõike hea usu peale, sest nagu sa õigesti ütlesid, meie üle valitseb šabloon, tühjade sõnade šabloon, tühjade fraaside, mõtete võõrad vormid ja nende võõras sisu. Ja nii me hülgamegi selle, mis on tõesti meie oma, me ei hinda seda, me häbeneme seda!» Sõna «häbeneme» ütles Labanovitš välja rõhuga, kusjuures ta näoilme muutus ja silmis süttis mingi vihatuluke. Pigem vaistlikult kui teadlikult ärkas temas protest rahva õiguste alavääristamise ja mahasurumise vastu, nii et oma rahva pojana, tunnetades sellega tihedat sidet, asus ta rahva õigusi kaitsma.

«Igal rahval on oma uhkus. Inglise kuulutab uhkusega kogu maailmale: mina olen inglise! Sedasama ütleb prantslane, sakslane, austerlane, venelane, ütlevad teiste rahvaste esindajad. Kuid meie, valgevenelased, ei julge tunnistada, et me valgevenelased oleme. Sest valgevene rahva kaela on teatavasti palju solki valatud, ta eneseväärikus on alla kistud, ta keel on naeruks tehtud, tal ei ole nime, ei ole oma palet. Ja sellest tulebki, et valgevene haritlane ei eraldu mitte ainult oma rahvast, vaid ka oma vanematest. Meil on teada säärane juhtum. Ühele meie tuntud koolimehele tuli kodunt külla ema. Pojal olid külalised. Ta ei julenud külaliste ees ema oma emaks tunnistada, ütles, et: «Mine kööki, mutike, küll seal saad süüa.»»

«See on ju sigadus!» hüüatas Tursevitš ja sülitas jätkustundest. «Kartis matsiks jääda ja näitas, kui suur mats ta on.»

Mõne aja läksid sõbrad mööda puudega ääristatud maanteed, siis aga pöördusid talupojaregedest siledaks sõidetud väljatee ja hakkasid jaama poole minema.

«Tahan sulle näidata vanaaegset kalmistut,» lausus

Tursevitš ja viis sõbra väheldasse metsatukka, mis kasvas tee ääres künkal.

Kord siit, kord sealt paistis kalmistul süngelt längu vajunud ristijäänuseid ja madalukesi kääpauid lume all. Kõrgete puude vahel seisis puust kabel, aknad sisse löödud. See oli ehitatud erilises stiilis ja nägi üsna omapärane välja. Vististi leidub selliseid kabeleid Slutši kandi kaugemates nurkades veel täninigi. Paistis küll, et kabel seisis vaevalt püsti ja oleks võinud iga hetk sisse vari-seda. Sindlikatus oli läbi mädanenud, selles haigutasid mustad augud. Aknalaua nurgast kirni hoides vaatas Labanovitš sisse. Vanadelt ikoonilõuendeilt vaatasid talle vastu pühakute valjud, ehkki luitunud näod. Kabel paistis seest veel päris kõva, kuid kõik temas oli sünge ja jube, isegi seinad nagu oleksid valjult nõudnud: «Mis on sul siit otsida, päevavaras? Mis õigus on sul rikkuda pühakojat rahu?»

«Oskaksin ma joonistada,» ütles Labanovitš, «siis ma jäädvustaksin ta paberil.»

«Huvitav kabel,» mõõnis ka Tursevitš. «Selleks ma sind siia tõingi, et teda näidata. Ja kas sa tead, mis siin hiljuti juhtus? Üks sinne elanik, šlahtamees, pidas jahti. Koer ajas rebase üles. Rebane pugus kabeli altari alla. Jahimees hakkas kaevama ja tappis rebase ära. Preester sai sellest kuulda ja kaebas mehe pühadusteotuse pärast kohtusse. Ühesõnaga, sellest algas suur ja kõmuline protsess.»

«Kas tead, ka minul ei ole kahju, et see jahimees kohtu alla anti,» ütles Labanovitš selle peale. «Muidugi, küsimus pole siin pühadusteotuses, kuid see juhtum on juba iseenesest südantliigutav: vaene loom arvas siit endale pääsmist leida.»

Vaikides tulid sõbrad kalmistult ära. Oli näha, et kummagi pea oli täis omi mõtteid. Labanovitši meel oli millegipärast nukker ja rahutu. Miski häiris teda, oleks nagu tahtnud kuskile ära. Põhjuseks võis olla ka see asjaolu, et tema arvates oli Tursevitšil koolitöö paremal järjel ja üldse jättis tema kool hästi edasijõudva kooli mulje. Aga võib-olla avaldas mõju ka nende varstine lahkumine, sest praegu läksid nad jaama poole, ja sealt peab ta oma laanekurusse tagasi sõitma.

«Miks sa, kaim, nii vaikseks jäid?» küsis temalt Tursevitš. «Mis sa mõssitad?»

«Ei saa ju ilmast ilma trallitada,» vastas Labanovitš.

«Tead, vanapoiss, nii nagu ma sinu kooli ja sinu töid-tegusid nägin, siis minu kool ei kõlba sinu oma kõrval kuhugi.»

«Ha-ha-ha!» naeris Tursevitš. «Ei iialgi jää sinu kool kiduma, kui sa tema vastu nii suurt huvi tunned ja teda oma südameasjaks pead. Eks see tule sellest, et oled veel harjumata, et oled esimest aastat. Kuid ma olen kindel, et sinu kool annab silmad ette paljudele teistele.»

«Mis ma sulle tahtsin ütelda,» rääkis Labanovitš, «lähme õige kevadel, kui koolides töö lõppenud, mööda Valgevenemaad rändama, õpime teda lähemalt tundma. Ja mis me näeme, selle paneme kirja, kogume rohkesti materjali. Meelitame oma kampa veel mõne piltniku, teeme huvitavaid võtteid... Ei, mis siin naerda... Muidugi tuleb see plaan veel läbi mõelda. Ma esitan ainult idee.»

«Mis seal ikka arvata? See oleks ju huvitav. Selle üle, tead, tuleks tõsiselt aru pidada, ausõna!»

«Kas tead,» jätkas Labanovitš vaimustusega sõbra toetusest hoogu sattudes, «see oleks ülimalt põnev! Me käik-sime paljudes koolides, tutvuksime lähemalt õpetajas-konnaga, ärataksime temas huvi oma kodumaa vastu. Ja mis kõige tähtsam, me tekitaksime pisut liikumist ses unises soos, mida kujutab endast meie õpetajaskond, sest niimoodi elada, nagu meie elame — oleme omavahelise sidemeta, ilma elulise ideeta, aga tunda ainuüksi oma tillukest kooli ja raisata aega kaardimängu või joomisega, nagu teised meiesugused tavaliselt teevad, nii elada ei tohi, sest selleks tuleb iseendas südametunnistuse hääl, teadmine oma kohusest rahva ees juba ette maha suruda.»

«Õppida tuleb meil veel tublisti, kallis mees,» tähendas Tursevitš. «Minul näiteks on mõte instituuti astuda.»

«Minagi tunnen, et peaks õppima, kuid instituut ei tõmba mind sugugi. Sest mis see instituut on? Samasugune kasarm nagu seminar, vahe on ainult selles, et instituut lõplikult hävitab kõik selle, mis meis enam-vähem elavast inimesest veel järel on ja mis seminaris hävitamata jäi. Ta muudab koolmeistri kuivaks ametnikukrõnksuks.»

Labanovitš tundis hingepõhjas sõbra vastu ebamäärast võõristust, sest tema arust plaanitses Tursevitš midagi niisugust, mis ei sobi nende tõekspidamistega, milles, nagu ta kogu aeg oli arvanud, nende vahel lahkkelisid ei ole.

Ja ülejäänud tee kuni raudteejaamani läksid sõbrad

juba vaikides, iseendisse süvenenult. Nende lahkumineki oli südamlik.

«Ära siis mind unusta,» olid Tursevitši viimased sõnad.

«Nüüd, kallis vend, on sinu kord oma vana kohta ja vana sõpra vaatama tulla,» vastas Labanovitš.

«Noh, kuidas siis külas ka oli, noorherra?» päris nänn Labanovitšilt.

«Oi-jaa, nännike, külas oli hea olla! Oli süvvä ja oli juvva, ent pakkumist es ollut,» vastas koolmeister Polesje keeles.

«Mul jäi lõunast kapsaleent järele, noorherra, ehk tahaksite natike helbata või?»

«Ei, süüa ma ei taha, nännikel!»

«Küllap siis pidi too teine noorherra hästi võõrustama?»

«Aga loomulikult, nännike! Jumalale tänu, võõrustas suurepäraselt.»

«Noh, siis on ju hästi, noorherra!»

Keegi tuli nänni poole. Ta läks otsekohe kööki, Labanovitš aga võttis käsile õpilaste vihikud. Pärast läbivaatamist pani ta need ära ja kõndis mõned korrad toas edasi-tagasi. Kogu see aeg oli ta millestki nagu puudust tundnud. Millest? Või see teadmata: tal on vaja näha preili Jadvisjat. Ei, just nii see pole. Ta lihtsalt tahab Jadvisjat näha. Mis vajadus see siis on? Kas tal on Jadvisjale midagi ütelda? Ja miks mitte? Või poleks see siis õige, kui ta läheks ja ütleks neiuale: «Ma tulin sinu juurde, sest tahan sind näha, tahan kuulda sinu häält, sest see paneb minu kõrvus helisema kevade; tahan kuulda sinu naeru, sest nagu päikesekiir toob see valguse minu südamesse. Ma tulin sinu juurde, sest mind tõi siia südamesund.»

«Ei, võta näpust, vennike, seda sa talle ütelda ei julge. Beda võib ütelda Suhhavarav, sest temal ei tule sõnad südamest ja need ei kohustaks teda millekski,» mõtles Labanovitš. «Mida vähem arutada, seda parem. Lihtsalt tuli tuju minna, ja lähengi.»

Minuti või kahe pärast hüppas Labanovitš üle madala aia, mis oli kooliõue ja jahikupja õue vahel, ja koputas uksele. Avama ei tulnud: kas siis ei kuulnud koputust või polnud kedagi kodus.

Ta koputas kõvemini. Otsekohe oli kuulda kellegi samme. Uks klõmpsatas ja avanes.

«Kas on kedagi kodus?» küsis koolmeister jahihärra teenijalt.

«Härrad ja prouad sõitsid Hatovitšosse, preilid ja Tšess on kodus.»

«Palun, palun!» tuli Gabrõnka jooksupääl ja palus Labanovitšit sisse astuda.

Väikesel ja elaval mustapäisel tüdrukul oli külalise tulekust nähtavasti väga hea meel. Ta elavad vilkad silmad üsna särasid rõõmust.

«Olge head, palun sisse astuda!»

Gabrõnka võttis lambi ja viis külalise suurde tuppa.

«Olge head, istuge.»

«Ehk ma ei tulnud teile sobival ajal ja segan teid töö tegemisel?» küsis Labanovitš.

«Taevas hoidku! Mis tööd meil teha on? ... Nii harva kui te meil käite ...»

«Ja mul on õigus vahetevahel teie tööd isegi katkestada, iseäranis kui ta on vastumeelt?»

«Ilmatööd ei tee kunagi ära, härra koolmeister.»

«Tõsi see on.»

«Kas ei võiks teada, mis see tõsi on?» küsis preili Jadvisja ülemealiku ja reipa häälega, astudes koolmeistri juurde. «Tere õhtust, härra Labanovitš!»

Jadvisja ulatas käe, tõstis koolmeistrile oma puhtad tumedad silmad ja jäi talle tunnistavalt näkku vaatama, justkui sealt midagi otsides.

«Miks siis teid kuskil näha pole?» küsis ta. «Ja meid te kah vaatamas ei käi.»

«Kui ma ühtelugu teid vaatamas käiksin, siis ma vist ei märkaks, kui ilusaks te olete läinud,» vastas Labanovitš naerdes.

Jadvisja lõi viivuks silmad maha.

«Nüüd ma mõistan teid,» ütles ta. «Te ootasite, et ma ilusamaks läheksin, sest nagu te mind esimestel kordadel nägite, siisugusena oli teil mind ebameeldiv vaadata? On ju nii?»

«Preili Gabrõnka aga on selle ajaga vanemaks läinud,» ütles Labanovitš, jättes preili Jadvisja küsimuse vastamata.

«Mis jutt see nüüd olgu! Nagu varem kokku rääkinud,» protesteeris väike Gabrõnka. «Paps ütleb ka, et ma olla vana, ja teilgi sama jutt.»

«Kuid minule te jätsite vastamata,» ei andnud Jadvisja järele. «Minust te ennem lahti ei saa, kui olete vastanud.»

«Noh, sel juhtumil ei vasta ma teile eluilmaski, sest mul oleks väga raske, kui teist lahti saaksin.»

Jadvisja tegi, nagu oleks ta pahane, ja pörutas kannatatamatult jalaga.

«Teilt ei õngitse miskit moodi õiget otsa välja. Ent nüüd peategi minust lahti saama: tahan näha, kuidas teil raske on.»

Preili Jadvisja eemaldus ja istus diivanile.

Labanovitš tõmbus toa hämaramasse nurka.

«Kuhu te ometi poete?» küsis Gabrõnka.

«Ma ei taha, et teie öde näeks, kuidas mul raske on.»

Neiud puhkesid vallatult naerma. Preili Jadvisja võttis lambilt kupli maha ja tuli Labanovitši juurde.

«Näidake, kuidas teil raske on!»

«Aga nüüd on mul päris kerge!» naeris Labanovitš.

«Teie jutt on nagu pudru ja kapsad!» ütles Jadvisja ja kutsus teda lambivalgele.

Koolmeister ja neiud istusid laua äärde.

«Kus te siis käisite ja keda te nägite selle ajaga, kui meie siin vanemaks ja ilusamaks läksime?» küsis preili Jadvisja naeruga võideldes.

Labanovitši pilk peatus ta lõbusal ja tõestigi ilusamaks läinud näol, kitsastel ja kaunitel kulmukaartel. Tal oli nende kahe meeldiva neiu seltskonnas hea olla.

«Kõlgepealt palun vabandust, et ma ei ole teile Suhhavaravilt ja Tursevitšilt tervitusi edasi andnud.»

«Kuidas härra Tursevitši käsi käib?»

«Aga miks te ennem ei küsi, kuidas Suhhavaravi käsi käib?» küsis Labanovitš ja vaatas uurivalt Jadvisjale näkku.

Jadvisja ja Gabrõnka vahetasid pilke ja muigasid. Nagu näha, olid nad Suhhavaravist juttu ajanud ja temas midgi leidnud, mille üle nüüd naersid.

«Ega te ole kuulnud, kuidas härra Suhhavarav kitarri mängib?» küsis Gabrõnka, ei saanud aga pidama ja purskas naerma. Jadvisja vaatas naeru tagasi hoides koolmeistrile. Siis aga lagistas ka tema, pealegi nii nakatavalt, et Labanovitški pidi neid kahte vaadates naerma, seda tegi isegi väike Tšess, kes kogu aeg oli vaikides ahju ääres istunud.

«Kui lubate, siis ma ütlen, miks te naerate.»

Oed jäid silmapilk tõsiseks.

«Eks ütlege siis!» nõudsid nad nagu ühest suust.

«Te rääkisite omavahel Suhhavaravist. Te arutasite, mismoodi näeksid välja härra Suhhavaravi huuled, kui ta kitarri mängiks ja sinna juurde laulaks.»

Jadvisja langetas pea. Vilksatanud pilguga Gabrõnka poole, ei suutnud ta naeru alla suruda ja andis sellele vaba voli.

Labanovitš järeldas, et ta oli nende naeru põhjusest õigesti aru saanud.

«Noh, kas oli nii?»

«Selgeltnägemine ei ole teie tugev külg,» vastas Jadvisja. «Kõik selle olete ise valmis luuletanud.»

«Neiu Gabrõnja vist ütleb, kuidas oli?»

Gabrõnja vaatas korra Labanovitšile, siis Jadvisjale. Neidudel tuli jälle naer peale.

«Kas teie räägite alati tõtt või ei räägi?» küsis Jadvisja äkki koolmeistrilt.

«Miks te seda küsite?» oli Labanovitš veidi imestunud, vaadates talle silma.

«Lihtsalt tahaksin teada.»

«Võiksin teile kuidas tahes vastata, aga te ei usuks mind niikuinii.»

«Kust te võtate, et ma teid ei usuks?»

«Kui te mind usuksite, siis te arvatavasti ei küsiks, kas ma tõtt räägin.»

«Te ometi ei tea, kas ma teid usun või mitte; te ei tea, kas ma teid tõenä kijaks pean. Tahaksin lihtsalt teie suust kuulda, mida te ise endast arvate.»

«Tähendab, te ise olete juba minust mõtelnud?» küsis koolmeister muiates.

Jadvisja kohmetus veidike ja ta palgeid kattis vaevalt märgatav puna.

«Kui te mõne inimesega kokku puutute, siis mõtlete temast paratamatult,» ütles ta tõsiselt.

Labanovitš ei vastanud kohe.

«Kui õigust ütelda, siis pole see küsimus mind iialgi huvitanud. Siin, Polesjes, kus inimestega kokkupuutumist vähe, võib ehk ka igast inimesest mõelda, kes su pilgu eest läbi käib. Kuid linnas, kus ei jõua kõigi vastutulijate nägusidki enam-vähem korralikult tähele panna, on see minu arvates lihtsalt võimatu. Võimalik, et kuskil peaaigus seesugune protsess isegi toimub, aga meie teadvusse see õieti ei jõuagi.»

«Mina pole linnades käinud,» vastas preili Jadvisja väheke tujutult.

«Oh, Jadviska! Mis see meist küll olgu: aitähki härra koolmeistrile raamatute eest ütlema.»

«Andestage, ma unustasin. Suur aitäh teile,» sõnas Jadvisja.

«On nad teil läbi loetud?»

«Ammu läbi.»

«Ma toon teile veel, kui raamatud teile meeldisid.»

Teenija tõi samovari. Nad hakkasid teed jooma.

«Kuidas siis raamatud teile ka meeldisid?» küsis Labanovitš neidudel teelauas.

«Väga huvitavad raamatud!» ütles Gabrõnka. «Me lugesime neid õhtud läbi.»

«On see kõik tõsi, mis seal kirjutatakse?» küsis Jadvisja.

«Ükski, ka kõige tõepärasem jutustus ei ole mõistagi elust maha pildistatud, kuid ta aluspõhjaks on tõde. Ja iga tavaline elunähtus, kui esitada ta kaunis vormis ja heita talle enam-vähem selgelt nii- või teistsugust maailmavaatelist valgust, sealjuures veel esile tuues need tihtipeale märkamatud hingeeluavalduste tõukejõud, mida meie silm harilikult ei tabagi — võib saada väga huvitava jutustuse teemaks. Võtame näiteks kas või teid. Muidugi, kui säärane kunstnik leiduks, võiks huvitavalt kirjutada, kuidas kauges Polesje laanekurus sirgusid ja kasvasid kaks kaunitari, kes olid õed. Need tütarlapsed tahavad siit ära, et elada vaba ja sisukat elu, sest neid mürgitab ja hävitab Polesje haisev soohingus ning mitmesuguste kultuurijätiste tekitatud sopp. Ja ongi aluspõhi, et kirjutada jutustus, draama või mida soovite. Kuidas aga leida nii- või teistsuguseid sõlmitusi, valida nii- või teistsugust tooni vastavalt oma andele, see on juba kirjaniku enda asi... Temal on siin suuri võimalusi.»

«Kui te meie kulul ainult nalja ei teeks, härra Labanovitš,» ütles preili Jadvisja seepeale nukralt.

Labanovitšile ei jäänud märkamata, et ta oli riivanud mingit valutavat kohta Jadvisja hinges.

«Aga kui õige võtaksite kätte ja kirjutaksite loo kahest õest,» ütles Gabrõnka kavala näoga. «Kirjutaksite, et neil oli vana koer Neegus, kel ilmast ilma suu ila jooksis...»

Gabrõnka ei saanud edasi rääkida, sest naer tuli peale. See pani naerma ka Jadvisja ning Labanovitši, sest Nee-

gus pidas vajalikuks alati koolmeistri peale haukuda ja oli üldse naljakas peni.

«Ja mul jäigi teile midagi rääkimata,» ütles Jadvisja, kui koolmeister minema hakkas.

«Rääkige siis ära!»

«Ei, teinekord räägin!»

18

Väga ruttu oli see õhtu läinud.

Kui Labanovitš jahihärra poolt tagasi jõudis, hakkas seinakell parajasti lööma. Niipalju kärisenud ja ragisenud kui vaja, lõi ta täpselt keskööd. Koolmeister süütas lambi ja võttis raamatu: ta oli harjunud enne magamajäämist lugema. Kuid igalt realt vaatas talle vastu preili Jadvisja nägu, nii et ta luges täiesti mehhaaniliselt, loetavast vähimatki aru saamata. Ta silmad ainult libisesid realt reale ja sõnalt sõnale, aga mõtted viibisid Jadvisja juures.

«Ei, sihukesest lugemisest ei tule midagi välja,» taipas Labanovitš lõpuks.

Ta sulges raamatu ja lamas mitu minutit liikumatult. Esialgu ta tundis, kuidas mingi meeldiv rahuldus oli täitnud kogu ta olemuse, sest täna õhtul oli ta märganud, et preili Jadvisja on temast vägagi huvitatud. Neiu sõõrikud tumedad silmad jäid temale sageli ja kauaks peatuma, kord rõõmsalt, kord selge rahuliku pilguga, kord kübeke nagu nukraltki; nad olid talle sügavasti südamesse tunginud, temalt meelerahu riisunud. Iga sõna, mis neiu sel õhtul oli lausunud, sai nüüd erilise kaalu, tundus äkki tähendusrikas, muutis kujutluspildi temast veelgi kirkamaks, haarates noort koolmeistrit veel suurema jõuga...

Kuid ühtaegu hakkas ta peas idanema teistsugunegi mõte, manitsedes seda asja otsekui muud viisi võtma. Mis saab siis, kui see alles puhkev õis kiindub temasse esimese armastuse täie kirega, usaldab temale oma südame ja nooruse, kogu oma elu? Ja ta vaimusilma ette hakkasid kerkima teistsugused pildid, ta mõtted võtsid teise suuna. Kas tõesti jätkub tal julgust siduda neiu elu silmapaistmatu koolipapa eluga ses metsakolkas ja niiviisi sulgeda iseendagi tee nende eesmärkide poole, mida ta on edaspidiseks endale seadnud? Teda meelitas takistamatu töö neis valdkondades, mis inimelust veel teadmata, ta tahtis

82

laiendada oma silmaringi, koguda teadmisi, mida tal oli nii vähe. Üldse ahvatles ja kutsus teda elu oma nõiduslike vähjavaadetega ja salapärase võludega. Ja säh sulle, juba ongi sellele teele tõke kerkinud... Kuid ons see ikka nii? Kuidas tõke? Kas ei ole see üks neid elujuhtumeid, millest elu kauniks muutub? Mitte kõigisse elunähtustesse ei tohi suhtuda nii nagu tema, sest siis kaotaksid nad oma ilu, oma terviklikkuse ja väärtuse. Neid tuleb võtta lihtsalt, ilma eelarvamusteta. Kui ka mesilane nõnda arutaks, siis ta ehk ei hakkakski lillele laskuma. Alati ei tohi pead vaevata küsimustega: mis sellest välja tuleb? millega see lõpeb? Ja kas ei peitu kõigis neis juhtumeis tunnuseid mingiat üldisest ja isiklikust eluseadusest, mis kiivalt seisab elu huvide kaitsel ja valvab rangelt selle järele, et elu tasakaalu ei rikutaks?

Need mõtted vaigistasid ja rahustasid pisut koolmeistri meelt, kuid Jadvisja nägu seisis nagu ennegi silma ees, otsekui naeraks neiu tema kaalutluste üle.

Koolinännilt sai Labanovitš kuulda, milline on üldjoontes jahihärra perekonnaelu.

«Sel preilnal on hea süda,» ütles nännike ohtes. «Just nagu ema suust kukkunud... Ei andnud jumal ta emale veel väheke elada, lapsuke si ka kasvata.»

«Millest ta siis nii vara suri, nännike?» päris koolmeister.

«Suri näh, noorherra... Eks ta jumala tahtmine.»

Ja nänn rääkis poolsosinal, otsekui kardaks, et keegi võiks pealt kuulata:

«Oi-oi, noorherra, raske oli tal herraga elada! Herra ju peksis teda! Ja hirmsat moodi peksis! Kadunud proual olid imetoredad juuksed. Kui ta oma mustad patsid lahti päästis, siis ulatusid peaaegu et maani... Oh küll oli see alles naine, andku talle hingamist kõigi pühadega! Oma silmaga nägin ma ükskord, noorherra, kuidas herra teda peksis. Võttis juuksepatidest kinni, keerutas need veel ümber käe ja vedas läbi õue tuppa. Ja mis ta juba seal toas tegi, seda inimesed ei näinud.»

«Mispärast ometi härra teda peksis?»

«Oi-oi, noorherra, küll sel herral on raske iseloom! Oih, kui raske iseloom! Kui juba kulnud kortsu tõmbuvad ja vurrutsad alla langevad, no siis ära midagi head oota. Justkui põrguline tuleks talle sisse. Aga muidu pole ta ju paha inimene. Armastab juttu ajada, heidab nalja ja naerab. Lähed midagi küsima, ei ütle kunagi ära. Ja teate,

83

noorherra: tihtilugu otsis vaene proua külainimeste juurest varju, kui herra märatsema hakkas. Ja lapsed jäid vagaseks otsekui linnukesed pesas, kui kull nende kohal keerleb... Ei antud jumalast vaesele prouale elada. Vanem tütar käis siis alles kümnendat aastat. Kui aga ema pole, noorherra, teate isegi, raske on elada. Aasta pärast võttis herra uue naise. Hea proua, ega ma ütle, noorherra, aga emaks ta lastele pole.»

Sellised tingimused perekonnaelus mõjusid valusalt lastele, eriti preili Jadvisja pehmele loomule, kuid Jadvisja oli omaette olemisega, tal oli kinnine iseloom ja ta ei kurtnud oma elusaatuse üle. Ja kellele oligi siin kurta? Nii peitis ta oma lapsepõlvemure sügavale südamesse ja inimesed isegi ei aimanud seda: ehkki pehme loomuga, oli preili Jadvisja uhke tüdruk. Ja ainult viibides üksinda iseendaga, andis ta oma nukratele mõtetele voli. Millest ta sellistel puhkudel mõtles? Kindlasti haudus ta samasuguseid mõtteid nagu vang kivimüüride vahel, kellele vabadus nii ahvatlevalt naeratab. Vahe oli ainult selles, et Labanovitšile oli see vabadus hästi tuntud, kuna Jadvisjal ei olnud elust sealpool nende sügavate laante ja visalt vaikivate Polesje soode piire veel päris selget ettekujutust, niisiis paistis see veelgi kutsuvam ja kaunim.

Aga ükskõik kuidas temaga oli, mõnikord jooksis preili Jadvisja paariks minutiks vana Marja juurde, mitte selleks, et oma kurba tuju kurta, vaid lihtsalt et temaga sõnake juttu puhuda. Ta käis sel ajal, kui Labanovitš oli tunnis, ja isegi siis salamahti, kõiki ettevaatusabinõusid tarvitades, et vältida kokkupuutumist koolmeistriga. Nännike oli hea südamega, suhtus ligimese muresse osavõtlikult, tal oli ikka varuks lihtsaid inimlikke sõnu, mis leidsid tee südamesse, leevendasid selle valu ja rahustasid. Pikka aega said nad kokku koolmeistri eest varjatult ja nännike, olgu ta nii jutukas kui tahes, ei rääkinud neist käikudest «noorherrale» iialgi, ehkki tundis suurt poolehoidu ka tema vastu.

Mis siis köitis preili Jadvisjat selle lihtsa maanaise külge? Peab ütlema, vana Polesje eideke oli hea ja osavõtlik inimene, oma lihtsa südamega mõistis ta, mis puudub noorel neiul, kes on nii vara oma ema kaotanud. Ligimese mure leidis ta hinges tundlikku vastukaja, sest ka tema ise oli oma eluteel rohkesti samasugust muret tunda saanud, jäädes varakult leseks, pisikesed lapsed järel. Ja peab üldse märkima, et mitte keegi muu kui lihtne maa-

naine ei oska nii kenasti leida häid sõnu ja ütlusi, mis tervistava rohuna tungivad ligimese südamesse, et vaigistada ja ravida selle haavu. Kust tuleb see jõud, kust tulevad sellised hingeomadused? Tõenäoliselt on nende allikaks iseenda hädad ja ränk võitlus eluga, inimõiguste eest, ühtlasi voodav lapsemeelne usk, et igaveses elus kõigi maapealsete viletsuste eest õiglast tasu jagatakse.

Teiselt poolt kuulas Jadvisja suure huviga, kuidas koolmeister tunnis oma tööd tegi, kuidas ta mõnikord õpilastega taples, olles vihane nende raske taibu või ülemäära valju kisa pärast: hiljem siis ta valmistas Labanovitšile üllatusi, rääkides talle endale, mida see koolis teinud ja kuidas lapsi kantseldanud. Läbi õhukese vaheseina köögi ja koolitoa vahel võis kuulda kõike, mida koolis tehti. Tihtigi katkestas Jadvisja jutu kooliteenijaga ning jäi kuulama. Kui aga tund lõppes ja kool oma käraga nagu unest ärkas, andis Jadvisja nännile märku vaikida ja põgenes viivitamatult nagu ehmunud metslind uksest välja, kadudes oma kodutalu hoonete vahele, kust sageli kostis tema rõõmsat mahlakat häält ja kõlavat laulu. Nännike aga vaatas talle pead noogutades järele ja kihistas tükk aega vaikselt naerda.

«Naljakas preilna, lusti täis!» pomises nänn.

See, mida nännike oli rääkinud jahihärra kodusest elust, läks noorel koolmeistril sügavale südamesse. Nagu elavana kerkis ta vaimusilma ette pilt mustade lopsakate juustega prouast, kuna juurdlev mõte püüdis tungida kõigi salajaste tõukejõududeni, mis siisuguse hingedraama olid tekitanud. Ja see inimelu kurbmäng mähkis endasse ka preili Jadvisja, ümbritses teda mingi ähmase, pimedada Polesje laanekuru salapära tunnistava looriga. Ja see laanekurugi muutus üha ilmsemalt omanäoliseks, nagu midagi täiesti sõltumatult ja iseenda elu näol eksisteerivat, mis aga salapärasel viisil oli põimunud ja ühendatud inimese saatusega.

Üksinda ja iseendaga viibides mõtles Labanovitš tihtigi Jadvisja peale. Oma mõtetes ta ajas neiuga juttugi. Ja nõnda lihtne, nõnda avameelne oli see jutuajamine, sest see tuli südamest! Nõnda armsalt, pisut kelmikalt vaatas Jadvisja tema otsa ning naeris. Tal endal jäi sellest jutuajamisest südamesse nii hea ja rahulik tunne. Oli, nagu valguks ta hinge midagi meeldivat ja soojendaks ta südant. Kuid Jadvisjaga kokku saades ei rääkinud ta kunagi nõnda nagu siis, kui Jadvisjat ei olnud. Kas

veel puhta hinge häbelikkus või ka mõnesugune ettevaatlikkus, aga miski takistas neiu kõi ke rääkimast, mis oli varjul südames.

Varsti pärast Labanovitši tagasijõudmist Tursevitši juurest tuli teda vaatama Sahhanjuk. Labanovitši üllatus oli suur, kui ta nägi uksele Hatovitš koolmeistri kõrget kuivetut kogu. Kõigepealt ei osanud ta Sahhanjukki siia oodata, pealegi argipäeval.

«Tejvist!» ütles Sahhanjuk, kuna ta suu ja silmad olid lõbysalt naerukil. «Ei oodanud mind, mis?» küsis ta kolleegi käteldes.

«Sugugi ei oodanud,» vastas Labanovitš imestunult, «aga seda meeldivam teid siin näha. Astuge siis palun elutuppa, silmapilk ma lõpetan tunni ja lasen poisid lõunale... Aga kui teid ehk huvitab minu kooliga tutvuda, siis palun väga.»

Sahhanjuk kõndis pigem viisakusest koolipinkide vahel, vaadates õpilaste kivist tahvleid ja vihikuid, siis aga jäi seisma raamatukapi juurde ja kuulas pealt, kuidas kolleeg töötab ja kuidas õpilased vastavad.

Labanovitš ei tahtnud Sahhanjuki ees häbisse jääda ja püüdis näidata oma kooli parimas valguses. Üks küsimus järgnes teisele ja iga küsimuse järel hõigati mõne õpilase nimi. Õpilased andsid päris häid vastuseid.

«Võib-olla tahaksite minu õpilasi eksamineerida?» küsis Labanovitš Sahhanjukilt.

Sahhanjuk lõi käega, andes niiviisi mõista, et tal mingeid küsimusi ei ole.

«Raamatud ära panna!» andis Labanovitš õpilastele käsu.

Lapsed panid üks-kaks-kolm raamatud ja tahvlid ära.

«Palvet!»

Kool laulis kooris lõunapalvet. Käratsedes paiskusid lapsed uksest välja ja kogu tänav oli täis nende heledaid hääli.

«Noh, kuidas minu kool teile meeldib?»

«Pole viga, tubli! Tubli!... Nähtavasti teete palju tööd?»

«Küll töö nõuab oma, ainult et mul on ikka selline

tunne, et mu töös jääb millestki puudu, et ma ei tööta nii, nagu vaja.»

Koolmeistrid läksid elutuppa.

«Äh, parem sülitage sellele,» ütles Sahhanjuk. «Olete neid lugema, kirjutama ja ülesandeid lahendama õpetanud, ja loril lõpp! Või arvate, et teenite aurahasid? Või et sellega teete ilma uueks? Küll inspektor leiab, mille kallal norida. Noh, kõige paremal juhtumil kirjutab teile tänuavalduse ja direksioon saadab kümme rubla. Kuid oma tervis on rohkem väärt.»

«Kuhu te siis oma kooli jätsite?»

«Kuskohta ta ikka kaob? Metsa ta ju ei jookse,» vastas Sahhanjuk naerdes.

«Näha jah, kallis mees, et sa ilmaaegu siia ei tulnud,» mõtles Labanovitš.

«Kui nii, siis on teil vist küll mingi tähtis asi õiendada. Võib-olla tulite isegi kellelegi kosja?» küsis Labanovitš teistsugusel toonil, naljatamisi.

«Egas midagi, tulge siis kosjaisaks. Peame pulmad ära.»

«Teate, ma olen kosjaisaks kõlbmatu. Võime ehk tüdruku pärast tülligi minna.»

«Mis tühja seal tülitseta, ja veel tüdruku pärast! Või seda kraami ilmas vähe! Meie eluajaks jätkub!... Muide, keegi näitsik tunneb teie vastu huvi.»

«Näitsik? Missugune?»

«Niisugune, et lao kõik lauale, aga ikka vähe!»

«Kes see siis ometi on?»

«Ütleb, et tahaks Tselšõna koolmeistriga tuttavaks saada.»

«Siis ehk Zavitaniki kaunitar?»

«Temap see on, kolleeg, temap see on! Kuidas te selle peale tulite?»

«Eks minul on nannike võlutegija; ma võtan temalt võlutegemise tunde.»

«Aga huvitav siiski, millest te arvasite, et see tema on?»

«Väga lihtsalt: kõik noormehed — hulgakaupa ja salgakaupa ning sealhulgas teiegi — on preili Ludmillast sisse võetud. Temal käib rõõmu pärast pea otsas ringi ja süda tahab rinnust välja hüpata. Ainult üks asi rikub ta tuju: miks ei käi kõik noormehed kummardamas tema ilu? Mina, kui soovite, olen nagu küürakas muinasjutust «Tsaaritar Punane Lill», kes tsaaritari ees ei kummardanud. Ega mõtlegi talle kummardust teha.»

«Vaata ikka, kus mees!» ütles Sahhanjuk naerdes.

«Mis teie siis arvasite!»

«Ja ei taha teda tundmagi saada?»

«Ise ma mingil juhul tema juurde ei lähe.»

«Mispärast?»

«Lihtsalt ei lähe, ja tehtud.»

Sahhanjuk ajas juttu, vahel sekka naeris, kuid Labanovitšil oli tunne, et seda kõige peamist pole ta kolleeg ütelnud, sest ei võinud ta ometigi siia tulla ainult seda rääkima, et maamõõtja tütar tahab Tselšõna koolmeistriga tuttavaks saada.

«Andestust, silmapilk olen tagasi.»

Labanovitš ruttas kööki.

«Säh pool kulli, nännike, too viina.»

«Ega te taha teda ometi jootma hakata, noorherra?» küsis nänn sosinal.

«Mis siis?»

«Ei maksa, noorherra! Ta tuli ju oma mõõduvilja kokku korjama.»

«Mis mõõduvilja?»

«Meie külarahva viljamaksu kooli eest!»

«Kellele see maks läheb?»

«Talle endale, noorherra!»

Seda rääkides nänni hääl päris kähises pahameelest.

Labanovitš vaatas hämmastusega tema peale. Ta ei saanud kogu sest loost midagi aru, ehkki see aitas oluliselt selgitada Sahhanjuki siiatulekut.

«Säh, nännike, too viina. Võtame pisut, siis ehk hakkame taipama.»

Nännike tõmbas endale pauralt pikk-kuue ülle, prõmutas kõvasti ust ja seadis sammud Ljavon Sekatši poole.

Labanovitš tuli külalise juurde tagasi. Ta heitis pilgu Sahhanjukile, ikka veel midagi taipamata.

«Teate, mis minu nänn räägib: teie olevat siia mingit mõõduvilja korjama tulnud. Mis te selle kohta ütlete?»

Sahhanjuk lõi silmad maha, nagu oleks ta kuulnud midagi piinlikku, siis aga tõstis jälle pilgu kolleegile.

«Jah, teie küla mõõduvili kuulub mulle,» vastas ta rahulikult.

«Ega te naljata?» oli Labanovitš imestunud.

«Ei, räägin täiesti tõsiselt.»

«Ha-ha-ha!» naeris Labanovitš, nii et ise vappus.

Sahhanjuk vaatas kolleegile ja naeratas samuti.

«Mida te siin naljakat leiate?» küsis ta.

«Noh, kuidas see siis naljakas pole? Te tulite siia, et

minu leiba ära võtta. Mina muudkui õpetagu lapsi, teie aga võtate mõõduvilja endale.»

«Oodake!» ägestus Sahhanjuk. «Vallavolikogu tegi otsuse, et Hatovitšõ koolile peab makstama viljamaksu. Teie külast ma pean saama kaksteist puuda ja kolmkümmend naela rukist. Noh? Ja mul on täielik õigus seda kätte saada, mis on minu.»

«Palun vabandust. Aga millal niisugune otsus tehti? Arvatavasti siis, kui Tselšõnas oma kooli polnudki? Kui aga see kool nüüd on, siis oleks vähemalt imelik võtta viljamaksu oma kooli eest ja anda see teisele koolile. Ja ülepea on see asi niivõrd lihtne ja päevselge, et isegi laps aru saab, kui totter teie nõudmine on.»

Sahhanjuk polnud raasugi puudutatud.

«Ma talitan rahvakoolide direktsiooni tsirkulaari põhjal, milles seisab üleval, et kui on olemas vallavolikogu otsus mõõduvilja andmise kohta, siis ei ole teie külal õigust seda endale võtta. Sellepärast ma tulingi mõõduvilja saama.»

«Kuid te ei saa seda.»

«Siis võtan!»

«Ei, ei võta!»

Mitu minutit puuris Labanovitš silmadega Sahhanjukki. Sahhanjuk vaatas samuti kolleegi otsa. Ta kollakates silmades virvendas süütu naer.

«Teate mis,» ütles Labanovitš, «minul ei oleks sellest mõõduviljast kahju, mõni asi. Aga kui juba kord on rakuks läinud, siis võin teile kinnitada ja veel ülegi kinnitada, et siit ei vii te mitte üht ainsatki viljatera.»

«Noh, seda me veel vaatame,» ütles Sahhanjuk.

«Mitte midagi te ei vaata!»

Kui vaidlus oli kõige tulisem, kääksatas köögiuks. Kooliteeniija vaatas sisse.

«Siin on teie raha, noorherra: mitte kuskilt polnud saada! Küsisin Ljavonilt, küsisin Gubarovidelt — ei ole.»

«Noh, siis võtame kehakinnitust.»

Sahhanjuk keeldus lõunale jäämast. Ta sõitnud siia Dubeikaga ja lubanud temaga teel kellelegi külla minna. Kellele, seda Sahhanjuk ei ütelnud. Nüüd aga pidavat ta minema, sest Dubeika vist ootab juba teda külavanema juures.

Sahhanjuk jättis kolleegiga head aega, kutsudes teda endale külla.

«Täna,» ütles Labanovitš, «kuid võtke arvesse, kolleeg, et mõõduvilja te ei saa.»

«Annan asja kohtusse,» ei jätnud Sahhanjuk. «Saab linna sõidetud ja semstvoülemale teie külavanema peale kaebus tehtud.»

Samal päeval vastu õhtut kogus külavanem mõõduvilja kokku ja tõi selle Labanovitšile.

«Noh, noorherra, on ta peast segane või mis? Kuidas me maksuvilja temale anname, kui meil on oma koolmeister!»

Külavanem oli tähtsa ülemusliku näoga, ta oli uhke, et on täitnud oma kohuse kooli ja koolmeistri vastu.

«Häbi peaks tal olema!» pahutses nännike. «Mis see siis olgu — tahab viljamaksu teise kooli eest?»

Nännike oli sellest viljamaksust huvitatud, sest väikese osa sellest pidi ka tema endale saama.

Preili Jadvisja oli harukordselt elevas tujus. Homme lähevad tema ja väike Gabrõnka raudteepeatusse, istuvad vagunisse ja sõidavad võõrusele. Neil oli Grodno kandis sugulasi ja isa lubanud tüdrukuid paariks nädalaks neid vaatama sõita. Gabrõnka keerles võõrasema ümber ja laskis niivõrd rõõmsat lapsenaeru, et isegi jahikupja abikaasa, enamasti nukker ja tõsine, ei suutnud oma harilikku meeoleolu säilitada ja naeris samuti.

«Jäta ometi, jäta, sa pole enam laps.»

Jahihärra abikaasal oli vist veidike piinlik, et Gabrõnka võõra inimese nähes sedaviisi hullab. See võõras inimene aga polnud keegi muu kui Labanovitš.

Kuid Gabrõnka ei hoolinud sellest. Ta oli valmis nuputanud lühikese salmiku ja deklameeris seda oma võõrasemale iga natukese aja pärast:

Memm meil krann ja vinge,
endal matab hinge.

«Küll on ülekäte,» vangutas jahikupja naine pead, pöördudes koolmeistri poole.

«Mina hakkan kirjanikuks. Tahan kirjutada jutu, kuidas Polesjes lilledena õitsesid kaks kaunist tütarlast ja mis sellest välja tuli,» lõkerdas Gabrõnka.

«Mis sellest siis välja tuli?» päris Labanovitš.

«Tuli välja see, mida keegi ei oodanud! Need kaks kaunitari armusid ühesse ja samasse noormehesse ja langesid talle kaela. See õnnetu aga läks ja uputas ennast suure hädaga Tseljašovõ Dubi ära.»

«Gabrõnka, häbene ometi!» noomis jahikupja naine.

Gabrõnka aga naeris nagu pöörane. Samuti naeris ka preili Jadvisja, kes oma õe siiraid, lihtsaid ja julgeid nalju pisut häbenes.

«Nagu näha, on teil kirjanikuannet,» naeris ka Labanovitš. «Aga miks siis see teie noorherra ennast ära uputas?»

Gabrõnka vaatas kelmikalt õe poole. Jadvisja oli silmanähtavalt tema naljadest huvitatud ja vastas naerdes õe eest:

«Küllap siis see noorherra lõi oma õnne kartma.»

Õed vahetasid nähtava põhjusega pilke ja naersid üksteise vastu. Neil oli lihtsalt hea tuju, nad olid elevil ja rõõmsad selle sõidu üle, uute muljete, uute kohtade ja tutvuste üle.

Labanovitši meel läks veidike nukraks. Millest, ei teadnud isegi. Kas mitte sellest, et preili Jadvisja nii rõõmus oli? Nagu näha, miski teda siin kinni ei hoidnud ja keegi ei huvitanud, kerge südamega oli ta valmis vahetama selle Polesje laanekolka ükskõik millise uue koha vastu, sest ta süda oli vaba ja võib-olla otsis teist südant, et lüüa sellega ühes taktis? Mine tea, ehk oligi see süda juba seal ootamas?

Ja koolmeistri hinge hiilis üksildustunne: tema on siin võõras ning ülearune. Ja naeruväärsed tundusid nüüd need mõtted, mis alles üsna hiljuti olid ta noorele südamele lohutust pakkunud.

Jahikupja naine läks välja. Tuppa jäid ainult tüdrukud. Ahju juures sohva all lamas vana Neegus ja patsutas vahetevahel sabaga, kui preili Jadvisja temast mööda läks.

«Ma ei ole kunagi teid nii lõbusas tujus näinud,» ütles talle Labanovitš. «Te olete täna rõõmsam kui kunagi varem.»

«Või tahaksite, et peaksin nutma?» küsis neiu.

«Ei, seda ei tahaks ma sugugi. Kuid nagu võib märgata, ei ole teil siin midagi, millest võiksite kahju tunda. Ja kui teil tekiks võimalus mitte kunagi enam siia tagasi tulla, siis ei oleks teil sellest põrmugi kahju.»

«Oh ei!» lausus preili Jadvisja.

Hetkeks jäi ta nagu millegi üle mõtlema. Ta nagu läks

tõsiseks. Kuid sealsamas muutus ta ilme teiseks, silmades lõi sädelema kelmikas naer.

«Oh ei! Eksite!» ütles ta. «Mul on siin keegi, kellest mul on väga raske lahkuda ja kelle järele mu süda väga igatseb.»

Labanovitš tardus magusasse ja ühtlasi ärevasse ootusse. Preili Jadvisja saatis talle prooviva pilgu. Sealsamas hüppas ta püsti ja läks Neeguse juurde.

«Neegus, mu kallid Neegus!» ütles ta koera kaisutades ja surus põse tema vastu. «Tervelt kaheks nädalaks peame teineteisest lahkuma!»

«Seda meeldivam on kohtumishetk pärast lahusolekut,» ütles Labanovitš ja tõusis. «Noh, soovin teile kõige paremat: et õnnelikult kohale jõuaksite, et lõbusalt aega veedaksite ja et lahusolek sellest, kelle järele teie süda nii igatseb, oleks teil kerge taluda.»

Neid sõnu rääkides tundis Labanovitš ennast pisut puudutatuna. Ta püüdis seda küll igati varjata, kuid siiski oli solvustunne ta näost näha.

«Kuhu siis nüüd?» küsis Jadvisja.

«Teate, mul on üks töö käsil. Teie aga peate reisiks valmistuma — ei taha teid segada... Head tervist!»

Jadvisja ei lausunud sõnagi. Ta ainult vaatas süütun-dega ja nagu ehmunult noormehele silma. Võib-olla ta kahetses oma viimast, küll pisut krobelist nalja, aga millegipärast polnud lusti seda tunnistada.

«Aga võib-olla tulete homme meiega rongipeatusse?» küsis Labanovitšilt Gabrõnka.

«Miks peaksime härra koolmeistrit tülitama?» ütles Jadvisja. «Isa on ikka metsavaht Grõgori meiega kaasa saatnud.»

Mis see oli? Uus solvamine või preili Jadvisja lihtsalt ei taha tema seltsi? Aga võib-olla ei taha ta, et nähtaks tema kokkusaamist Suhhavaraviga?

Jadvisja lõbus tuju oli kadunud, ta jäi sõnakehvaks ja kinniseks.

«Loomulikult,» ütles Labanovitš, «preili Jadvisjal on palju meelepärasem minna Grõgori ja Neeguse seltsis, kes vististi ise ennast saatjaks pakub.»

Kuuldes oma nime, patsutas Neegus heameelest mõned korrad sabaga.

Labanovitš jättis head aega ning lahkus. Ta süda oli raske ja nukker. Selge, et Jadvisja tõgab teda. Ja kui neiu ongi tema vastu tähelepanelik olnud, siis ainult sellepä-

rast, et elatakse metsakolkas, kuskil kedagi näha ei saa. Ja tema ise kah nagu mõistmatu laps, midagi ei märka. Ta ise on enese mähkinud meeldivasse enesepettuse udusse, ta ise on ennast uinutanud roosade meeliskluste ja magusate unelmatega. Mis siis nüüd? Tuleb rohkem süüvida iseendasse ja sealt otsida rõõmu ning loomuliku tunde lätteid. Ja üldse tuleb end käsile võtta. On aeg kõik see värk endal peast ja südamest välja heita, enne kui neiu on sinna nii sügavale sisse tunginud, et temaga võitlemine raskeks muutub. Ärgu Jadvisja ainult arvaku, et tema äraolekul ilm Labanovitši ees lukus on.

Mitu korda kõndis Labanovitš oma pisikeses toas edasi-tagasi.

«Ei,» arutas ta, «niimoodi kauem elada ei saa. Peale kooli ja puhtisiklike huvide on olemas ka midagi muud — puhtühiskondlikud kohustused. Tuleb rahvale lähemale pääseda, tutvuda, milline on ta elu ja selle sisu. Tuleb oma töövälja avardada, tuleb tegutsema hakata ka väljaspool puht kooliküsimuste raame.»

Labanovitš läks koolituppa ja astus raamatukapi ette. Siin ühel riiulil seisis mõnikümme õblukest raamatut, mis olid määratud eeskätt rahvale. Need olid vähenõudlikud ja üldse tühised väljaanded. Enamasti olid siin mitmesuguste komiteede ja karskusringide, kuid ka sinodi väljaanded. Selle raamatuvara läbi vaadanud, ei leidnud Labanovitš siit midagi huvitavat, mis sinisele rahvale eriti tarvilik oleks, ja otsustas talupoegadega kõnelemiseks valida enda arvates huvitavama teema. Aga millest kõnelda? Tuleb pearõhk panna talupoja igapäevale, näidata külarahvale, kuidas inimesed mujal elavad ja mil viisil nad on jõudnud parema elukorralduseni.

See teema hakkas Labanovitšit järjest enam huvitama. Ta peas tekkis kõne plaan, ta kujutlusse tõusid aina uued faktid. Ta sulges kapi, läks oma tuppa ja istus laua taha, et kõne plaan esialgselt paberile panna.

Seal aga tuli nännike.

«Ja teie aga kirjutate ühtelugu, noorherra?»

«Jah kirjutatan, nännikene.»

«Ehk olete kuulnud, et Kurultšuk viiakse meilt teise kohta?»

«Viiakse teise kohta?» üllatus Labanovitš. «Miks ta siis teise kohta viiakse?»

Labanovitš jäi tõsiseks. Tal hakkas nagu kahjugi. Korraga tundis ta ennast üksildasena, ja sinne kitsuke silma-

piir oleks nagu veelgi kitsamaks tõmbunud, veel kokkusu-
rutumaks muutunud.

«Neil olla teemeistriga pahandusi,» seletas kooliteener
Kurultšuki lahkumise põhjusi.

Aeg läks edasi.

Noorel koolmeistril oli palju elamusi, palju mõtlemist. Ohtute kaupa istus ta talutubades, jälgides külainimeste elu. Teda võeti siin lahkelt vastu, meelsasti aeti temaga mitmesugustest asjadest juttu. Kuid jutuajamised piirdusid ikka nende küsimustega, mida koolmeister ise algatas, sest Polesjes elavad tõsised, kaalukad, ettevaatlikud inimesed, esimesel momendil ja igauhele nad oma südant ei ava, sest küllap on juba Polesje looduski neile oma jälje jätnud. Otsatud sood olid neid õpetanud targalt kaalutlema, põlismetsad olid kasvatanud neis ettevaatlikkust, sest nii kerge on ju siin sattuda hädaohtu: võib kokku juhtuda metsloomaga, teelt ära eksida või langeda krahv Potocki tagedate metsavahtide kätte. Ja üksnes juhuse kombel võis kuulda mõnda muuseas pudenenud soolasemat väljendust, vanasõna või huvitavat võrdlust. Vanad taadid, juuksed hõbedased, näod kortsus, auväärsed pead paljad — need Tselšõna ajaloo elavad, paljusid aastakümneid haaravad kroonikad meeldisid Labanovitšile lõpmatult. Nemad olid neiks kandepostideks, neiks alusmüürideks, millel püsisid endisaja talupoeglikud traditsioonid. Nad olid iseõppinud agronoomid, mitmesuguste elujuhtumuste seletajad. Nad teadsid, mis päeval ja isegi mis tunniajal tuleb minna adraga põllule, mis olukorras tuleb külvata üht või teist vilja. Tarvitseb neil vaid näha esimest kureparve äralennul, ja nad ütleavad, kuidas kasvab kaer. Kaera kõrgus oleneb lennu kõrgusest: kui kureparv lendab kõrgelt, tuleb kõrge kaer. Iga selline taat oli omamoodi eriline ja ilmekas nähtus.

Seal on kas või vana Mikita. Pea teisel valge nagu lumi. Terav pilk, torkavad silmad, vaatavad sust kas või läbi. Vanadus on ta tugeva turja kühmu vajutanud, jätnud palgetele ning kõrgele otsmikule terve rägastiku kortse. Kuid milline meistermees oli vana Mikita noorest peast! Ei olnud külas talle vastast. Küll armastas vana Mikita vigureid teha: nüüdsel ajal ei saa keegi säärastega

hakkama, sest mis mehi nüüdsel ajal enam! Ja või siis ainult noorest peast? Isegi veel nüüd, ehkki kaheksaküm-
mend juba turjal, võib vana Mikita noore mehe üle lüüa. Las vaid hakkab möllama, las ärkab temas nooruslik mässaja veri — ei siis ole pidamist: torkab käed jahvekivi aukudest läbi ja tantsib siis nende kividega nagu kergete ketastega mööda tuba kükktantsu. Isegi nüüd veel karde-
takse vana Mikitat, sest ta tunneb ka nõiakunsti. Ta küll nõidumisega ei tegele, aga kui keegi vanataadi vihale ajab, siis saab ta tunda selle nõidustükkide vägevust. Mikita ei ole seltsiv inimene, päeva aegu teda teiste seas vaevalt et näebki, ta elab ihuüksinda, vanamoor juba ammuilma mulla all ja lapsed jumal teab kus.

Vana Mikita ja teised Tselšõna vaarvanemad olid oma õigused vabatahtlikult nooremaile ning tervemaile loovu-
tanud, seistes ise avalikust elust juba kõrval. Esiteks olid nad oma panuse avalikku ellu juba teinud. Teiseks, ehkki külaelu oli väga vaikne ja liikumisvaene, leidis vanem põlv, Polesje vanataadid, selles nüüd paljugi säärast, mis nende vaadetele ei vastanud. Ja üksnes äärmiselt tähtsail juhtumel võtsid nad sellest osa.

Alles siis, kui tekkis mingi segane lugu, mis puudutas kogu küla, kobis ahju pealt alla juba muldvana ätt Mikodõm, tatsas tänavale ja kuulutas kõva häälega:

«Ärge arvake ühtigi — tõde pole särvitud lihasiil pud-
ruga nahka panna. Tõde tõuseb ikka peale, sest juba maa-
põu andis taevale töötuse, et ta ei lase endast tumeda ja
sassis näitusi välja.»

Muidu aga istusid ätid enamasti kodus või tukitsesid
õue kaudu. Kirikus nad peaaegu kunagi ei käinud, sest
Tselšõnas polnudki kirikut, vaid ainult kabel surnuaial.
Ja mis jumalat sa koduski palud — rohkem pattu teed, kui
andeks paluda jõuad. Pealegi polnud neile jumalapalumist
õpetatud. Ja üldse ei osanud Tselšõnas ükski nõnda
paluda, nagu tarvis oli. Igaüks palus nõnda, kuidas ta
mõistus võttis. Üks kord aastas, paastu maarjapäeval, käis
sin Malevitšõ preester. Siis kandis kogu Tselšõna küla
rahvas oma patud veel patusema isa Madesti ette, kes oli
suur lakekrants ja ropu suuga. Küllap selle eest oligi
püha Elias Malevitšõ kirikut nuhelnud, lüües piksenoo-
lega selle torni. Aga pole võimatu, et isa Madesti teinegi
patt oli selle karistuse põhjuseks, sest altariuste taga kui-
vatas ta rukist ja käis harilikult lihavõtte esimesel pühal
enne jumalateenistust šoos oma kogudusliikmete mõrda-

dest kalu varastamas. Ükskord soo peal luusides vajunud ta ühes kohas poolest kerest saadik mülkasse. Kirikueestseisja, kes preestriga samuti saagijahil käis, seisnud seal juures ja vaadanud südamerahuga pealt, kuidas isa Madest sopa sees müttas ja kuidas jalgu soost välja ei saanud.

«Mis sa jõllitad, täitanud raibe? Tõmba mind välja!»

Alles siis saanud kirikueestseisja paigalt liikuma ja päästnud isa Madesti soost välja.

Sel pühapäeval isa Madest streikis ega läinudki lõunast jumalateenistust pidama.

«Mis nüüd, isake, ehk oleks aeg lõunateenistuseks kella lüüa?» küsinud kirikueestseisja kodus.

«Mitte üks kill-köll!» karjunud isa Madest. «Kuidas jumal minule, nõnda mina jumalale!»

Kuid sellele kõigele vaatamata tundis Tselšõna küla rahvas siiski mingit vajadust taeva ja kiriklike asjadega nii või teisiti ühendust pidada, ehkki see ühendus oli rohkem formaalne ja pealiskaudne.

Pikka aega seisis Labanovitšil meeles üks juhtum, kus usulised vajadused ilmnesid väga omapäraselt. Koolmeister magas veel magusat und. Alles äsja oli hommi-kust valgeks läinud. Köögist, mis asus koolmeistri magamistoa kõrval, kostis tumedalt Tselšõna külarahva hääle-sumin. Puhuti see tugevnes ja paisus, kuid nännikese hääli pani sellele piiri, sest nänn ei tahtnud «noorherrat» segada. Labanovitš ärkas ning jäi kuulama. Õueuks käis järjest lahti-kinni. Köök oli täis sammude müdinat ja tõuklemist, kolisesid kannud, potid ja pudelid, üle kogu selle suma aga käis vee solin. Vett valati ämbritest toobrisse. Koolmeister tõmbas endale riided selga. Ukse lahti teinud, nägi ta, et köök oli külamehi, tüdrukuid, noori ja vanu naisi täis. Kõik nad trügisid visalt toobri poole, et sellest vett võtta. Kooliteenija kui kogu selle asja hing, valas toobrisse vett. Kui koolmeister tuli, tervitas inimsumm teda vägagi lahke naeratusega.

«Mis sa siin toimetad, nännike?»

«Jagan pühitsetud vett, noorherra.»

«Ah jaa, õigus,» hüüatas koolmeister, «täna on ju vee-pühitsemine. Kas preester käis pühitsemas?»

«Ei, noorherra. Mäletate, Hatovitšõ preester käis koolis palvet tegemas? Sest korrast jäi vett üle. Ma valasin selle pudelisse, nüüd aga, näete, me lahjendasime ta ära ja inimesed saavad pühitsetud vett.»

«Selleks ometi peab kirikusse minema, jordanil käima ja sealt vett tooma.»

«Liiga pikk tee sõita, noorherra,» lausus külavanem tähtsal moel ja autoriteetselt.

«Üks kama kõik,» lõi käega Stsjapan Rõlka, seesama, kes kunagi koolmeistril vallaküüdis käis.

Läks terve tund, enne kui kogu külal pühitsetud vesi saadud oli. Nänn tundis ennast sel päeval küla tähtsaima isikuna.

Mitmel korral kutsus Labanovitš külarahva koolimajja. Opilased käisid igas peres sõna viimas, et sel ja sel õhtul palub koolmeister kõiki inimesi koolimajja, kus ta tahab kõnet pidada ja lugeda. Esimesel õhtul kiiluti koolituba viimseni täis, polnud enam istumiskohtagi. Nii või naa, kuid see pakkus külarahvale siiski huvi. Talumehed, enamasti vanemad, istusid tähtsal moel koolipinkides, tüdrukud ja noored poisid aga seisisid kobaras ukse ees, nokkisid üksteist ja kihistasid naerda.

Kui kõik koos olid ja juba istusid, tuli koolmeister. Ta selgitas kuulajatele lühidalt, mis eesmärgil ta oli neid siia kutsunud, ja võttis oma kõne lähteks mõtte, et inimene peab püüdma elada head ja kasulikku elu, mis viisil saaks elu parandada, kuidas peab inimene talitama, et see paranemine oleks tegelik ja tõhus. Ta püüdis kuulajais huvi äratada, tõi nende elust kujukaid ja tõetruusid näiteid, millest oli lihtne aru saada. Ta oli kõne hästi läbi mõelnud, rääkis soravalt, vahel isegi vaimustusega. Kuid teda pani väga imestama, et tüdrukud üldsegi ei kuulanud ja tundsid rohkem huvi oma kavaleride kui tema kõne vastu. Vanad külamehed küll kuulasid, aga kord üks, kord teine ajas suu ammuli ja haigutas. Kui aga kõne oli läbi, ütles Maksim Tsjaluška:

«Kõik see on tõsi, noorherra. Aga mis õppijaid meist enam! Eks nemad õppigu, aga meie elame oma päevad muidu kah ära.»

«Nemad» üteldes näitas ta käega koolilaste poole.

Teinud veel mõne säärase katse ja märganud, et kuulajate arv iga korraga kahaneb, lõi Labanovitš käega. Kuid mida ta siis oleks pidanud tegema, mille kallale asuma? Argipäeviti oli ta hommikust õhtuni koolis. Kuid olid

käes pikad talveõhtud. Mida selle vaba ajaga peale hakata? Ta võttis käsile lugemise, tuupis igaks juhuks mitmesuguseid õpperaamatuid, kirjutas kirju sõpradele, kes olid samuti sattunud kaugeisse Valgevenemaa kolikaisse, katsus isegi päevikut pidada, kuhu tähendas üles oma mõtteid, meeleolusid ja elamusi. Esiotsa oli Labanovitš sest päevikust kõvasti huvitatud. Ta istus selle taga tundide kaupa. Mõistagi kuulus päevikus kõige tähtsam koht ühele tütarlapsele. Kartus, et äkki satub päevik kellegi kätte ja teeb tema südamesaladused avalikuks, sundis kirjutamisel otsima erilisi võtteid ja vorme, kasutama mitmesuguseid allegooriaid. Kuid nädala pärast jäi kirjutamine lohakile, sest see hakkas paistma üpris lapsik ja naeruväärne autorile endalegi.

Aga mis siis mõtles see tütarlaps ise, kes noorelt koolmeistrilt nii täielikult oli südamerahu riisunud? Tema viibis ju Grodno kandis ja nähtavasti ei rutanudki koju-tulekuga nii väga. Selline hoolimatus Jadvisja poolt puudutas teda, tegi talle haiget. Labanovitš tahtis, et Jadvisja oleks peagi koju tagasi tulnud, mitte küll sellepärast, et siis end kähku riidesse panna ja tema juurde joosta. Ei, sugugi mitte. Ta lihtsalt tahab näidata, et sel poisil tüdruku vastu vähimatki huvi ei ole. Ta isegi jalutaks mitu korda päevas Jadvisja akende alt läbi, kuid ei pööraks sinna poole, pilkugi, ei annaks üldse märku, et on neist huvitatud, et tal on üksinda raske ja nukker olla. Ta ainult naudiks oma kättemaksu, kuid ei räägiks sellest sõnagi.

Pühapäeval oli veelgi hullem, sest vaba aega oli rohkem. Ta oleks tahtnud inimeste seas viibida, kuid oli kindlalt otsustanud mitte kuhugi minna. Ja tõtt ütelda kuhu siin minna olekski? Kurultšuk on ära, on Pripjati äärde kolinud. Kurultšukkidest oli Labanovitšil väga kahju. Marõnast olid jäänud ainult puhtad ja meeldivad mälestused. Vahel tegi noor koolmeister iseendale etteheiteid, et polnud temaga lähemat tutvust sõlminud. Marõna oli ju nii armas ja tore tüdruk, arvatavasti oli tal väga hea süda. Mis siis takistas teda Marõnale lähene-mast? ... «Heh,» lausus ta iseendale, «nii ongi parem.» Jahihärja poole polnud praegu kah isu minna, ehkki see kutsus; varem polnud Labanovitš kunagi keeldunud temaga lauda istumast, et kõva kärakas võtta ja maitsta kuulsaid leedu pelmeene.

Kui jahikupjal oli kilk peas, sattus ta hoogu. Siis hak-

kas ta kõnelema oma noorusest, kui rahutu ja äge ta poiss-mehena olnud, kui osav ta olnud tüdrukuid taga ajama.

«Ei mina saa aru, mis poisid need nüüdsel ajal on,» ütles härra Barankevitš põlglikult, «ei ole neist tühjagi asja. Mina käisin kas või käte peal! Läksin aga tüdruku juurde, et nii ja naa. Vahel andis vastu lõugu — no ja mis sellest? Kas see noormehel tüki küljest ära võtab, kui mõnikord teenib neilt kõrvakiilu? ... Ei, härra professor, sul tuleb ikka preili Ludmillaga tutvust teha. Sest muidu konutad siin nagu tukunui... Kunagi sõidame teiega Zavitankisse, sest peab ometi väheke ennast tuulutama ja õppima, kuidas preilidega ümber käiakse.»

«Kus nüüd mina Zavitanki kaunitari juurde pääsen,» ajas Labanovitš vastu, «seal ennegi suur trügimine.»

«Ja mis siis? ... Häh! Vahel peab just sinna vahele tükki, kus kavalere paksult. Just siis ongi huvitav, kui saad neid eest ära tõrjuda, neile kõigile pikka nina teha ja preili enda juurde meelitada.»

Jahikubjas ei jätnud võimalust kasutamata ja viis jutu mõnele sellisele juhtumile, kus ta ise oli menukat kavaleri mänginud ja kõigist teistest üle olnud.

Jahikupja naine kuulas lugusid oma karmikäelise mehe nendest voorustest rahuloleva ning õnneliku näoga ja laus-sus, tehes, nagu ei usuks:

«No mis sa nüüd luiskad.»

«Mis mul luisata?» lausus Barankevitš tähtsalt. Ta oli sügavasti veendunud, et kõik ta jutt on õige ja et tema suund neis asjus on ilmeksimatu. «Mina ei olnud mees, kes preilidele vesise suuga otsa vahib.»

Seejärel läks jahikubjas mängutoosi juurde, pani peale need plaadid, mis talle kõige rohkem meeldisid, ja laulis bassihäälega kaasa, lüües ise viisile käega takti. Teised plaadid pandi mängima eeskätt selleks, et anduda nukratele mälestustele kaugest minevikust. Siis istus jahihärja süngel näoga, nohistas valjusti nina ja mõtiskles. Vähe aega niiviisi istunud, tõusis ta püsti ja läks oma tuppa, et pikali visata.

Harilikult istus Labanovitš veel mõne minuti ja kuulas, mida oli rääkida jahikupja abikaasal. See püüdis ära ütelda võimalikult palju, tahtis südant puistata, valada välja kogu oma igatsuse, kogu oma nukruse, kuid sõnad takerdusid, nad ei vastanud mõtetele, mis püüdsid leida kõige selgemat vormi, aga ei leidnud. Mitmel korral toonitas jahikupja naine, et ta härra Labanovitšit väga aus-

tab ja peab teda otsekui omainimeseks. Konarlikult ja jupikaupa rääkis ta, kui sõnakuulmatu ja isemeelik on Tšess, rõhutades, et temal kui võõrasemal on väga raske poisiga toime tulla, kuid ta kannab nurinata oma risti ja peab poisi pärast teenimatult kannatama.

Jahikupja naine rääkis vaikse häälega ja hingeldades, sealjuures heitis ta kartlikke pilke sinnapoole, kuhu oli läinud Barankevitš. Ta konarlikes, valulistes ja arglikes sõnades oli palju väljaütlematut, neis tundus pelgust ja häbi säärasest pihtimisest võõrale mehele, tundus ta hingehäda, seda, et ta olukord jahihärra perekonnas ei vasta sellele, milleks talle päritolu ja kasvatus olid õiguse andnud.

Labanovitšil oli sellist kurtmist piinlik kuulata, sest see asetas teda otsekui kohtumõistja ossa ja sundis tahes-tahmata vahele segama teiste inimeste ellu, mida ta aga ei tahtnud. Teiselt poolt oli kahju ka jahikupja abikaasast: nagu näha, oli tal siin raske. Ent ühtlasi tekkis Labanovitšil tema vastu ka mingi vaen. Talle jäi arusaamatuks, kuidas see naine nii allaheitlikult, ilma igasuguse võitlusetta oma saatusega lepib ja kuidas ta ei suuda seda elu risti endalt maha heita.

«Kuid ütelge, palun,» ei suutnud Labanovitš ükskord seda küsimust küsimata jätta, «mis teid jahihärra perekonnas kinni peab? Te olete siin vaba inimene. Teil on raske, te kannatate ülekohtu all — mis siis teid takistab seda elu lõpetamast ja sõltumatuks inimeseks saamast?»

Jahikupja naise näolt paistis suur ehmatus. Nagu näha, polnud tal säherdust mõtet iialgi pähe tulnud. Liikumatu ja sõnatult istus ta laua taga, hoides pead käte vahel. Siis ilmus naise näkku mingi hapu naeratus, nagu tahaks ta ütelda, et kõik see on lollus ja et sellest poleks maksnudki rääkima hakata, kuid ilmaelu on üldse raske ja üldse peab oma saatusega rahul olema. Siis ütles Labanovitš talle mõne sõna, mis oleks nii või teisiti pidanud meeolelu parandama, jättis head aega ja tuli Barankevitši majast ära.

Veel üks juhtum meenus nüüd koolmeistrile. Varsti pärast seda jutuaajamist tuli jahikupja abikaasa õhtul tema poole. Naine oli endast ära, ta nägu oli nutetud.

«Andke andeks, palun, et ma teie juurde tuln,» rääkis ta, «kuid ma pean teist väga lugu, te olete mulle nagu omainimeseks... Suur jumal! Mis ma küll peaksin tegema? Minu kannatus on küll otsas!»

Labanovitš taipas, et jahikubjas Barankevitš oli kodus märulit teinud, kuid ta ei pärinud selle kohta midagi. Ka naine ise millegipärast ei rääkinud ega süüdistanud oma meest, vaid rääkis üldsõnaliselt, kui raske tal on.

«Mida võiks teile soovitada?» küsis Labanovitš. «Kui teil on koht, kuhu minna, mis siis veel? Minge ära. Mina teie asemel ei lepiks säärase eluga. See polegi ju mingi elu!»

«Kas te teate, mis iseloomuga on jahihärra?»

«Olen kuulnud. Noh, mis ikka parata, kui inimene säärase iseloomuga on?»

«Oh kulla noorhärja! Kui raske on talle meeltmööda olla! Olgu siis pealegi, ärgu ma kõlvaku kuhugi, kuid ta ajas juba esimese naise hauda ja ajab minugi.» Naine hakkas nutma. «Ja ikka olen mina süüdi. Tšess peab ennast halvasti ülal — mina andku vastust. Kord ei kõlba su töötgemine, kord ei kõlba su käiminegi. Olgu mis tahes, aga ikka olen mina süüdi.»

Labanovitš ei teadnud, mida ütelda või mis nõu anda. Naine oli oma nutud nutnud, kogu oma meeletusa ja mure südame pealt ära rääkinud ning oli nüüd pisut rahulikum. Läbi pisarate naeratades palus ta, et Labanovitš kellelegi midagi ei räägiks. Ta ütles veel kord, et on ainult Labanovitšile sellest rääkinud, sest peab teda väga heaks ja päris omaks inimeseks, jättis jumalaga ja läks vabandust paludes ära.

Labanovitšil hakkas kergem, sest tal oli väga rusuv seda pihtimust kuulata, liiatigi et ta mitte kuidagi aidata ei saanud. Pealegi oli tal üldse kõigist neist tülidest piinlik kuulata ja teiste inimeste ellu vahele segada.

«Ja muidugi kannatab ta edasi ega lähe kuhugi,» mõtles Labanovitš jahikupja abikaasast. «Aga mis see õieti on, mis teda siin kinni peab?»

Labanovitš jäi mõttesse. Inimesed on ometi olnud noored, neil on olnud lootusi, et elu tuleb helge. Nad on lootnud õnne oma maitse järgi, on läbi elanud mingi ilusa muinasjutu alguse, ja milline on selle muinasjutu lõpp? Ja kas ka tema, Labanovitš, ei punu praegu ise oma muinasjuttu?

Taas meenus preili Jadvisja. Nüüd sai talle selgeks ja mõistetavaks, miks oli Jadvisja siit nii väga ära tahtnud minna, kas või mõneks nädalakski. Ta tahtis vähemalt unustadagi nende elukõntsa ja koduse elu mürki, tahtis sellest eemale pääseda.

Kuidagi iseäralikus tujus oli Labanovitš sel õhtul. Mil-
lest see tuli, seda ei osanud ta ka ise endale seletada. Ta
südamesse hakkas hiilima mingi rahulolematuse või eba-
määrane äratundmine, et elu, nagu ta seda elab, on mõt-
tetu, tekkis tunne, et ta on üksinda. Koolmeister tundis,
et tal on midagi puudu, et peab midagi korda saatma,
midagi ette võtma. Mida? Ta mõtles ja arutas, kuid piisav
vastus sellele küsimusele, mis oleks teda suutnud rahul-
dada, jäi leidmata.

Ei! Tuleb kuhugi minna, lihtsalt püsti tõusta ja minna.
Aga kuhu? Kelle juurde? Koolmeister võttis mõttes läbi
oma siinsed tutvused. Olgu, üksipuha, kuhu sammud sead!
Ta võttis tubakatoosi, lisas sinna tubakat, et ringiuitami-
sel oleks midagi suitsetada, ja hakkas end riietama, isegi
teadmata, kuhu minna. Oleks hea mingit lähemat kooli
vaatamas käia, kuid alla viitteist versta polnud siin kus-
kil kooli. Tal olid juba üleriided seljas ja tahtis parajasti
ust lahti teha.

«Noorherra! teile toodi külavanema juurest kiri!» tea-
tas nänn tuppa astudes.

Heitnud pilgu ümbrikule, tundis Labanovitš ära oma
hea sõbra tuttava käekirja, võttis palitu seljast ja hakkas
lugema.

Nännike seisis sealsamas, toetades käe vastu põske, ja
jälgis koolmeistri näoilmet. Muu hulgas kirjutas sõber,
kuidas teda täis joodetud ja tahetud ühe tüdrukuga, kel-
legi diakoni sugulasega, paari panna ja kuidas ta pidanud
oma isiklikku sõltumatust kaitsma, milleks kõige otsusta-
vamal hetkel ja üpris ootamatul kombel sääred teinud.

Lõbus muie libises üle Labanovitši näo. Nänn vaatas
tema otsa ja naeris samuti.

«Kelle käest see kiri on, noorherra?» küsis nänn uudis-
himulikult.

«Ühe preilna käest, nännike. Kirjutab, et kui ma talle
kosja sõidan, siis tuleb ta mulle otsemaid,» vastas Laba-
novitš.

«Mis siis veel vahtida, noorherra? Kui aga see hea neiu
oleks,» arvas nänn väheke puudutatult.

Kirja lõppu oli sõber lisanud postskriptumi. Ta teatas,
et üks semu, kellega ühes nad seminari lõpetasid, on sur-
nud. See uudis lõi Labanovitšile nagu puuga pähe. Kas
ikka tõesti? Andrei Labuzka, seesama Labuzka, kelle nimi

nimekirjas tema omaga nii lähestikku seisis — ons ta
tõesti surnud? Kuidas on see küll võimalik?

Ja nagu ilmsi kerkis Labanovitši vaimusilma ette
priiske ning jõulise noormehe nägu. Nüüd meenus talle
üks tühine, päris tähtsusetu juhtum, kus ta möödunud
kevad el oma sõpradele naljatamisi tulevikku ette kuulu-
tades oli ütelnud:

«Sinul, Labuzka, pole kaua ilmas elada!»

See oli öeldud ülemeelikusest, sest mõte, et Labuzka
võiks surra, ei tahtnud kuidagi seostuda Labuzka endaga:
nii terve ja elujõuline oli see poiss!

Labanovitš langetas pea ja jäi liikumatult istuma.
Asjane ähmaselt nukker meeleolu oli nüüd üle. Teade
Andrei surmast tekitas temas hoopis teistsuguseid mõt-
teid. Inimsaatus muutlikkus ning tühisus ja see surm,
kõikvõimas ja paratamatu surm hakkasid paha varjuna
teda jälitama ning vallutasid taas kogu ta olemuse.

Labanovitš jäi ühte punkti pörnitsema ja vahtis silmi
pilgutamata nõnda mitu minutit. Ülespiitsutatud mõtte-
kujutus tõi väga selgesti ta vaimusilma ette pildi, kuidas
Andrei on surnud. Ta lamab liikumatult. Sinakate lau-
gude vahelt paistavad kustunud silmad. Huuled on kõvasti
koos, surm on ka neile oma pitseri vajutanud. Surnukah-
vatu ja koltunud nägu... Ja see peab olema inimene! See
peab olema rahutu olemusvorm, mille sisu nii sageli muu-
tub! Nagu oleks peremees ta maha jätnud. Inimeseks,
Andrei Labuzkaks hüüti teda ennem, aga nüüd on ta
laip!... Kuhu on jäänud tema püüdlused ja tungid? Kus
nad on? Ja kuhu on saanud peremees ise? Mis ootab neid
seal, teises ilmas?...

Labanovitš kohkus. Ta oleks nagu tundnud, kuidas
mingi kohutav, halastamatu, tõrjumatu jõud tõstab tema
kohale raske nui ja võib iga hetk sellega talle pähe lüüa.
Tema aga on niivõrd pisitillukene, niivõrd armetu, et isegi
protestihäält, isegi mitte palvehäält kuuldavale ei tule.

Nännike silmitses koolmeistrit ainiti. Temagi tundis
seletamatut hirmu, sest «noorherraga» oli järsku toimu-
nud otse silmanähtav muutus, nagu teisel kuidagi imelik.

Viivitades nihkus nänn sammuvõrra ukse poole, ise
koolmeistrit silmi pööramata. Väheke paigal seismine,
noogutas ta endamisi pead ja läks hiljakesi toast välja. Ta
seisis ja kuulatas köögiukse taga veel mitu minutit. Kuid
koolmeistri poolt ei kostnud kippu-kõppu. Nänn jäi pisut
rahulikumaks.

Labanovitš tõusis ja jalutas toas edasi-tagasi. Mõte, et keegi surmast ei pääse, oli teda sügavalt vapustanud, see ei läinud peast.

«Kui ma kellelegi ütleksin, et hoidugu minust eemale, ma kannan endas surma, siis arvatavasti peetakse mind peast segaseks, igal juhul hakatakse kartma,» mõtles Labanovitš. «Ja kõigest hoolimata on see nii. Aga miks inimesed selle peale ei mõtle? ... Võib-olla nad mõtlevadki, arvatavasti mõtlevad isegi palju, ainult et jätavad need mõtted iseendale, sest ons mõtet rääkida sellest teisele, kel endalgi ees samasugune saatus?»

Ja jälle tikkusid talle nüüd peale surmamõtted, nagu oli olnud varemgi. Vahel on nii, et käid oma teed. Tee on halb, jalad valutavad, aga kodu on veel kaugel. Ja mõtleb teekäija: «Kord ometi jõuab kätte hetk, millal astun oma kodu lävele, ja siis on mu käimistel lõpp.» «Niisamuti jõuab kätte silmapilk,» mõtiskles Labanovitš, «millal minagi astun oma elu viimse sammu, tuleb minu viimne silmapilk, ja edasi on surm, edasi on lõpp! ... Ja mis tuleb seejärel? Seejärel tuleb pime ja õudne olematuse öö. Aga kui see nii on, maksab siis üldsegi elada? Elada selleks, et surra?»

Jõudnud selle küsimuse ette, jäi Labanovitš mõtlema. Ta ei suutnud surmamõttega kuidagi leppida. Sel hetkel oli surm talle suurimaks vaenlaseks maailmas, kõik muu nagu jäi selle varju, see rusus ta maha, sulges ta mingisse kitsukesse pimedasse ringi.

Ei keegi taha surra, ei keegi. Korraga meenus talle preili Jadvisja. Mitu-mitu korda oli ta Jadvisjalt kuulnud, et see tahaks väga surra. Labanovitš polnud kunagi tema juttu tõsiselt võtnud, sest koolmeister oli kindlal veendumusel, et elada tahab igaüks, olgu siis elu siin ilmas kui raske tahes. Isegi muldvanad raugad ei taha elust lahkuda. Ka rahvalegendides leiab see kinnitust. Nagu pühakirjast teada, elas maailmas kõige vanemaks Metuusala. Suremise ajal ilmutas end talle jumal ja küsis:

«Sa oled elanud palju aastaid. Ütle mulle, kas elu sulle liiga pikaks ei läinud?»

«Mulle tundus, nagu oleksin ühe maja uksest sisse astunud, majast läbi läinud ja teisest uksest välja tulnud — niisugune oli minu meelest mu pikk elu.»

«Nojah, aga kas sa tahaksid veel elada?»

«Tahaksin küll, oh issand.»

Pärast lühidat mõtlemist küsis Metuusala:

«Oh issand! Kas suremagi peab teist korda?»

«Jah peab.»

«Siis ei taha ma enam elada.»

Nõnda siis teab inimlik tarkus, et surmahirm on tugevam elust, tugevam isegi surmast. Kuid enesetapjad? Tuleb ette palju juhtumeid, kus inimesed ise endilt elu võtavad. Kuidas seda mõista?

Kui inimene armastab elada, mis siis sunnib teda minema vabasurma? Öeldakse, et inimesel olla nõrk iseloom, tal puuduvat jõud eluraskustele vastu panna. Kui ta iseloom oleks tõepoolest nõrk, kust siis võtab ta jõu, et jagu saada surmahirmust ja panna käsi iseenda külge? ... Ei klapi. Üks asjaolu räägib teisele vastu.

Labanovitšit hakkas see asi huvitama, ta oleks tahtnud asuda niisuguste enesetapjate vaatekohale ning näha elu ja surma küsimust läbi nende silmade. Äratas tähelepanu veel üks asjaolu: iga vabasurma mineja eelistab isesugust surmamineku viisi — ühed lasevad endile kuuli pähe, teise poovad, kolmandad uputavad end ära, heidavad end rongi alla, võtavad mürki, lõikavad habemenoga kõri läbi. Kui aga üldiselt võtta, siis katsuvad nad kõik leida elust lahkumiseks kõige kergemat teed. Ja mõnedel neist on veel kombeks enne seda jätta maha lühikesi, vahel ka pikki kirju. Hiljuti oli Labanovitš lehest ühte enesetapja kirja lugenud. See kirjutas: «Et surmahirm ei oleks nii suur, jõin pisut viina.»

See oli Labanovitšile endalegi ootamatu, et ta mõtted nii kauaks enesetapjate ja enesetapmise juurde jäid, mille tõttu ta märkamatuks hakkas sisse elama enesetapja rolli.

«Mis see surm õige on? Üks silmapilk — ja seejärel ei ole midagi. Siis ei ole vaja ka surma peale mõelda ja inimesel pole enam midagi tarvis,» arutas ta.

Midagi taipamata ja iseendalegi selget aru andmata, mida ta teeb, niisama hästi ka teadmata, mida ta teha tahab, avas Labanovitš lausahtli. Sahtli päris tagumises otsas paberite ja raamatute all oli revolver, üsna harilik kuue padruniga revolver. Aeg-ajalt käis Labanovitš revolveriga metsas märki laskmas.

Nüüd paistis see revolver talle hoopis teistsugune, tal oli hoopis teine tähenduski. Koolmeister võttis laskeriista kätte ja silmitses trumlit, millest vaatas vastu kuul.

«Polegi rohkem kui vajutad vastu meeleskohta, tõmbad kuke vinna, muljud päästikule — ja ei mingit

valu! ... Ei, valu see arvatavasti teeb, aga kõik toimub nii ruttu, et aju ei jõua juhtunu tulemust registreerida.»

Mingid kuritegelikud mõtted keerutasid nagu udu noormehe ümber ja ahvatlesid teda oma kohutavasse maailma.

Ta võttis uuesti revolvri. Ja imelik küll: nüüd oli sel revolvril koolmeistri üle nagu mingi võim. Teda meelitas ka kuul, mis paistis trumlist nagu mingi mao pea. Juba mitmendat korda oli ta seda uudistanud. Kuid äkitselt sähvatas tal otsekui valguskiir läbi pea. Ta viskas revolvri käest. Otsmik oli kaetud külma higiga. Alles nüüd märkas Labanovitš oma käsi värisevat, nagu oleks mingi tormipööris ta hingest läbi käinud, kõike udusse mattes. Tal oli nüüd palju kergem otsekui pärast raske haiguse põdemist; kõik see, mis alles nüüdsama oli temast üle käinud, tundus mingi unenäona.

«Noorherra!» kõnetas teda nänn, kes oli äsja toauksele ilmunud. «Küllap te vist saite kurja sõnumi, noorherra?»

Koolmeister oli väga üllatatud.

«Miks sa nõnda küsid, nännike?»

«Teie näost oli ju näha, noorherra,» rääkis kooliteenija, silmitsedes teda uuriva pilguga. «Ja teate, noorherra,» sosistas eideke salapärase näoga, «ma laususin teile jälle sõnu. Laususin jah, jumala eest, laususin! Te armastate minu ja minu lausumiste kulul nalja teha, kuid ma laususin teile siiski, sest mul hakkas teist kahju.»

«Mille vastu te siis lausuite?» küsis koolmeister, keda asi huvitamaigi hakkas.

Nännike vaatas mitu minutit tema peale.

«Et pahad mõtted teist ära taganeksid,» sõnas ta siis tasakesi, vaadates koolmeistrile silma, nagu tahaks neist midagi välja lugeda.

Labanovitšil oli säärane tunne, nagu oleks teda kuskilt pahateolt tabatud. Piinlik oli ka see, et nänn oli sel hetkel temast üle.

«Imelik küll,» mõtles koolmeister.

Varalahkunud Andrei jäi nüüd temast nagu kaugemale, ühtlasi taandusid ka surmamõtted.

«Küllap toimub ilmas kõik palju lihtsamalt, kui meie arvame,» tõmbas ta oma surmamõtetele kriipsu alla.

Mõnikord kerkisid hetkevälgatusel kevade naeratusena Labanovitši meelde kuldselt sädelevad mälestused, viisid ta meeled elevile, puistasid ta üle rõõmukiirtega ja laotasid ta ette pildi alles hiljuti möödunud lapsepõlvest. Need mälestused tulid iseenesest, kõnelesid millestki ja kutsusid kuhugi, jättes südamesse kirbe nukrusevarju. Millest kõnelesid nad? Sellest, mis kaduma läinud, mida enam tagasi ei saa ja mis on muutunud aardeks, kalliks mälu-aardeks. Ta nägi, kuidas kasvavad tammed Neemeni kaldal, tugevad ja toredad kaharate kroonidega tammed. Lakkamatu aegade vool oli vajutanud oma jälje nende tammede mähklikele tüvedele. Talle naeratas helesinine taevas, kust voogas heledalt sädelevat valgust kaugetele kaunistele kujutelmadele: lõhnavale luhale, tasastele nõlvakutele kaugel sinakas vinetuses, iidsele pedajale ja kurepesale selle otsas... Sädelev päev, salapärase kõmin ohkude avaruses — seal kõnelevad-hõiklevad ähvardavkaunid äikesepilved, mis on laia müürina katnud taeva, valkjasroosad rüngasagarikud äärtel tuprumas... Ei! Võimatu on tabada või kirjeldada neid sõnadega, kuid südame panevad nad hõõguma!

Labanovitš oli rõõmsas meeleolus. Tal oli kerge ja hea olla. Ta tundis, kui tugevasti on ta seotud eluga. Talle oli meeltnööda see üksildus, see mets ja tee, mida mööda ta praegu astus. Kuhu ta astus? Ei kuhugi. Tal lihtsalt oli hea metsas viibida, vaadata neid toredaid ühekaupa seisvaid pedajaid, põliseid tammi lagendiku ümber. Ta oli siin käinud palju kordi ja imestas nüüd iseenda üle, kuidas polnud ta ennem neid vaatepilte tähele pannud, mis nüüd talle avanesid. Kõikjal oli vaikne, ei hingelistki. Igal pool oli lumi, aga õhus hõljus midagi uut, oli aimata kevade tulekut. Labanovitš istus ühetasaselt saetud kännule ja jäi millegi üle mõtlema. Kuid kas ta mõtleski? Ei, ta vaimusilma eest möödus kujutelm kujutelma järel, terve ahel kujutelmi voolas läbi ta pea. Nõnda istus ta tükk aega, kuni kõrvu kostis sõitva hobuse jalasopsatusi ja kitsaste, rautatud reetaldade kerget sahinat ning kiunumist. Noormees tõstis pea. Jagusas traavis lillutas samal hetkel norguvajunud kuuskede tagant avarale metsalagendikule väle hobune, vedades kerget ja nāgusat saani, millistega harilikult sõidavad jõukad šlahtamehed või keskmisel jalal elavad mõisnikud. Kõrgel istmel istus

noor neiu, hoides vilunult pingulitõmmatud rihmohje. Ta kandis kabadat kasukat, talimüts oli peas pisut viltu ja sobis talle väga. Küps talvine külm oli ta põski puudutanud ja need punama pannud. Ta sihvakast kogust õhkus tervist ja elurõõmu. Ta saatis tundmatule noormehele uudistava pilgu. Nähtavasti oli ta sellest kohtumisest üllatatud, võib-olla et isegi pisut ehmunud: misjaoks istub see mees talve aegu tee ääres? Ta tegi hobusele tuult takka. Mõne minutiga oli sõiduriist Labanovitši silmist kadunud, sööstes uuesti metsa alla, kaharate kuuskede ja mändide varju. Kuid noormees jõudis neiu nägu silmitseda ja selle meelde jätta: kitsad kulmud, elavad sinakad silmad, täidlased, kauni joonega huuled. Labanovitši meelest oli neiu päris ilus.

«See vist siis ongi see iludus, kelle järele kõik Hato-vitšõ noormehed nii kangesti jooksevad,» arvas Labanovitš. «Tühja ta nii kole huvitav on, nagu oleks võinud oodata.» Ent ikkagi tõusis ta kännult ja hakkas minema sinnapoole, kuhu neiu oli kadunud. Tõsi küll, ta ei läinud mitte sellepärast, et Zavitanki kaunitar oli sinna külge sõitnud: ta hakkas lihtsalt koju minema. Aga kui tõele anda, siis oli tal ometigi mõte, et mine tea, ehk juhtubki neiega kokku. Oleks siiski huvitav teda veel kord näha, paremini vaadata. Kui aga juba asjalood sedamoodi, siis peaks nõnda tegema, et tütarlaps ei leiaks isegi sõrme-küüne jagu põhjust arvata, nagu otsiks Labanovitš temaga kohtumist või tunneks tema vastu huvi. Ei, selle koha pealt vabandagu väga. Ta lihtsalt teeb nii, et see kukuks välja päris juhuslikult. Sjaltsost läbi jõudnud, mõtles Labanovitš, et astub õige vana Abrami poole sisse, joob pudeli õlut ja puhkab veidike jalga.

Abramil oli väike puhaskamber, kus vahel käisid lihtlabastest Tselšõna meestest tähtsamad ninad; oma rahvas tuerdas suurtoas nagu vanastigi, kui Abram kõrtsi pidas. Labanovitški läks sinna puhaskambrisse ja jäi poolelt sammult seisma: laua ääres istus seesama neiu, kes äsja oli tast mööda sõitnud ja kelle peale ta siiski mõtles. Neiu vaatas üle pabereid, mida vana kõrtsmik talle kätte ulatas, ja rehkendas arve kokku. Labanovitš ei osanud sugugi oodata, et kohtab teda siin, ja sattus nii suurde segadusse, et ei teadnud, kas edasi minna või tagasi pöörduda. Preili Ludmilla — sest temap see oli — märkas kohe noormehe pelgust ning kohmetust, ja nagu näha, oli see talle meeltmööda. Ta vaatas oma siniste silmadega Labanovitši

otsa — vaevalt märgatav naeratus libises üle ta näo. Ja selle naeratusega oleks nagu öeldud: «Eks mina juba teadsin, et sa minu juurde tuled.» Preili Ludmilla oli austajatest veidike ära rikutud, sest siin ümbruskonnas pidasid nad kõik oma kohuseks maksta talle lõivu kavalerliku viisakuse näol. Labanovitš oli ainuke, kes sellest kõrvale hoidus ja kes kangekaelselt ei tahtnud temaga tuttavaks saada.

«Küllap vist arvab, et otsin kokkusaamist,» mõtles koolmeister ja kohmetus veelgi enam.

«Vabandage!» sõnas ta, pööras järsult selja ning läks puhaskambrist välja.

«Kui halvasti ja lollakalt see kõik välja kukkus,» arutas Labanovitš iseendas. «Tuleb nii välja, nagu oleksin mina teda kartnud ja jalga lasknud. Tegelikult see nõnda oligi. Ja arvata on, et tema naerab minu üle. Ja räägib teistele ka.» Labanovitš oli iseendale väga pahane, sest ta oli käitunud nagu mõni koolipoiss tütarlapse seltskonnas, kui see tütarlaps temaga küll tuttav ei ole, aga teda hästi teab, nagu teab tütarlast ka tema ise. Preili Ludmilla aga oli üksinda jäädes südamest kahju, et see narr oli sealt niisama ootamatult kadunud, kui oli ilmunudki. Ta oleks tahtnud vaadata seda metsmeest ja üksiklast, kes isegi siinamaani polnud veel Zavitankis käinud. Teiselt poolt aga tundis ta oma neiuväarikust pisut riivatud olevat, sest ükski viisakas noormees poleks nõnda toiminud kui see üksiklane, nagu preili Ludmilla omas mõttes Tselšõna koolmeistrit nimetas.

Väljas kuulis Labanovitš ebaharilikku kisa ja lärmi. Külavanema maja otsas seisis trobikond mehi. Nende keskel kähmlesid kaks külameest, hoides teineteisel rinnust kinni. Ja kuhupoole kaklejad liikusid, sinnapoole nihkus ka külameeste tropp, tõmbudes nende eest ära. Labanovitšit hakkas asi huvitama, ta lisas sammu ja suundus meestetrobikonna poole. Esimene, keda ta siin nägi, oli Ljavon Škurat. Mees oli näost valge, palja peaga, teine põsk verine. Kuid ta oli oma külavanema tädipojal Kandrat Kuksal kõvasti rinnust kinni. Siinsamas seisis ka külavanem ise ja vaatas pealt.

«Kuidas teil häbi ei ole, mehed!» hüüdis Labanovitš pealtvaatajaile. «Lasete neil teineteist veriseks peksta! Lahutage nad ära!»

Mõned lähemal seisvad külamehed võtsid koolmeistri vastu lahke naeratusega, mõned andsid talle kätt. Teised

olid niivõrd huvitatud kaklusest, et ei pannud koolmeistrit üldse tähele. Škurat ja Kuksa aga püsisid teineteise kallal ega teadnud maast-ilmast. Külavanem hoidis valju erapooletust nagu kõik teisedki.

«Külavanem! Mis ülemus te nõnda olete?» asus Labanovitš Ramani kallale. «Kuidas teie ometi lubate, et inimesed teie silma all teineteist vigaseks peksavad?»

Külavanem vedas varrukaga nina alt läbi, tegi tavalise hapu näo ja rääkis tähtsalt:

«Ei maksa vahele segada, noorhärja. Las nad sakutavad teineteist natikene — küll lähevad ise lahku. Hakka vahele segama — halvemini lõpeb.»

«Issand! Mis inimesed te küll olete!»

Labanovitš tungis meestetropist läbi ja jäi seisma kaklejate juures.

«Mis te teete, hullud?!» käratas ta vihast meeletuile kaklejaile ja astus nende vahele.

«Tema kuradi raisk virutas minu ahjukriiskad ära, ja veel mulle käsitsi kallale!» karjus Ljavon Škurat.

«Ah sina, sopane luuakonts, ütled, et mina olen varas?! Mine eest, noorhärja!»

Kandrat Kuksa rusikas kerkis. Ka Labanovitš ise tundis viha tõusvat; ta tõukas Kuksa meestesumma hulka, ise aga haaras kinni Ljavonist ja tiris ta teise külge. Külameeste hulgas tekkis liikumine, nad hoidsid Kandrat tagasi.

«Mispärast te riidu läksite, Ljavon?» küsis koolmeister.

«Võttis minu kriiskad ära.»

«Mis sinu kriiskad need on? Kui teada tahad, siis on need kroonu omad, sa tõid nad koolitoa juurest, kui koolimaja ehitati,» ütles Kuksa, ise ikka veel viha täis.

«Ah, käigu nad põrgupõhja, need pagana kriiskad,» ütles Labanovitš. «Noh, mõtelge veidi, liigutage ajusid: ons need kriiskad seda väärt, et nende pärast nõnda teineteist klohmida? No kui palju nad maksavad?»

«Rubla sai nende eest makstud,» vastas Ljavon.

«Varastasid, ei sa maksnud mingit rubla!»

«Säh, võta oma rubla, rahune maha ja mine koju. Kobi ahju peale ja pikuta seal, kuni su veri jahtub.»

Koolmeister tõmbas rahakoti välja, võttis sellest hõberubla ja andis Ljavonile.

Ljavon võttis rubla vastu ja läks kibekähku koju.

«Võttis rubla vastu,» ütles Kuksa kadedalt, «et sa põrguvaim kärvaksid!»

Labanovitš läks samuti koolimajja, oma koju, arvates, et ta oli teinud väga hästi, ja tundis oma teo üle isegi uhkust.

Sama päeva õhtul, juba pimedas, kostis tänavalt jälle käre ja karjumist. Naised nutsid ja ulusid otsekui surnutku.

«Noorherra, Ljavon löödi mahal!» hüüdis nähn tuppa pahvatades.

«Kes lõi?!»

«Kuksa. Võttis kaika ja passis Ljavoni. Niipea kui see nina näitas, virutas teisele pähe — ei teinud piiksugi.»

Labanovitš tormas tänavale. Seal seisis inimesed. Keset tänavat oli Ljavon porisel lumel liikumatult pikali. Tema juures halasid eided.

«Poleks olnud tarvis vahele segada, noorhärja,» ütles külavanem autoriteetsel toonil, «ega see meil esimene kord, kaklevad ja lähevad lahku jälle. Santi verd kogunenud, see tuleb ju välja lasta, siis on kõik vaik ja vaga.»

Oieti oli Ljavon küll ainult meelemärkuseta: külamehe pealuu oli veel küllalt kõva ja Ljavongi suutis mõistusele tulla ning ennast jalule ajada.

Nii tuligi välja, et külavanemal oli õigus. Vististi olid sel arvamisel kõik Tselšõna küla elanikud... Ja mis kuri siis Labanovitšit kiusas, et temagi pidi oma kolme krossi pakkuma minema? Kui seda pagana rublalist poleks olnud, poleks ka midagi seesugust juhtunud. Hea seegi, et lugu nõnda lõppes. Ljavon ju oleks võinud siruli jääda. Niikuinii kanti ta kätel koju.

Labanovitš kõndis toas edasi-tagasi ja mõtiskles selle vahejuhtumi üle. Tal oli paha sellepärast, et ta oli ju ise maamehi, aga ei tundnud maamehe viise ja talitas nagu rahvasõna ütleb: «Las ma topin oma nina võõrastesse asjadesse, oh issand.» Ja üldse peab märkima, et ta ei oska inimeste seltsis olla. Kas või see kohtumine preili Ludmillaga... Tal hakkas iseenda ees häbi. Ta koguni hakkas ennast sõimama, tõgama ja pilkamagi. «Tola oled, vennike, mõku! Pead ennast küll targaks, aga ise ei maksa punast krossigi... Kavalier!... Päh!» Nende mõtetega seisatas ta peegli ees. Talle vaatas vastu teine Labanovitš, pahur ja alandatud. «Häh, va molu!» sõnas Labanovitš oma pee-

gelpildile ja tõmbus eemale. Peatunud teist korda peegli ees, vaatas ta iseendale vastu juba veidi lahkemini ja rääkis osavõtlikult: «Pole viga, vanapoiss, ära minuga nura: katsume ilmas kuidagi läbi ajada.» Samas tuli talle meelde üks inimene, keda ta tundis, kui oli alles väike. Sellel oli mood iseendaga juttu ajada. Ta rääkis nõnda: «Äh, Pavljutšok! Jäta juba ükskord see närimine iseenda kallal! Või sinusuguseid ilmas vähe!» Ta mõtted võtsid nüüd teise suuna ja märkamata joudis koolmeister iseendaga jälle rahujalale. Ta sai tagasi oma hea tuju; seistes peegli ees, tegi ta enesele näomoonutusi ja naeris iseenda üle. Oleks keegi seda pealt näinud, oleks vist küll arvanud, et koolmeister on nupust nikastanud.

Samal hetkel avanes köögiuks ja sisse tuli nänn.

«Mida head sul siis rääkida, nännike?»

«Ei midagi, noorherra... Ljavonil tuli hing sisse.»

«No jumal tänatud, sest muidu ta ehmatas mind kole-dasti. Arvasin, et polegi tast enam elulooma.»

«Hee, noorherra, see kaklus polnud ju midagi! Ennevanasti oli ikka nõnda, et kui löömaks läks, siis klohmis terve küla. Kaikad aga kätte ja üksteist virutama. Lihtsalt kole. Aga see oli köömes, noorherra!»

«Mispärast ometi need kaklused olid?»

«Lakuvad endid täis, noorherra, ja siis kaklema. Eks ta teada — isaste inimeste asi. Talve ajal tööd-tegemist vähe, tüdivad ära muidu istumast, siis kaklus lahti. Lihtsalt teibad üksteisele pähe puruks...» Nänn vaikis ja ütles siis teistsugusel toonil: «Meie preilnad jõudsid koju. Nüüdsama tulid peatusest.»

Nagu näha, oli nänn selle uudise pärast siia tulnudki.

«Aga mina lähen homme vara-vara vallamajja, nännike.»

«Ehk annaks külavanem siis teile küüti?»

«Ei, nännike, küll ma pisitasa lähen jala. Praegu vastlanädal, aega on, võib-olla jään ka ööseks sinna.»

«Mis siis, minge pealegi jala, noorherra. Ainult et teie jalgadest kahju.»

Mõte Hatovitsšosse minna oli turgatanud Labanovitšile täiesti ootamatult. Ta pidi nännikese uudisele ju mingil moel reageerima ja ütles lihtsalt, et läheb vallamajja, sest uudis, et naabrineiud on tagasi, lõi teda tõtt ütelda siiski segi. Koolmeistril oli küll hea meel, et Jadvisja on siinsamas tema ligiduses, kuid ta ei tahtnud seda reeta. Teiselt poolt aga oli ka temal vaja Jadvisjale ja isegi nännile,

kogunisti iseendalegi näidata, kui juba jonnimiseks läinud, et preili Jadvisja teda enam nii väga ei huvitagi. Pealegi ei olnud tal veel ununenud, kuidas preili Jadvisja teda sellega solvas, et tal olla kahju Neeguse juurest ära minna. Kuid peab ütlema, et see solvus oli tal nüüd veel ainult mälus, mitte aga südames. Kes siis saaks Jadvisjaga nii kaua vimma kiskuda? Ja mis solvamine see oligi, kui keegi küsiks? Kas Jadvisja ütles seda meelega, et teda solvata? Kuid tuleb näidata iseloomu, seda, et tal on ka meelekindlust ja kangust.

Ei! See kukkus tal hästi välja: olgu mis tahes, aga Hatovitsšosse saab mindud.

Selle mõtte juurde jäi Labanovitš lõplikult.

Siiski üks küsimus: kui vara peaks ta teele asuma? Kas ei oleks parem, kui ta läheks pisut hiljem ja annaks nii-viisi Jadvisjale võimaluse veenduda, et ta on neiu saabumisest arvatavasti juba kuulnud, aga läheb siiski ära? Ta katsub minema hakata isegi siis, kui Jadvisja seisab aknal või õue tuleb, tema aga läheks mööda säärase näoga, nagu ei seisaks seal mitte Jadvisja, vaid tühipaljas Paraska, kes temasse üpris vähe puutub. Kui aga peakski temaga kokku sattuma, mis siis sellestki? Ütleks Jadvisjale: «Tere päevast!» Juttugi oleks temaga kõige tavalisemaist pisasjust. Just, ainult nii! ... Ta tuju läks isegi veidi paremaks.

Järgmisel hommikul, niipea kui hakkas valgenema, oli Labanovitš juba jalul. Mitmeid kordi sihtis ta jahihärra maja poole, aga seal polnud ikka veel elumärki. Närviliselt kõndis koolmeister oma toas edasi-tagasi ja suitsetas ühe paberossi teise järel, pannes tähele iga häält, mis kostis jahihärra õuest. Ta oli juba täiesti valmis teele asuma: suitsuriistad olid kaasas, kepp seisis nurgas, ja valinud paraja hetke, astus ta uksest välja.

Tselšõna kool asus kahe tänava nurgal. Üks tänav, avar, tasane ja lai, läks raudtee poole, teine, kitsam, käändus põllule ja oli varsti lõppenud, ahenedes väljavaheteeks. Nende tänavate ristumiskohal, just koolimaja otsas, seisis kõrge rist. Koolmeistri pilk oli alati sellel peatunud, see oli tekitanud temas sügavat muljet. Siin kõrge ja sünge rist, seal Polesje padrikuisse mattuv koolimaja — nad seisisid nii mahajäetuna ja nagu otsisid teineteise seltsi, justkui oleks neil olnud ühesugune käekäik. Labanovitš astus laiale tänavale. Paremal pool vastu tänavat oli jahihärra õuepistand. Õue nurgas, päris tänava ääres seisis kaev.

Liikunud tänaval mõne sammu edasi, märkas Labanovitš Jadvisja ülituttavat kogu. Väike pang näpus, astus ta nobedasti kaevu poole. Mingi judin jooksis noormehel mööda keha ja süda rinnus hakkas valjemini põksuma. Kui ilusaks oli neiu nende kolme nädalaga läinud! Labanovitš tundis, nagu tõmbaks teda miski Jadvisja poole. Kuid ta katsus jääda rahulikuks ja neiu eest varjata, mis tunded olid ta südames sel hetkel.

Rõõm, teesklematu rõõm paistis Jadvisja näost; see rõõm helkis ta tumedatest silmadest, lehvis ta huulil, nii armsail, nii lahkeil!... Tont teid võtaks, tütarlapsed: muud ei olegi, kui aga ajate meiesuguste päid segi!

Kuid Labanovitš võttis end pihku. Temast ei paistnud vähimatki rõõmu, et ta neiu nägi. Jadvisjaga kohastikku jõudnud — see ju seisis ja ootas — ütles ta päris lahkelt:

«Tere hommikust!»

Preili Jadvisja vastas ta teretusele veel lahkemalt.

«Noh, kuidas siis teil külas läks?» küsis Labanovitš, kuid küsis nõnda, nagu küsitakse siis, kui tuleb moepärast midagi ütelda: täiesti ükskõikselt, vähimagi huvita selle vastu, mida küsitakse.

«Oh kui lõbus seal oli!» vastas Jadvisja. Ta tahtis veel midagi lisada, kuid jättis ütlemata. «Ja kuidas teie elu siin läks?»

«Väga hästi läks: lugesin, kirjutasin, õpetasin, õppisin ise, käisin jalutamas ja tundsin ennast haruldaselt hästi.»

«Kuhu te minema hakkate?»

«Mõtlesin kord vallamajas käia.»

«Ja ei ole mitte midagi, mida teil on kahju maha jätta?» küsis Jadvisja, kuna ta silmis lõi mänglema kelmikas naer. Selle lause mõte oli selge neile mõlemale.

Labanovitš langetas hetkeks silmad, siis vaatas Jadvisja otsa:

«Teid on mul kahju maha jätta,» vastas ta poolteed tõsiselt, poolteed nokkimisi — võta, kuidas tahad.

Nüüd polnud tal vähimatki isu Hatovitšosse minna, kuid tagasi pöörduda enam ei saanud.

«Noh, head tervist!» tegi ta kummarduse ja läks.

«Kas tulete varsti tagasi?» küsis Jadvisja.

«Ei tea isegi hästi. Eks seal näe,» vastas Labanovitš juba mõne sammu tagant. Ta kummardas veel kord ja hakkas siis kibekärmesti astuma, justkui tahaks näidata, et tal pole jutuajamiseks mahti.

Kogu aeg tundis Labanovitš Jadvisjaga rääkides, et ta

peab iseennast millekski sundima, et ta ei räägi sugugi mitte seda, mida mõtleb ja mida tunneb tõeliselt.

«Misjaoks ma peaksin salatsema tema ja inimeste ees nagu varas?» mõtles koolmeister mööda tänavat astudes. «Miks ei tohiks ma talle ütelda, et olen temasse kõige südamega ja päris üle pea armunud? Ja eks ole, milleks ma niimoodi vigurdan, milleks teen jänesehaake ja mängin temaga silmakirjamängu? Mis mõtet on sel valetamisel? Kas tõesti ka teised niimoodi teevad? Mul lihtsalt pole julgust. Ma kardan auhaavamist, mis mulle osaks langeb, kui tema süda minu südame kutsele ei vasta... Ja siiski on armastus otsekui haigus, ta teeb valu, piinab. Ta matab sind üleni enda alla, ei anna rahu, tekitab min-geid ebamääraseid tuhinaid ja sügavat kurbust.»

Mets oli vaikne ja rahulik. See rahu kandus ajapikku ka teekäijale. Ta marssis edasi, jättes seljataha lumega kaetud soosildu ja mõtles ikka ja ikka Jadvisjale. Neiu nagu püsis nagu ilmsi ta silma ees.

Jadvisjale aga ei jäänud märkamata, et koolmeister oli selle ajaga näost nagu alla jäänud ja kõhnunud. Ta silmist oli neiu näinud mingeid uusi mõtteid ja mingit varjatud igatsust. Ka Jadvisja ise vajus mõttesse ja üle ta noore värske näo laskus nukruse vari.

Nii palju oli ta kõik need päevad Andrei peale mõtelnud, nii tugevasti ihkas ta hing Andrei järele.

«Ahaa! See olete ju teie! Tere tulemast!» oli isa Kirõll Labanovitšil vastas.

Koolmeister märkas, et isa Kirõll oli näost nagu alla jäänud, ainult ta silmad olid veelgi kõnekamad, veelgi rahutumad.

«Mis teiega seal metsakolkas on, koolihärraken, täitsa töösse ära uppunud või?» küsis tema lahkemeelne ja puna-palgeline emand. «Noh, kuidas siis teie eluratas veereb?»

«Täna, emand. Eluratas veereb väikseltselt-vaikseltselt.»

«Ütelge aga ära, kellele te seal olete südame kaotanud?»

«Millest te arvate, et kaotanud?»

«Noh, kuidas oleks see võimalik, et noor mees pole südant kaotanud?... Oi, küll te olete kaval!» ähvardas preestriemand sõnmega. «Olete endale kuskilt sealt Tsel-

šõnast kallima leidnud... Ärge mulle rääkige: silmist näen ära.»

«Õigus, emand, te ei eksinud...»

«Aga loomulikult!» sai emand hoogu. «Kes siis teie kallim on? Noh, ütelge?»

«Kooliteenija Alena,» ütles Labanovitš.

Isa Kirõll ja ka emand ise puhkesid valjusti naerma.

«Ja mina arvasin, kas mitte jahihärra tütar. Miks te silmad maha lõite?»

«Noh, emand, kui naist hakkan võtma, siis kutsun teid kosjasobitajaks,» ütles Labanovitš.

«Kutsuge, kutsuge! Otsin teile niisuguse naise, et te elu lõpuni mind tänate. Ega te maamõõtja tütreka pole tutvunud?»

«Preili Ludmillaga? Ei, ei ole.»

«Ta' on praegu siin, kirjutaja pool. Täna on kirjutajal pannkoogiõhtu. Sokutage siis ennast tema külje alla. Ta on meeldiv neiu. Tehke vähemalt meie koolmeistrile kiustet.»

«Oh kallis emand! Preili Ludmillal on nii palju austajaid, et ei minul ole julgust talle läheneda.»

«Hee, koolihärraken, ei taipa te pooli asjugi. Ta on teist ülimalt huvitatud ja oleks väga rõõmus, kui teda tähele paneksite.»

«Egas midagi, libisegu siis meiegi veering härraste kukrusse,» muigas Labanovitš.

«Külainimesed kiidavad teid,» ütles isa Kirõll. «Te olete jõudnud saavutada vajaliku seisukoha.»

«Mille eest peaksid nad mind kiitma või laitma?» küsis Labanovitš. «Neil oma elu, minul oma. Meie huvid ei ristu ja pole isegi seda, mille pärast tülli minna.»

«Te olete tagasihoidlik inimene ja see teeb teile au,» vastas isa Kirõll. «Ei, tõele au andes on Tselšõnal heade koolmeistritega vedanud. Ainult et seal on metsakolgas, nagu kogu see Polesje.»

«Tuleb naine võtta,» ütles preestriemand. «Siis ei ole ka metsakolkas elu nii paha.»

«Häh, naine võtta!» lõi isa Kirõll käega. «Naist võtta oskab iganes, aga mis tulu sest naisevõtustki?»

Samal ajal oli isa Kirõlli teenija, punapõsine külatüdruk, samovari toonud. Istuti teelauda. Preestriemand lobises vahetpidamata, rääkis küla uudiseid ja kõiksugu tühje jutte, mida ta tegi väga suure isuga. Muuhulgas hakkas ta pajatama ka sellest, kuidas Sahhanjuk ja

Dubeika preili Ludmilla pärast vägikaigast vedavat. Kuid see jutt jäi pooleli, sest parajasti tuli sisse Sahhanjuk ise.

Sedapuhku oli Sahhanjuk ennast kõvasti üles löönud, habe oli aetud, manisk, lips, mansetid — kõik see plitsis ja klantsis.

«Sügavaim lugupidamine minu rivaalile ja kolleegile,» ütles Sahhanjukile Labanovitš.

«Kas sa näe, kui tubli on Tselšõna kooliõpetaja!» kiitis preestriemand Labanovitšit. «Esimene asi on meie koolmeistrile väljakutse esitada.»

«Te saite minust valesti aru,» õiendas Labanovitš. «Kolleeg on mulle rivaaliks hoopis teisel alal! Meie kempleme temaga mõõduvilja pärast.»

Isa Kirõll hakkas pärima, mis kemplemine see on, ja Labanovitš rääkis siis nende kemplemisest.

Isa Kirõll naeris, naeris ka Sahhanjuk ise.

«Meie koolmeister on majandusmees. Peab seapõrsast ja lehmamullikat,» seletas preestriemand.

«Ainult et majalukku ei ole,» lisas Labanovitš. «Lepime nii kokku, kolleeg, et kui naise võtate, teen teile vapustava pulmakingi: loobun oma maksuviljast.»

«Ja hästi teete,» naeris Sahhanjuk. «Mina olen praktiline inimene, mina ei pea arukaks seda tagasi lükata, mis inimesele tarvis läheb. Kui elada, siis elada mõnuga, aga selles ma kah mõtet ei näe, kui kahe külamehevääniku lepitamiseks rublalisi loobitakse.»

Sahhanjuk osutas peaga Labanovitši poole ja naeris. See kriiskadelugu oli juba siingi teada. Labanovitšil ei tulnud midagi sobivat keelele, tal oli pisut häbi.

«Jah,» kinnitas ka isa Kirõll, «meie koolmeister oskab elada.» Kuid ta poolehoid ja heakskiit kuulusid Tselšõna kooliõpetajale.

«Teate, kolleeg,» pöördus Sahhanjuk Labanovitši poole, «teid on kutsutud õhtuks kirjutaja poole ja minule on langenud suur au teile sellest teatada. Anti isegi kiri teie jaoks kaasa.»

«Kes see siis minu vastu nii tähelepanelik on?» küsis Labanovitš kirja vastu võttes.

«Kas maamõõtja preili sinna tuleb?» küsis preestriemand.

«E-ei tea,» vastas Sahhanjuk viivitades.

«Minge, minge, koolihärraken,» õhutas preestriemand takka. «Seal on neidusid koos, arvatavasti tuleb ka preili Ludmilla.»

«Ei ole isu sinna minna,» punnis Labanovitš. «Ei meeldi mulle suur seltskond.»

«Rohkem meeldib teile ühe ja ainsama seltskond?» nokkis preestriemand.

Kirjutaja võorastetuba oli kahest lambist heledasti valgustatud. Uksest sisse astunud ja lasknud pilgu üle külaliste käia, jäi Labanovitš pisut nõutult seisma: kelle juurde kõige esmalt minna, keda teretada? Noormees lihtsalt ei teadnud, mida ette võtta — nii palju oli siin külalisi. Oleks pidanud alustama majaisast, kuid see istus ümmarguse laua ääres, peo täis kaarte, mida ta pingeliselt uuris. Tema vastas läikis uräädniku krae. Teises küljes istus velsker Garoška. See ässitas kirjutajat:

«Käi, käi, vennas! Ässa järele! Muudkui ässa järele!»

Kuid kirjutaja ei rutanud. Ta uuris ilmatu aeg oma trumpe, kuna iga hetk tahtis talle aevastus peale tulla.

Vastasistuja, kelle nimi oli Kljap, oli kõigi tunnuste kohaselt närviline, et kirjutaja nõnda venitas.

«Ei maksa kiirustada, sest nõnda võib tihi kaotada, aga kui kiirustad, kaotad kaks tihi.»

Velsker Garoška poeg Maksim keerles nagu värten ühe tüdruku juurest teise juurde. Nagu näha, olid tal ses asjas suured vilumused. Labanovitš oli päris üllatatud, kui nägi siin ka jahihärrat, sest see suhtus kirjutaja seltskonnasse pisut põlglikult. Dubeika, kelle kaela pitsitas kitsas targeldatud krae, noogutas iseenda arvates üpris võluvalt ja üpris kenasti oma linnupeaga kord ühele, kord teisele neiule.

Toa teises otsas pehmel tugitoolil istus preili Ludmilla. Tema kõrvale oli ennast sokutanud Suhhavarav. Nüüd taipas Labanovitš, et jahihärra oli pidanud siia tulema Suhhavaravi pealekäimisel, et tutvustada teda preili Ludmilaga, kellest oli huvitatud ka Suhhavarav.

«Ahaa, noorhärä!» hüüatas jahihärra. «Kas sa näe, kui väle tema on. Mina käisin teil, et oleksite sõitnud koos Suhhavaraviga. Aga tema juba siin!»

Jahihärra teretas oma naabrit heatujuliselt, võttis ta käevangu ja viis preili Ludmilla juurde.

«Palun tutvavaks saada: härra Labanovitš, suurte tähtede professor.»

Preili Ludmilla näole ilmus lahke naeratus ja ta vastas naljatades:

«Me peaaegu olemegi juba tutvavad.» Ja ulatas oma pehme käe.

«Nii et meie professor on hulga hakkajam, kui mina arvasin,» ütles jahihärra.

«Vaga vesi, sügav põhi,» lisas ka Suhhavarav ja ta niisked huuled kõverdusid pisut põlglikuks muigeks.

Suhhavarav kandis läikivate nõopidega paraadmundrit ja vaatas kõigile siinseile noormeestele ülalt alla.

Kui kõigile oli tere öeldud, võttis Labanovitš üksinda vaiksemas kohas istet ja hakkas külalisi lähemalt vaatama. Kirjutaja vanem tütar oli peoperenaine ja käis tihti ära; noormehed olid viisakuse pärast tema vastu eriti tähelepanelikud, millest ta oli üsna iseteadlik ja meelitatud.

«Noh, kuidas käsi käib?» küsis Labanovitšilt Dubeika. «Nagu näete, on meil teine asi kui teil — inimesi rohkesti, näitsikud... Kuidas meie Ludmilla teile meeldib?»

«Mispärast ta peab teie olema, aga mitte meie?» küsis Labanovitš omakorda. «Einoh, tütarlaps nagu iga teine.»

«Vaadake ometi, kuidas see rauaroobert temaga mehkeldab!»

«Või on teil kade meel? Miks siis teie ei mehkelda?»

«Mis minu oma, see ei jookse kuhugi,» tähendas Dubeika iseteadlikult.

Hiljuti oli semstvoilem kirjutajakoha temale lubanud.

Nende juurde astus Maksim Garoška.

«Miks teie nii harva meil käite?» küsis ta Labanovitšilt.

Maksim oli rahutu madalat kasvu poiss, tal olid kitsad mustad kulmukaared ja elavad silmad. Ta oli päris kena noormees ja neidude hulgas peeti teda huvitavaks kavaleriks, kuigi kasulikku partiid temast polnud. Maksim armastas rääkida ühiskondlikel teemadel. Teenistuses ta polnud. Mispärast? Eks lihtsalt sellepärast, et ükski amet ei vastanud tema eluvaadetele. Ta oli lihtsalt väikesel viisil logard ja ülekäte läinud. Tal oli terav keel ja mood inimeste üle naerda.

Kord üks, kord teine külaline astus Tselšõna koolmeistri juurde ja ajas temaga mõne sõna juttu. Sahhanjuk puistas neidudele nalju. Preili Ludmilla ligi ta ei läinud, küll aga jälgis teda salakesi üpris tähelepanelikult.

Juba mitu korda oli preili Ludmilla üritanud Labanovitši juurde tulla, sest tal polnud enam lootust, et see kunagi ise tema juurde tuleb. Ta lihtsalt tahtis teada, mis inimene see Labanovitš on. «Nähtavasti mühakas!» arvas preili Ludmilla omas mõttes. Kuid ikkagi palus ta oma lõbustajalt vabandust ja tirkas armastusväärsest naerata-des Labanovitši juurde.

«Kas võib teie juurde istuda?» küsis ta sulava häälega.

«Palun, palun!» sõnas Labanovitš ja nihutas talle tooli lähemale.

«Te nagu kannaksite millegipärast minu peale viha, eks ole?»

«Oo, mitte sugugi, taevas hoidku!» kinnitas õnnelik koolmeister tuliselt. «Kuidas saaks teie peale viha kanda? Ja mille pärast?»

«Nonoh, rääkige mulle tõtt: mispärast pole te kunagi meil käinud?»

«Ma elan teist siiski kaugel, tänase päevani pole ma teiega tuttav olnud ja ka muidu pole avanenud juhust.»

«Ja mis põhjusi veel on olnud?» uuris preili Ludmilla edasi.

«Teisi põhjusi ma teile ei ütle.»

«Nii et neid on olnud?»

«Ka sellest vaikib ajalugu.»

«Ütelge ikka! Ah, küll te olete paha!»

«Mis parata? Ilmas elab ka pahu inimesi.»

«Ei, teie olete hea! Olen kuulnud, et teie olete hea inimene.»

«Paljugi mis keegi räägib. Ja kas üldse räägitakse?»

«Siis te ei usugi mind?»

«Ma ei usu iseennast.»

«See juba meeldib mulle! Kuidas siis te iseennastki ei usu?» küsis preili Ludmilla.

«Eks vahel ole ju nõnda, et mõtled üht ja teed teist, tahad elada nii, aga elad naa.»

«Mispärast see siis nõnda on?»

«Eks sellepärast on, et inimene oma olemuselt sageli muutub. Temale avaldavad mõju ilmastik, inimesed, iseäranis õrnem sugu.»

«Ja mis mõju avaldab teile õrnem sugu?»

Labanovitš mõtles veidike ja ütles:

«Nii head kui halba.»

«Ha-ha-ha!» naeris preili Ludmilla. «Kas õrnem sugu, nagu te ütlete, teile tõesti mõju avaldab? Ei tahaks nagu uskuda. Tegelikult olete, vabandage, nagu mingi... pühamees.»

«Ma tean,» ütles Labanovitš, hääles väike nukrusevarjund, «et neidudele pühamehed ei meeldi, ehkki ma olen pühamees õieti ainult teie vaatekohast...»

«Ei, ei! Ärge võtke seda südamesse, palun teid. Ma tahtsin ainult ütelda, et te... noh, pole sugugi teiste moodi, erine teistest parimas mõttes.»

«Täna teid väga, aga kui trumm on läinud, mis siis pulkigi taga nutta. Ja südamesse võtta pole siin kriipsuväärtki. Tihtigi näevad inimesed kogu eluaeg kurja vaeva ja murravad pead, kuidas pühameheks saada, aga minul läks see nagu käkitegu.»

«Ohoo! Tubli, suurte tähtede professor,» naljatas jahihärra nende juurde astudes. «Üksinda preili Ludmillale käpa peale pannud.»

«Mina olin see, kes professorile käpa peale pani, päris vähevõimuga vallutasin ta ära, küsimata, kas see talle meeldib või ei meeldi,» vastas preili Ludmilla.

«Vabandage,» muigas Labanovitš ja vaatas neiule nõnda silma, nagu teaks ta palju rohkem, kui preili Ludmilla arvab. «Kas see ikka on nii?»

Neiu sattus hetkeks segadusse, siis vaatas oma elavate silmadega talle otsa ja ütles:

«Oh, kavalust olete täis, kavalust täis!»

«Või arvate, et kavalus pühameheseisusega kokku ei käigi?»

«Oh, mitte sugugi! Teie puhul käib.»

«Nojah, see on teine küsimus, kuid kas ikka saab olla pühamees ja ühtlasi jääda kavalaks?»

«Pühadest küsimustest ei taipa ma kõige vähematki,» vastas preili Ludmilla. «Kuid jätame selle. Ütelge, miks te tookord nii ruttu jalga lasksite, mäletate, Abrami juures?»

«Ma ei osanud sugugi arvata, et kohtan teid seal, ja mul hakkas piinlik... Ütlen teile ausalt: ma ei tahtnud jätta teile muljet, nagu oleksin selleks sinna tulnud, et teid näha.»

«Kas siis teile oli minu nägemine nii vastumeelt?»

«Võtsitegi mind vahele. Nüüd vingerda välja, nii kuidas oskad,» ütles Labanovitš naerdes.

«Te peate mulle tõtt rääkima, kas kuulete! Puhast tõtt,» ründas Ludmilla ägedalt.

«Ma lihtsalt ei tahtnud teid petta.»

«Mida see tähendab? Ma ei taipa mitte midagi,» ütles preili Ludmilla pisut kulmu kortsutades. «Kuidas teie oleksite mind petta võinud?»

«Iga asja ei tohi teada, sest tihtilugu purustab teadmine meie õnne.»

«Nüüd ei mõista ma teid enam sugugi.»

«Siis peate rohkem tarkade inimestega rääkima,» soovitas talle Labanovitš.

«Kas see minu süü on, et mind ümbritsevad lollid?»

Labanovitš naeris.

«Olete oma austajaist kehval arvamisel ja sedapuhku olen ma küll väga rõõmus, et ma nende hulka ei kuulu.»

«Millest need tuvikesed kudrutavad?» küsis Suhhavarav nende juurde tulles. Ta tuju polnud kõige parem, sest preili, Ludmilla oli eelistanud Labanovitši, aga mitte teda.

«Palun võtke platsi,» viipas preili Ludmilla kohale enda kõrval.

Suhhavarav istus, viskas jala üle põlve ja hakkas oma musta vuntsi keerutama. Kuid juttu ajada ta ei saanudki: perenaine palus külalisi lauda. Peovõõrad ohkasid kergemalt ja valgusid kohmakalt tammudes ning vastastikuste viisakusavalduste saatel teise tuppa. Pika laua ühest otsast teise ilutses terve viinapudelite rivi. Labanovitš istus Maksim Garoška ja Dubeika vahele. Ta lauanaabrid olid kõvad tipsutajad, pealevõtmisegi alal olid nad kambavennad. Iga uue klaasiga muutus laudkond liikuvamaks, elavamaks, käitumiselt vabamaks. Tuba oli täis kära, naeru ja nalja. Joodi kirjutaja ja tema tütarde terviseks. Suhhavarav tõstis klaasi armastuse ja Dubeika preili Ludmilla terviseks. Külalised tõusid püsti, kõlistasid klaase kokku, läigutasid viina maha. Uräädnik tegi ettepaneku laulda «Jumal, keisrit kaitse sa». Külalised pidid püsti tõusma, tahtsid nad seda või mitte.

Maksim Garoškale meeldis ta lauanaaber Labanovitš lõpmatult. Keelepaelad lahti pääsenud, pätras ta kõiksugu ilgeid lollusi.

«Igale eidele võib ligi pääseda,» seletas Maksim Labanovitšile. «Mina tunnen juba hästi, mida nad endast kujutavad. Välispidi küll uih-aiih, lõhub takka üles, mängib solvunud, aga lõpuks ripub sul ikka kaelas.»

«No teate, mõne lipaka järgi ei saa otsustada kõigi üle,» ütles Labanovitš.

«Miks lipaka järgi?» Maksim vaatas kõrvalistujale silma. «Jäägu see omavahele. Meie preestriemand kurtis mulle oma Kirõlli pärast. Ütles, et olla teine nii haiglane ja nõrguke. Mitte midagi ei jaksata. Lihtsalt kahju olla temast. Eks siis sai meie isakest natike avitatud,» rääkis Maksim itsitades.

«Kas ikka tõesti?» küsis Labanovitš Maksimi otsa vaadates.

«Või arvasite, et ma olen kui Joosep oma kirju kuuega? Nagu näha, pole teil, professorijuss, ses suhtes veel koolitust,» ütles Maksim ja naeris.

«Kas selleks peab mingid kursused läbi tegema või?» küsis Labanovitš.

«Ei, selleks peab mees olema,» vastas Maksim.

«Ja mitte lihtsalt liiderdaja?»

«Mis liiderdamine see on? Loomulik asi, tead, ihu nõuab.»

«Kui selle järgi vaadata, mis loomulik on, siis võib õigustada igasugu rumalusi, iseäranis kui hakkad seejuures ennast veel takka turgutama. Nagu teiegi: kuskil ametis te ei ole, isa on teil juba vana, ta peab teid toitma, aga teie räägite: «See on loomulik asi, et ta minu eest muret peab.»»

«Endastki mõista. Kas mina talle ütlesin, et ta mind ilmale muretseks. Kui aga muretses, eks siis toitku ja pidagu hoolt... Kuule, professor, joome õige sinasõprust?»

Maksim valas klaasid täis. Nad jõid.

«Tead mis, kaim,» alustas Maksim, «ma sokutan sulle nii vägeva nooriku, et võid temaga maitsta paradiisi õnnesusi.»

Labanovitš oli juba üsna korralikult joonud. Tal oli kerge olla, meel oli rõõmus. Mingi meeldiv udu hõljus silmade ees ja värvis kõik roosaks. Seesama Maksim, nagu ka Dubeika, Suhhavarav ja ülepea kõik on tõtt ütelda toredad poisid. Maksim on veel päris noor, alles poisike. Aga et ta naise taga ajab — kes siis seda ei teeks? Maksimil ja teistel on vähemalt julgust sellest avalikult rääkida, aga temal, Labanovitšil? Ta on neist palju pahem, sest oma räpased mõtted naistest hoiab ta endale. Aga ons ta vähe neid mõtteid mõelnud? Eks ta mäleta kohtumist tundmatu naisega, kes tuli tema juurde, aga tema ajas ta minema. Kas see oli hästi tehtud? Kui palju oli ta seda kahetsenud, kusjuures mõtted sest naisest ajasid ta vere keema. Aga kellele oli ta seda rääkinud? Ei kellelegi. Mis-

pärast? Selge, mispärast: ise niisama räpane kui kõik mehed, võib-olla et rohkemgi, tahtis ta ennast näidata puhtana, süütuna, teistest paremana. Ja tema... on lihtsalt petis, sohitegija, variser, silmakirjateener, valts ja valerahategija, sest ta näitab ennast teistsugusena kui ise on... Ha-ha-haa! Tema — ja üksiklane, tema — ja pühamees!...

Segasel pilgul vaatas ta külaliste hulgas ringi. Kõik hõljus ta silme ees ja muutus kahekordseks. Ja teadmata kust ilmus ta ette preili Jadvisja nägu. «Jadvisjake, mu kallis, võrratu!» ütles ta iseendas. Ta laskis pea longu ja jäi millegi üle mõtlema. Siis aga pöördus ta järsku Maksimi poole.

«Maksim Grek! Joome, vennas!»

«Joome, professor.»

«Selle noorikü terviseks, kellega võib maitsta paradiisi õndsusi!»

«Braavo, professor!»

Labanovitš oli juba päris täis. Tõsi küll, kaineid siin polnudki, välja arvatud neiud, sest nemad olid ainult ülendatud tujus, ja Sahhanjuk, kes viina ei võtnud. Kuid ikkagi paistsid Maksim ja Labanovitš selles seltskonnas välja. Nad rääkisid kõva häälega, tegid laiu käeliigutusi ja suudlesid.

Märkamatult oli Sahhanjuk kolleegi juurde tulnud.

«Kuulge, kolleeg, lähme korraks minu poole!»

«Mis? Ei lähe. Ma tahan veel juua. Tahan Tselšõna lasteuitsitaja maha matta, sest tema on valelik.»

«Ainult korraks, kolleeg. Lähme välja.»

«Sahhanjuk! Mu kallis Sahhanjuki-poiss! Sa oled mu vanem vend. Ma heidan su käsule alla... Kuid... Pea! Kaval oled sa, Sahhanjuki-poiss: ma tean, sa tahad minult joobnudpäi allkirja võtta, et ma mõõduvilja sinule annaksin.»

«Mõõduvilja annad sa mulle pulmakingiks niikuinii.»

«Õigus, õigus, vanapoiss!» tuli asi Labanovitšile meelde. «Tee pulmad, vanapoiss!... Mõõduvilja annan ma sinule, sest sa oled mees, aga mitte nael vorsti, nagu ma varem arvasin.»

Sahhanjuk viis Labanovitši kae alt kinni hoides oma elukorterisse.

«Kuskohta sa mind tõid ja misjaoks? Ma tahan tüdrukuisse minna. Maksim Grek, sa siga inimese nahas, kus sa oled?»

«Magate välja kolleeg. Jäägu nad pealegi! Pärast näitavad näpuga ja pasundavad üle kogu maakonna — hea meel, kui meiesuguse lõugade vahele saavad.»

«Oh, Sahhanjuk, Sahhanjuk! Kord võtad sa mu mõõduvilja ära, siis kaitsed meie koolmeistriseisuse au. Sa tegid mu südame härdaks. Andku taevas sulle pikka iga, Sahhanjuk. Võta naine, vanapoiss, tee sugu ja kubisegu teist Pinski sood, mille üle peate valitsema,» sampsis Labanovitš diivanilt, suutes vaevalt suud liigutada.

Siin võttis Labanovitš vastu esimese Polesje kevade. Paistis, nagu oleks see nukrus ja raskemeelsus, mis kogu talve oli püsinud Polesje kauge kolka ilmes, nüüd möödas, sest midagi uut ja rõõmsameelset hakkas nähtavale tulema siinsete soolagendike, sünge laane ja üksikute metsaservil seisvate pedajate ning oma kaharaid päid kõrgele tõstivate tammede üldises väljanägemises.

Kevad oli varajane nagu Polesjes enamasti ikka. Metsadest, kuhu päike peale paistis, kadus lumi kiiresti ja tema alt vabanenud maa vaatas vastu rõõmsalt kollakashallide laikudena, juba hakkasid paistma värsked ja mahlakad pohlalehed möödunud aastast, kuivad kanarbikuarrikad ja marjamättad. Piki raudteed, kus nii mõnusalt mänglesid kuldsed päikesekiired, oli haljaste mändide ja helepruuni noore kaasiku varjul pikk vööt kollast maad juba üles sulanud. See laienes iga päevaga, iga tunniga.

Raudteetruupide juures aga ei lakanud vulisevate vete helkav laul, kui need voolasid taasärganud ojadesse ja soonikuisse. Lumised liiprid, ammugi mahavarisenud puude vanad pehkinud tüükad ja kõdunenud oksad piilusid lume alt ja kõik nad justkui tundsid rõõmu, et veel kord nägid päikest. Ja päikesest valge ning soe mets oli juba päris mõnusa näoga. Midagi äärmiselt meeldivat oli neis elu ärkamise esimestes helekirgavates sädemetes, paiguti maad katvate hallide läinudaastaste lehtede imalas mullalõhnas. Ja sootuks uusi hingekeeli puudutas see kevade nõrk hõngus, üheaegselt looduse ärkamisega äiutasid hinge uued ihad oma vaikse undliku laulu või ammukuuldud muinaslooga, mis nii kaunis ja kõitev, ja kõik see tõmbas kaasa, kutsus kuhugi. Kuhu? Kas ehk mitte minna tundmatusse, mis alati nii ahvatlev, ärasele-

tamatu ja aimamatu seal roosade unistuste loori taga ja mis ealeski su soovidega kokku ei lange? Aga ehk on see igatsus millegi niisuguse järele, mille sa oled oma teel tähele panemata jätnud ja jäädavalt kaotanud? Või on see kaja inimese igavesest rahulolematusest, mis tõstab teda välja loomade seast ja viib edasi paremate elusuhete ning ilu otsimise ja loomise teel? Või on see püüd avardada oma silmapiiri ulatust, et tundma õppida tundmatut ja teada saada teadmatut? Kuid elu mõistatused on igavesed, nagu on igavesed ka meie püüdmised neid lähendada, sest elu vormid on piiratud, kuid elul endal piire ei ole.

Pärast pidutsemist kirjutaja juures oli Labanovitši enesetunne mõnda aega räbal. Tal oli häbi, et oli end seal täis võtnud, igasugu lollusi kokku jahvatanud ja isegi mingisuguse külanooriku terviseks joonud. Järgmisel hommikul oli ta varakult Hatovitšost jalga lasknud ja peaaegu jooksuga koju tulnud. Ja nüüd, järgmisel päeval pärast joomingut, jalutas ta veidi rahunenult mööda raudteed ning mõtiskles iseenda kui inimese ja kui koolmeistri käitumise üle. Talle meenusid kavatsused ja plaanid, mis tal olid esimesil päevil pärast siiatulekut. Ja nüüd ei olnud sel kõigel mingit sobimist ning moraalsest rahuldusest polnud juttugi. Ta tundis hinges ebamäära rahutust. Oleks tahtnud kõik nurka visata ja minna. Kuhu? Laia maailma, uutesse paikkondadesse, ja juba seal hakata kuidagi teisiti elama.

Labanovitš libistas pilgu üle Tselšõna ümbruskonna: nii kitsas, pime ja tühi oli see. Ainuüksi tuulikud, kaks tiiba küla poole sirutatud, seisis säärase moega, nagu oleksid nad mingist uudisest rabatud ja üllatushüüatusega: «O-o-o!» sellisesse asendisse tardunud. Ka jahihärra maja ning kõrge suitsutushoone paistsid nende talutarede õlgkatuste mütsakust silma märksa rõõmsama ilmega. Kas tõesti peab ta siin elama veel teisegi talve, sest suveks, kui koolitöö lõpeb, kavatses koolmeister kuhugi ära sõita.

Jahihärra maja jäi ikka ja jälle Labanovitši pilgu ette. Alistudes mingile vaistule või sisemisele häälele, pöördus ta raudteelt alla ja sammus kodu poole, vahtides kord kõrget risti koolimaja juures, kord jahihärra maja katust. Maja juures aeglustas koolmeister sammu, heites nagu varas pilke aknaile. Veel mõni samm, ja ta seisatas: aknalt lillepottide tagant noogutas talle vastu seesama pea, mida tal oli nii hea meel näha. Koolmeistri nagu selgines, ta

avas otsustava liigutusega oma naabrinna jalgvärava lingi.

«Sest ajast peale, kui armusite preili Ludmillasse, ei taha te enam meil nägugi näidata,» ütles preili Jadvisja tõe ja naljaga segi.

Labanovitš vaatas ta silmi, mis olid nii sõõrikud ja tumedad, nii armsad ja ilmekad, vaatas ta musti triipus kulme, milletaolisi polnud näinud ühelgi tütarlapsel, ei kellelgi ilma peal. Ei vist kunagi suudaks ta selt neilt pilku pöörata! Ta mõtles: «Keegi sind ei näe, keegi ei tea, kui tore ja armas sa oled.» Ja lisas: «Lollid on nad!»

«Aa,» ütles Labanovitš mingis rõõmutühinas, kuna ta sisemiselt puha värises, «kas siis maailm piirdub ainult Ludmillaga? Parema ütlege mulle, millal te lakkate illusamaks minemast. Võiks juba järele kah jätta.»

Kõik mõtted preili Jadvisjale kätemaksmisest, kõik teravad sõnad, mida ta veel üsna hiljuti tahtis neiule näkku paisata — kõik oli nüüd läinud, nagu oleksid need silmad ja kulmukaared nad ära hajutanud ja igaveseks maha matnud.

Jadvisja küsis:

«Ja millal teie lakkate olemast nii sünge ja pahur?»

«Sestsamast hetkest, millal teie seda küsite.»

«Ma ei salli süngeid inimesi,» ütles Jadvisja. «Kogu aeg on tunne, et kargavad kallale ja hakkavad peksma.»

«Mis parata? Mõnikord on inimesel nii hirmus raske, nii hirmsasti rusub mure ta maha, et tahes-tahtmata langeb must vari näole.»

«Mis mure teil siis oli?» päris Jadvisja.

«Ei maksa küsida: ei olnud mul mingit muret. Võib-olla et ainult teie teete mulle meelehärmi, aga seda ei tahaks ma sugugi.»

«Mina? Kes mina teile olen?»

«Kõik!» vastas koolmeister.

«Kas tõesti?» küsis Jadvisja tasakesi.

«Võiksin jumala nimel vanduda, võiksin kihla vedada,» hakkas Labanovitš sõnu puistama, võttes naljatooni, et naljatamisega seda varjata, mis tuli sügavast südimest.

Preili Jadvisja kapsas väledalt ahju ette, kus seisis tühi korv. Ta haaras korvi, tuli sellega Labanovitši juurde ja ütles:

«Puistake oma ilusad sõnad korvi!»

Nad naersid, õnnelikud nagu lapsed.

Äkitselt muutus Jadvisja näost tõsiseks.

«Ütelge,» rääkis ta, «kui ma teilt midagi paluksin, kas teeksite seda mulle?»

«Teen kõik, mis teha võimalik.»

«Teete?»

«Teen.»

Preili Jadvisja langetas pilgu, siis tõstis selle pikkamisi koolmeistrile.

«Grodno kandis on mul üks tüdruk — nojah, ei puutu teisse, kes ta on. Tal on vaja mehele minna. Mõistate? Tal lihtsalt on vaja abielluda, et tal dokumentides oleks teine nimi. Misjaoks, ka see ei tarvitse teid huvitada. Kas oleksite nõus temaga altari ette minema?»

Jadvisja rääkis seda kõige tõsisemal toonil.

Labanovitš ei teadnud, kas uskuda või mitte. Kui see kõik tõele vastab, siis, tähendab, tema on Jadvisjale täiesti tarbetu inimene. Ja ta meel läks kibedaks, tal hakkas nii paha. Ta lõi silmad maha, vaikis hetke ja ütles siis märgatava tusaga:

«Abiellumisest, olgu ta milline tahes, mõtlen ma nii-sama palju kui teie mõtlete läinud aasta lumest.»

Seal tuli sisse Gabrõnka ja sellega oli abiellumisjutul lõpp.

«Noh, rääkige, kuidas teil külas läks,» küsis koolmeister temalt.

Vaimustusega ja elavalt hakkas Gabrõnka jutustama, kui hästi neil seal läinud ja kui vastumeelt olnud siia tagasi tulla. Jadvisja vaikus, Labanovitš kuulas Gabrõnkat ja hoidus Jadvisja poole vaatamast. See aga vahtis teda kogu aeg üksisilmi. Siis aga läks neiu hiljakesi välja, lausumata ühtki sõna. Ta jäi kauaks ära ja tuli tagasi alles siis, kui Labanovitš oli juba uksest välja läinud ning oma elukorteri poole astus.

Noormehe meeleolu oli äärmiselt räbal. Ta lihtsalt ei leidnud kuskil asu, ei teadnud, mida ette võtta. Kõndinud mõned korrad toas edasi-tagasi, haaras ta paberi ja sule ning hakkas oma seminarisõbrale Janka Tukulale kirja kirjutama.

«Kallis Janka!

«Oh kuhu jäid, mu linalakk? Oh kuhu jäid sa ilmsi? Kuis sinuta siin nārbun ma, sa tule, veendu silmsi.» Labanovitš alustas selle lauluga, muutes tema sõnu. «Minul, tead, on siit isu täis. Kõik on nähtud ja kõigest on villand. Kevad on tulemas. Ühes sellega tärkab minus ka mingi hulkumiskihk. Vahel kohe korjaks oma

kodinad kaenlasse ja läheks sinna, kuhu jalad viivad. Saab koolis töö läbi, sõidan koju. Järgmiseks aastaks mõtlen kolida kuhugi kaugemale, Polesje südamaale. Olen hakanud iseennast analüüsima ja tulemused mind ei rahulda. See igapäevane töö, mida me peame koolis tegema, on minu arvates vähe väärt ja kui oma tegevuses ainult sellega piirduda, siis, tähendab, teed väga vähe, sest kunagi ei saa lahti tundest, et millestki jääb puudu. Ja siis jääb üle vaid kõigele käega lüüa, ja et oleks parem tuju, hakata kaarte taguma või jooma, nii et mõne aasta pärast oled muutunud täielikuks pätiks, ja seda võib harilikult igal sammul nähagi. Ma tunnen, et mul pole pinda jalge all, sest mul ei olnud kindlat tegutsemiskava. Tead, vana-poiss, ma siplen nagu kärbes klaaskupli all: kõik on ümberringi näha, on olemas ka koht, kustkaudu kupli alt välja pääsed, kuid ei oska seda väljapääsu leida. Ja ega mina üksinda: kõik me piriseme, tiirutame ringi, aga mis kasu sellest on. Võib-olla mõnel õnnestub juhuse kombel selle kupli alt välja pääseda, aga suurem hulk langeb piimapütti ja rabeleb seal niikaua, kuni ongi uppunud. Pole veel häda, kui sa kõike seda ei märka ja arvad, et nõnda peabki olema. Kuid väga raske on, kui tunned, et sa hakkad sohu vajuma, kusjuures ise tead, et ses soos on sinu kui kodaniku surm. Ja kui minult küsitaks, mis on esimese koolmeistriaasta jooksul mulle kõige enam silma torganud ja kõige tugevamat muljet avaldanud, siis ütleksin nõndaviisi: see, kuidas su süda pikkamisi kärbub ja kuidas sa sohu vajud... Ei, Janka, kallis mees, ei tohi kauaks ühte kohta jääda, sest see paneb su nahka ja reostab ära. Elagu hulkumine mööda maad!

Nagu ma sulle ütlesin, on minus ärganud vastupandamatu hulkumiskihk. Ma ei leia kuskilt rahu, mind nagu kiistaks, nagu veetaks kuhugi. Mõnikord lihtsalt tahaks võtta pea käte vahele ja tõinata. «Igav on elada siin ilmas, härrased.» Alles nüüd olen mõistma hakanud, kui õiged on need Gogoli sõnad.»

Kirja lõpetanud, heitis Labanovitš diivanile ja vajus mõttesse... «Ja siiski on see puha vale: mu rahulolematust ja tusk tulevad millestki muust.» Ja uuesti kerkis ta ette Jadvisja nägu, uuesti hakkas ta mõtlema temast, ainult temast.

«Nännike, ons noorhärä kodus?» küsis preili Jadvisja vanalt Marjalt.

«Ei, preilna, nüüdsama läks kuhugi välja.»

Jadvisja hiilis ukse taha ja kuulatas, nagu ei usuks nänni ja kardaks, et teda tabatakse. Siis avas ta vaikselt ukse, hilpsas tuppa ja vaatas uudishimulikult ringi. Ta läks kirjutuslaua juurde ja pani selle peale väikese kimbukese esimesi kevadlilli. Siis võttis sulepea, rebis kitsa riba paberit ja mõtles väheke. Üle ta huulte libises muie, kui ta kirjutas sõna «armas», pani kolm punkti ja lisas teise sõna «loll». Pabeririba nende sõnadega peitis ta lahtise raamatu vahele, vaatas veel kord ringi ja pages ruttu kööki.

«Pane tähele, nännike, ei tohi noorhäräle ütelda, et mina siin käisin. Jumala pärast, nännike, ei tohi!» ütles ta ja ruttas jooksupälu välja. Peagi kostis ta hää l kuskilt õuest. Ta laulis mingit laulu.

Nännike naeratas vaikselt omaette ja lausus kuuldavalt:

«Kena preilna, rõõmsa meelega!» Ja jäi millegi üle mõtlema.

Vähe aja pärast läks nänn ise koolmeistri tuppa. Ta tahtis järele vaadata, mis tükk oli preilna seal teinud.

«Lilli toonud, et mõtelgu tema peale.»

Nänn võttis lillekimbu, silmitses seda, tõstis nina ette ja asetask uuesti lauale. Ta ohkas ei tea miks ja läks välja.

See juhtus päikeseloojaku aegu.

Oli juba päris pime, kui tuli Labanovitš. Ta pani tule põlema. Lambi valgus märkas ta lilli.

«Kes küll neid siia toonud on?» küsis ta iseendalt ja jäi lillekimpu vaatama.

Õhtu oli soe ja vaikne. Labanovitš astus akna alla ja lükkas õhuakna lahti. Jahihärä tubade aknad olid pimedad. Nii et kedagi seal polnud, kuid ehk oli veel vara. Väljast kostis tuppa külatänava sumin. Kuskil küla teises otsas kääksutati viiulit, sealtsamast kuuldus tüdrukute vallutat naeru, nende rõkendamist ja kiljumist. Küllap siis poisid neid taga ajasid, püüdsid ja karjutasid. Seejärel laulsid tüdrukud kooris kevade-tsastuškaid. Kõlavad noored hääled tõid elevust vaikselt õhtu rahusse, nende kaja hääbus kuskil unises soovaikuses.

Selges taevas süttisid värelevad tähed, helendasid ja veiklesid mitmevärviliste tulukestena, nagu oleks seal

tilibu väristanud mingid teemantliblikad. Ja oli midagi ebamaiselt ülevat ning suursugust ses kättesaamatute tähtede kauges ilus ning tumeda otsatu taeva vaikimises; tema suuruse ning salapärasuse ees taandusid tühised maised mured.

«Kui paljudele inimpõlvedele on need tähed paistnud!» mõtiskles koolmeister. «Ammugi on need inimpõlved maa pealt kadunud, ammugi on tuul laiali pühkinud nende hauakünkad ja mööda ilma kandnud nende põrmu, aga nemad, häirimatud taevatähed, valavad igal selgel ööl alla oma rahulikku valgust, ükskõiksed kõigi murede ja ärevuse vastu, mida tunneb erutatud inimhing. Meie aga elame ära oma elu, niipalju kui meile antud, selle kaduvalt lühikese hetke, tillukese lüli elu lõpmatus ahelas, ja armunud ajad ei jäta meist alale vähimatki jälge. Kas siis maksab nõnda rippudagi oma elu küljes, mis pole muud kui tühine hetk ajavooluses?»

Ja arusaamatu tusk haaras koolmeistri meeli. Mille pärast? Võib-olla selle pärast, et inimsaatus, inimelu nii tähtsusetu ja tühine on. Ta langetas pea lauale ja jäi liikumatult istuma. Noormees virgus tasasest ootamatust krabina vastu aknaklaasi. Ta tõstis pea ja samal hetkel langetas lauale mõned samasugused lilled, nagu olid kimbuski. Nähtavasti polnud neist mõned õhuaknasse sattunud, vaid ainult puudutasid õrnalt klaase, jäädes teispoole akent. Mõtted inimelu tühisusest pühiti niisama järsku kellegi käe läbi, mis oli visanud need lilledki.

Välgukiirusel sööstis Labanovitš õhuakna juurde. Kuid väljas oli kõik vakka. Üksnes kätatsev ja sumisev tänav laulis särtsakaid hümnne maisele elule.

«Oli see tõesti Jadvisja?» küsis koolmeister iseendalt. «Nänni!» hõikas ta.

«Mis on, noorherra?»

«Oled sa veel ülal?»

Uks kääksatas. Nänn tuligi.

«Nännike, ehk sina tead, kes see käis siia lilli toomas?»

Esiailgu teeskles nänn, et ta midagi ei tea, ja et koolmeistergi seda usuks, võttis lilled ning hakkas neid uudistama. Ent kuidas ta iganes kavaldas, koolmeister nägi ta näost ikkagi, et ta teeskleb.

«Vaeh, nännike! Häbi peaks sul vanainimesel olema lütsata ja valskust rääkida. Ei armasta sa mind, ei hooli sa minust. Ma ei usu sind juba sellepärast, et sa võlueit oled. Sa pead teadma.»

«Oeh, noorherra! No kes võiks teile veel lilli tuua kui mitte preilna?»

«Missugune preilna ja mispärast preilna, mitte aga mõni külanoorik?»

«Mine sa neid tea, noorherra, kes teiega rohkem klapiavad, kas preilnad või külanoorikud,» kavaldas nänn ikka veel. Aga tal endalgi oli kange tahtmine ütelda, nii et naergi tikkus peale. «Preilna käis ise siin, noorherra, ja jättis need teile. Ainult ta palus, et ma sellest teile ei hingaks.»

«Küll ma teda ükskord vahele võtan.»

«Võtke jah vahele, noorherra, võtke!» ohutas nänn, olles valmis oma noorherrat isegi aitama, kui neidu on tarvis vahele võtta.

«Miks sa, nännike, külavahele laule laulma ei lähe?»

Nänn vaatas koolmeistrile küsivalt otsa, et ons see nüüd tõsi või nali.

«Läbi, noorherra!... Minu laulud on lauldud.»

«Ons sul oma noorusest kahju?»

«Mis kahju tast ikka, noorherra! Olgu kahju või ärgu olgu — tagasi ta ei tule.»

«Kas tahaksid, et tagasi tuleks või?»

«Hee, noorherra! Pole ma selle peale iial mõtelnud. Ei tule ta kellelgi tagasi.»

«Siis, nännike, tuleb ka noorust kasutada ja võtta temalt kõik, mille poolest ta hea ja ilus on!»

«Jah, noorherra, mis sul nüüd kaduma läheb, seda sa pärast kätte ei saa.»

See jutt ei huvitanud nänni raasugi ning ta haigutas mitu korda. Ja viimaks ütles:

«Aeg juba hiline, noorherra. Jääge siis terveks!»

Pikkamisi kobis nänn kööki ahju peale, kust varsti kostis mingit pominat — rääkis ta siis iseendaga või palus jumalat.

Veel kaua lauldi külavahel laule, kuskilt õuest kostis vihase koera haukumist. Raudtee pool küljes seisva sünge metsa taga süttis hilinevad kuuliistak nagu kullane tulekahju, kerkides aegamisi rahunenud maa kohale. Öövai- kus suurenes ja süvenes, raskemini laskus ta üle maa. Veel hulk aega istus koolmeister akna all, pea täis iga- sugu mõtteid. Magada ta ei tahtnud ja vähkres ilmatu aja, enne kui uni silmad sulges. Voodi ees laual lebas kim- buke närtsinud lilli.

Kevad edenes jõudsalt. Lumi oli väljadelt juba täiesti

kadunud. Soodki ärkasid. Kaeblikult karjusid kiivitajad, lennates kohmakalt vete kohal. Kõrgel taevas lõõritasid lõokesed. Kuivanud maa lõi läikima sametõrnast lõhna- vast rohust. Üksteise järel jäi õpilasi koolist ära.

«Nüüd on asi järgmine, lapsed,» ütles koolmeister ühel päeval õpilastele, «täna pärast lõunat võtke labidad kaasa. Kaevame augud, homme aga läheme üheskoos metsa, toome noori puid ja istutame need meie koolimaja ümber.»

Üksteise õhinal ruttasid lapsed koolmeistrile kinnitama, et nad toovad labidad, ja pudenesid ülemealiku lapseliku sumina koolimajast tänavale otsekui mesilased tarust, täites külavahe heledate õnnelike hääletga.

Pärast lõunat lippasid lapsed rõõmsalt kooli, labidad kaasas, ja tulid seda koolmeistrilegi tema elutuppa ütlema. Isegi pisike Pavljuk Rõlka, kõige pisem laps koolis, kandis uhkelt labidat, ise selle raskuse all küürus.

Koolmeister tuli klassituppa ja viis lapsed õuele. Koos õpilastega märkis ta ära kohad aukude jaoks, siis andis õpilastele töö kätte, jaotades nad gruppideks, ja kaevas ise esimese augu, et lastele näidata, kuidas seda tuleb teha.

«Mis te siin toimetate?»

Märkamatu oli preili Jadvisja Labanovitši juurde tul- nud. See nii hästi tuttav hääl lõi noormehe nagu rõõpast välja. Süda hakkas põksuma.

«Tahan teile endast mälestust jätta.»

«Kas te siis mõtlete surema hakata?» naeris Jadvisja.

«Ma olen juba surnud,» lausus Labanovitš kannataja- ilmel.

«Maetakse teid siia maha või?» naljatas neiu. «Siis ehk peaks minema eitesid kutsuma, et nad teie järele nutak- sid?»

«Kas siis teie ei nutagi minu järele?»

«Te ei kuule seda ju niikuinii.»

«Ah, palun vabandust,» tuli Labanovitšile järsku meelde. «Suur tänu teile lillekimbu eest ja nende lillede eest, mis õhuaknast sisse lendasid.»

Preili Jadvisja tegi väga imestunud näo, nagu ei saaks ta millestki aru.

«Mis lillekimbu eest?»

«Sellesama eest, mis te eile lauale panite.»

«Valelik on teie nännike ja valelik olete ka teie,» pro- testeeris Jadvisja. «Mitte iial enam ei lähe ma tema juurde ega tõsta jalga teie kööki.»

«Ja minu õhuaknast ei lenda enam sisse ühtki lille?»
Preili Jadvisja pööras selja ja põgenes jooksupärga oma
õue, seal aga seisatas ja tuli uuesti Labanovitši juurde.
«Kuulge, kas te vaatasite raamatut, mis teie laual lahti
oli?»

«Ei, ei vaadanud.»

«Te ei luiska?»

«Ma vist pole veel kellelegi läbi õhuakna lilli loopimas
käinud, et peaksin valetama.»

Preili Jadvisja leidis mingi põhjuse naerda ega olnud
sugugi puudutatud.

«Kas tahate, lähme täna jalutama?»

«Lähme jah. Lähme,» nõustus koolmeister õhinal.
«Võib-olla te ei usu, aga minul, ausõna, oli sama mõte,
ainult ma ei julenud teile ütelda.»

«Tulge siis meilt läbi.»

«Ilmtingimata ja suurima heameelega.»

Neiu lippas oma õuele tagasi. Lapsed käratsesid, sumi-
sesid, nägelesid, kiitsid omakaevatud auke ja laitsid teiste
omi.

Labanovitš seisis õnnelikuna, oli väga mõtlik ja vaevalt
märgatav rõõmunaeratus virvendas ta silmis ning huultel.

«Mis ta sest raamatust tahtis?» arutas Labanovitš. «Ega
ta midagi selle vahele pannud?»

Samal ajal aga hiilis preili Jadvisja teisest küljest kool-
meistri elutuppa ja võttis salaja raamatu vahelt selle
paberilehe ära, millele ta oli kirjutanud: «Armas... loll»
ja mida Labanovitš polnud näinudki.

30

Köögiukse õue poolt kinni pannud, jooksis Labanovitš
kiiresti teisest, klassiruumi viivast uksest oma elutuppa.
Tasakesi hiilis ta ukse taha ja vaevalt oli ta seda käega
puudutanud, kui preili Jadvisja samal hetkel sööstis nagu
välk kööki, et õue pageda. Kuid uks ei läinud lahti. Ta
vaatas ümber — teisel uksele seisis koolmeister.

Võrku jäid sa, värvuke,
oled hädas suures.
Iialgi ei lähe me
teineteise juurest,

134

deklameeris koolmeister rahulikult, neiult pilku pööra-
mata, teda imetlusega vaadates, õnnelikult naeratades.

Jadvisja aga oli tõestigi nagu lõksulangenud vär-
vuke... Jahmatus ja hirm paistsid ühtaegu ta näost, segi
mingi süüdlasliku naeratusega. Tumedad sõõrikud silmad
vaatasid vaheldumisi ukse poole ja koolmeistrile. Teises
peos tal oli midagi — arvatavasti see pabeririba, millel
kaks sõna.

«Mispärast te siit ukse kinni panite?» küsis ta päris
süütu näoga.

«Eks sellepärast, et need jalad, mis läbi koolitoa siia
tulid, köögist läbi välja ei läheks.»

Labanovitš tuli talle päris lähedale. Neiu tegi närvilise
liigutuse.

«Laske mind välja!...»

«Teie olete minu külaline ja vang. Ühelgi kütil siin
ilmas ei ole õnnestunud tabada nii kaunist hirve nagu
minul täna. Laske siis vähemalt mul teda imetleda!» Ja ta
vaatas neidu üksisilmi.

«Teist korda te mind enam ei taba.»

«Mis mul siin tabada, kui ta juba tabatud on?»

Äkitselt pidi ta noormehe käe alt läbi sööstma, et põge-
neda. Kuid viimane haaras tal kõvasti kaenalde alt kinni
ega lasknud.

«Mis te teete?» kähvas neiu vihaselt. «Teil ei ole õigust
mind puudutada!...»

«Te ju ise jooksite mulle käte vahele,» ütles koolmeis-
ter, tundes oma verd kihama löövat.

Labanovitš laskis ta lahti ja jättis ainult käe oma pihku.
Neiu hakkas end jälle lahti kiskuma. Tumepruunid juuk-
sed langesid toredate lainetena seljale.

«Ei, mu vangilangenud neid, asjata vaev — ma ei lasel!»

Juuksed lahti, palged punaõhevil, oli ta ütlemata ilus
ja koolmeister ei saanud temalt silmi lahti.

«No kuulge,» ütles Jadvisja nüüd paluvalt, «ma ei ooda-
nud sugugi, et te mind piinama hakkate!»

«Kas siis teie mind ei piinagi?» küsis noormees temale
silma vaadates. «Lunastage ennast välja, siis ma lasen.»

«Mul ju pole, milllega lunastada,» ütles neiu ja katsus
teise käega oma juukseid kohendada. Koolmeister ajas
need meelega sassi.

«Ah, jätke juba!»

«Ei, mitte ei jäta: kui te teaksite, kui ilus te lahtiste
juustega olete, siis käiksite kogu aeg niimoodi.»

135

«Minu emal olid samuti toredad juuksed, aga ta saatus oli õnnetu,» ütles Jadvisja rõhutult.

Labanovitšil hakkas temast lõpmata kahju. Ta laskis neiu käe lahti, vaatas talle silma.

«Vaesekene, oh armas, hea, võrratu Jadvisjake!»

«Uh, kõik te olete igavesed jäletised, vägivallatsejad!» ütles Jadvisja päris vihkamisega.

Labanovitš tahtis vastata, et ta eksib, aga ei jõudnud. Ootamatult haaras neiu koolmeisteri pea käte vahele, tõmbas selle korraks enda poole ja suudles, siis aga tõukas noormehe järsult eemale ja sööstis uksest välja. Labanovitš aga seisis mõne silmapilgu paigal otsekui välgust rabatud. Siis tormas tüdrukule järele nagu metsloom. Jadvisja seisis künnisel, hoides kinni ukse käepidemest. Ta oli täiesti rahulik.

«Kui võtate julguse mind suudelda, siis vannun ema mälestuse nimel, heidan end rongi alla!» Ja neiu tumedad sõõrikud silmad välkusid vihast.

«Armas kallid Jadvisjake! Ei, ei, ma ei tee... Kas jalg-tama läheme?»

«Loll!» kähvas neiu tigidalt. Siis tõstis ta noormehele oma head puhtad silmad, naeratas ja kadus ukse taha, hoides kitsast pabeririba käes.

Labanovitš tuli tuppa tagasi. Ta käed ja jalad värisesid. Ta istus laua äärde diivani veerele ja konutas millegi peale mõtlemata. Siis tõusis, läks tuikudes kööki ja jõi vett. Ta sisemuses oli õnnest ja rõõmust kõik pahupidi.

«Haruldane tüdruk! Haruldase iseloomuga!» kordas noor koolmeister õnnelikult ikka ja jälle. «Tema armastab mind!... Kuidas saakski teisiti olla kui armuda temasse, sellesse Polesje parimasse, kauneimasse muinasjuttu. Jadvisjake!... Armas, kullake!»

Kaks vanemat õpilast, kes valmistusid eksamiks, tulid ja ütlesid koolmeistrile, et augud on kaevatud.

«Tulge kõik klassituppa, ma ütlen teile mõne sõna ja lasen siis koju.»

Klassituba pahvatas täis ülemeelikut kära, terve maja rōkkas heledaist õnnelikust lapsehäälest.

Koolmeister tuli sisse, kiitis lapsi töö eest ja ütles:

«Homme ärge enam raamatuid kaasa võtke. Tooge mõned labidad (ta nimetas suuremaid õpilasi) ja tulge kõik siia. Lähme metsa, kaevame noori puid ja istutame nad aukudesse, mis te täna tegite. Ja nüüd minge koju!»

Kogu see õhtu ei käinud koolmeister väljas. See sünd-

mus, preili Jadvisja kõrvetav suudlus tegi teda õnnelikuks ja tal oli tunne, et see õnn ei lõpe niipea. Ta elas iseendas uuesti läbi oma õnnehetked, mõne juures peatus kaua... Miks ütles Jadvisja, et heidab end rongi alla, kui noormees võtab julguse teda suudelda, ja vandus koguni ema mälestuse nimel? Miks nimetas neiu teda lolliks, siis aga otsekui kahetses seda ja kinkis talle nii sulava naeratuse, nagu tahaks sellega solvamist heaks teha? Labanovitš kõndis mööda tuba ja mõtles kogu aeg temale. Aga mida kauem ta mõtles, seda rohkem ta tahtis oma armast Jadvisjakest jälle näha, kuulda tema häält, vaadata talle silma, et sealt näha, mis peitub ta südames. Koolmeister vaatas ühtelugu aknast välja, et teda näha. Jadvisja nimi kõlas ta kõrvus harukordse muusikana, sel oli mingi eriline tähendus.

Järgmisel hommikul ärkas Labanovitš hiljem, sest ta oli uinunud alles siis, kui hakkas valgeks minema. Ta ärkas mõttega oma õnnest, Jadvisjast. Kui klassitoast kostsid juba laste hääled, tõusis ta üles. Talle tuli meelde, et täna on palmipuudepüha laupäev ja et sel päeval ta töö koolis lõpeb, sest pärast lihavõtteid hakkab käima ainult kolm poissi, kes peavad õppima eksamiks.

Ülemeeliku käraga läksid lapsed oma õpetaja saatel metsa, püsid tiheda trobimikuna tema ümber koos.

Ilm oli selge ja soe. Isegi Tselšõna külavahe oli kuiv. Talupojad sõitsid atrade, külvivakkade ja kaerakottidega põllule. Kaeblikult karjusid kiivitajad, lennates soode ja veekogude kohal, nagu oleks neil mõni väga kallis asi kadunud, mida kuidagi ei leia. Lompide seisuveest kostis roheliste konnade ühetoonilist krooksumist, kaugemal soodes, metsa vahel, hõiksid vastastikku hüübid ammuva häälega, nagu oleks tühja potti puhutud. See kauge möömine äratas metsi, lisades Polesje üldisele meeleolule algulisi toone. Väärivad ja tähtsad toonekured kõndisid erakordse tõsidusega mööda sooservi või lendasid vanade mändide ladvus seisvaile pesadele, et kohendada oma eluasemeid, mis talve jooksul lagunenu. Siin-seal metsa-veertel olid noored kaseviseerikud juba hiirekõrvul. Pajuokstel rippusid kollaseis udemeis urvad, mõnuledes päikesepaistel ja meelitades ligi mesilasi ning kumalasi. Luitunud kululehtede alt olid juba haljendavad lillelehed päikesevalgusse tunginud, noored toomingad levitasid õhus ulmastavaid lõhnu. Üksnes tõistel tammedel, kes olid pikkade aastate jooksul omandanud küllalt elukoge-

musi, ei olnud kuigi suurt ruttu oma pungade avamisega, et neist noori haljaid lehti välja lasta, sest tamm on tark puu ega lase ennast tuleku poolest tujuka kevade läbi petta.

Kus metsas oli kuivem koht, tegi koolmeister õpilastega peatuse ja kõneles neile sellest, mida siin näha oli, ja selle ürituse tähtsusest, mille pärast nad olid tulnud.

Lapsed pudenesid mööda metsa laiali ning panid selle kajama oma hõiklemisest ja kilgetest. Hulk aega otsis Labanovitš noort pirnipuud. Ta tahtis leida ilusat puud, et istutada see oma armsama mälestuseks.

Leidnud tugeva ja saleda noore pirnipuu, kaevas ta seda tükk aega ja ettevaatlikult lahti, kuni puu oli korralikult koos mullaga käes. Viis selle ise koju, istutas kooliõue nurka, kus oli kõige rohkem päikest, ja kastis teda samal päeval kaks korda. Siis ümbritses piriistiku kõrgete roigastega, et loomad teda ära ei tallaks ega murraks.

Iga puu jaoks määras ta õpilased, tehes neile ülesandeks istikute eest hoolitseda.

«Nii, ja nüüd, lapsed, minge lõunale. Pärast lõunat tulge tagasi ja tooge raamatud ära, sest pärast lihavõtteid te kaote metsadesse ja põldudele. Kes aga tahab ka pärast lihavõtteid koolis käia, saab siis ka raamatu.»

Kui raamatud olid pärast lõunat koolilastelt vastu võetud ja nad ise pühadeks vabaks lastud, tundis Labanovitš millestki nagu kahju, ehkki talve jooksul oli see töö, iga päev kaheksa või kümme tundi, tõtt ütelda, pisut ära tüüdanud.

Ta läks õuele ja vaatas istutatud puud üle, seisatades mõne juures pikemalt. Tihtigi eksis ta pilk jahihärra majale. Väga oleks tahtnud Jadvisjat näha ja näidata talle seda imekena pirnipuud, mille ta oli istutanud neiu mälestuseks. Kuid hulk aega polnud Jadvisjat õues näha. Noormees passis teda ligi tunni. Ja kui nägi, hõikas teda ja kutsus enda juurde.

Jadvisja tuli jooksuga, ise rõõmus, ülemeelik.

«Tahtsin teile pirnipuud näidata.»

«Ega te mõtle mulle käsi külge panna?» küsis Jadvisja armsa kelmika muigega.

Noormees aitas ta üle aja ja viis pirnipuu juurde.

«Selle pirnipuu istutasin ma teie mälestuseks.»

Neiu vaatas pirnipuud hulk aega. Siis hakkas ta naerma ja ütles:

«Ma kisun ta välja ja viskan minema.»

«Miks?»

«Sest ta on niisama okkiline ja taltsutamatu nagu minagi.»

«Kas läheme täna jalutama?» küsis noormees.

«Kas te ei mäleta, mis ma eile selle peale ütlesin?»

«Tehke niisamuti, nagu tegite eile, ja siis võite kas või kümme korda mulle nõnda ütelda, nagu ütlesite ühe korra.»

Jadvisja vaatas valjul pilgul tema otsa ja vastas:

«Enam ei kunagi! Kas kuulete? Mitte kunagi!»

Sel aastal langesid palmipuudepüha ja paastumaarjapäev ühele päevale. Pühadeks pidid Malevitšost tulema isa Madest ja köster Tsiškevitš, sest vana tava kohaselt kandsid Tselšõna inimesed sel päeval oma patud papi ette ja olid seejärel otsekui pühameesteks muutunud. Seda küll, et Tselšõnas oli palju niisuguseidki talumehi nagu näiteks ätt Mikita, kellele pühamehe au kuidagi külge ei hakanud. Ja vähe sellest, et vanad patud ära lunastada — nad ei lunastanud neid, vaid tegid veel uusigi otsa.

Harilikult jõudis isa Madest kohale eelmise päeva õhtu-poolikul. Täna saab ta küllalt vara, kui päike polnud veel raudteepeatuse pool seisva tamme taha vajunud. Poole tunni pärast kostis sünge ja hämara surnuaia pöösaste vahel asuvast kabelist tumedaid kellalööke otsekui mingi pragunenud malmpoti tagumist. Ent ikkagi oli neil teravatel, Tselšõnas nii harva kuuldavatel kellalöökidel väga suur mõju. Ja nii või teisiti reageeris neile igaüks, kes neid kuulis.

«Mis see on?» küsis mõni Tselšõna inimene. «Lüüakse kella või?»

«Ju vist lüüakse.»

Ja pärast seda algas siia-sinna arutamine.

«Siis vist papp jo päralgi: mis müidu see paugutamine.»

«Lauale läheme või?»

«Pagan teab, ehk tõesti.»

Kuid ega külarahvas kirikusse väga ei rutanudki, sest nad olid murepidajad ja taibukad inimesed. Keda kutsus meelepärane jahiretk, kellel olid valmis vaadatud paigad, kus havid polnud veel kudemist lõpetanud.

Ja nähtavasti tundis Tselšõna kabelikell oma koguduselikkete kombeid hästi, sest tal polnud kutsumise lõpeta-

misega ruttu. Alles tunni aja pärast, kui kabeliesisel oli juba koos üsna rohkesti külamehi ja -naisi, ilmusid Mihhalka Kugai õuest isa Madest, kes kõndis tikksirgelt, ja köster Tsiškevitš, kel oli sees siiski vähem «jumalaarmu», mille tõttu ta jalad käisid natuke risti. Siis hakkas kell juba prõmmima täie hooga, kusjuures temaga ühinesid väiksemad kiledamahäälsed vennad.

Kabel tehti lahti. Harilikult seisid ukse kõrval mõned noored naised, hoides last süles. Nad ei julenud loata kabelisse minna, sest nad olid veel «roojased». Igal naisel oli ise tärmin: üks pidi «sisse viidama» nelipühadel, teine peetripäeval, kolmas jõulus, mõnel aga polnud oma tähtaega veel nähagi. Kuid Tselšõnas ei olnud sellel tähtsust. Isa Madest seadis naised mõlemale poole kabeliust ritta, võttis oma missaali ja hakkas palveid lugema, kuna köster Tsiškevitš laulis, pisut jalgadel tuikudes. Kuid see ei takistanud tal kabelis «karjalambukeste» järele valvata, sest juhtus vahel, et naised hakkasid isekeskis tõuklema või trügisid liiga kaugele ette.

«Õndsad, kes Kristuses...» laulis Tsiškevitš, kuid ühtlasi märkas, et keegi naine rikkus korda. Ta pidas laulmises vahet ja ütles sellele naisele manitsevalt: «Mis sa seal trügid, seisa aga vagasti!» Ja laulis edasi:

«Heitke ri-isti-i-i!»

Kuid jälle tehti midagi nii, nagu kirikus ei oleks tohtinud.

«Kas te kuulete või ei, mis teile räägitakse?» küsis Tsiškevitš naistelt juba päris kurjalt ja kortsutas kulmu.

Korra majja pannud, jätkas ta laulmist:

«Ühendagem end Kristuses!»

Märgates jälle korrarikumist, katkestas Tsiškevitš järele laulmise ja käratas juba vihaga:

«Ptüi! No küll on vastik eit! Räägi temaga või räägi seinaga — üks kama kõik!» Ja mitu minutit naistelt oma tagedat pilku pööramata lõpetas Tsiškevitš laulmise:

«Hallelu-u-ja-a-a!»

Isa Madest ei näidanud siin millegagi oma «mina» ja jättis Tsiškevitšile täieliku võimaluse «karjalambukeste» õpetada, sest nad elasid suures üksmeeles. Polnud teadmata ja polnud mingi ime, et nad kodus, Malevitšis, teineteise ümbert kinni hoides ja teineteise najal ringi tuiasid, sest väga sageli põdesid nad jalanõustrustõbe. Liikudes lahutamatu paarina, jäid nad aeg-ajalt keset tänavat seisma ja pidasid lühidalt aru, kelle poole minna. Nad aja-

sid pea püsti, usaldades ses asjas juba oma silmi. Ja kui silmade ette jäi koolimaja, seadsid nad sammud sinna. Jõudnud koolimaja trepile, seisatasid nad jälle ja mõni-kord tekkis siin nende vahel pisike sõnavahetus, sest õigete kristlastena andsid nad eesõiguse ligimesele. Et aga jumala ees on kõik üheväärsed, läksid nad sisse ühekorraga, üheaegselt. Isa Madest istus esimesena toolile ja ütles Tsiškevitšile:

«Istu, köster, sest kool on kiriku päralt ja toolid on kiriku päralt.»

Siis võttis ta kirikukuue põuest pudeli, kihmas ise ja andis ka köstrile. Koolipreilid ei teadnud, kuidas külaliste vastu olla. Kuid külalised polnud nõudlikud, nad võtsid oma viina ja hammustasid oma keelt peale. Nad puhkasid väheke jalga, laulsid «Kristus on surnuist üles tõusnud» ja läksid rahulikult oma teed.

Naised sisse viinud ja nende lapsi pisut kätel hoidnud, hakkas isa Madest armulauatalitust toimetama. Külamehed aga, niipea kui selle mure kaelast ära said, olid silmapilk kabelist kadunud ja läksid koju. Järgmise päeva hommikupoolal võeti samuti laualisi vastu ja seejärel tuli juba lõunane jumalateenistus, mis oli spetsiaalselt Polesje rahva jaoks kokku seatud, sest tavaliselt ei saanud neid kaua kirikus kinni pidada. Kitsuke kabel, kuhu võis mahtuda, ütlemegi, kuuendik Tselšõna inimestest, oli pooleldi tühi ja alles siis, kui algas armulaud, jäi temas kitsaks, sest kõik tahtsid võimalikult ruttu armulauale ära käia. Ja nüüd ei saanud ilma tülitsemiseta enam kunagi läbi.

«Mis sa mu varvaste peal tambid?» ütles Trahhim Butš, vaadates vihaselt Rõgor Katšani otsa. «Nügib nagu orikas,» lisas ta ikka veel tigidalt.

Katšan vaatas Butši otsa, kaaludes, mis temale selle peale vastata. Talle tuli meelde, et nad lähevad armulauale ega tohi kanda viha oma südames, ja ütles etteheitvalt pead vangutades, hääl täis sügavat kurbust:

«Sa igavene lakevasikas, et sa kärvaksid! Ise lähed pühale armulauale, aga lõrised nagu peni, justkui polekski kirikus, vaid Abrami juures kõrtsis!»

Meeldetuletus kristliku alandlikkuse kohta, nagu Katšan seda oli teinud, avaldas mõju, sest Butš ei vastanud midagi ja jäi otseti omaette vahtima. Seal, karikat käes hoidva preestri ümber, sagis samuti rahvast.

«Mis sa ometi nügid?» vaatab üks külamees kõrvalseisja otsa.

«Ja kuskoha sa ise pressid?» kähvab vastu tema kõrval seisja, keda hüütakse Porgaks, ja asub kõige ette, kuna naaber, ikka veel tige, võtab sisse koha tema sabas, sest nägelda pole enam aega, Pork juba seisab, suu pärani.

Isa Madest võtab karikast lusikataie:

«Armulauda saab jumala ori... Nimi?»

«Garbuss!» vastab Pork.

Äravihastatud naaber lisab:

«Pork veel ka!»

Pork paneb suu kinni ja pöördub naabri poole:

«Ja jõmm jämenina veel ka!»

Seejärel ajab ta jälle suu pärani, pöördudes näoga karika poole

Isa Madestil kibeleb samuti midagi keelel, kuigi ta oma koguduseliikmete asjusse vahele ei sega. Kui talle aga midagi silma puutub, siis viskab seda nina peale küll.

Ätt Mikita oli nüüdsama kalalt tulnud. Nähtavasti oli ta rutanud, et armulauale mitte hilineda, sest ta lõõtsutas valjusti ja tegi veel kabeliski mitu nõnda kiiret sammu, nagu soost tulles. Ta tõukas mõned naised kõrvale ja asus nende ette. Kui aga tuli tema kord, juhtus isa Madest vaatama ätt Mikita jalgadele ja nägi, et need olid hargist saadik märjad ning viisud lortsusid.

«Mis sina siia tulid, märg kui kass?» küsis isa Madest temalt.

«Sain märjaks, sestap olengi märg,» vastas kiilaspäine ätt Mikita, keerates oma kortsus näo preestrist pisut kõrvale.

«Kuskohas sa siis märjaks said?»

«Eks soos, kus mujal.»

«Aga miks sind lõunasel jumalateenistusel ei olnud?»

Ätt Mikita vaikib.

«Mina sulle armulauda ei anna,» hakkas preester temaga pörkima. «Või oli sul raske pool tundi kirikus olla ja jumalat paluda? Aga sinul pole muud kui saaks aga sohu, sookollide juurde, nüüd aga tükid kah armulauale, ise sopane nagu kaltsakas! Ei võta ma sind armulauale!» ütles isa Madest ja pöördus karikaga temast ära.

«Hõh!» tegi seepeale ätt Mikita. «Tema ei võta armulauale!... Siis pole ka tarvis! Ei sa mulle hirmu nahka aja!»

Ätt Mikita hakkab kellelegi pilku heitmata kabelist välja minema. Isa Madest seisab mõne hetke, karikas käes, ja vahib ätile järele... Ta arvab veel, et ätt tagasi

tuleb, teda paluma. Kuid ätt Mikita, seesama ätt, kes vesikividega tantsis, läheneb juba uksele.

«Hei! Kes sa'nd olid?! Tule tagasi! Kuuled?» hüüab isa Madest.

Ätt seisatab, pöörab suu preestri poole ja sõnab:

«Ei taha!»

«Tule juba ükskord!» karjub isa Madest. «Või ei tohi sulle enam sõnakest üteldagi?»

Mikita annab järele ja lortsutab oma viiskudega altari-eesile tagasi.

Isa Madest annab talle armulauda. Ätt võtab palakese kirikuleiba, pistab suhu ja tahab minna.

«Kas sa vähemalt mõne kalagi kätte said?» küsib isa Madest.

Äti kangus on lõplikult murtud, ta neelab kirikuleiva alla ja vastab juba sõbralikult:

«Keda kuradit seal saad! Põle!» Viimast sõna venitab ta pikalt, lööb siis käega ja läheb.

Püha teenistus jõuab lõpule. Tsiškevitš pobiseb viimaseid palveid ja isa Madest tõmbab preestrirüü seljast. Palved lõppenud, pannakse raamat kinni.

Isa Madest astub Tsiškevitši juurde, nad vahetavad mõne sõna ja lähevad siis välja.

Kirikuesisel vaimulikud isandad seisatavad ja tutvuvad Tselšõna koolmeistriga.

«Teie õpilased oskavad hästi lugeda. Eile andsin ühele teie õpilasele, Tõlkale, ajalehe; ise nii pisike, aga imehästi saab aru! Täitsa tõsi!» räägib isa Madest.

Tsiškevitš kuulab süngel ilmel pealt, siis tõstab silmad preestrile.

«Ä-äh, isake! Kiida teda või ära kiida, aga teed jooma ei kutsu ta meid niikuinii!»

«Mõistmatud on teil inimesed siin!» ütleb isa Madest minema hakates ja kõnnib Tsiškevitšiga pikaldasel sammul Mihhalka Kugai poole.

Kui oli lihavõttenädala neljas päev, jõudis Labanovitš oma kooli tagasi. Veel sama päeva õhtul, kui Tselšõna rahvas lunastas oma patud isa Madesti juures, tuli tal mõte koju sõita, et ennast väheke tuulutada ja lühike-eksaki ajaks vabaneda siinseist muljeist ning oma meele-

oludest. Kuid juba pühade esimesil päevil tõusis tal vastupandamatu soov tagasi tulla, sest talle oli saanud vajaduseks olla Jadvisja lähedal ja teda vähemalt vahel harvagi näha. Tagasi sõites ei saanud ta kaks ööd magada, peale selle käis ta teel paaris kohas häid lihavõtteid soovimas ja muidugi tuli siis endalgi pisut pühi pidada. Uneta öödest ja joomisest roidunud, oli tal oma voodisse heites päris õnnis tunne ja ta jäi silmapilkselt magama nagu ront.

Kuid poole tunni pärast oli jahihärral naabrimehe kojutulek juba teada. Ta seisis selle toa akna all, kus koolmeister magas, paugutas rusikaga vastu raami ja pröökas:

«Suurte tähtede professor! Hõi, professor! Kuuled? Maast lahti, viina jooma!»

Labanovitš magas sügavat und ega kuulnud kõhkugi. Jahihärra oli vintis ega jätnud järele. Ta rusikas hakkas tihedamini ja palju tungivamalt vastu keskmist raami põrutama. Klaasid plärisesid, mõne küljest varises kitti maha.

Jahikubjas Barankevitšil ei jäänud see märkamata, ta naeris ja pomises habemesse:

«Tont võtaks seda professorit: löö tal veel aknadki sisse!»

Sedakorda Labanovitš kuulis põrutamist ja taipas unise peaga, et see on jahikubjas, kes teda äratab. Kuid tal polnud lihtsalt jaksu silmi avada ja pead tõsta. Kui aga prõmmimine uue hooga lahti läks, häälitsetes ta valjusti:

«Ha-a!»

«Maast lahti, professor!» karjus väljast Barankevitš.

Labanovitš ajas end jalule, lükkas õhuakna lahti ja katsus ennast välja rääkida:

«Armuline naabriisand, kolm ööd pole silmatäit maganud — ei suuda!»

«Mis pagana «ei suuda»? Silmapilk olgu püksid jalas, sest muidu, sa issanda vägi, tulen ja tirin sind välja nõnda, nagu sa praegu oled. Ja kui peaksid vastu punnima, hüüan Rõgori ja Jazepi, sa issanda vägi, ja tirime sind lagedale nii, nagu sa praegu teki all vedeled. Ja meil on ka preilid.»

Labanovitš nägi, et jahikupjast lahti ei saa, ja hakkas end riidesse panema. Pesnud nagu külma veega, sai ta pisut värskemaks ja toibus täielikult. Ta ületas hästi tuntud astemulgu ja läks jahihärra rõdule. Neegus haukus oma koerakombel paar-kolm suutäit, kuid liputas ise saba,

otsekui tahaks ütelda: «Ma haugun muidu moe pärast, ega ma vihane ole.»

«Kas ma ei ütelnud? Hirm nahas: ikka tuli!» Nende sõnadega võttis jahikubjas «professorit» oma toas vastu.

Seina ääres, üht serva pidi selle vastu lükatud, seisis ilmatu pikk laud, mida koolmeister varem jahihärra majas polnud näinud. See päris nõtkus pirukate, saiade, mitmesuguste ja mitmel viisil valmistatud liharoogade koorma all. Siit ja sealt vaatas laualt vastu pool tosinat klaaspurki kange rõikaga, toidulasude vahelt sirutasid oma kurekaelu kolm viinapudelit. Rohelisega kaunistatud singipätsid kõrgusid tähtsalt nagu haljendavad kingud.

Tugeval vanaaegsel toolil istus raudteemeister Grõgarets, päratu laia turjaga ja tammepuuna rässakas mees, kes ilalgi oma elus polnud risti ette löönud viina ees. Ta oli turske ja tugev, nägi välja nagu kangaspoom, millele on parajasti kaheteistkümnelooline kangas peale lauditud. Keskest juba paljas punane pea lühikese, aga äärmiselt jämeda kaela otsas andis hädavaevu paremale ja vasakule keerata. Ta pisikesed silmad olid juba õlised, kuid ta ei kõhelnud klaasitäite ees ja kummutas neid nagu kaevu. Ka preili Ludmilla oli oma venna Anatoliga siin. Vaevalt oli Anatol saanud koolmeistrit teretada, kui ta läks otsima paika oma pea toetamiseks, sest see undas praegu nagu rehepeksumasin. Ludmilla oskas talle vaid kaastundliku pilgu järele saata. Neiu kandis kerget linakarva siidpluusi ja nägi välja väga ilus ning huvitav. Ka Jadvisja oli maitsekalt riides. Ta kandis punast atlasspluusi, mis ta tõmmu näoga väga sobis, kuna lopsakaid kastanpruune juukseid hoidis koos tulipunane lint. Gabrõnka seisis mängutoosi juures, millest äsja oli kõlanud muusika.

«Siin, armuline härra, istuvad preilid jumalaüksi, aga tema keerab ennast magama,» hurjutas heas tujus jahikubjas Labanovitšit.

Labanovitš jäi seisma Ludmilla ees ja ütles:

«Miks te, preili Ludmilla, mind nähes risti ette ei löönud?»

Jadvisja riivas pilguga Labanovitšit ja siis Ludmillat. Viimase nagu lõi naeratusest särama, ta vaatas midagi meenutades noormehe otsa ja puhkes siis ülemeelikult naerma.

«Küll te olete pika vihaga.»

«Sugugi mitte,» vastas koolmeister, «ma tahtsin teile

ainult meelde tuletada, et pühameest nähes tuleb risti ette lüüa.»

«Noh, küllalt sul siin magusat juttu aetud,» astus ligi jahikubjas ja võttis koolmeistri käevangu. «Joomel!»

«Oh naabriisand, millega küll olen ma teid ära pahan-danud? Miks veate mind paradiisist põrgusse?» hädaldas Labanovitš neidude peale vaadates.

«Ka põrgus on tüdrukuid, ja veel nii toredaid, et taevas säherdusi polegi,» ütles jahikubjas ja palus neidu-delt kummardusega vabandust, et neilt kavalier ära viiakse.

«Aga pole viga,» lohutas ta tüdrukuid siis, «här-ra pro-fessor on palju huvitavam, kui ta laua juurest tagasi tuleb.»

Jahikubjas Barankevitš valas klaasid täis.

Grögarets kummutas oma klaasi väga osavasti; ta nagu ei joonudki, vaid ainult viskas korraks pea selga, et vaa-data, kui kõrge lagi jahikupja toal on. Suupistet peale hammustades müksas ta küünarnukiga Labanovitšit ja küsis salakesi:

«Noh, kuidas noorikutega asjad on?»

Koolmeister ei jõudnud midagi vastata, sest ta ees sei-sis juba uus klaasitäis.

«Joo, küll siis peale võtad. Meie pidime siin norutama, issand küll, äga tema keerab ennast põõnama.»

Ja majaisa sundis teda tühjendama veel teisegi klaasi.

Labanovitš ruttas tütarlaste juurde ja palus neid lauda tulla.

«Lähme!» kutsus ta. «Ma jutustan teile loo, miks Poles-jes nii ilusad tüdrukud on nagu teie.»

Asi hakkas neidusid huvitama ja nad tõusid. Labano-vitš võttis nad käevangu ja tuli nendega laua äärde. Valas kummalegi klaasi veini ja palus tungivalt juua, nimetades neid Polesje briljantideks ja taevalikeks unistajaiks. Ta oli ütlemata lõbusas tujus, keel aina käis, ta tegi neidu-dega nalja, need kuulasid ja naersid.

«Nojah, aga millal te oma loo ära räägite?» küsisid nad.

«Eks siis, kui teie veini ära joote!»

Neiud jõid.

«Hästi, kuulake siis... Kui jumal oli loonud Polesje, läks ta soid üle vaatama. Kaua kõndis jumal ringi ja ta meel läks nukraks. Ja ta lõi võrratult kauni tütarlapse ja nägi ise, et see hea oli. Tütarlapsel olid silmad nagu preili Jadvisjal ja samasugused lopsakad juuksed. Kulmud...»

Labanovitš silmitses preili Ludmilla kulme ja siis Jadvisja õmi.

«Kõik oli tal samasugune nagu preili Jadvisjal,» ütles preili Ludmilla kelmikalt naeratades.

«Ei, kõik mitte,» vastas Labanovitš, «kulmud olid nagu Gabrõnkal, huuled ja suu nagu teil. Kaua aega vaatas teda jumal ja ütles siis: «Ei, inimeste sekka sind jätta ei või: nad lähevad sinu pärast tülli.» Jumal pani ta oma peope-gale ja puhus korraks. Tütarlaps haihtus ja muutus pil-veks. «Igavesest ajast igavesti pead sa sõudma Polesje kohal, ja inimestest, kelle peale langeb sinust piisku, pea-vad sündima kaunitarid.» Ja teiski,» ütles Labanovitš nei-dudele, «on neid piisku ja te olete sündinud selleks, et Polesjes ei peaks noormehed nukrutsema.»

«Hüva, küllalt sul muinasjutte jutustatud,» katkestas teda jahikubjas.

Labanovitš enam vastu ei vaielnud ja jõi palju. Lõpuks viin talle enam ei mõjunud, ta jõi juba sundimata ja valas teistele.

«Kuulge,» küsis Ludmilla, «miks te kordagi meil pole käinud?»

«Hästi, et küsisite praegu,» vastas koolmeister, «sest tõtt räägin ma ainult siis, kui olen kõvasti joonud. Nii et pange tähele: mis ütlen, on tõsi. Ma ei ole sellepärast teil käinud, et ma teid kartsin, mu süda tundis, et kui minu jalg astub üle teie maja läve, olen ma teie vang.»

«Mul on väga kahju,» ütles preili Jadvisja naerdes, «et ma pole teid kunagi siis kuulnud, kui te kõvasti joobnud olete.»

«Ah, preili Jadvisja, preili Jadvisja,» rääkis koolmeister mingi kirjeldamatu nukrusega. «Teiega rääkides ei ole ma mitte ainult tublisti joobnud, vaid olen päris täis, nii et kuulete minult veel enamgi kui tõtt.»

«Olen ma siis mingi viinavaat või?» naeris preili Jad-visja.

«Teie olete see joõmaaeg, mida pruugivad ainult juma-lad.»

Ühesõnaga, Labanovitš püüdis neidusid lõbustada.

Jahikubjas tammus tuikudes ringi ja paistis, et tal oli väga raske jalga jala ette tõsta. Kuid ta oli väga ülevas tujus ja laulis Ludmillale:

Bernhardlaspreestri silme ees —
ha-ha-ha-haa!
inglikene lehvitas.
Tral-lal-lal-laa!

Kuid edasi ta millegipärast ei laulnud, ehkki teda tungivalt paluti.

«Gabrõnka!» kamandas ta. «Mängi meile midagi!»

Kõlavate meloodiliste muusikahelide saatel kargas püsti Grõgarets ja hakkas jalgadega trampides ning pörutades tantsima. See polnudki inimese tantsu moodi, vaid tuppa nagu oleks tormanud turd nuumorikas ning hakanud siin tont teab mis sigudikurõõmuga möllama ja tegema kõik-sugu orikatempe. Tantsima läks ka jahihärra oma naisega. Kõik kiitsid väga jahihärrat ja tema naist. Barankevitš tantsis tõesti hästi. Siis võttis ta tantsima preili Ludmilla.

Tantsutralli ajal oli Grõgarets kuhugi kadunud. Kui märgati, et teda enam pole, ütles jahihärra:

«Ah sa sulil! Teada puha, kuscohta ta läks!» Nagu näha, oli ta Grõgaretsile pisut kade.

Taas ilmus välja Anatol, kes oli pea selgeks maganud. See oli sihvakas noor poiss, hoopis teist moodi kui ta õde. Nad istusid koolmeistriga kahekesi lauda ja hakkasid jälle jooma, justkui poleks viinatilkagi suhu saanud.

«Noh, Tolja, kas meil poleks aeg koju minna?» tuli nende juurde Ludmilla.

«Pidutsege: ainult kord aastas on lihavõtted,» ütles talle Labanovitš.

«Kes siis Hatovitšõ noormeestest teile kõige enam meeldib?» küsis Ludmilla Labanovitšilt.

«Kõik toredad poisid,» vastas see.

«Nojah, aga sellega olete vähe ütelnud.»

«Ja mida oleks mul nende kohta ütelda? Mina olen rohkem õrnemast soost huvitatud.»

«Hästi, aga kes neidudest teile kõige enam meeldib?»

«Kui teie seda küsite, siis pean vastama, et teie.»

«Ei, rääkige tõtt.»

«Kes siis praegu tõtt räägib? Ole kas või pühamees, aga ikka hakkad luiskama.»

«Kuid mina tean, kes teile meeldib, ja isegi keda te armastate.»

Labanovitš vaatas talle silma, vaatas tükk aega ja ütles:

«Jah, teie teate.»

«Millest te aru saate, keda ma mõtlen?»

«Teie silmadest näen ära.»

«Oo, preili!» hüüdis jahikubjas vahele. «Meie professor tunneb lausumist ja ettekuulutamist.»

«Noh, kuulutage siis meile ette!» ulatas preili Ludmilla Labanovitšile käe.

«Preili!» vastas jahikubjas tema eest. «Meie professor kuulutab põlvede pealt.»

Ludmillal hakkas häbi, ta hüppas püsti ja istus diivanile. Jahihärra vappus naerust, vaatas «professori» otsa ja ta pilk ütles: «Näгите, kuidas peab preilidega rääkima!»

Enne kojusõitu surus Ludmilla pikalt koolmeistri kätt, vaatas talle silma ja ütles:

«Pidage meeles, ma ootan teid külla.»

«Eks küla olegi selleks, et teda külastada,» ütles Labanovitš ja surus tugevasti neiu kätt.

Järgmisel päeval sai Labanovitš ametliku kirja. Inspektor teatas, millal ja kus toimuvad eksamid, kuhu koolmeister peab oma õpilastega ilmuma. Eksamid olid määratud esmaspäevale pärast lihavõtteid ja sõita tuli raudruunaga oma viiekümne versta taha... Samal päeval, kui see teade saabus, tulid ka õpilased. Nad leppisid koolmeistriga kokku, et sõidavad laupäeva õhtul, sest muidu võib juhuse kombel rongist mahagi jääda. Need kolm päeva, mis eksamiteni veel olid, kulusid kursuse kordamiseks.

Sedaaegu sai Labanovitš teada, et Jadvisja hakkavat Tselšõnast ära sõitma, kui mitte päriks, siis vähemalt pikemaks ajaks. Koolmeister oli sellest uudisest väga lõõdud. Tal oli esiotsa säärane tunne, nagu haigutaks ta ees juba tühjus, ja kevadest äratatud haljendavad Polesje maastikud, mis pakatasid laulust, kärast ja elust, muutusid korrapealt tuhmiks ning tõmbusid temast nagu eemale. Kõik justkui oleks talle nüüd nõnda vastu vaadanud, nagu oleks tahtnud ütelda: «Sa oled õnnetu, aga meie pole selles süüdi,» pühendudes seejärel ainult oma muredele ja oma huvidele, mis olid temast ääretult kaugel, ja tema jäi nii lõpmata üksik.

Veel üks asjaolu tegi talle meelehärmi: ärasõidust ei kuulnud ta mitte Jadvisja enda suust, vaid nännilt. Ühtlasi jäi alles lootus, et ehk ei olegi see veel päris tõsi. Ta võttis nõuks, et juba täna peab katsuma Jadvisjaga kokku saada ja temaga rääkida. Alles nüüd tundis ta, mida Jad-

visja talle tähendas ja kui kirjeldamatult suur see kaotus oleks, kui ta peaks elama siin ilma Jadvisjata. Ei, siis ta siia ei jää! Kujutlusse kerkiski juba jahihärra nukralt tühi õu ja tuba, äärmise teravusega elas ta läbi meeleeolusid, mis vallutavad teda siis, kui kaunist naabrineidu enam ei ole.

Ta istus õhtuni poistega klassitoas, koolitöö ja lähenevad eksamid olid mõtted pisut mujale juhtinud. Siis laskis ta poisid koju ning läks oma tuppa. Vaadates jahihärra maja poole, nägi ta rõdul Jadvisjat. Neiu istus laua taga, millel oli õmblusmasin. Jadvisjal oli käsil mingi õmblustöö. «Nähtavasti teeb ettevalmistusi ärasõiduks,» mõtles koolmeister rusutult.

Labanovitš pani mütsi pähe ja läks õue. Hüpanud väledasti üle tuttava astemulgu, astus ta jahihärra rõdule.

Jadvisja oli tõsine ja millegipärast nagu veidike murelik. Tema juures istus ka jahikupja naine, samuti õmblustöö näpus.

«Mida siis teie pool head kuulukse?» küsis jahikupja naine.

Labanovitš rääkis talle, et eksamid tulevad.

«Millal te sõidate?» küsis Jadvisja ja riivas teda oma tumedate silmadega.

«Leppisime poistega kokku, et laupäeva õhtul.»

Preili Jadvisja jättis töö seisma ja vaatas mõtlikul pilgul kaugusse.

«Mulle meeldib see jaam,» lausus ta.

Jahikupja naine läks ära — teda hüüti.

Labanovitš istus vaikides, mõtteisse vajunud.

Õhtu oli tuuletu, selge ja soe. Pikkamisi nihkus jahihärra maja vari iluaiakesele ja vastsetele, hiljuti täisistutatud lilleklumpidele, libises edasi mööda tänavat. Katusel siristasid atsakad varblased ja lendlesid iluaias sinna-tänna.

«Mis viga on, te ei ole täna vist tujus?» küsis Jadvisja koolmeistri otsa vaadates.

«Ütelge mulle, ons see tõsi või ei: oli kuulda, et te hakkate siit pikemaks ajaks kuhugi ära sõitma?»

Preili Jadvisja langetas veelgi enam pea. Labanovitš tundis, et vastus ei saa olla rõõmustav. Silmi tõstmata lausus neiu tasakesi:

«Jah, hakkam ära sõitma.»

Ta ohkas vaevalt kuuldavalt, tõstis pea ja vaatas koolmeistri otsa pika-pika pilguga.

«Või tahaksite teie, et ma ei sõidaks?»

«Ma tean, et teil on siin raske,» ütles koolmeister, «ja kindlasti elate seal paremini, kuhu te kavatsete minna. Ja praegu ei tohi sellest hoolida, kuidas mina tahaksin. Aga kui te siit ära sõidate, siis ei jää minagi kauemaks siia.»

Vaevalt märgatav rõõmuvirve libises üle neiu näo. Elavalt tõstis ta noormehel oma tumedad, naerust mänglevad silmad ja ütles juba päris lõbusalt:

«Ja teil ei olegi preili Ludmillast kahju?»

Labanovitš vaikis.

«Ütelge,» küsis ta, «on teil juba ammu olnud kavatsus siit ära sõita?»

«Oo, see mõte on mul juba ammu! Teid veel polnudki siin.»

«Miks te siis minule sellest kunagi ei rääkinud?»

«Milleks oleksin pidanud rääkima?» ütles Jadvisja. «Nii-kuinii panite paljugi sellest naeruks, mis ma olen rääkinud.»

«Ja millal te kavatsete sõita?» küsis noormees.

«Ei tea õieti isegi: see oleneb isast. Paneb hobuse ette, käsib sõita, eks siis sõidangi.»

«Ja võib juhtuda nii, et ma tulen eksameilt tagasi, ja pääsuke on juba soojale maale lennanud? ... Ütelge mulle, miks see pääsuke kevadel soojale maale lendab?»

«Mis siis sellest? Tuleb vahel ette!» vastas neiu. «Miks te ometi täna nii norus ninaga olete? Justnagu oleks teil hõlma all küünal, mille peate mulle surivoodil pihku platma? ... Ma soovitaksin teil preili Ludmilla juurde minna ... Eks ole, ta on ju huvitav preili?»

«Tema kohta oleks patt midagi laimata ütelda: tore tüdruk! ... Miks te soovitate mul tema juurde minna?»

«Miks? Eks te ise tea, miks: nõnda kui teie jalad tema maja lävest üle astuvad, on teie süda tema vang.»

Labanovitš muigas.

«Isegi seda ei ole te unustanud.»

«Kust te võtsite muinasjutu ilusatest Polesje tütarlastest?» küsis preili Jadvisja, pani oma õmblustöö lauale ja vaatas koolmeistri otsa.

«Ühest küljest jahihärra viinalt ...»

«Ja teisest küljest preili Ludmillalt,» vastas Jadvisja tema eest.

«Miks te mulle ilmast ilma seda preili Ludmillat nina alla hõõrute?»

«Ma ei hõõru, ei mõtlegi seda teha, aga preili Ludmilale meeldis see muinasjutt väga.»

«Aga teile kas meeldis?»

«Oleks teda mulle räägitud, siis oleks ka meeldinud, aga seda ihaldada, mis võõra oma — siis võid ainult hinge mürgitada.»

«Hästi, preili Jadvisja, te tahate mind tagedaks ajada, kuid see ei lähe teil läbi. Ja seniks head tervist.»

Labanovitš võttis tema käe ja küsis pisut paluval häälel:

«Ega te ei sõida ennem, kui ma tagasi tulen?»

«Millal ma sõidan, ei tea veel isegi. Võib-olla et üldsegi ei sõida.»

«Ja rongi alla ei mõtle te viskuda?» küsis Labanovitš tasakesi ja muigas.

«Ei mõtle,» sõnas neiu veel tasemini, vaatas ringi ja langetas silmad.

Kiiresti kallutas noormees end talle lähemale ja suudles teda tugevasti-tugevasti. Ja sellest suudlusest uimas-
tunud, läks pika sammuga aiast välja. Preili Jadvisja aga istus langetatud päi edasi, olles väga ametis oma mõttega.

Pühapäeva hommikul päikesetõusu aegu istus koolmeister oma poistega rongi peale, olles öö läbi jaamas oodanud. Löödi kolm kella, vedur vastas sellele valju ja järsu huikega, rebides katki otsatute soode hommikuse vaikuse, ja rong liikus paigalt. Pahvides kõrvulukustava visinaga auru, hakkas vedur üha kiiremini liikuma, saadetud mingist omapärasest tumedast muusikast, mille sekka kostis rongirataste raske tümin.

Labanovitš seisis lahtise akna all. Nende uute maastike nägemisest ja rongi jõudsast edasitormamisest tekkis ta südames meeldiv elevus. Kiiresti jäi maha raudteejaam oma kõrge veetorniga, taandudes värskelt haljaste puude varju. Puistates laiali kimbu kuldseid nooli, nihutas end päike suursuguselt vaatepiiri tagant Polesje ääretu roheline ookeani kohale. Kiiresti ilmusid ja möödusid sellest võlutud maanurgast aina uued ja uued vaated. Hiiglasuurte sõorikujuliste larakatena laiusid tiheda pajurapi-
kuga, kersside ja noore tarnaga kaetud sood, mille servadelt hädavaevu paistsid tumedad hambulised metsaviirud. Sood lõppesid ja kõrge müürina kerkis nüüd mõlemal pool teed männimets. Mets vaheldus helkjate lagendikega, kus siin-seal oli näha inimeste eluasemeid, päikese käes

paistsid nende majade seinapalgid kortsudena targa mehe näos, kes palju mõtleb ja arutab. Helkjaid metsalagendike ümbritses tore haljas männik kollasel liival. Kuidagi kutsuvad, kodused ja rahulikud tundusid need vaigused männikud, need inimelamud. Ja kui meeldivad ning kenad olid veel loogeldes metsa vahele suubuvad rööbasteed ja rajad, mida mööda nii harva veereb talupojavan-
ker! Ja kui ürgselt kaunid on laiakroonilised tammed, mis harvikult seisavad siin-seal metsaservadel, ning toredad rüütsakad pedajad väljade vahel! Midagi südamelähedast, armast ja igituttavat vaatas vastu noore rukki sametiselt vaibalt ja õrnukeselt kahvaturheliselt varaselt kaera-
orastelt!

Labanovitš seisis nagu võlutult akna all, pööramata pilku Polesje ainupäraseilt lihtsailt maastikelt, sõnulsele-
tamatult ilusailt ja eluküllaseilt. Ta seisis seal niikaua, kuni rong hakkas lähenema jaamale, kus pidi maha minema.

Nad väljusid vagunist ja hakkasid koolimaja otsima. See ei olnud jaamast kuigi kaugel, nii et varsti oli ta lei-
tud. Kolm poissi, koolmeister neljandaks, astusid kooli-
maja rõdule ja seisatasid.

Koolimaja uks oli lukus. Labanovitš koputas ja jäi vähekeseks ootama, aga seest ei olnud midagi kuulda. Nad koputasid veel kord. Ikka polnud seest vastust kuulda. Viimaks märkas Labanovitš kella. Ta helistas. Otsekohe klõmpsatas kuskilt kaugemalt uks, kostis küllalt energil-
lil samme ja kellegi häälel küsis samuti karedalt teispoolt
ust:

«Kes on?»

«Tselšõna kool.»

Otsekohe tehti uks lahti ja lävel seisis sinne peremees, koolmeister. Trahhim Pjatrovitš Grõnko oli lähedalt kol-
mekümne viie aastane, ta oli äsja silmi pesnud. Ta juuk-
sed olid seitlisse kammitud, üks juuksekahl langes pool-
kaarjalt otsmikule ja andis Grõnkole õpetatud mehe ilme, kuid pikad hõredad vurrud muutsid ta kurjaks koolmeis-
riks.

«Mis häda pärast siis nii vara?» küsis Grõnko, kui oli kolleegiga tutvunud ja teretanud.

«Las poisid vaatavad pisut ringi ja teevad koolimajaga tutvust. Aega meil on,» vastas Labanovitš.

«Ka see on õige,» sõnas Grõnko juba heatahtlikumalt. Nähtavasti märkas Grõnko kolleegi selles kavatsuses tublit

annust pedagoogilist strateegiat ja kohe tekkis tal Labanovitši vastu lugupidamine.

Poisid viidi koolituppa.

«Näete, siin siis võib istuda, kõndida ja magada,» ütlesid koolmeistrid neile ja läksid ise Grönko elutuppa.

Siinse koolmeistri elukorter torkas oma puhtuse ja toreda sisseseadega silma igaühele. Seintel rippusid mitmesugused päevapildid, ilusates raamides maalid; punase plüüsiga kaetud pehme mööbel, vaip laua ees, ilus lina laua peal — kõik see näitas, et Grönko elas nagu härrasmees. Tal oli käes terve majapidamine: oma kolme tiinu suurune aed, niisama palju heinamaad, olid veel lehm ja sead, õuel käisid perenaise tähelepaneliku ja hoolitseva pilgu all ringi mitut sorti kodulinnud.

Labanovitš oli Grönko kõrval armetu proletaarlane. Nüüd vaatas ta isegi halvaks panevalt oma visiitkuuele, mille oli Kurultšukilt kahe ja poole rubla eest ostnud ja millega ta, eriti selja tagant, tuletas väga meelde juudi-alevi rabi.

34

Hommikul kella kaheksa paiku hakkasid pärale jõudma ka teised koolid. Kord üks, kord teine koolmeister, trobikond kasvandikke kannul, ilmus rōdutrepile ja tõi nad valju kāraga kooli suurtuppa. Siin jagas ta mitmesuguseid juhiseid ja lõpetas need enamasti nõnda:

«Ainult vedelaks lüüa ei tohi: pea julgesti püsti, vasta vapralt, nii mis laksab — julge pealehakkamine on pool võitu!»

Niimoodi poisse ergutanud, läks koolmeister Trahhim Pjatrovitši tuppa, säilitades näoilmes veel seda julgust ja otsustavust, mida oli äsja sisendanud oma õpilastele.

Teised koolmeistrid aga jäid kauaks õpilastega klassituppa, seletasid neile, kuhu ning millal tuleb panna üks või teine kirjavahemärk, ja korraldasid isegi proovieksameid. Omaette jäänud, hakkasid koolipoisid pisitasa lahti sulama ja üksteisega tutvust tegema — tihtipeale rusikate abil, vastastikku mükseldes, pilgates või sõimunimesid panes.

Harilikult käis eksameil korraga viis-kuus kooli. Siin võis juba paremini näha mitmesugust tüüpi koolmeistreid. Nad erinesid üksteisest ka väljanägemise poolest. Siin

154

võis kohata lihvitud kehkadiveiseid, kel oli nõrkus õrnema soo vastu ning ühtlasi vastavad oskused. Teised suhtusid inimese üleolekuga mitmesugustesse avaliku sündsusega seotud kommetesse: neil olid pikad juuksed ja ühesõnaga kõik nihilisti tunnused protesti avaldamiseks oma õigluse ja oma ühiskondliku positsiooni tühisuse vastu. Oli ka neid, kes kõige üle irvitasid ja kõigele ülalt alla vaatasid; lugenud Draperit või Buckle'it, pidasid nad oma teadmisi ja lugemust ülisuureks ning juba vallakirjutaja peale vaatasid nad nii, nagu õpetlane vaatab tühipalja mikroobi peale. Juba vanemad õpetajad, naisemehed, olid aga huvitatud rohkem majandusasjadest ja leivakannikast kui koolidest ja koolitarkustest; nemad oskasid juba olla ülemustele meele järgi ega pidanud nende ees kummardamist kunagi liigseks.

Ülemus ise, inspektor Hrōstsitski, oli tunni aja eest pärale jõudnud, aga koolis teda veel polnud. Ta peatus kohaliku papi Pražorōtši juures, sest sellel oli akadeemiaharidus; ka inspektor ise oli akadeemia läbi teinud; koolmeistri juures ööbis ta ainult siis, kui muud peatuspaika polnud.

Koolmeistrid istusid Trahhim Pjatrovitši kabinetis ja ajasid juttu, sõna siit, teine sealt, enamasti eksameist ja inspektorist. Ühed pidasid teda meheks, kellega veel võib elada, teised aga väitsid vastupidi, et ta on norija, kes ikka teeb kärbses elevandi ja on üldse kole bürokraat. Need arvamised olid välja kasvanud peamiselt sellest, missugused kellegi suhted inspektoriga olid. Üks joon oli kõigil koolmeistritel ühine: nende näovärv oli iseäralikult kahvatu ja mullakarva nagu ainult neil, kes peavad elama keldrikorrusel või vangimajas. Ja mis neid veel üksteise sarnaseks tegi, olid need seminariharjumused, mis on koolmeistrist nii raske välja minema, kui ta on seminari kasvandik.

«Tuleb!»

Üks koolmeister oli aknast inspektorit märganud.

Kõiki läbis kerge võpatus, kohendati maniskeid ja lipse, Labanovitši sirutas selga, et panna paremini istuma oma «satriit», nagu oli jõutud seda tähtsat, ametlikuks esinemiseks määratud riietuseset nimetama hakata. Tõepoolest sobis seda kehakatet rohkem nimetada «satriks» kui visiitkuueks, sest ta oli ömmeldud inimese jaoks, kes oli õlgadest arssin lai ja Labanovitšist poolteise või isegi kahe pea jagu pikem. Pealegi oli visiitkuuel veel mõnesuguseid

155

plekke, mille päritolu võis seletada hooletusest pillatud toidutilkadega. Kuid sellest hoolimatagi sobis niisugune ülemäära madala taljega «satter» momendi tõsidusega rohkem kui mingi külakoolmeistri kulunud pintsakujupp.

Koolmeistrite hulgast käis kahin läbi. Nüüd oli juba mõndagi vaja arvesse võtta: ei tohtinud näidata, et inspektorit kardad, ei tohtinud teretamisest teistele muljet jääda, et tahad ülemuse ees lipitseda, ent natukene meeldida oli siiski tarvis, kuid seejuures ei tohtinud ka oma väarikust kaotada.

Inspektor sammus sisse nagu valitsev keiser: tähtsalt, valjul ilmel, niisuguse moega, nagu hoiaks just tema enda käes ohje, et maailm, kus me elame, äkki kätte ei võtaks ja perutama ei hakkaks. Ta nagu oli äärmiselt murelik, ta oli mõtetega nii kõvasti mingi tähtsa asja kallal ametus, et polnud aega isegi selle otsa vaadata, kellele kätt andis. Jõudmata veel öieti istudagi, hakkas ta ilma pikemata laduma Trahhim Pjatrovitšile puhtametlikke küsimusi: kas kirjutustarbed on olemas, kas koolis on kõik ettevalmistused tehtud, kas kaardid on seinale riputatud. Kohe tekkis pühalik vaikus, sest kellelgi ei jätkunud julgust ülemust tema mõtlemistöös häirida.

«Kas kõik on kohal?» küsis inspektor. «Lähme siis!»

Ülemus tõusis püsti ja suundus ukse poole. Tema kannul astus Grönko, seejärel aga mindi juba läbisegi. Labanovitš oma «satriga» jäi kõige sappa, sest ta ei tahtnud, et ta riietus üleliia silma torkaks. Rongkäik oli äärmiselt pidulik. Inspektori pagunid ja kiiskavad nõöbid löid külalapsed hoopis tummaks, nad vahtisid teda ehmatusest pärani silmadega. Lapsed pandi oma kohtadele istuma ja anti paberilehed kätte. Esimese sõnana pidid nad kirjutama: «Eksamitöö.» Lapsed nägid selle sõna kallal kurja vaeva, sodisid, mõned tihkusid nutta. Siis hakkas ülemus ise etteütlust tegema, sest ta ei usaldanud koolmeistreid.

Ražanova koolmeister Filjuk seisis oma õpilastest eraldi, justkui poleks tal nende õppetaseme ja teadmiste pärast mingit muret. Ent siis, kui õpilased pidid panema koma, võttis ta endal kõrvanibust kinni ja keeras seda, vaadates ise mõtlikul pilgul kuhugi kaugusse. Kui oli vaja panna koolon, hõõrus Filjuk silmi, nagu oleks neisse tolmu läinud. Semikoolon — silma ja ninaotsa sügamine. Kui aga pidi panema hüüumärgi, tõstis Filjuk sõrme ja puudutas sellega silmakulmu. Tal oli terve rida leppemärke ja kor-

duvalt oli ta teinud kontrolletteütlosti, et neid kavalaid signaale selgeks saada.

Etteütlus lõppenud, anti uus töö — ümberjutustus. Ümberjutustusele järgnes kirjalik harjutus. Ja kõik need tööd tehti ülemuse isikliku järelevalve all. Kui koolipoisse oli paar tundi piinatud, lasti nad vaheaega pidama, seniks kui õpilaste töid parandati. Siis algas suuline eksam.

Buulisele eksamile tuli ka papp Pražorõtš. See oli äärmiselt sünge musta habemega mees. Harva vaatas ta kellelegi silma, ialgi ta ei naernud. Ja kui ta koolmeistreid kätt pidi teretas, iseäranis kui need kandsid säärast satrit nagu Labanovitš, oli tal tõsiselt kahju oma kätestki.

Keskel istus inspektor, kes oli ka komisjoni esimees, ta kõrval võttis aset Pražorõtš. Kolmandaks komisjoniliikmeks oli see koolmeister, kelle õpilasi eksamineeriti. Õpilased aga ei tundnud ennast vist küll mitte paremini kui vasikad tapale vedamisel.

Õpilaste vihikud pannakse hunnikusse ja antakse inspektori kätte. See hüüab nimekirja järgi õpilased välja. Värisedes astub poiss laua ette.

«Mis tuleb kirjutada sõna *тебѣ* л-i järel?» küsib inspektor õpilastelt.

«Tuleb kirjutada jätt,» vastab õpilane.

«Mis sina siis e kirjutasid?»

«Oli kange hirm,» vastab õpilane.

«Noh, loe siit,» ulatab inspektor õpilasele raamatu, ise aga, kulm pahaselt kortsus, pöördub koolmeistri poole:

«Miks olete *не смотря* alla kriipsutanud? Mis siin viga on?»

Noor koolmeister vaatab allakriipsutatud kohta, ta näo ilme kõneleb otsustavusest ja julgusest.

«*Несмотря* tuleb kokku kirjutada, härra inspektor.»

«Te ise tunnete halvasti grammatikat,» kõmistab inspektor.

«Vabandage, härra inspektor, aga *несмотря* kirjutatakse kokku,» ei anna koolmeistergi järele. «Groti järgi kirjutatakse *несмотря* ühes sõnas.»

Inspektor võib olla ükskõik kui kõrge härra, aga kui mainitakse Groti, jätab ta vaidlemise. Kuid naljalt ei taha ta alla anda.

«Trahhim Pjatrovitš,» ütleb ta Grönkole, «tooge Grot siia.»

Trahhim Pjatrovitš ütleb:

«Jah, härra inspektor, *несмотря* kirjutatakse kokku,» kuid läheb siiski kapist Groti tooma.

Sel ajal istus Grot oma troonil kaljukindlalt. Ja kui sa ütlesid oma oponentidele, et Grot käsib kirjutada nii, siis ei suutnud su seisukohta enam mingid inimõistusest tulevavad väited kõigutada. Kui juba Grot ütles, siis aamen. Loril lõpp, ei mingit edasiminekut enam.

Järg jõuab Filjuki õpilaste kätte. Inspektor hakkab etteütlosti läbi vaatama.

«Teie õpilased on hästi kirjutanud. Kuid süntaksis on nad märksa tugevamad kui etimoloogias,» tähendab inspektor.

«Etimoloogia alal polnud signalisatsiooni sisse seatud,» sosistab Grönko tasakesi Labanovitšile kõrva.

Filjuk vastab inspektorile, nagu ei teaks ta maast ega ilmast:

«Ma panen üldse grammatikale rõhku.»

«Seda on näha,» kiidab inspektor.

Õpilaste pinnimine on läbi, nad lastakse minema, inspektor aga teeb kord ühele, kord teisele koolmeistrile märkusi, jätab nad siis väga tähtsalt jumalaga ja läheb papp Pražorõtšiga lõunale.

Koolmeistrid jäävad mõneks ajaks veel sinna, lõunastavad ja võtavad napsi, õnnitlevad üksteist õppeaasta lõppemise puhul ja hakkavad oma metsakolkaisse tagasi kobima.

«Võib-olla jääte ööseks siia, kolleeg?» küsib Grönko Labanovitšilt.

«Ei, ma olen juba niikuinii ühe öö rohkem sõidu peale kulutanud, on aeg minna.»

Labanovitš mõtles juba ammu igatsusega Tselšona peale ja oli väga rõõmus, kui eksamid lõppesid. Ta ootas veel terve tunni jaamas, kuni tuli rong. Hilisööl sõitis ta kodu poole.

«Täna on mul siin viimane õhtu,» sõnas Jadvisja iseendale. «Ja ma ei näe teda enam.»

Ta vajus mõttesse, jälgides ise oma mõtete kulgu. Kas siis tõesti ta enam noormeest ei näegi? Ei näe mitte iialgi? Ja milleks oli tal tarvis valetada? Ta teadis ometi juba tookord, et ta sõidab ära homme, esmaspäeval, kuid

noormehele ütles, et ei tea, millal sõit tuleb. Jadvisja pilk peatus koolmeistri elukorteri akendel. Seal oli kõik pime ja kole, sest tuba oli tühi. Maja elab ainult siis, kui tema seal on peremees, sest peremees on oma maja hing. Kui kurvast ja lohutatult vaatavad vastu tühja, väljasurnud elutoa klaassilmad! Ning asjata püüab noor hõbedane kuu neid kustunud silmi elama panna: nad küll läigivad, aga elutult.

Jadvisjal on koguni hirm. Ei ühelgi juhul läheks ta praegu nende akende alla nagu ükskord, kui nendes veel oli elu ja kui nad nii lahkelt vaatasid nende õuele, ise täis helerohelist valgust. Oo, nii lusti täis oli ta tookord, hääletult nagu ööliblikas hiilis ta sinna akende alla, tõusis veel hääletumalt vaheajale ja vaatas tükk aega aknast sisse. Õnnelik naeratus mängles ta huultel, sest noormehel polnud ju temast õrna aimugi, istus teine otse ta vastas raamatu taga, pea kummargil, ja silus vaid aeg-ajalt käega oma tumedaid, alles hiljuti tärganud vurre. Naljakas on ta, kui tõstab oma nii head mõtlikud silmad ja vaatab akna poole. Need silmad otsivad arvatavasti teda, Jadvisjat. Tema aga on siinsamas, kuid noormees ei näe teda. Nii hea meel on, kas või naera. Kuid see seal ei tea midagi...

«Ei! Pooli asjugi ta ei tea, ja teadmata tal jääbki!»

Ja milleks ta noormehele valetas? No ütle nüüd, milleks? Aga kui homme ei sõidakski? Tema oma teha. Isa teda ju ei sunni. Isa on nüüd tema vastu nii hea! «Võid lullu lüüa, Jadvisjake,» ütleb ta, «mis sul seal ikka põlemas on!» Isa on hea, aga millegipärast Jadvisja kardab teda. Tal on hirm, kui isa tuleb koju, silmad endal vaatavad kuhugi kaugale-kaugale, justkui tahaksid pealuu seest välja tungida, ja need hirmsad karedad vurrud on alla vajunud nagu äikesepilved.

Milleks ta noormehele valetas? Jadvisja tahaks teda näha. Oh kui tal oleksid tiivad! Otsekohe tõuseks ta lendu ja ruttaks noormehe juurde, ainult et teda veel kord näha, niisamuti nagu Jadvisja oli vaadanud teda siin, kui viimasel sellest aimugi ei olnud...

Ei, täna on tal siin viimane õhtu!

Jadvisja tumedad triipu kulmud, kitsad ja pikad, tõmbuvad veidike koomale, ta nagu läheb pilve, ilme muutub valjuks. Jah, täna on viimane õhtu siin!

Jälle vaatab ta akende poole. Kui õige läheks sinna? Istuks laua äärde, nii nagu kunagi istus Labanovitš, silu-

des käega oma hiljuti tärganud tumedaid vurre? Seal hakkaks jube, sest tuba on tühi. Seal pesitab nüüd midagi võõrast, midagi ebasõbralikku ja vaenulikku. Ja kui ta praegu sinna läheks, siis vististi puutuks sellega kokku. Ütleme, ehk kuuleks mingit häält, võib-olla ka naeru, õonest ja õudset naeru. Ta on kindel, et ta seda jubedat salapärast naeru kuuleks ja see hävitaks tema südames peituvat rõõmu ja õnne. Uuesti vaatab ta akende poole.

Kui õudselts huikavad kabeli ümber öökullid! Mille üle nad naeravad oma õõnsat naeru? Mille üle? Võib-olla tema üle? Ah, need pimedad aknad! Mis vägi neil on? Miks ta ühtainu nende poole vahib? Tal hakkab selle pärast isegi nagu piinlik. «Ja lähengi sinna! Võtan aga kätte ja lähen! ... Kas ma tõesti julgen minna?»

Hiljukesi tõuseb ta püsti, vaatab ümber, läheb. Köögiuks ei ole haagis. Ta teeb ukse lahti. Ta on köögis.

«Nännike, oled sa siin?» küsib Jadvisja tasakesi.

Nänn pöörab ennast ahju peal.

«Olen küll, preilna!»

«Nännike, miks sa ust kinni pole pannud?»

«Näh, preilna, viskasin pikali ja jäigi panemata. Ma ei maga ju.»

«Nännike, ma hakkam homme ära sõitma.»

«Hakkate ära sõitma, preilna?» küsib nänn, ajab end püstakile ja istub ahju äärel. «Ja ei jäägi ootama, kuni noorherra tagasi jõuab?» küsib ta.

«Ega siis sinu noorherra minuga kaasa tule.»

«Noh, kuidas siis, preilna: ta ju kurvastab, kui te ära sõidate, ilma et temaga jumalaga jätaksite.»

«Miks ta siis kurvastab?» küsib Jadvisja.

Tal on heameel nänni suust kuulda, et Labanovitš kurvastab.

«Miks siis ei peaks kurvastama, preilna? Ma ometi nägin, missuguste silmadega ta teid vaatab.»

«Missugustega siis? Ütle, nännike!»

«Heade silmadega, preilna, heade silmadega, niisuguse pilguga, mis südamest tuleb, et teisele südamele midagi ütelda.»

«Ja mida see pilk tahab teisele südamele ütelda?»

«Mul juba ära ununud, preilna. Mis minust — vana juba. Ununud kõik,» kavaldab nänn.

«Kes sulle rohkem meele järgi on, nännike, mina või noorherra?»

«Teie olete meele järgi ja noorherra on meele järgi ... Tead, preilna, te peaksite noorherrale saama, jumala tõsi!» pahvatas nänn õhinal, hoopis teistsuguse tooniga; ühe hetkega oli temas ärganud kosjasobitaja.

«Nännike, ma olen ju alles kuusteist aastat vana, ma ei tohi veel mehele minnagi.»

«Oo, preilna, kuusteist aastat! Ega siis mehele minema pea tänapäev.»

«Sinu noorherra ju mind ei taha.»

«Vaeh, preilna, mis jutt see olgu! Mispärast siis tal kellegi teise jaoks silmi pole? Mispärast siis ta kunagi maamootja preilnat vaatamas ei käi? Kõik käivad, aga tema ei käi. Siis peab tal ikka teie juures rohkem meeldima.»

«Sinu noorherra on lihtsalt unimüts, ja muud ei midagi.»

«Ei, pole ta ühtigi unimüts: ta on teisse armunud, preilna.»

«On ta seda sulle ütelnud või?»

«Mistarvis ta peaks mulle ütlema? Ta ju ütles seda teile.»

«Ei, nännike, pole ta seda mulle kunagi ütelnud.»

«On ütelnud, preilna, on ütelnud! Ja ütleb veelgi.»

«Ei tea sa kõige vähematki, nännike!»

«Küll ikka tean, preilna, küll ikka tean! ... Aga kuhu siis preilna sõitma hakkab?»

«Kaugele, nännike, ühte mõisasse, lähen ametisse.»

«Kas noorherra teab?»

«Ei tea ta midagi ega saagi teada.»

«Kas te talle kirja saadate, preilna?»

«Mingit kirja ma talle ei saada.»

Jadvisja läks Labanovitši toa uksele, avas selle ja astus sisse. Vaikus. Pimedus ja tühjus.

Jadvisja kuulatas.

Beina ja sellest lahtilöönud tapeti vahel krabiseb kübemeke lupja. Kuidas selle varisemine küll nii kaua vältab? Talle tundub, et see krabin pole juhuslik. Kuid ta ei karda. Tal on lihtsalt millestki kahju. Teda haarab seletamatu nukrus. Ta silmad on jõudnud pimedusega harjuda. Sellest hakkavad paistma laua ähmased piirjooned. Toolgi on seal. Ikka samal kohal, kus koolmeister harilikult istus.

Taas jääb Jadvisja ergalt kuulutama. Ei, talle muidugi viirastus midagi. Ta nihutab tasakesi tooli eemale ja istub. Istub nõnda, nagu Labanovitški on siin istunud, ja tõmbab

endal käega üle huulte. See, kes nüüd siin istub, ongi Labanovitš ise, aga Jadvisjat siin ei ole. Jadvisja on väljas akna taga ja vaatab teda. Äkki neiu võpatab ja vaatab ehmunult nurga poole: miski liigutas end seal vaikselt, hääletult. Ei, seal riiulis seisavad ainult tema raamatud. Jadvisja tõuseb püsti, pistab ühe raamatu vahele tüki paberit, libistab pilgu üle hämutavate seinte — need on vaenulikud ja tummad. Neis puudub elu, sest hing on sellest majast lahkunud. Ta kardab, tal on jube — kuid ühtlasi tunneb meeldivat nukrust.

Mida küll nänn sellest arvab? Olgu, ükspuha: täna on tal siin viimane öhtu.

Veel kord vaatab Jadvisja ringi. Teda haarab ebamäärane hirm. Tahaks nagu nutta. Hiljakesi tuleb ta kööki tagasi.

«Noh, nännike, head ööd!»

«Head ööd, preilna!» vastab nänn ahju pealt.

Nänn ei maga. Ta vaid heietab oma vanainimesemõtteid, kuivi nagu vanaduski, lihtsaid nagu terve ta elu, üksluiseid nagu ta saatus. Ta tõuseb, paneb ukse haaki, vaatab lihtsalt harjumuse tõttu aknast välja, haigutab ja ronib jälle ahju peale. Millegipärast ta ohkab, heites pikali oma kitsasse pimedasse kurusse, mis elu poolt tema tarvis varutud. Kuid nännile meeldib ses oma kurukeses olla. Siin on vaikne, siin on pime, ainult prussakad krabistavad pragudes, kuid nänn ei kuule seda, ehkki teab neid siin elutsevat ja elavat selle tõttu, et temagi elab. Aga olgu. Las elavad.

Jälle on Jadvisja õues. Ta läheb metspirnipuu juurde. Silmitseb seda, ise midagi kaalutledes. Ta vaatab ümber, haarab puust kinni. Kuid pirnipuu on visa ennast kaitsma ja torkab Jadvisja kätt.

«Nagu minagi, niisamuti okkaid täis,» käib Jadvisjal läbi pea, «sest ma olen ju — metsast!»

Ta tõstab uuesti käe, võtab ettevaatlikult ladvast kinni ja murrab selle maha. Mispärast küll oli tal tarvis seda teha? Ta lihtsalt tahab sellega ütelda, et ta on kuri ja paha inimene. Labanovitš peab seda teadma.

Ta läheb oma õue. Vaatab veel kord nende pimedate akende poole. Isegi kuuhelk on neist kadunud, sest nad on surnud, elu neisse kunagi enam tagasi ei tule. Ei tule, sest selle maja hing on lahkunud. Jadvisja vaatab nende peale ega usu, et ta seal käis. See oli lihtsalt unenäos... Pigem ärgu Labanovitš siia enam tagasi tulgugi, et neid aknaid

elama panna. Kuid elu ilmub neisse. Elu ilmub neisse taaski! Kuid see elu jääb tal nägemata, sest täna on tal siin viimane öhtu: nii on ta enda tahtmine. Miks? Ta lihtsalt kammitsseb oma õnne ja ütleb: «Küllalt!» Kes aga saaks nüüd seda õnne tema südamest ära võtta? Ei keegi. See jääb talle kogu eluajaks, jääb see teinegi, kes seal istus ja silus käega oma tumedaid, alles tärganud vurrudeid.

Kuid ta süda ütleb: «Ma tahan veelgi rohkem maitsta seda õnne! Ma tahan tühjendada kogu selle peekri põhjandi!» «Ei, jäägu ta parem lõpuni tühjendamata, sest põhjas võib olla mürk. Nii on parem!» manitseb Jadvisja oma südant, kuid süda ei taha temaga sugugi leppida. Jadvisja tahaks mõelda millestki muust: oma sõidust, kõigest uuest, mis teda sel sõidul ootab. Kuid mõtlikud head silmad vaatavad tema peale ja otsekui paluvad, et ta mõtleks ainult neist, ei millestki muust. Ja taas ütleb talle süda: «Miks sa valetasid talle?...»

Tuulikute kohal seisab poolviiliti noor kuu. Ei paku talle enam huvi see neiu ega need aknad, milles ta püüdis elusädet läita. Tal pole veel täit jõudu. Teda kisub enda poole hämune ja kutsuv silmapiir. Ta läheb selle taha puhkama, et koguda homseks ööks värsket jõudu. Ja siis paneb ta elama needki aknad.

Vaikselt tõmbab kesköö nähtamatu käsi piiri öö ja päeva vahele ning Jadvisjal on see öhtu läinud igavikku.

Vaikne öö laotus üle Polesje.

Vagunirattad lõkatasid ühetoonilist laulu. Vedur lennutas välja lõpmatul hulgal kuldseid sädemeid, tähistades oma teed hõõguva vöödiga. Tasakesi kõmisesid ja vappusid kahel pool raudteed sood, kui rong neist läbi kihutas. Vaidukalt, kõlavalt laksutasid ööbikud: vagunirataste mürin ja parin ei suutnud nende laulu matta. Paiguti oli kerkunud kahkjat udu, mis liikumatult seisis noore lõikheina kohal, kõrgemal laiade kaharate pajupuhmaste hämutavatest kontuuridest. Ja kui rong jaamades või peatustes seisis ning rataste mürin oli vaikinud, kostis soodest lainetena konnade haruldaselt mahedat krooksuist. Sood olid täis mingit seletamatult nukrat ja ühtlasi meeldivat suminat, justkui oleksid nad sellele vaikselt

ööle ja ärkvelolevaile inimesile kurtnud oma igiammuseid kurtmisi ja oma nukrust...

Ja jälle müriseb rong ja jälle hõiskavad ööbikud.

Ongi jaam. Sõit on lõppenud. Edasi kaugustesse kihutab rong.

Labanovitš väljub vagunist, seisatab korraks mõtlikult ja hakkab astuma mööda raudteetammi, jaamast läbi minemata. Pea on veel täis vagunirataste löginat, kuid eksameil saadud uued muljed taanduvad ja kahvatavad. Hakkab koitma, ühtlasi Polesje ärkab. Kaugel metsas kudrutab tedrekukk, nagu võrstad seal keegi usklik palveid lugeda. Veel kõlavamalt, veel suurema vaimustusega laulavad ööbikud kiitust hommikule. Soodest kerkib otsekui tänuks taeva poole udu nagu lõhnate vaiku auru ja õrnasse uduloori mähitud metsad peavad nagu jumalateenistust. Idatähe valgus, vaikselt mängleb ja veikleb see valgus, kuldpurpur — päeva õnnelik naeratus —, et pihustada teemantideks värsketel noortel lehtedel ning imepuhastes kastetilkades ja panna nad sädelema kõige kallimate vääriskividena.

Kuskil eespool täriseb dresiin, otsekui naeraks ja kõneleks ta rõõbastega, ja see rõõmus naer kajab vastu mõlemal pool raudteed seisvalt metsamüürilt. Need on tööliised, Polesje poisid, kes seal sõidavad. Nad on lõbusas tujus, viskavad isekeskis nalja ning vajutavad aga kõvasti jämedatele kangidele, andes dresiinile hoogu juurde. Kuskil teist kätt ajab kõlavalt ja meloodiliselt oma trillereid karjapasun, sood haaravad pasuna hääle, kannavad selle mööda metsaservi kaugemale ja kaotavad teadmata kuhu. Metsaladvus puhkeb päikese kuldne tulekahju.

Koolmeister jõuab ülesõidukohani, pöördub paremale metsa ja on varsti sellel teel, mis tema külast jaama läheb. Mõnda aega astub ta edasi männinoorendiku vahel ning jõuab siis sõõrikule lagendikule, kus ta ükskord kohtus preili Ludmillaga. Siit on küla juba ligidal. Kuid hommik on võrratu, metsas on nii mõnus olla, et ta istub kannule ja kuulab, kuidas rästad laulavad ja kägu kuskil metsaveerel kukub. Ta mõtleb, mis nüüd peale hakata, sest on nii palju vaba aega, ja kui kauaks ta veel kooli juurde jääb. Ilmselt veel üsna kauaks, igatahes ei mõtle ta rutata, kui ka preili Jadvisja veel siin on. Mida ligemale ta Jadvisjale jõuab, seda enam ärkavad uuesti ta tunded, seda selgemini kerkib see võrratu tütarlaps ta vaimusilma ette. Ta tõuseb ja astub edasi.

Tee viib metsa vahelt soosillale. Pärast soosilda hakkavad paistma Sjaltso, vana Abrami kõrts, kabel ja kõrged metsapirnipuud teispool küla. Tiivad liikumatult harali, seisab kaks tuulikut ja on endiselt hämmastunud moega. Labanovitš ületab soosilla, möödub kõrtsist ja ütelda viie minuti pärast avab ukse ning astub kööki.

Ahju ees seisab kooliteenija ja sätib hargiga potte.

«Tere hommikust, nännikel!»

«Tere hommikust, noorherra!» vastab nänn lahkesti. «Ega siis noorherra ometi jala tulnud?»

«Muidugi, nännike, ikka oma kahelise kaarikuga.»

«On teil aga tahtmist jala käia, noorherra. Oleksite parem kaubarongi oodanud ja peatuseni sõitnud.»

Nänn on millegipärast rahutu ja isegi nagu nukker.

«Kuidas siis teil seal ka lood-järjed jäid, noorherra?» küsib ta.

«Hästi, nännike. Poisid tegid eksamid eeskujulikult ära. Võib ütelda, paremini kui ükski teine kool.»

Nänni tuju paraneb. Nähtavasti meeldib see uudis temalegi ja ta on selle üle südamest rõõmus. Kuid taas muutub ta nukraks ja ohkab tasakesi.

«Mis viga, nännike, miks sul nina norus on?»

«Ei, pole midagi, noorherra,» sõnab ta.

Labanovitš läheb oma tuppa ja võtab üleriided ära. Ka nänn tuleb tema järel sinna.

«Ehk keedan teile teed või?» küsib ta.

«Keeda pealegi,» on koolmeister päri.

«Meie preilna sõitis ära, noorherra,» ütleb nänn juba päris kurvalt.

Labanovitš tunneb südames ängistust. Pikalt vaatab ta nänni otsa. Tal on hinges väga ja väga raske.

«Sõitis ära jah, noorherra, sõitis ära! Eile mis ta ära sõitis. Lippas korraks veel siitki läbi. Ütles, et anna terve oma noorherrale, nännike. Sõitis ära, noorherra,» rääkis nänn löödult.

«Nojah, mis siis ikka,» kohmas Labanovitš, püüdes säilitada rahu. «Ehk on tal seal parem.»

«Ma siis lähen panen samovari üles.»

Nänn läheb. Koolmeister jääb üksinda, istub laua äärde, vajutab pea kahe käe vahele ja langeb väga sügavalt mõtlesse.

Sõitis ära!...

Mitu minutit juurdleb ta nende sõnade üle. Tavalised

lihtsad sõnad. Aga kui palju muret ja kurbust on neil tema südamele!

Sõitis ära! ... Isegi jumalaga ei jätnud. Kui palju aga oleks ta neil viimaseil päevil tahtnud Jadvisjale rääkida! Miks pidi see nõnda minema?

Ta tõuseb ja läheb oma teise tuppa, vaatab aknast jahihärra maja ning iluaeda, metsviinapuu väätidega põimitud rõdu. Sel rõdul nägi ta Jadvisjat viimast korda. Ent nüüd pole teda seal ega ses majaski mitte. Seal on nüüd tühjus, kõikjal on tühjus.

Külavahe elab oma tavalist elu. Kaks pühapäevariides talunaist on kesk tänavat kokku saanud ja ajavad millestki juttu. Külavanema maja juures muldrikul istuvad mehed, piibud hambus, tänaval kargutavad sead sinna-tänna, tehes hirmu lustakaile varblaseparvedele. Kõik see on nii tühine, temast nii kaugel, talle nii võõras.

Ta tunneb ängistavat üksildust. Miski pitsitab tal kõri. Raske, ärarääkimata raske.

Ta läheb laua äärde, võtab paberit ja tinti, istub, kummardub paberilehe kohale ja mõtleb. Tuleb talle kirjutada, tuleb kogu see kurbus südamele ära valada. Ta mõtleb, kuidas Jadvisja poole pöörduda, kuidas teda nime-tada, kuid ei leia sobivat sõna ja kirjutab:

«Teid pole enam siin. Te sõitsite ära ja viisite endaga kaasa kõik, mis on mind sidunud siinse paigaga, selle Polesje laanekuruga. Nüüd on see paik minu jaoks lakanud olemast, sest Te olete kõik selle ära viinud, mis teda ihusaks ja omasuguselt ligitõmbavaks tegi. Ma olen siin üksinda, kõik on mulle siin ebameeldivaks muutunud, justkui oleks see kõik surnud ja kadunud, mis mind ennemalt meelitas ja köitis. Ja alles nüüd ma tunnen, kui suur on mu kaotus. Nii väga tahaksin Teid näha, kuulda Teie häält, Teie naeru, sügavalt vaadata Teie südamesse, et teada saada, mis mure seda rõhub. Praegu aga, kus ma Teile kirjutan, tahan Teid ainult tänada selle eest, et Te kaunistasite siin mu elu, et Te olite selleks heledaks ja puhtaks täheks, mis heitis mulle oma valgust siinse elu pimedusse, mis valmistas mulle rõõmu ja hoidis eemale igasugu sopast, ja kui minus elav säde alles jäi, siis üksnes tänu Teile ...»

Koolmeister luges läbi, mida oli kirjutanud, ja mõtles: «Kõik kukub teisiti välja kui tahaks.» Ta vajus mõttesse.

«Ja kuskohda ma selle saadan?» küsis ta iseendalt ega osanud vastata.

Nänn tõi samovari.

«Tee on valmis, noorherra: jooge ja tõmmake hinge, sest reisilt ju tulnud.»

«Hüva, nännike, kohe hakkan jooma.»

Ta läks õue.

Nänn saatis teda pilguga ja noogutas pead. «Igatseb preilnat taga,» lausus ta endamisi.

Vaadates noort pirnipuud märkas Labanovitš, et selle latv oli katki murtud ja rippus abitult allapoole.

«See on tema murtud,» arvas koolmeister iseendas. «Miks küll ta seda tegi? Kas ta tõesti tahab, et ma teda südamestki välja heidaksin?»

Veel suurem ängistus haaras teda. Oleks tahtnud murtud latva ära lõigata.

«Äh, ükspuha!» ütles ta ja läks ära.

Sel päeval ta magama ei heitnudki. Ta hakkas raamatuid sorteerima, pabereid kokku panema, neid korda seadma. Ühe raamatu vahelt leidis ta pisikese paberilehe Jadvisja käekirjaga. Neu kirjutas:

«Head tervist. Ma tegin meelega nii, et Te mind siit eest ei leiaks, ehkki oleksin tahtnud veel kas või üks kord, viimane kord Teiega kokku saada. Kuid ma mõtlesin: sõitma pean ma niikuinii, aga siis, kui Teie siin oleksite, oleks mul sõita veelgi raskem ... Preili Ludmilla ootab Teid — minge teda vaatama.»

Ja rohkem polnud ta midagi kirjutanud.

Kaua silmitses Labanovitš kirjalehte. Isegi seda polnud kirjutatud, kuhu ta sõidab, ja allkirja polnud all ...

Miks küll pidi see kõik nõnda lõppema? Miks? ... Ja kas see tõesti lõpp?

Veel kaua istus ta ja mõtiskles. Silmad valgusid pisaraid täis.

Ta murdis selle lehe koos oma kirjaga kokku ja pistis tasku.

Ohtu eel tuli külavanem kooli vastu võtma. Labanovitš seletas talle, kus missugused dokumendid asuvad ja mida ta üle annab. Külavanem ei taibanud tuhkagi, aga tegi näo, nagu oleks see värk talle puha teada.

Järgmisel päeval kirjutas Labanovitš ümberpaigutamispalve ja hakkas ennašt ärasõiduks valmis seadma. Nänn

käis ühtain tema toas ja korjas tema järelt asju kokku nagu lihane ema.

«Lendavad minema mu värvukesed,» ütles nänn murelikult, «ei te enam siia tagasi tule, noorherra!» Ja sügavas kurvastuses toetas ta põse käe najale.

Õhtul koolmeistrit ära saates hakkas nännike nutma.

Istudes oma kahe väikese kohvriga vankrile, sõnas koolmeister iseendale:

«Üks peatükk on läbi loetud ja raamat pannakse kinni! ... Einoh, mis seal ikka, las käia edasi!»

Minsk, 1921—1922

Teine raamat

POLESJE SÜDAMAAL

Esimene osa

KODUNURGAS

Olge tervitatud, laiad lagendikud, olge tervitatud, ääretud lagendikud!

Mulle meeldivad lagendikud, mulle meeldivad seal otsatud roosakassinised kaugused, nii eluküllased ja maalilised, nii vahelduvad maa ja taeva varjundite poolest, kus on nii palju avarust su pilgule, kus tummad, õrna sinaloori mähitud kaugused mölgutavad mingit neile igi-omast mõtet ja kisuvad sind nii tungivalt oma tarkusekatte taha vaatama, et tundma õppida tema saladusi. Mulle meeldivad need kaugused, kus hellitavalt lahke päike jagab oma naeratust ja nii mahedalt silitab kiirtevihuga maa palet, kus kerged tuuleiilid kiigutavad okstel haljaid lehti, soevad ja sasivad haraliste pedajate juuksealke ja hällitavad põldudel hõbehalli rukist, iga hetk vaheldades tema elavaid, liikuvaid varje ning valgust, otsakui kihutades maa seest välja lõputuid, peatumatuid suitsukarva linahalle voogusid.

Mulle meeldivad lagendikud, kus hajali seisavad külad oma asjalikult sisseseatud taluõuedega, madalate taredega, pihlakate, lõhmuste, künnapuude ja vahtratega, oma põllulappidega, kus elatakse maaelu, tuntakse selle muresid ja lootusi, selle rõõmu ja kurbust ja kus sõnatud talupojamõtted sulavad ühte laiade lagendike mõtetega.

Mulle meeldivad kaugused, kui nende üle laotab oma tiiva äikesepilv, kobrutades üles tohutu suuri kuldkimaraid rünki, heites ähvardavaid varje sinna, kus taevas ja maa ühinevad, tuues kuuldavale piksekärgatusi ja pannes vappuma lagendike visa vaikuse. On saabumas maru, on tulemas äike...

Arm ja raev, vaikus ja maru! Tervitan teid, kui tulete õigel ajal, kui täidate elu ürgset tahet!

Olge tervitatud, laiad lagendikud, olge tervitatud, ääretud lagendikud!

1

Sjaltsoost edasi käändus tee järsult soosillale, kust truup viib üle Tseljašov Dubi, ja tõusis siis kohe keset metsa asuvale seljandikule.

Kaldus õhtusse. Soodest tõusis sooja niiskust. Valge udumine oli laotunud üle pajustike. Metsaveerses lepikus hakkas laulma ööbik. Ja vaikides, oksad liikumatud, kuulatas mets seda hümnit kevadele ning noorele elule.

Viimast korda sai Labanovitš vaadata Tselšõna küla. Libisesid mööda kõrged pirnipuud, kroonid valgetes õites, kabel süngel kalmistul, Tselšõna hoonete monotoonset hallid õlgkatused, koolimaja ning selle juures ilmatu suur rist, jahihärra elamu ja küla taga tuulik, tiivad õhtuvaikusel liikumatult harali. Veelgi suuremat imetust nagu paistaks tema siluetist, mis Labanovitšile nii hästi tuntud.

Tühi ja kõle on seal...

Ja noor koolmeister tundis südames nagu teravat valu, kusjuures Jadvisja veel selgemini ta silme ette kerkis.

Kui Jadvisja oli alles, oli seal ka elu ja oli rõõmu, noor elu oli siis nagu täiuslik. Nüüd aga pole teda seal enam — ja kõik on närbunud, otsekui surnud...

Ja mispärast see nõnda läks? Mispärast?

Aga mine tea, ehk on sedamoodi paremgi...

Ent siiski oli okas tema südamesse jäänud.

Tee läks metsa alla. Tselšõna koos koolimaja ning jahihärra elamuga oli juba metsa varjus ja jäi maha.

Kas tõesti päriseks?

Midagi kurba ja kaeblikku tundus selles sõnatus küsimuses, otsekui matusekella heli...

Labanovitš nihutas ennast vankril ja võttis taskust paberossi.

«Paneme suitsu, Raman, et kodused ei kurvastaks.»

Oleks tahtnud midagi rääkida, mõtted sellest valusnuk-rast meeleolust eemale kiskuda, tõmmata piir senielatu ja selle tunde vahele.

Vana Raman, laia turjaga mees, pöördus varmalt kool-

meistri poole, kusjuures ta nägu lõi lahkest naeratusest särama. Kohmakalt võtsid ta pahklikud sõrmed paberossi.

«Mis siin ikka kurvastada?» ütles ta. «Kodustel peaks hea meel olema, kui teid näevad... Sõidate suveks otsaks meilt ära või, koolihärra?»

«Jah, suveks otsaks, aga võib-olla et hoopiski.»

«Tahate hoopiski ära pageda või?... Hee, koolihärra, tuleb ikka veel meie pool elada. Lapsed on teie poolt ja meilegi teiega ära harjunud. Te pole ju siin jõudnud ümbergi vaadata... Või polnud meie kant teile meelt-mööda?»

«Teate, niimoodi just peakski olema: natuke paigal oldud, ja jälle edasi. Vähemalt ei tüüta inimesi ära. Aga siinne kant meeldib mulle väga ja inimesed on siin head. Beda parem nendest sõbralikult lahkuda: kõige meelepärasem külaline on see, kes oskab õigel ajal ära minna.»

«Hee, pole ühtigi, mõni muu põhjus peab teil olema, kui tahate meilt ära minna.»

«No mul on lihtsalt mustlasveri: ei kärsi kauaks ühte kohta jääda.»

«Nojah, muidugi: igaüks otsib, kus parem,» vastas Raman pisut etteheitval toonil. «Eks ole, mis võikski teid meie pool huvitada? Kuid meie ei lase teid ära: paneme sihukese otsuse kirja ja ei lase... Nõ-õ!» sundis ta hobust.

Setukas puristas varmalt ja rattad hakkasid kärmemini vastu puujuurikaid kolksutama.

Ilm pimenes. Tee läks noore vaiguse männiku vahelt läbi. Männik lõppes, nad jõudsid kenale kurendikule. Selle servi palistas hõre männimets. Teist kätt, paremalt, läks läbi raudtee. Kurendiku järel tuli taas mets. Mets oli hääletu, pimedusse mattunud ja seisis liikumatult. Lõid vilkuma esimesed tähed.

«Kui Jašuki mäest mööda saame, jääb pool teed,» rääkis vana Raman.

«Kaugel see Jašuki mägi on?»

«Versta kolm tuleb ära.»

«Ütelge, miks seda mäge Jašuki mäeks hüütakse?»

«Eks teda hüüta meil niimoodi jo ammust ajast. Iga-augu lugusid liigub rahva hulgas, aga kindlalt ei tea keegi hästi. Räägitakse, et Jašuki-härra olla siia maetud.»

«Miks teda siis siia maeti, sügavasse metsa?» ei jätnud Labanovitš pärimist.

«Niisama, eks ta pidi siin surema.»

«Ja mis surma ta süri?»

Labanovitš oli selle mäe nimetust ammu kuulnud, juba siis, kui ta Tselšõnasse tuli. Kuid ta polnud sattunud kuulma selle kohta käivat lugu või muistendit, ehkki oli siinsetelt inimestelt mitmeid kordi pärinud. Nüüd aga tõusis tal jälle tungiv soov ning ühtlasi lootus sellest mäest kuulda.

«Hee, koolihärra, ei tasu vastu ööd tema nimegi suhu võtta: see härra olnud päris pöörane, noh, niimoodi inimesed teavad rääkida. Ja surmgi oli tal õudne. Nojah, räägitakse niisugust juttu. Omal ajal olnud siin mõis ja see mets ning need sood kuulunud mõisale. Ja mõisas elanud mõisahärrad. Ja mõis käis ühe mõisahärra käest teise kätte. Mõisahärrasid oli igasuguseid — oli häid ja oli halbu. Viimane nende suguvõsast oligi Jašuki-härra, kuid see oli juba säherdune lojus ja hõrjetu loom, et pole ilma peal säärast nähtud. Ta mõnitas inimesi, peksis neid piitsaga surnuks ja tegi säherdusi tegusid, et viimaks ei tahtnud maagi teda enam kanda. Inimesed kannatasid, sest arvasid, et kui kannatad, siis läheb sellest paremaks, aga kartsid muidugi ka mõisahärrat. Kuid mõnikord lõpeb isegi metsapuul kannatus ja ta laseb oksa maha kukkuda, et inimesele hoopi anda. Ilmas on igal asjal piir. Ja nõndamoodi oli siingi. See mõisnik muud ei teinudki kui piinas inimesi või pidas pilgareid, ajades külatüdrukuid või noori naisi kokku, või oli pikki aegu jahil. Ükskord jahil ta ära kaduski. Jaht sai läbi, hakati lõpusarve puhuma, mõisnikud tulid tagasi, aga Jašuki-härra kadunud nagu tina tuhka. Hakati otsima, aeti veel rohkem rahvast kokku. Siis aga tõusis hirmus maru, nii et mets murdus ja oigas. Ja inimesed hakkasid arvama, et küllap on mõisahärra ennast üles poonud, sest miks muidu sihuke maru. Ja alles kolmandal päeval leiti ta üles. Jašuki-härra rippus kahe tüüaka haavapuu vahel. Ilmatu jäme niinekõis oli puude ümbert läbi tõmmatud ja selle kõie küljes kõigutas tuul Jašuki-härra sinisekstõmbunud surnukeha. Ta maeti sinnasamasse maha ja tema peale kuhjati kurgaan. Kui olete tähele pannud, sihuke pikergune seljandik läheb läbi soo. Sellel seljandikul ongi väheldane kurgaan. Ja rahvas hakkas siis seda mäge Jašuki mäeks hüüdma. Pikkade aegadega on ilmas kõiksugu juhtumisi olnud. Ja ons sel tõepõhi all või pole, ei mina tea.»

«Kas ta poodi üles või tõmbas ta ennast ise oksa?» küsis koolmeister.

«Tont teda teab — sest ilmatu aeg, aga nõnda vanad inimesed räägivad.»

Ümbritsev vaikne öö, pimedusse mattunud Polesje põlslaas ja vana Ramani pikaldane jutuheitus viisid iseenest mõtted rahvamuistenditele ja luulelugudele, milles hõngus siinsete metsade vaimu ja Polesje maameeste usu lihtsameelsust.

Labanovitš jäi Ramani jutustusega rahule. Ta vaikis veidike ja küsis siis jälle:

«Nojah, aga ütelge, kas siin selle haua ümber pole mingeid sihuke sihuke tondi moodi asju nähtud?»

Raman ei rutanud vastusega. Nähtavasti ei tahtnud ta enne Jašuki mäe juurde jõudmist, pealegi ööaegu, tonte meelde tuletada, ja et otsesest vastusest kõrvale põigelda, ütles ta:

«Kes see jõuab kõike ära kuulata, mis inimesed räägivad.»

Ja vähe aja pärast jätkas:

«Kes kardab, sellega juhtub ka tondilugusid... Aga teate, koolihärra, mis asja ma teile räägin. Meil on rongipeatuse lähedal raudteel väike truup. Ja selle truubi juures on juba teab mitmed inimesed sõidu all surm saanud ja isegi üks koer jäi rongi alla. Ja tihtilugu, kes aga öösel seal läbi läheb, see näeb midagi... Mida küll see peaks tähendama?»

«Mida seal siis on nähtud?»

«Igasugu jama on seal olnud. Mõnikord miski partsib seal, justkui kõnniks kaudu sood, ja laksutab hambaid või hakkab soiguma. Minul juhtus seal kah üks lugu. Läksin raudteepeatusse oma sugulast kaema. Te peaksite teda teadma: Zanka Jazep, on seal rööpaseadja ametis. Aeg oli hiline — kolmanda numbri sõit juba läinud. Nõnda kui ma üle truubi minema hakkasin, nõnda seal soo peal põõsastes sihuke mühin lahti, noh, vaata et lehed puha lendavad põõsaste otsast! Ning järsku ei kippu-kõppu enam. Öö ometi oli vagane — ei tuuleõhkugi. Minul, teate, hakkas nii kõhe, et...»

«Kas sa näe, mis võib ette tulla,» lausus Labanovitš.

Vana Ramani lapselik usk oli küll pisut naljakas, aga koolmeister tahtis teda kuulata, õppida tundma tema hingeelu ja näha loodusnähtusi tema pilguga.

Raman vaikis, oodates, mida koolmeister arvab.

«Te seletasite ise need tondilood väga hästi ära, Raman, kes kardab, sellel neid ka juhtub. Meis endis pesitseb

hirm, me ise kasvatame teda ja anname üksteisele edasi. Väljaspool inimest aga hirmu ei ole. Igasuguse hirmu aluspõhjaks on meie teadmatus, meie rumalus. Hirm ja rumalus on lahutamatud. Ja niikaua kui me ühe või teise nähtuse põhjusi ei tea ega suuda ise neist üle olla, allutada neid oma inimlikule mõistusele, niikaua me tunneme ka hirmu. Kuid iseenesest pole hirm mingi sõltumatu jõuna enam ega vähem kui meie endi rumalus.»

«Seal ongi Jašuki mägi,» sõnas Raman ja näitas vaskule.

Mäekühm paistis läbi pimeduse väga ähmaselt. Kauge-malt temast edasi oli öise taeva taustal puuokste vahelt näha lai soo. Tee tegi küllalt järsu käänaku ülesõidukoha poole. Just ülesõidu juures seisis terava krooni ja tiheda noore lehemütsiga vaher. Selle all oli täiesti pime. Jõuti vahtrast mööda. Rattad veeresid valjul kolinal üle rööbaste eel olevate laudade. Teisel pool raudteed seisis vahimajake. Selle aknad olid pimedad ja sünged. Millegipärast torkas see Labanovitšile silma, otsekui tahaks ta neid mällu vajutada. Milleks? ... Kas pilvevari seda küsib, miks ta libiseb läbi siit, mitte aga sealt?

Mets muutus veel paksemaks, vaiksemaks ja rõskemaks. Oleks tahtnud süüvida endasse, anduda oma mõtete voolule. Kerkisid esile pildid möödunust, ebamääraselt tekki-sid kujutlused uuest. Öö ja metsade ning soode unine vaikus tõi hinge rahu. Tuju oli pisut nukker. Mingi kahju-tunne hiilis südamesse — võib-olla sellepärast, et midagi oli olnud ja läinud ja tagasi ei tule. Kuid ees ootas veel palju huvitavat ja tundmatut, sest see oli ju olnud ainult üks järk, mille järel avanevad elu uued valdkonnad, uued lained tema igaveses voogamises. Praegune öö ja praegune sõit aga on viimane osake sellest järgust.

Sel ööl ei saanudki ta sõba silmale.

Vagunis oli rahvast palju ja õhk paks. Labanovitš seisis kõik see aeg vahekäigus lahtise akna all. Virgalt lõgisesid rattad. Aeg-ajalt sulas nende lõgin kokku mingiks kummaliseks viisileluks, ja nõnda kui sõnad juurde mõtlesid, hakkasid rattad otsekohe taguma ses taktis. Või vastupidi: mõnikord tekkisid viisist sõnad. Üksvahe oleksid rattad nagu manitsenud:

«Veh-kat! ... Veh-kat! ... Veh-kat! ...»

Ja nii lõpmatult, aina üht ja sama sõna. No küll tüütas. Labanovitš ei tahtnud kuulata, aga see sõna tükis visalt kõrvu: «Vehkat! Vehkat! Vehkat!» Kellele rattad seda laulsid, kas iseendile või temale? Ta vaatas maastikku tee ääres. Kuid see paistis musta liikumatu pimeduskatte alt väga ähmaselt. Ruttasid mööda puud, jäid maha sood, nagu ikka täis mättaid, sabrikuid pajupuhmaid ja helki-vaid veetriipe. Mingit mõistmatut naeru rōkatasid rattad, tormates üle lühikeste truupide ja alustasid taaski laulu. Nüüd tagusid nad:

«Pimm-pamm-pomm! Siin on moon! Kolm krossi hind! Ootab sind!»

Üht ja sama, aina üht ja sama. No lihtsalt nagu pilka-minel! Ainult siis, kui rong lähenes peatusele või jaamale, muutsid nad oma rütmi ja patrasid juba midagi sootuks segast.

Koos teeäärsete kohalike Polesje maastikega jäi aegamiisi maha ka kogu Polesje kant tervikuna, asendudes helgemate ja mõnusamate Valgevene maastikega.

Hakkas valgeks minema.

Otsekui mahedas naeratuses lõi idataevas helendama, lõi helendama ja punetama. Maailm avarus, tuues nähta-vale imepäraseid vaateid. Ja kes suudaks vastu panna neile võludele!

Polesje jäi kuhugi seljataha. Teistsugune maa, teist-sugused vaated. Kohati ilmusid nähtavale laiad jõeorud, kuna jõed ise väänlesid oma kõrgete kallaste vahel ütle-mata ilusate keermikena. Oruveeri palistasid siledad lain-jad künkanõlvad, mida ehtis noor haljendav tõuviljaoras. Värske sametine oras põldudel, mahlakas ja elujõuline rohi tee ääres ning põõsaste lehed hiilgasid paksust kas-vest otsekui kalliskividest. Tumesinise müürina kerkis vahetevahel kõrgeid metsi, mis kaunistasid maa otsatuid avarusi.

Ja loodus oli täis elurõõmu. Seda tuikas iga hetk nende kaunite lagendike kõigis sopikestes. Siit-sealt põldudelt paistis inimesi atrade ja sahkadega. Kõrgel õhus vilksatas lennul linde. Praegugi lendas rongiga kõrvuti vares, otse-kui tahaks temaga kiiruses võistelda. Lendas tükk aega, jäi pikkamisi maha, keeras kuhugi kõrvale ja kadus.

Päev oli alanud.

Labanovitš uudistas üksisilmi neid kaugusi, neid üha uusi ja uusi maastikupilde. Ta ei olnud sugugi unine. Ta

tundis, et mida kaugemale ta jõuab Polesjest, seda vähem on selle lummustel tema üle võimust. See, mis teda seal oli nii tugevasti köitnud, mis oli erutanud ta mõtteid, see kõik hakkas raugema, sadestus nagu rohkem hingepõhja. Tal oli praegu niisugune tunne, nagu oleks ta äsja hakanud toibuma mingist raskest tõvest.

«Liikumine, reisimine on kõige parem rohi igasugu hädade vastu,» lausus Labanovitš endamisi ja muigas habemesse.

Kell üksteist hommikul astus ta oma kahe väheldase kohvriga rongist välja. Alevi voorimehed ründasid teda mitmekesi ja igaüks tiris teda oma vankri poole, kiskudes kohvreid käest. Kuid Labanovitšil polnud lusti sõita: oma mõtet raha muidu tuulde loopida, kui kohvrid võib jätta kojamehe juurde, pealegi kui viimane on hea tuttav, ja ise jala minna? Nii ta tegigi: kodust käiakse vankriga alevis, küll tuuakse kohvrid ära.

Arvata viie minuti pärast tuli vastusõitev reisirong. Labanovitš tahtis juba astuma hakata, kui äkki kuulis, et keegi teda hõikab, kasutades seminari hüüdnime:

«Vanamees! Vanamees!»

Ta vaatas tagasi — eks omakandimees ja kaaskannataja Aless Sadovitš. Tuleb taarutades ja tassib kulunud külgedega kohvrit, üle öla ripub vihmakuub. Tõmmul näol lehvib kõige õnnelikum naeratus.

Labanovitš ruttas talle kärmesti vastu, ütlemata rõõmus ootamatu kohtumise üle. Sõbrad seisatasid, vaatasid teineteisele näkku.

«Ha-ha-ha-ha!» naeris Sadovitš jämeda häälega, nii et terve jaam kajas.

«Ära hirnu, bassipõristaja, saad vastu hambaid.»

Sõbrad kaelustasid teineteist südamlikult. Ligemale aasta polnud kumbki teist näinud, selle ajaga olid nad tunduvalt muutunud, peaasjalikult muutunud selle tõttu, et olid seminarikoorikut maha ajamas.

«Sõitsid suvevaheaega pidama?»

«Suvevaheaega pidama jah. Aga sina?»

«Võtaks tont seda värki! Ka mina, kallid kaim, mõtlesin suveks isa manu kobida... Võib ütelda, et lasksin varvast,» rääkis Sadovitš.

Jälle ründasid voorimehed ja hakkasid neid tirima. Hädavaevaga saadi neist lahti.

«Lähme jala, Aless, vii kohver Marozi juurde — minu omad on kah seal.»

Jätanud kohvrid kojamehe valve alla, asusid noored koolmeistrid tee. Minna oli ülepea seitse-kaheksa versta. Nad astusid edasi labusa jutuga. Minnes jagasid nad oma muljeid ja rääkisid uudiseid, sageli katkestas nende jutu lõbus naer.

Jäi selja taha ülesõidukoht.

«Pea, vanamees, istume väheke!»

«No istume siis.»

Nad keerasid tee pealt kõrvale, otsisid endile imekena paiga — halja kingu keset kollast liiva — ja seisatasid. Nende ees laius ühel pool päris vilets turbasoo. Sellel kasvavad hajali madalukesed põõsanutid ja kidurad lepad vaheldumisi kadakatega. Üle tee seisis liivakühmad. Valge samblaga kaetud mättad ja maadligi laiad männijässid andsid siinsele maastikule kuidagi nukra ilme.

Sadovitš laotas oma vihmakuue maha.

«Heida pikali, kaim!» ütles ta ja seadis end selili maha, toetades jalakannad liiva.

«Oeh, vanamees! On aga mõnus, tead, pikutada oma kodumaa pinnal, lamada ja vahtida, mitu versta saab taevasse.»

«Ühesõnaga, kas või ajutiseltki Maniloviks muutuda,» lisas Labanovitš.

Nad lamasid väheke vaikides.

«Aga mina, va semu, ei maganud kogu see öö mitte silmatäitki.»

«Ehee,» põristas Aless oma jämeda häälega, «kui palju öid pole mina silmatäit maganud! Tont seda värki võtaks!»

«Mis sa siis tegid, lappasid kuradipiiblit või?»

«Kõike sai tehtud, kaim: küll kuradipiiblit lapatud, küll joonud, küll igasugu lollusi kokku keeratud. Sellest kõigest pääsemiseks ma varvast viskasingi. Vastikuks läks, aksele ajas.»

Sadovitši toonist kõlas rahulolematust, pettumust oma noorest koolmeistrielust ja neist oludest, milles ta pidi elama.

«Mõtlen teisele kohale minna ja ennast tõsiselt käsile võtta, sest muidu need labrakad, viin, kaardimäng ja kogu see sopane alevielu kisuvad hoopis põhja. Ja mis kõige suurem häda — ei mingit vaimutoitu. Midagi ma ei lugenud ja kooli lasksin käest ära... Mul on nõrk iseloom, vanamees,» hakkas Sadovitš iseennast piitsutama, «kuid lähen teise kooli ja seal, kas tead, olgu loril lõpp. Mul on

juba plaan iseenda jaoks valmis: hakkan gümnaasiumi-kursust läbi võtma.»

Sadovitš keeras end hoogsa liigutusega külili ja vaatas julgel pilgul sõbrale otsa. Ta silmad löid põlema, kogu näoilme kõneles otsustavusest.

«Ei ole sa kadunud, Aless,» julgustas teda Labanovitš.

«Meie kõik, vennas, oleme esimese koolmeistriaastaga arvatavasti palju elutarkust omandanud. Kõige tähtsam on see, mu sõber, et me ei kaotaks teadlikkust oma viga-dest...»

«Õige, vanamees,» haaras Sadovitš teise mõttest kinni. «Eks ometi ole vaja elus midagi seesugust leida, mis elule mõtte annaks. Eeskätt on tarvis laiendada oma silmaringi, välja rabelda sellest ämblikuvõrgust, mis takistab mõistlikult elamast.»

See teema huvitas sõpru väga. Kuid nende arutlus kee-les üldiste moraali- ja idealismiküsimuste suletud ringis ning ebamäärases püüdmises «mõistliku» elu poole. Teed, mis oleksid võinud neid sest nõiaringist välja viia, ei olnud neile siiski selged: sõbrad olid täielikult ja tugevasti seminaritarkuse ja seminarikasvatuse koorma all. Nad ei näinud poliitilist survet ja sotsiaalset ülekohut, mis muserdas ja lämmatas elu. Oli vaja teed omal jõul puh-taks rookida, aga selleks pidi nii või teisiti nende tee-dele jõudma.

Niisugused arutamised olid sõpradele selle poolest olu-lised, et nõnda kinnistus nende otsinguis midagi uut ning mõtestatut, need arutamised aitasid neid endid kopitanud ühiskonnaelust kõrgemal hoida. Säärased arutamised hoidsid alal seda tuld, mis ei lase inimest kui ühiskondliku töö tegijat kaduma minna ja hävida — ühesõnaga, olid nagu moraalne puhastus, mis inimesele iialgi kahju ei tee.

«Jah, Aless, va vennas, meil tuleb tihedamalt ühte hoida, üksteisele kirjutada, sagedamini iseendid kontrollida ja aeg-ajalt endalt küsida: «Kas on veel püssirohtu sar-ves?»»

«On!» vastas Sadovitš ägedalt.

Ta oli sattunud päris sõjakasse meeleollu ja kinnitas aina kõvemini kanda oma uutel positsioonidel: tuleb kat-kestada igasugune läbikäimine aleviseltskonnaga ja elada «mõistlikult».

«Sest muidu hakkad jooma ja kärvad nagu peni.»

Nad hakkasid meenutama oma sõpru-kaaskannatajaid,

tuttavaid noori koolmeistreid. Paljudegi kohta puudusid neil teated.

«Kas sa meie Õlekuhja Ivanist tead midagi? Sina see vist olidki, kes ta Õlekuhjaks ristas?» küsis Sadovitš ja puhkes lõbusalt naerma.

«Ei, pole temast kuulnud. Mis temaga on?»

«On üks naljatilk. Kõigepealt hakkas ateistiks. Ja kedagi tunnistada ei tahtnud. Oli see nüüd Apetški või Zarubežža, kuhu teda määrati. Seal pole kedagi teist, ole üks nagu nui. Hakkas naistega sehkendama, leidis küla pealt peenemat kaupa, nendega siis kambas. Ükskord tulnud viinaneelud, aga polnud seda va puru. Võtnud siis kätte ja joonud maha Jeesus Kristuse: müünud kvardi viina eest kooli ikooni talumehele ära. Ise ütelnud, et kui ta tõesti jumal on, küll ta siis koolimajja tagasi tuleb. Igavene sell see meie Ivan!...»

«Eks seda võinud temast oodatagi,» arvas Labanovitš.

«Ja nüüd olevat tal tahtmine keiser ja keisrinna mõle-mad maha juua ning Ameerikasse sõita.»

Õlekuhja Ivani vägitükid tegid noortele koolmeistri-tele nalja. Nad meenutasid, mis ta tegi seminaris. Ivan oli andekas poiss, aga õudne veenusk, kohtles kõiki üleolevalt, õppis tundideks halvasti. Aga kui teda tahvli juurde kut-suti ja ta puterdama hakkas, siis vastas koolmeistri märku-sele harilikult:

«Läksin verest ära.» Ja tegi seejuures kole ehmunud näo.

Õlekuhi oli tüüakas, laia rinna ja turjaga noormees, nii et tema «ehmumised» tekitasid üldist naeru. Üks kool-meister ütles, tunnistades tema kehakogu:

«Misjaoks sa peaksid verest ära minema? Sa võid ju mind pihuks ja põrmuks teha.»

Ja siiski purjetas Õlekuhja Ivan nende ehmuniste varal õnnelikult seminarikursuse lõpuni.

Päike hakkas lõunast üle nihkuma, oli päris palav. Sadovitš tõusis oma vihmakuuel istuli, vaatas tee poole ja ütles:

«Kuda on, vanamees, hakkame ehk astuma või?»

«Hüva, liigume edasi.»

Nad pidasid lühidalt aru, mis teed kaudu kodu poole minna. Teid oli mitu ja igaühel oli häid külgi võrreldes teistega ja halbu külgi võrreldes kolmandatega.

«Aga tead mis,» ütles Labanovitš, «kui läheks õige Panjamonist läbi? Teeksime seal peatuse ja...»

«See on hea mõte!» kiitis Sadovitš takka. «Ja kui juba nõndamoodi, siis läheksime seal Šōroki poole. See kuri-vaim jäi mulle juba jõulu ajal kaardimängus kolm rubla võlgu.»

«Klapib,» sõnas Labanovitš.

Sõbrad tõusid püsti, kohendasid riideid ja hakkasid Panjamoni poole astuma.

3

Panjamoni alev — palun mitte segi ajada teise Panjamoniga — asus jaamast kolme versta kaugusel, aga võib-olla isegi ligemal. See on väga vana alev. Ta asub ilusas kohas Neemeni kaldal, laia postmaantee ääres, mis läheb Njasvižist Minski. Kui ronite lubjakivimäele — see on üsna lähedal, alevist pisut läände — ja vaatate Neemeni poole, siis avaneb teile võrratult ilus väljavaade. Vasakut kätt jääb raudtee ja üle jõe viiv sild. Ja kui kaunis on siit Neemen! Nagu pikutav, kümnete, sadade, tuhandete kaunit kumerate käändudega hõbedane hiigelmadu lookleb ja otsekui naerab päikeses vana isemeelne Neemen kõrgete kallaste vahel, mis kaetud pajupuhmastikega ja lõhnava halja rohuga, orgudega, luhtadega või põllukühmudega, mille nõlvad on liivast kuldsed või lumivalged... Võib julgesti ütelda: vähe on nii ilusaid jõgesid kui Neemen.

Raudteest vasakul on teine alev, suurem kui Panjamon, ehkki ka Panjamoni alev pole väike. Ja lubjakivimägi! Ja Sinjavi varik... Vahest ainult seda ei vaimusta nende ilu, kes ilust midagi ei taipa.

Panjamoni alevis on palju mitmesuguseid tähtsaid ehitusi ja asutusi. Siin on tellistest ehitatud saun, püha Magdaleena kirik, kaks jahuveskit, kaks kooli, sünagoog, kato-liku kirik ja Bazōl Traitšanski kivimaja. Kuid arvatavasti te kõik seda isikut ei tunne. Kahju küll: ta on üsna kena mees, koolmeister ja avaliku elu tegelane. Lühidalt, alev on üpriski tähelepandav, ja kui sa juhuslikult sinna satud, siis tõuseb sinus tahtmatult suur austus ning lugupidamine tema vastu.

Ka Panjamoni elanikud ise väärivad tähelepanu. Nad on kõik armastusväärsed ja head inimesed, lisaks veel väga viisakad. Kui nad millestki väga üllatatud on, siis — rääkimine käib neil karmesti — väljendavad nad oma üllatust nõnda:

«Vaeh! Vaeh!»

Neejuures lisavad mõned veel: «Sa mu meie.» Kuid sõnas *sa* hääldavad *a* nagu *e*, ja seetõttu nad ütlevad:

«Vaeh! Vaeh! Se mu meie!»

Hellise alevi poole seadsidki sammud meie rännumehed Labanovitš ja Sadovitš.

Nad läksid üle raudteesilla, pöördusid kõrgelt teetam-
milt alla ja astusid edasi piki jõekallast. Puhas vesi, kol-
lane liivane põhi, kena kallas — kõik see viis nii suurde
elusatusse, et noored koolmeistrid pidid seisatama. Nee-
men nagu oleks ise neile ütelnud:

«Mis oleks, poisid, kui tuleksite suplema?»

Ja sellest hoolimata, et aeg suplemiseks oli varavõitu, sest kanep polnud veel nii kõrge, et varese ära varjaks,* suplesid koolmeistrid pärast kuumal kaldaliival alasti pesitamist suure mõnuga. Ennast nii värskendanud, oli neil enesetunne imehea, ja seejärel läksid nad Panjamoni nagu täitsamehed kunagi.

Samal ajal kui sõbrad suplemas käisid, istus velskri-
punkti rõdul salgake Panjamoni haritlasi. See oli kamp-
kond kõige tegusamaid kaardilööjaid, kõige kirglikumaid
kaardimängu ninamehi, kui nii ütelda. Siin oli ka velsker
Mikita Naidus ise, kiidukukk ja pugeja. Tema vastas istus
vallavanem Jazep Brōl, lüheldane ümarik mehike nagu
prantssai, röövloomanina peas. Kaardisõprade ringkonnis
tunti teda enamjaolt Haikala nime all, mille talle oli pan-
nud Tarass Ivanovitš Šōroki. Brōli «ristiisa» istus siin-
samas tema kõrval. Šōroki, siinne koolmeister, kahe-
klassilise kooli juhataja, ei olnud lai mitte ainult nime,
vaid ka oma kehakogu poolest, samuti karakteri ja isegi
kaardimängu žestikuse poolest.**

Aeg-ajalt vahetasid nad üksteisega lühikesi fraase. Kuid nägudest paistis, et nad olid üksteisele juba ammust ajast otsa vahtinud ja et neil oli millestki puudus. Nende hinge täitis mingi igatsus, nad janunesid tegevuse järele, otsisid teravaid elamusi, aga väljapääsu polnud kuhugi. Šōroki vahtis mõtlikult ebamäärasesse kaugusse. Naidus ajas tasakesi vilet ja trummeldas sõrmedega, Jazep Brōl aga keeratas oma röövloomanina paremale ja vasakule. Ta oli esimene, kes noori rännumehi silmas.

«Kes need on?»

* On olemas selline rahvatarkus, et supelda võib alles siis, kui kanep on nii kõrgeks kasvanud, et ta varese ära varjab.

** Šōroki tähendab valgevene keeles 'lai', Tõlk.

Kolme kambamehe tähelepanu pöördus tundmatulle teekäijaile. Viimased omakorda vaatasid neid kolme ja tundsid nad nähtavasti juba kaugelt ära.

Šoroki harjunud silm pani külalised kohe vajalikku kategooriasse.

«Kooliõpetajad!» lausus ta, kusjuures ta hääel elavnes, sai otsekohe jõudu juurde, kuna silmad rippusid veel teravamini noormeeste küljes: ta tahtis teada, kes need on. Ja alles siis, kui Labanovitš ja Sadovitš laia käeliigutusega mütsi kergitasid, tehes panjamoonlyaste kambale teatraalse kummarduse, tuli Šorokile eluvaim sisse. Ta hüppas püsti, kusjuures toekas kere järsult vääratas, panes rõdu vappuma. Kõmiseval häälel tervitas Šoroki noori koolmeistreid.

«Ahaa, mu armsad-kallid! Kust siis teie välja kukkute?»

Hoogsa sammuga tuli Šoroki külalistele vastu, kusjuures ta kõht õõtsus nagu lootsik vee peal. Ta kaelustas järgemööda mõlemat tulijat. Viimaseid aga polnud Šoroki käppade vahel hetkeks nagu nähagi, nad jäid tema kere varju, kadusid selle taha ära.

«No kõrgesti ma pean lugu oma vennast koolmeistrist! See on maa sool!» pörutas ta, vaadates velskri ja vallavanema poole.

Šoroki igast liigutusest paistis välja taltsutamatu energia, impulsiivne ürgjõuline rõõm, möllamislust: kokkusaamine ametivendadega oli teda sellisesse ebatavalisse meeleollu viinud.

«Kummarda maani nende ees, sa hirmutis!» käratas Šoroki vallavanemale.

Kui vallavanem koolmeistritega teretas, kahmas Šoroki tal kraest kinni ja vajutas pead madalamale.

«Need on rahvahariduse idee pühad märtrid, mitte nagu sina, harimatu korstnapühkija: muud sa teha ei oskagi kui maksuvõlgade eest viimast lehmamullikat talust ära viia, või sina, kastoorõlikangelane: inimene vaevleb kõhuvalu käes, aga sina oma kastoorõliga ajad temast tunamullusegi kraami välja.»

«Jäta parem arstiteadus rahule: ei jaga sa sellest mitte tuhkagi,» kaitses velsker oma ametit.

Põlglikul pilgul jõllitas Šoroki velskri otsa ja vangutas pead.

«Või olen ma arstiteaduse vastu iitsatanud? Sa igavene gutapertšilohv!»

Ühesõnaga, Tarass Ivanovitš Šoroki möllas rõõmu pärast, et oli ametivendadega kokku saanud, sest ainult oma kolleege pidas ta õigeteks inimesteks, kellega võib ennast tunda nagu vendadega.

Uute inimeste tulek oli märgatavat elevust tekitanud. Ka Naidus ja Bröl said oma unisusest lahti, sest oli lootust kallite külalistega tondipiiblitki lapata.

Bröl uuris salakesi noori koolmeistreid, nuusutades nende taskuid, aga see ülevaatus ei tekitanud suuremat huusilootust, sest riietuse poolest polnud koolmeistrid mingid moemehed. Nojah, kuid oli see nii väga tähtis! Tähtis oli see, et uustulnukate ümber võib koguneda seltskond. Otsekohe ruttas Bröl vallamajja, sest parajasti oli vaja post ära saata ja paberid alla kirjutada. Ütelgu see Šoroki mis tahes, aga vallavanema allkirjata paberit vallast välja ei lähe. Ta lahkus, pilgutades sealjuures Naidusele ja Šorokile silma. Selle silmapilgutamise mõte oli umbes järgmine: «Võib ütelda, et panga põhi on olemas. Kutsu kogudus kokku.»

Loomulikult sündis see kõik väga nobedasti, möödaminnes, muuseas.

«Mis me siin rõdul ometi jorutame?» hakkas Šoroki uuesti tormakalt rääkima. «Sa apteegikaan, kutsu külalised sisse ja lase üks pudel tuua.»

«Jumala tõsi, pole, mille eest!» Ja Naidus lõi endale mitu korda rusikaga vastu rinda.

«Püh!» sülitas Šoroki ja mõõtis velskri põlgliku pilguga.

«No milleks seda viina vaja?»

«Mis te sest viinast! Istume pisut, ja koju...»

«Mu kallid vennad, mis koju see olgu?! Ei maksa mitte mõeldagi. Ma olen rõõmus, et näen koolmeistreid, oma vendi: saab ometi kellelegi südant puistata.»

«Ja õigust ütelda me valisimegi sinse tee selleks, et Tarass Ivanovitši näha.»

«Täitsapoisid, küll aga olete täitsad!... Lähme, vennad, minu poole!»

Šoroki tõusis ja pöördus minekule nagu raudteevedur, hoides kolleegidel käest kinni.

«Läki!» kutsus ta ka Naidust.

«Ma pean haige juurde minema.»

«Mis tühja sa sinna lähed? Saada kastoorõli, ja loril lõpp.»

«Ma pärast tulen.»

«Tule siis.»

Šōroki koos kahe kolleegiga läks liivasele tänavale. Paremat kätt läks veel üks tänav. Selle teises otsas seisis Bazōl Traitsanski kivimaja. Siit ta peaaegu ei paistnudki, teised majad jäid ette, nii et ainult mitmevärviliste klaasidega rõdu oli tänava ääres näha ja see oleks nagu ütelnud, et pole see maja mingi tühi unenägu, vaid reaalse inimese reaalne saavutus. Omal ajal oli see kivimaja saanud Panjamoni elus väga silmapaistvaks nähtuseks. Temast oli panjamoonlaste hulgas palju juttu, kusjuures omanikku ennast võrreldi lähikonnas elavate pisimõisnikega — Plaskowickiga, Daszkiewicziga ja Łobockiga. Neid jutte kuulates ei teinud Bazōl muud, kui kiikas laiapõhjalise koolmeistrimütsi noka alt ja naeris heasüdamlikult. Muidugi lõi neist juttudest läbi inimlik kadedus, sest ega ükski panjamoonlane ei oleks säärasest kivimajast ära ütelnud.

Mõnikond sammu astutud, pöördusid koolmeistrid vaskule. Nad möödusid sepikojast. Sepikoja kõrvalt läbi minnes uudistas Labanovitš seda lähemalt. Talle meenus, et osav sepp Haim rautas siin vankreid ja et siin oli ta mitugi korda hobusega või jala koos onu Martsiniga mitmesuguste taluvajaduste pärast sepal käinud. Tol ajal olid sepikoda ja samuti alev kuidagi teistmoodi, jätsid sügavama mulje, võib-olla küll sellepärast, et ta ise väike oli. Ja Labanovitš jäi nagu nukraks, kuid see nukrus oli põgus ning ebamäärane. Sepikoja lähedalt voolas läbi pisikene Panjamoni oja, mille kohale kaunit kummardusid haprad remelgad oma laiade kroonidega, otsekui kuulatades vaevalt märgatava laineviru sosinat ja sulisemist.

Kogu selle lühikese tee, viis minutit, mis nad läksid, rääkis Šōroki ühtain ja üpris kõrgendatud toonil alevi elu lõppumusest ja Panjamoni intelligentsi huvide tühisusest. Ta vehkis energiliselt kätega, nohises, kurtis kuuma ilma üle, võttis kahe märgiga valge mütsi peast ja laapas rätikuga oma paljakspöetud kukalt.

«Ja alles siis, kui saad kokku koolmeistriga, oma vennaga, on sul niisugune tunne, nagu välgataks päikesekiir pärast pikka paha ilma pilvede vahelt su peale,» müristas Šōroki juba oma kooliõue juures. Ja otsekui tige selle peale, et Panjamoni elu nii kopitanud on, lükkas ta tugeva jalatõukega väriku lahti. See prantsatas vastu suurt väravat ja koolmeistrid astusid õue.

Tatsanud rõdule, rantsatas Šōroki pingi peale istuma,

ajas ilmatu jämedad koivad sirgu ja silus oma vägevat vata.

«Ho-o-o, sa mu meie, küll olen väsinud!»

Labanovitš ja Sadovitš tunnistasid Tarass Ivanavitši kohta ega saanud ütle mata jätta:

«Noh, vennas, on sul aga kõht ees! Ei vist leiaks kümnegi tuhande koolmeistri kohta teist nii suurt.»

Vastuse asemel patsutas Tarass Ivanavitš iseendaga rahul olles käega oma kõhtu.

Ja kõht oli tal tõesti märkimisväärne. Egas ilmaaegu üks poeet poleks siit teemat leidnud. Tundmatu poeedi kirjutatud luuletust oli Šōrokile ta elu tähtsatel momentidel korduvalt ette loetud. Luuletuse pealkirigi oli «Kõht»:

Minu kõht on kui aun —
mis ta elust ka teab,
ja kui palju see paun
on mahutand head:

läheb kartulitonn,
leiba virnade lool —
ikka vähe sest on,
ikka nuriseb veel.

Šōroki vaikis, viibides õndsas rahus, aga see ei kestnud kauem kui ühe silmapilgu, sest järsku hüppas ta püsti nagu ülesehmatatud kotkas.

«Naisterahvas! Naisterahvas!» hüüdis ta nii, et kooliõu kajas.

Kutsumise peale jooksis välja tema umbes nelja-aastane poeg Ljonja. Nähes võõraid mehi, ta seisatas ja jäi neid oma selgete silmadega vahtima.

«Tunned sa mind ära, Ljonja?» küsis talt Labanovitš.

Ljonja naeratas otsekui teretuseks ja ütles:

«Onu, läägi muinasjuttu!»

Ljonja järel ilmus ka Šōroki naine Volga Stsjapanavna. See oli meeldiv ja heasüdamlik naine. Tal oli külalistest väga hea meel.

«Kas sa tead, et need on parimad inimesed maailmas, need on koolmeistrid!»

«Tean küll, tean,» sõnas Volga Stsjapanavna.

Tarass Ivanavitš vahutas jälle üle ja hüüdis vaimustusega:

«Eh, kui ma naisemees poleks! Maailma lööksin segi!»

«Pea ometi lõuad,» ütles naine, «ajab jumal teab mis jampsi kokku.»

«Ei sul ole taipamist mitte raasugi, mu silmaterake!»
Volga Stsjapanavna kutsus külalised tuppa.

4

Toonud külalised oma häärberisse, jutustas Šōroki, kuidas tema elukorteris hiljuti käinud sandarm ja tubasid vaadates imestanud:

«Kui populaarsed on teie toad!»

Šōroki rääkis sellest sandarmist kõigile ja laskis aga iga kord pilgest naeru. Nii oli ka nüüd.

«Noh, naisterahvas, käi korraks puhveti juurest läbi, ehk on sealt midagi leida.»

Mis teha, selline oli Tarass Ivanovitši iseloom. Ja tundus hämmastav, et temasuguse kehaehitusega inimene võis olla nii liikuv ja stiihiliselt ülekeev. Sellisel puhul sobis maladnjaklik* sõna «tormvahutav» tema kohta ülimal määral hästi.

Volga Stsjapanavna läks lauda katma. Ljonja ronis Labanovitšile sülele ja hakkas kuulama muinasjuttu Baba-Jagaast. Jõmpsikas oli muinasjutust vägagi sisse võetud, eriti kui Labanovitš hakkas ise omast peast rääkima ja jutustas, et vahel olla Baba-Jagaa pisitilluke nagu sõrm, siis aga kasvavat jälle suureks ja saavat tagasi oma hariliku kuju. Kuid kõige põnevama koha peal pörutas Tarass Ivanovitš laulu lahti:

Kümme plikat küla peal,
mina poisiks üksi seal...

ja muinasjuttu polnud enam kuulda. Poeg protestis teravalt ja ilmatu kisaga. Tarass Ivanovitš pööras ainult pea tema poole, hakkas rusikatega takti lööma ja laulis edasi. Poeg kisendas veelgi valjemini, et omakorda isast üle karjuda, kuid isa ei andnud alla ja kruvis hääle mõne tooni võrra kõrgemale. Seepeale pistis Ljonja nii hirmsasti töönama, et tuli Volga Stsjapanavna, et vaadata, mis siin lahti on.

«No las ometi laps kuulab muinasjuttu! Korralik isa

* «Maladnjak» oli valgevene noorkirjanike organisatsioon 1920-ndail aastail. Tõlk.

jutustaks ise, aga tema ei lase kuulatagi. Küll on pööranel!»

Tarass Ivanovitš katkestas laulmise, naeris mürinal ja ütles siis pojale:

«Mis sinust küll siis saab, kui sa aastatelt täis kasvad? Juba praegu ei lase sa isal tegutseda, sa põrgukutsikas!» Ja lisas, pöörates pea naise poole: «Ole siis lahke ja võta nüüdsel ajal naine — see muudkui ootab, millal meesterahvast kirstu toppida.»

Naine mõõtis mehekest pilguga ning ütles viha ja naljaga segi:

«Jutt või asi: kes sihukest suudab kirstu toppida.»

Šōroki vaatas külaliste poole ja väärutas laivalt pead.

«Eks ole, nõnda kui noori poisse nägi, nõnda tahab, et mina pangu kõrvad pea alla.»

Bealsamas vahetas ta teemat ja jutustas, kuidas ühel koolmeistril olnud kooris laulja, kelle kohta ta ütelnud: «Minul oli unisono. Kui te teaksite, milline unisono see oli!»

Ja jälle vappus Tarass Ivanovitš naerust.

Ta ei jätnud patramist ka siis, kui oli lauda istunud. Volga Stsjapanavnal leidis kibedatki. Maitsev naps oli olnud kuskil peidus, nii et Tarass Ivanovitš sellest midagi ei teadnud. See tõstis ta rõõmu kõrgeima kraadini.

«Küll ikka on mul krapsakas naisuke!»

Klaasi tõstes pidas ta maha pika kõne sel teemal, kui suur tähtsus on vaese koolmeistri elus tublil naisukesel.

«Joo ometi juba, va tatraveski,» naeris Volga Stsjapanavna selle peale, «teised ootavad, millal juua, tema aga jahvatab.»

Nad jõid.

Tarass Ivanovitš ajas pea kuklasse, paitas käega seda kohta, kust naps oli läbi läinud, ja rääkis vaimustusega:

«Oh sa mu meie, mu kullatükikesed!... Vikerkaare sädelus! Palsam, jumalik ambroosia!... Nagu ööbikulaul soolikates!»

Viimaks alistusid ka Volga Stsjapanavna ja külalised neile lärmakaile elurõõmupahvatustele. Naeris Tarass Ivanovitš, naeris ka Volga Stsjapanavna, naersid noored koolmeistrid neid vaadates, naeris Ljonjagi. Aeg laua taga möödus lõbusalt ja naps tõstis meeleolu veelgi.

Märkamatuult lähenes õhtu.

Labanovitš ja tema seltsiline hakkasid nihelema: kas pole neil juba aeg kodu poole kõndida?

«Mis tuli siis teil takus on?» küsis Volga Stsjapanavna. «Ootavad teid naisukesed või nutavad lapsed? Olge meie külalisteks... Te ju vist polegi meie uue koolipreiliga tuttavad?»

Uue koolipreili mainimisel hüppas Tarass Ivanavitš püsti nagu vedrudest visatult ega lasknud naisel jätkata.

«Sa mu meie, mu kullatükikesed! Kui tema peale vaata, siis limpsate keelt!... Silmad!... Missugused silmad!... Itaalia taevast vaatab neist vastu. Ja kulmud! Ja huuled! Ja figuur!... Eeh!» karjatas Tarass Ivanavitš hambaid kokku pigistades. «Kõigest siin ilmas võiksin vist loobuda, kui saaksin teda käte vahele võtta ja emmata...»

Selle koha peal tahtis Volga Stsjapanavna meest kulbiga äiata, kuid Tarass Ivanavitš põikas järsult hoobi eest ära.

«Misjaoks sa siis teda nimetasid?»

«Siin on poissmehi, aga mis asjakarp sina oled?»

«Mina, kas tead, olen kah kibe käsi.» Ja jälle vappus Tarass Ivanavitš naerust.

«Vaeh, jahukott!» sõitles teda naine. «Kuskohta sul tikumist? Siin on poissmehed, kavalierid... Koolipreili hakkab teid veel paganausku pöörama,» ütles Volga Stsjapanavna koolmeistritele.

«Mis paganausku?» küsis Labanovitš.

Volga Stsjapanavna naeris.

«Noh, kui siia jääte, küll siis näete.»

«Siis ehk jäämegi, vanamees?» küsis Sadovitš oma kaaslaselt.

Labanovitš vaatas tema otsa, ohkas ja vangutas pead.

«Aless, Aless, ära anna end kiusatuse küüsi, raskeks läheb elu vabaduses, va semu, kui su süda on vangis!»

«Räägite seda, mis endal läbi tehtud?» küsis Volga Stsjapanavna.

Labanovitš vastas:

«Tema kutsub mind vanameheks. Vana inimese õigusega peab mul olema igasugu asju läbi tehtud, et poisinolke hoiatada.»

«H-o-o-o, sa mu meie!» haaras Tarass Ivanavitš tema jutust kinni. «Ega sa ometi Polesjes oma südant ära ei kaotanud?»

Kõik naersid.

«Mu süda on omal kohal... Ja just teie kiusuks ma

jään siia, paganausku ei lähe ja «itaalia taevast» imetlema ei hakka.»

Volga Stsjapanavna plaksutas käsi: ta rõõmustas koolmeistrite jäämise üle ja seadis Labanovitšit samas oma mehele eeskujuks, mispeale Tarass Ivanavitš vastas nõnda:

«Oleksin mina Labanovitš, siis ma solvaksin. Kas sinust siis meest polegi või?»

Vahepeal oli õhtu juba kätte jõudnud. Päike oli kadunud lubjakivimäe taha, selle vari kattis kogu alevi, kuid päev ei tahtnud kuidagi õhtu eest taanduda ja taevast oli veel kaua selge ning hele.

Panjamonis aga teadsid juba kõik, et Šōroki poole oli tulnud kaks koolmeistrit, niisiis on täna istumine Tarass Ivanavitši juures. Naidus ja vallavanem olidki sellest oma tuttavale teatanud, sest nendega võis kokku puutuda mitu korda päevas. Ja polekski Naidus ja vallavanem keltelegi hinganud, ikkagi oleks see kõigile teada olnud: milleks muidu Panjamonis Jossel oli?

Josselil polnud kindlat ametit. Ta oli vaene alevinoormees, üle kahekümne vana, vuntsita-habemeta, natuke kokutaja, natuke looderdaja ja natuke ohmuke. Kuid võib-olla ta ainult tegi ennast niisuguseks, et oleks suurem õigus mängida seda osa, mida ta Panjamonis täitis. Ilmast ilma luusis ta Panjamoni «intelligentsi» lähikonnas. Jossel elaski nende kulul, teenides neid ja taludes nende tõgamist. Hommikust hilisõhtuni lonkis Jossel mööda alevit, astus tasahiljukesi kord ühe, kord teise poole sisse, nii et raske oli teda tähelegi panna. Aga niipea kui purjutav «intelligents» jõudis Josselit hõigata, oli ta jalamaid platsis, ilmudes välja otsekui maa alt. Teda kästi ühele või teisele isikule kiri kätte viia, õlut tuua või uut kaardipakki ostma minna. Seejuures anti talle pits viina või klaas õlut, et ta kärmemini lippaks. Ja Jossel lippas rõõmsa meelega, kuhu teda saadeti, ja väike vahetusraha oli tema teenistus.

Jossel oli küll kirjaoskamatu, aga Panjamoni elanike nimepäevad ja igasugu perekondlikud tähtpäevad olid tal täpselt arvel. Kaks või kolm päeva enne selliseid sündmusi küsis ta oma koguduse läbi ja tuletas «koguduse liikmeile» meelde, et sellel ja sellel on siis ja siis nimepäev. Talle öeldi, et olgu sel ja sel päeval kohal, et siis õnnesoov ära viia. Ja Jossel ilmus määratud tähtajal korralikult ning täitis oma kohustuse. Olengutel viibis Jossel tingimata, seisis kuskil nurga taga, et esimese sõna peale ja vajalikul hetkel platsis olla.

Tõsi, ta oskas veel külalistele nalja teha, neid lõbus-
tada, kui see talle ülesandeks tehti. Siis anti talle süüagi —
noh, muidugi mis üle jäi. Siis vitsutas Jossel sealiha, pill-
gates ning naerdes oma usukombeid.

Nõnda kui hakkas pimenema, oli Jossel otsekui tunni-
mees Tarass Ivanovitšigi pool ning ootas käske.

Esimesena tuli Bazõl Traitšanski. Lühemalt hüüti teda
veel Bazaks. Ta näol mängles lahke naeratus, ka ise oli ta
üsna meeldiv inimene, ehkki pisut rohmakas. Kellegagi
rääkides kõngutas ta vaevalt märgatavalt pead ja sihtis
ühe silmaga kulmu alt ettepoole, siis aga pööras pead ja
vaatas teise silmaga. Selle poolest oli ta nagu kana, kui see
mööda tuba toiduraase otsib.

Bazõl teretas kolleege ja päris neilt, kas nad tulid
suveks otsaks, kuidas neil koolmeistriametis on läinud
ning kavatsevad nad suvel kursustele minna. Noorte kool-
meistrite iga vastuse peale naeris Bazõl heasüdamlikult.

Sammud rõdul kuulutasid uusi tulijaid. Neid oli kaks:
poesell Kuzma Skaromnõ ja Panjamoni elanik Mikola
Zjazjulski. Nad ometi ju elasid ilmas ja täitsid selles min-
git kohta: üks siis nendestki tuleb vähemalt mõni sõna
rääkida. Skaromnõ tahtis jätta endast intelligentse ini-
mese muljet. Tal oli nõrkus seenelkäimise vastu ja mood
nilbeid anekdoote rääkida; peale selle armastas ta kaarte
mängida, kuid pelgas oma naist. Mikola Zjazjulski oli
kunagi olnud rikas mees, kes armastas luisata ja sadu
rublasid maha mängis. Temast räägiti lugupidamisega.
Kuid märkamatuks oli ta muutunud veidrikuks, jäänud
tagaplaanile, kaotanud lugupidamise ja omaaegse aupais-
tuse. Kuid alles hiljaaegu oli ta elus aset leidnud sündmus,
mis tegi ta panjamoonlaste silmis peaaegu kangelaseks.
Kuu aega tagasi, kui Zjazjulskil oli juba 53 aastat turjal,
sündisid ta naisel kaksikud. See tõsiasi kergitas tunduvalt
Zjazjulski kurssi Panjamoni elubörsil. Temast hakati jälle
rääkima. Zjazjulski ise aga läks pärast seda ennast täis ja
nähvas nii mõnelegi panjamoonlasele:

«Mis te tühi ikka väärt olete.»

Ja panjamoonlased sügasid kõrvatagust:

«Ets kae Zjazjulskit!»

Zjazjulski oli juba tulles vintis. Ta kõhetu nägu oli roosa
ja läikis nagu puhtaksnühitud kastrul. Kindralivurrud
andsid talle tähtsa, mõnel määral isegi karmi ilme ja
ainult lühikese kasvu tõttu ei saanud ta ranget muljet
jätta.

Ta astus noorte koolmeistrite juurde, surus neil tuge-
vasti kätt ja pidas kummalegi eraldi päris pika tervitus-
kõne, pärast seda aga suudles nii üht kui teist.

Zjazjulski istus Labanovitši kõrvale.

«Mu kallis poisu,» ütles ta, «vaatan sind ja mõtlen sinu
isale: näo poolest oled sa nagu tema, kadunukese, suust
kukkunud!» Zjazjulski ohkas raskesti, laskis murtult oma
vana pea longu, otsekui tardudes suures leinas. «Pjatruss,
Pjatruss! Miks pidid sa hauda minema?» hüüdis ta otsatu
valuga ja jätkas, tõstes pisaraist niiskunud silmad Labano-
vitšile: «Tema oli minu esimene kambaveli ja sõber...
Oo, kui palju kordi sai temaga joodud!» Veel sügavamalt
langetas ta pea. «Äh...» Enam ta ei suutnud rääkida ja
lõis vaid lootusetult käega.

Bel ajal kui Zjazjulski oma südame-muret pihtis, oli
seltskond peaaegu täienisti kokku tulnud. Kohal olid val-
lavanem Jazep Brõl, keda juba tunneme, kirjutaja abi
Bavoss Karentšõk, väga elav noormees, luider nagu kui-
vatatud särg, ja püha Magdaleena kiriku köster Maissei
Pamahhailik. Viimast kutsuti veel nimega Mulju Pitser.
See hüüdnimi oli pärit vallavalitsusest, sest seal kasutati
enamasti planke, millel olid seal kohas, kuhu pitser mul-
juti, tähed «M. P.». Köster kuulus sellisesse inimtüüpi,
keda tavaliselt sõnatakse hallitanuks või nagu lubjatud
seinaks. Ta oli lärmakas ja lõuakas, oma õigust kaitses
ta nii tuliselt, et üksnes Tarass Ivanovitš Šõroki suutis
teda ära hirmutada ja vaikima sundida, pörutades Pamah-
hailiku nina all rusikat, mis oli nagu sepahaamer.

Labanovitšil ja eriti tema kaaslasel oli selles seltskonnas
osalgu veidi ebamugav ja nad ootasid, mis saab edasi.
Kord üks, kord teine külaline vahetas nendega mõne
sõna, kuid üldist jututeemat ei olnud, justkui oleksid
need inimesed juhuslikult kuskil raudteejaamas rongi
oodates kokku saanud.

«Kuhu siis Naidus on kadunud?» küsis Tarass Ivanovitš.
Ta teadis hästi, kuhu Naidus kadus — velsker lõi tiiva-
riipsu uue koolipreiliga —, kuid oli ju tarvis tooni anda ja
kuidagi asja juurde asuda.

«Küll Naidus teab, kus ta käib,» turtsatas poesell.

«Nad tulevad otsekohe,» ütles Karentšõk, «Tamara

Aljaksejevna kutsus ka mind kaasa, aga ma ei tahtnud enam põigiti Naiduse teele ette jääda.»

«Kuule, vanamees,» sosistas Sadovitš oma semule, «kui õige jätaks Naiduse kuivale?»

«Einoh, tee katset,» vastas Labanovitš tasakesi.

Sadovitš küll polnud uut koolipreilit veel näinudki, aga juba köhatas ta jämeda häälega ja ajas rinna ette — ühesõnaga, võttis sisse kindla kavaleripoosi.

Karentšök lisas veel:

«Preili oli kuulnud, et siia on tulnud noori koolmeistreid, ja tahab nendega tuttavaks saada.» Ta osutas peaga sõprade poole.

Sadovitš müksas Labanovitši salakesi küünarnukiga ja see arvas vaikselt:

«Pind on küps.»

«Küll nad tulevad,» sõnas Skaromnõ veendunult. «Too pühakiri lagedale, Tarass Ivanavitš, et õnnelikku paari oodates poleks nii igav.»

Teised kiitsid poesellile takka, Tarass Ivanavitš küll vaidles moe pärast vastu, kuid väljus ja oli otsekohe kahe kaardipakiga tagasi.

Et saada tegutsemiseks rohkem ruumi, otsustati kolida klassituppa. Tarass Ivanavitš tõi sinna päratu suure «Välgu» tüüpi lambi, süütas veel laelambi ja klassiruum läks valgeks...

Esialgu kogunes kaardilauda vähe külalisi. Ka valla vanem istus sinna. Ta oli kogu aeg vaikinud ja hakkas nüüd kaarte uurima. Tuli välja, et nende kaartidega enam mängida ei saa: ühel nurk hatakil, teise seljal kahtlane plekk. Ühesõnaga, nii ei ole mäng täitsa julge... Ei ole usku inimestesse, kui nad üksteisega suhtlevad. Selletõttu on inimesel ehk mõnikord raskegi.

Tarass Ivanavitš ütles ägedalt:

«Isegi inimene vahetab aja jooksul kesta ja sina annad talle vallamajas uue passi — mis imet selleski, kui kaardid hatule lähevad.»

Sõrokit ei peetud päris ausaks mängijaks, aga näkku talle seda ei öeldud. Ise ta hooples vahel kitsamas ringis:

«Haug selleks meres ongi, et koger tukkuda ei saaks.»

Sõimanud vallavanemat seapõieks, möirgas Tarass Ivanavitš täiest kõrist:

«Jossel!»

Otsemaid hakkas kuskilt maja teisest otsast kostma samme ja hetk hiljem seisis ukse vahel Jossel.

«Bäh, marss-marss Monja juurde ja too kaks partiid kaarte. Aga eluga — nii et kannad välguvad!»

Jossel võttis raha, pomises midagi ja kadus pikal sammul ukse taha.

«Ah-a-a!» hüüatas siis mitu häält ühekorraga.

Bealtsamast uksest astusid käe alt kinni hoides sisse Tamara Aljaksejevna ja Naidus. Naidus oli ennast ära klaninud, ta kandis musta tužurkat, millel kiiskavad nõõbid ees. Selge pilt, et oli pandud kõik mängu teiste mahakriipsutamiseks, kes võisid ilusale neiule kandideerida. Tamara Aljaksejevna huulil mängles naeratus ja see oli nii kütkestav, et võis ehk ainult seda ükskõikseks jätta, kellest juba 90 protsenti puitunud.

Naidus viis oma daami galantselt iga külalise juurde, keda neiu ikka ühesuguse kütkestava naeratusega teretas. Igaüks püüdis talle sealjuures teha kõige meeldivama panjamoonlyku komplimendi ja kellel seda keelele ei tulnud, see katsus vähemalt niisama sulava vastunaeratusega väljendada oma vaimustust tema ilust.

Karentšökul venis nagu samuti naeratusest laiaks, aga ta ei läinud sellega kuigi palju kenamaks. Ta nagu tahtis koguni midagi ütelda, aga suust tuli ainult mingi ausin.

Tarass Ivanavitš tõmbas Tamara Aljaksejevna Naiduse kõrvalt ära, üteldes:

«Jätke see uhmrinui: ma tutvustan teid meie kolleegidega.» Ja viis ise teda koolmeistrite juurde.

Tamara Aljaksejevna teretas neid vaikides, kinkides kummalegi ikka ühesuguse kütkestava naeratuse. Ta kõnnak oli sujuv ja pehme. Tumepruunid, osava ja vilunud käega kähardatud juuksed langesid rohkete lainetena näo ülemisele piirdele, olles sellele toredaks raamiks.

Sadovitšiga tutvudes puistas ta selle lausa üle «itaalia taeva» sädelusega, kusjuures ta ülemine huul selle keskel oleva väikese lohuga pisut väreles, pandud võbisema maailma kauneimast naisenaeratusest.

«See on Bobruiskimaa valgusläte,» kiitis Tarass Ivanavitš Sadovitši.

Bobruiskimaa valgusläte noogutas kogu oma olemusega ja oskas ainult jämedal häälel köhatada.

«Ja see on pimedada Polesje ärataja, suur üksiklane, aga sõrme talle suhu ärge pistke.»

Tamara Aljaksejevna andis üksiklasele kätt, teise käega aga patsutas õrnalt Tarass Ivanavitši kämmalt ja

nimetas teda Panjamoni kuldsuuks. Need olid temalt esimesed sõnad.

Et pälvitult kanda Panjamoni kuldsuu nime, ütles Šōroki Labanovitši kohta veel:

«Siinsel territooriumil, kus õilmitseb teie ilu, julges see isik teha avalduse, et ta ei taha midagi teada paganausust...»

«Oi, ma veel räägin Volga Stsjapanavnale ära,» hirmutas Labanovitš Šōrokit, «ei sa siis supikulbi eest pääse.»

Tamara Aljaksejevna vangutas laitvalt pead, vaadates Labanovitši otsa, Tarass Ivanovitš aga pahvatas ägedalt:

«Tamara Aljaksejevna pärast olen valmis peksupingile minema ja ristisurma surema.»

Aga just samal hetkel tuli sisse Volga Stsjapanavna ise. Šōroki jäi suu kinni ja ta tegi näo nagu üleannetu koolipoiss kurja õpetaja ilmumisel.

Tamara Aljaksejevna ruttas Volga Stsjapanavna juurde ja suudles temaga nagu naistel kombeks.

«Keda te siis paganausku mõtlete pöörata, Tamara Aljaksejevna?» küsis perenaine.

Külalised naersid, tõusis lärm, Tamara Aljaksejevna aga suundus hiilival kassisammul Sadovitši poole. Sadovitš seisis hämmelduses ega teadnud, mis nüüd tuleb ja kuidas sellele reageerida. Koolipreili tuli päris Sadovitši juurde, sirutas käe ja võttis tal kõrvast kinni. Niimoodi talutas ta koosviibijate valju naeru saatel noormehe laua ümbert läbi. Poolel teel haaras Sadovitš ta osavasti käevangu ja vabastas oma kõrva. Seejärel tulid nad kahekesi Labanovitši juurde. Nõnda kui Tamara Aljaksejevna käe sirutas, et temalgi kõrvast kinni võtta, põikas noormees eest ära.

«Ehee!» kuuldus häält. «Metsmees ei anna kätte.»

Ja läks lahti tagaajamine. Labanovitš põikas iga kord eest ära, kui Tamara oli tal äärepealt kõrvast kinni saamas. Ta ajas Labanovitši taga mööda klassituba, mööda koolipinke, aga asjata. Kord üks, kord teine külaline püüdis aidata, et koolipreili sel isemeelikul kõrva pihku võtaks, kuid noormees libises ikka minema, põgenes ja narritas:

«Käed on teil lühikesed.»

Tarass Ivanovitš ise tuli koolipreilile appi. Ta ei lootnudki väledat metsmeest joostes tabada, sestap hiilis juurde salaja selja tagant, langes terve oma seitsmepuudase kerega Labanovitšile otsa ja hoidis teda kinni raudsete kätega. Vaene mehike rabeles küll, aga lahti rabelda

ei suutnud. Tamara Aljaksejevna, juuksed sassis, jooksis nende juurde ja tahtis kolleegil juba õige tugevasti kõrvast kinni võtta. Kuid Labanovitši käed olid pooleldi vabad ja ta haaras neiu batistvarrukatega kaetud käsivartest kinni. Tamara Aljaksejevna tahtis ennast lahti kiskuda ja tõmbas varruka lõhki.

«Küll on vastik tüüp!» ütles neiu ja läks ruttu Volga Stsjapanavna poole pluusi kinni õmblema.

Samal ajal kui toimetati «paganausu» tseremooniat, seadsid tõsised ja soliidised mehed nagu Skaromnō, vallavanem ja köster Pamahhailik Josseli toodud kaardid mängukorda, viskasid tarbetud kõrvale, alates kahtedest ja lõpetades kuutega, ja lugesid üles, kas kõik kaardid on pakkides olemas. Kui kära oli vaibunud, ronisid nad koolipinkidest välja ja asusid laua ümber.

«Noh,» ütles Pamahhailik, «hakkame siis jumalateenistusega pihta.»

«Kes teeb panga?» küsis poesell.

Harilikult keegi esimesena häält ei tõstnud. Panjamonis oli juba niisugune mood. Kõigepealt kaubeldi pisut, tehti nagu, nagu poleks keegi kaarte mängida tahtnudki, mõni aga ütles otsesõnu, et pole raha. Lõpetati siiski kaarditõmbamisega. Kellele tuli kõrgem mast, see hakkas pangapidajaks.

Pangapidamine langes Bazōl Traitšanskile. Pikaldaselt võttis ta laua taga istet, valides kõige parema koha, libistas pilgu üle partnerite, noogutades paremale ja vasakule, pani lauale «panka» kaks rubla ja hakkas jagama, küsides igaühelt, kui mitu kaarti keegi ostab. Siis võttis teise kaardipartii, segas seda iga külge pidi ja igal viisil ning ulatas ühele partnerile võtta. Võtmist tuli toimetada ettevaatlikult, et — jumal hoidku — keegi kaarte ära ei näeks. Seejärel pani Bazōl välja esimese rea, mis koosnes kahest kaardist. Need ei maksnud ja vahetati teistega ära. Siis nõudis pangapidaja partnereilt sissemaksu. Maksti nõnda, kuidas keegi pakkus: 15, 20, 10 või 40 kopikat, olenevalt panga suurusest. Pangapidajal tuli välja laduda viis rida: neljas reas kaks kaarti ja viiendas üks. Kes lõi teisest reast, sellele kuulus pangast oma panus kahekordses suuruses, kes kolmandast, sellele kolmekordses suuruses jne. Üheksas kaart jäi üksikuks ja kelle kaart selle lõi, sai oma panuse üheksakordselt. Seda mängu kutsuti tefteliks ehk «üheksandaks laine» ja Panjamoni intelligents armastas seda mängida.

Kui laual hakkasid kõlksuma kümnekopikalised, viieteistkümne- ja kahekümnekopikalised ning poolerublalsed, sosistas Sadovitš Labanovitšile tasakesi:

«Kuule, kaim, katsume kah. Läki!»

Labanovitš nägi niivõrd pühalikku, niivõrd tähtsat mängu esmakordselt. Tekkis kiusatus võita, pealegi oli selles mängus kõik põnev, iseäranis kui keegi lõi «üheksanda laine».

«Tont seda teab,» vastas ta ja vastuse toonis kõlas kihk õnne katsuda.

Labanovitšile tuli meelde Polesje, Tselšõna. Otsekui pimedusest vaatasid preili Jadvisja silmad ja mingi valuvahk torkas südant. Ta meel läks nukraks ja kibedaks. Kuskil alateadvuses nagu oleks mingi hääl ütelnud, et oma, aega säärase meelelahutustega raisata on totter ja vastik. Partnerite näoilmed, mis rahaahnusest olid sootu teiseks muutunud, suurendasid ebameeldivat tunnet veelgi.

Sadovitš läks laua juurde, võttis pangapidajalt kolm kaarti, tõmbas välja oma kõhnukese kukru ja otsis sellest kolm kümnekopikalist. Labanovitš aga jäi mõneks ajaks kõrvale, andunud oma mõtteile sellest, mis tal veel nii värskelt südames oli.

Pangapidaja alles tahtis maksulist rida välja laduda, kui sisse tuli Tamara Aljaksejevna. Ta oli varruka kinni õmmelnud ja soengu ära kohendanud. Ta huultel lehvits ikka ühesugune naeratus.

«Tamara Aljaksejevna, kas teilegi ei tohiks kaarti pakuda?» küsis pangapidaja.

Tamara Aljaksejevna sirutas eemalt käe.

«Kaks tükki.»

Jalamaid tehti talle laua ääres plats vabaks ja ta istus õnneliku Sadovitši kõrvale. Maksis raha sisse, lõi paberossi ette. Labanovitš oleks tahtnud ligi astuda ja vabandust paluda. Neiu aga ei tõstnud temale pilku, ta jutles vaikselt Sadovitšiga ja vahel sekka naeris lühidalt.

Ka Zjazjulski ei mänginud. Esiotsa istus ta teistest eemal ja pahvis mahorkast keeratud plotskit. Et aga mahorkasuuts intelligentlikesse ninadesse ei lööks, vehkis ta seda käega laiali, sest nende ninade omanikud

hakkasid harilikult protesteerima. Nii turtsatas Tarass Ivanavitš ka nüüd ninaga ja ütles Zjazjulski poole vaadates:

«Kuule, sa papi oma kaheraudsega! Jälle tormutad seal!»

Zjazjulski viskas oma plotski minema. See kukkus kuhugi koolipingi peale, pildudes sädemeid nagu rakett.

«Paned mu koolimaja põlema!» käratas Šõroki jälle.

Zjazjulski astus suitsukoni jalaga surnuks, tuli laua juurde ja seisatas mängijate selja taga. Kui pangapidaja hakkas kaarte ridadesse laduma, valitses silmapilguks vaikus nagu hauas.

Teises reas ei tulnud kellelegi kaarti.

«Teeb silda!»* sõnas Naidus, heites pilgu truudusetule Tamara Aljaksejevna.

«Pangale kuulutab see halba,» arvas Bazõl.

«Tuli!» karjus Karentšõk ja viskas lauale ärtusoldati.

«Sain oma panuse tagasi,» ütles Sadovitš ja viskas samuti kaardi lauale.

Enne neljandat rida tõusis pinevus mängijate hulgas veelgi.

«Minu!» hüüatas Tamara Aljaksejevna ja puhkes naerma.

Pangapidaja maksis raha ja pani välja neljanda rea teise kaardi.

«Minu!» kuulutas Tamara Aljaksejevna veel valjemini. Heameelesumin käis mängijate seast läbi.

«Temal veab armastuses ja kaardimänguski,» ütles Naidus nukralt.

«Nooh, sa ju särutad nii, et varsti mängusõbrast lahti. Tule turule üheksanda reaga,» mõirgas Tarass Ivanavitš.

Pinevus tõusis veelgi.

Bazõl võttis ettevaatlikult üheksanda lehe, piilus selle ääre alla, ohkas, pööras nägu paremale ja vasakule, et teada saada, kelle kaart üheksanda rea lööb. Meeldivalt naeratades toksas ta sõrmega Sadovitši oma pihta.

«Vanamees!» hüüatas Sadovitš. «Võitsin üheksakümme kopikat!»

Tarass Ivanavitš virutas lehed plärtsatades lauale.

«Kuuskümmend kopikat panin hakkama,» tunnistas Pamahhailik.

«Kitsi vend oled, Bazõl,» turtsatas ärisell.

* Silda tegema — föögikaarti mitte andma.

«Temalt pole ka jõuluks lund loota,» lisas Šōroki etteheitvalt.

«Ei ole need hea naabri teod, Bazōl,» noomis teda ka vallavanem.

Tamara Aljaksejevna ja Sadovitš kiitsid pangapidajat. «Täitsamees oled, Bazōl!»

«Alati teie teenistuses!» vastas Bazōl sulava naeratusega. «Pank on suurenenud kahekordseks.» Pangapidaja hakkas uuesti kaarte segama.

«Veab nagu vanal hobusel: esimese ringiga pank poole suuremaks,» ütles Pamahhailik kadedalt.

Samal ajal sorisid partnerid jälle taskutes.

«Mis sa, poisu, muidu tühjalt istud?» küsis Zjazjulski Labanovitšilt. «Vōta kah üks leht. Viis kopikat māngu. Palju ei vōida ja palju ei kaota, kuid aeg on meelepāraselt mōōda saadetud... Anna suitsu.»

Labanovitš kibeles ka ise proovi tegema — nii suur oli kiusatus ja huvi.

«Anna meile paar lehte,» ütles Zjazjulski pangapidajale.

«Ole lahke.»

«Head lehed!» sosistas Zjazjulski, nāhes, et on ruutu-ūheksa ja ristikuningas. Ta vōttis Labanovitši uuest rōlist vāga elavalt osa. «Pane ūheksa peale kōmme kopikat ja kuninga peale viis... Oot-oot, ma sokutan ūheksale veel viis kopikat otsa.» Zjazjulski tuhnis taskutes ja leidis vaskviielise. «Pane aga julgesti!»

Māngijad lāksid hirmsasti hasarti. Pangas oli ūsna palju raha. Kes olid kaotanud, tahtsid oma tagasi vōita ja rohkemgi saada, kes olid vōitnud, tahtsid oma vōitu suurendada. Ja valjemini ning sagedamini kōlisesid laual rahad, mis panka voolasid.

Karentšōk tegi sōrmenōidust: soldat — seitse, soldat — seitse. Kāed laiali ajanud, tegi ta nendega mitu ringi ja pūūdis sihtida ūhe sōrmeotsaga teist. Ja kui juhtus nōnda, et sōrmed puutusid kokku «soldat» ūteldes, siis pani ta soldatile rohkem.

Pamahhailikul oli teistsugune ennustumoodus. Ta pani kaardid kōrvuti laua servale ja andis neile lahtise peoga tōuke: seda kaarti, mis lendas kaugemale, hinnati kōrgemalt.

Ka Naidus tegi nōidust, kuid tema nōidused olid erisugused. Neis oli midagi valmismōeldut ja tēhendusrikast. Ei olnud tēhtis mitte ainult raha. Naidusele tuli ārtuemand, mis sūmboliseeris Tamara Aljaksejevnat. Ta pani

selle lauale ja torkas hiljukesi selle alla pool rubla, kaalus siis vāheke, pani kōmnekopikalise veel peale ja ūtles pangapidajale:

«Kaardi peal ja kaardi all.»

Pangapidaja noogutas ainult ja hakkas ridu vālja laduma, ūteldes:

«Vōtke raha.»

«Lāga vara tuli vālja!» ūtles Pamahhailik, visates kaardi lauale.

«Meil on vōiduleht!» julgustas Zjazjulski Labanovitšit.

«Tao vālja!» hūūdis Tarass Ivanavitš ja pōōras oma kaardi selili: selle all oli rubla.

«Kōll on panemiseks nina!» imestas pangapidaja ja luges vālja kolm rubla.

«Ma panin ju sulle neli tūkki magama.»

Neljandas reas vōitis Labanovitši kuningas viis kopikat. Tōusis naer, kuid Zjazjulski ūtles:

«Me lōōme veel ūheksanda rea. Viis kopikat kasu — kulub āra seegi.»

Hinge kinni pidades ootasid kōik «ūheksandat lainet». Pangapidaja vaatas Tarass Ivanavitši ja Naiduse poole.

«Neile ei annaks.»

«Anna meile!» hūūdis Zjazjulski.

«Ja mis teil on?»

Labanovitš nāitas ūheksat.

«Teie oma!» hūūdis Bazōl rōōmsalt.

«No eks ma ūtelnud!»

Ja Zjazjulski hakkas Labanovitšit kōūnarnukiga togima, māngijad aga viskasid lehed pahaselt kēest.

Vaene Naidus tahtis poolerublalise emanda alt mārkatult āra vōtta, aga pangapidaja hoidis teraselt silma peal.

«Siia! Siia!» Ja vōttis poolerublalise ning kōmnekopikalise āra.

Tarass Ivanavitš tahtis nāha, mis leht tal oli, ehkki Naidus kōigest vāest oma saladust hoidis.

«Ha-ha-ha!» hirnus Šōroki. «Tamara Aljaksejevna, mis te siis Naidust alt vedasite?» Ja nāitas talle ārtuemandat.

«Bastukk!» kuulutas pangapidaja. «Promenaad!»

Bee tēhendas, et pank on kasvanud kolmekordseks ja tuleb vīlmene ring.

«Vett vedama lāks mu vōit ja veel vīiskūmmend kopikat,» kurtis Sadovitš sōbrale lōōdult. «Lasen veel rubla

lendu, ja asi otsas... Sina oled küll kõva mees — võitsid «üheksanda laine».

«Sina võitsid ju ka.»

«Veelgi saab võidetud,» hooples Sadovitš.

Bazõl jagas kaardid välja. Ta pank kasvas. Naidus punetas näost, nähtavasti oli ta kõrgelt pakkunud. Ühtaegu õpetas Zjazjulski Labanovitši, kui palju ühelegi kaardile panna. Nad panid välja kogu äsjase võidu. Ka Sadovitš pakkus kõrgemalt ja pani rubla asemel kaks. Tamara Aljaksejevna oli päris rahulik, aga nõiduslik naeratus oli ta huulilt kadunud. Alles nüüd oli mängupinge tõusnud kõrgeima kraadini.

Ärevalt libises Bazõli pilk üle vastaspoole. Pangas oli ligi kakskümmend rubla. Ta tahtis seda panka säilitada, võita võimalikult rohkem. Mängijad aga vahtisid rahahunnikut ahnusest põlevate pilkudega, igaüks tahtis sellest võimalikult rohkem kätte saada.

Pangapidaja pani suitsugi ette. Tal vedas. Isegi üheksandat kaarti ei loovutanud ta kellelegi. Pannud välja viimase lehe, korjas ta panused kaartide alt kokku ja laapas raha kahe käega enda ette.

«Raha rinnast saadik nagu konnale pori!» ütles Naidus kadedalt, ehkki ta selle korraga natuke «sisse võttis».

Labanovitš oli oma võidu maha mänginud, aga Zjazjulski tegi talle tuult takka.

«Me veel võidame! Pane ainult tähele, mis ma ütlen.»

Sadovitš läks tasakesi Tarass Ivanovitši juurde ja tuletas talle meelde, et see on talle kolm rubla võlg.

«Mu kullakallis vennakene! Mind tehti ju lagedaks seitse rubla läks vett vedama!... Oota natike.»

Kui esimesel korral polnud kedagi pangapidajaks hakamas, siis nüüd hüppas neid välja tervelt kolm.

«Mina pean panka!» käras Pamahhailik.

«Panga panen mina välja!» sattus vallavanemgi ärevusse.

«Kõtt nii üks kui teine,» pörutas Tarass Ivanovitš ja kahmas kaardid, tehes platsi laua taga lagedaks.

«Mina ütlesin esimesena!»

«Küll jõuad, susi sind söögu!» ütles Šoroki ja pani lauale kolm rubla.

Pamahhailik kõõritas ta poole.

«See on ju pagan teab mis! Käte vahelt kistakse kaardid ära!... Va praagamagu!» lisas ta häält tasandades.

«Nokk kinni, sa magusa haisuga viirukipann!» Tarass

Ivanovitš pööras näo Pamahhailiku poole, mõõtes teda ahvardaval pilgul.

«Tasa, küll saate kõik mängida,» ütles Zjazjulski neile mahedalt.

Šoroki hakkas kaarte jagama.

«Kui palju sulle läheb, sa õline ikoonilamp?» küsis ta Pamahhailikult juba leplikuma tooniga.

«Ei taha ma mingeid lehti, kui sinu käes pank on.»

Pamahhailik oli üsna turris.

«Kahetsed veel: võidulehed.»

«Noh, anna siis.»

Pamahhailiku viha oli mööda läinud.

«Olut, kurk tahab loputada!»

«Bazõl, saada õlut tooma.»

Bazõl ei hakka vaidlema. Temal ei ole midagi õlle vastu, ta loeb välja tosina pudeli raha, sest ta ometi võitis. Lavale ilmub Jossel, kaob taas ning vähe aja pärast tuleb jälle, tassides tervet korvi õlut.

Pank on Tarass Ivanovitši käes ilmatu kaua. Raha tuleb ja läheb. Sadovitš klaarib mitu korda oma taskuid. Zjazjulski on oma õpilase juurest diplomaatiliselt eemaldunud, sest «õpetaja» nõuded osutuvad ilmaaegseks.

«Kuidas lood on?» küsib Sadovitš sõbralt.

«Kehvasti, vennike,» vangutab Labanovitš pead.

Nad tulevad laua äärest ära, joovad õlut. Väljanägemine pole neil sugugi kangelaslik.

«Tead, vennike, kümme rubla panin hakkama... Ons sul raha?» küsib Sadovitš.

«Kasinasti.»

Nad joovad veel.

Olu lööb väsinud pead kohisema, tuju tõuseb veidike. Silmade ees seisavad kaardifiguurid, kõrvus kõlisevad rahad, kusagil sügaval hingesopis aga närib ja valutab midagi, peas liiguvad rahutud mõtted. Kiusatusehää! aga meenutab, et veel võib kõik heaks teha, oma raha tagasi saada...

«Ah, saaks oma raha jälle kätte!»

Sadovitš pahvib suitsu. Labanovitš silmitseb mängijaid. Ebainimlikud on nüüd nende näod: metsikud, ahnust täis, tõlmust ja suitsust hallid. Tamara Aljaksejevna on näost kõhnunud, ta on justkui vanaks jäänud. Labanovitš mõtleb, arutab omas mõttes, missugune võiks ta olla vanast peast... Vastik.

Lärm ja vandumine laua taga.

«Promenaad!» möirgab Tarass Ivanavitš.

«Laena mulle rubla,» ütleb Sadovitš.

«Tead, vennas,» vastab Labanovitš, «hiilime valtselt kodu poole nagu läbipekstud penid.»

«Mul on tunne, et võidan. Laena rubla. Teeme veel katset.»

Nad lähevad laua äärde, võtavad kaardid. Ja viimase jagamise kõige pühalikumal hetkel avaneb uks. Lävel seisab uus külaline, võtab maha kulunud kaabu, teeb kummarduse ja igasse klassinurka kostab pilkav hää:

«Tere õhtust, kaardilauakangelased!»

7

Meest, kes nüüd uksele seisis, tundsid kohalikud «intelligendid» hästi. Tema ilmumise üle ei imestanud keegi. Tema tervitust ei võtnud keegi vastu, sest kõik jälgisid palavikuliselt viimast jagamist. Uus oli ta ainult noortele koolmeistritele. Pimeduse tõttu ähmane mehekogu liikus klassi keskpaika, kus oli valge.

Kiillaspea, laup järsk ja kortsus. Ise kühmus ja rässakas. Vaeselt riides, kuid haritlase viisi. Kõrgemalt tume ja alotsast ruugevõitu haba tõusis peaaegu silmadeni. Kulmud paksud ja sorakil. Näoilme sünge ja sageli muutuv. Silmad rahutud, vahel nagu metsiku pilguga, nende pilk samuti muutlik. Kõrvust kasvavad välja tihedad karvatordid. Räägib selgesti, ilmekalt, soravalt, isegi oraatorlikult. Mõnel puhul plaksutab rääkides kaht kätt valjusti kokku. Väljanägemise järgi on ta viiekümne ligidal. See polnud keegi muu kui «toimetaja». Öieti oli ta nimi Buchberg.

Ka toimetaja oli olnud koolmeister. Tal tekkis vastuolusid Jehoova rahvaga, kelle poeg ta oli, ja ta pidi koolitööst loobuma. Ta tungis vihaselt kallale oma rahva kommetele, pilkas halastamatult selle eelarvamusi ja piitsutas nagu muistne piibliprohveta tema panetumust ning konservatiivsust. Vastased hüüdsid teda «mišugener'iks», see on hulluks, ja tahtsid kividega surnuks visata. Ükskord läks ta nendega isegi käsitsi kokku, kuid tegi neile oma kõvade ja tugevate rusikatega üsna pea tuule alla.

Keegi teda ei aidanud ja toimetaja elu oli väga raske. Kuid tema ajas oma kurssi ega leppinud mingite kompromissidega. Ta oli provintsilehe kirjasatja ja lahkas

ühiskondliku elu paiseid». Kuid toimetaja ei jäänud kirjasatja rolliga rahule. Ta peas liikus palju kõiksugu ideid. Üks neist seisis selles, et Panjamonis tuleb hakata ajalehte välja andma. Ta levitas ja propageeris seda ideed Panjamoni intelligentsi hulgas. Kuid ta sõnad langesid kivisele pinnale, ei läinud idanema ja kuivasid, sest et keegi neist välja ei teinud. Siis lõi toimetaja kõikidele kaela ja hakkas ise üksipäini ajalehte tegema. Ta ajalehe pealkiri oli «Panjamoni Teataja». Algusest otsani oli see toimetaja enda kirjutatud. Ajaleht ilmus kord kahe nädala takka. Ta tiraaž oli 10 kuni 15 eksemplari. Teda ei saadetud kätte mitte posti teel, vaid toimetaja ise tõi ta käsitsi kirjutatud kujul oma tellijaile koju. Numbri hindki oli peal 10 kop.

Paris veidrad suhted valitsesid toimetaja ja tellijate vahel: tellijad kartsid toimetajat ja toimetaja omakorda kartis tellijaid, et äkki nad ei taha enam tema ajalehte osta. Toimetaja oli sunnitud pead murdma, kavaldama, igasugu vigureid välja mõtlema, otsima žanri ja vormi vastavalt Panjamoni elule ja panjamoonlaste endi meelelaadile.

Toimetajat võis tihtigi näha Panjamoni mitmes kandis. Ta kõndis ringi tõsiselt, mõtlikul ilmel, süvenes kõigesse nähtusse, kuulas kõike pealt ja vahetevahel märkis midagi oma narmendavasse, higist võidunud taskuraamatusse.

Toimetaja seisatas laua ääres ja laotas laia liigutusega käsi.

«Mida ma pean nägema! Võitlus kaardilaua ümber!... Oh inimesed, inimesed!! Kui kaugele te olete eksinud mõistuspärase elu seadmistest!»

«Jaa, mu redaktorist sõber, elu on igavene võitlus. Ja häda sellele, kes saab ära võidetud!» vastas Tarass Ivanovitš filosoofilisel toonil. Ta ei pööranud nägugi toimetaja poole ega pannud kõike tähele, mis see ütles: tuli maksimise järele valvata.

Pamahhailik lisas:

«Polehigis pead sa oma leiba sööma.»

«Kes tööd ei tee, see süüa ei saa,» torkas Naiduski omalt poolt vahele.

Ent toimetaja nagu poleks sellest midagi kuulnud ja jätkas:

«Seal, nende seinte taga on looduse ülev koda. Tähtedest ehitatud taevast on ta lagi. Maapind, millelt hõngab rohu ja lillede lõhna, on ta põrand. Ei ole otsa ega äärt sealsel

avarusel. Iidse tarkuse raamat teeb seal avalikuks oma saladusi. Teie, kel on kõrvad kuulda ja silmad näha! Minge vabadele väljadele, laotage mõttetiibu, et tundma õppida asjade olemist ja maha raputada mustus, pori ja tolm, sest teie silmad on sellest pimestatud, te olete end sulgenud toaseinte pitsitusse, te olete järjega sealaudas, mis haisu täis, ja oma hingeõhuga olete selle ära mürgistanud.»

«Ja mis siis toimetajal endal siin sealaudas asja?» küsis Naidus pilku kaartidelt pöörata.

«Nupust nikastanud mis nikastanud ja miskit lollust see meie toimetaja nüüd kokku keerab,» ütles poesell ja mügistas habemesse.

Ka need sõnad laskis toimetaja kõrvust mööda. Traagilise näoga kõngutas ta oma paljast pead.

«Oh inimesed, inimesed! Panetanud on teie südamed ja teie kõrvad on kõvad kuulma. Kui kaugele te olete eemaldunud elust, ütlen ma teile! Ja kui teie, maa sool, olete tuimaks jäänud, siis mida peab arvama neistsinatseist väetikestest? Surmavarje näen ma teie palgeil. Ahnus on oma käega vajutanud neile pitseri ja koorinud teie olemuse sügavusest välja metslooma. Unetud ööd kirjutavad nende peale üles oma võla ja te tasute seda enneaegse vananemisega ning valudega vaevatud kehas...»

Toimetaja rääkis aina edasi, ilma et keegi oleks teda kuulanud. Mängijate kõrvu jõudsid ainult sõnad, aga mitte nende tähendus: hõbeda kõlksatused ja paberi krabin matsid selle ära. Ka toimetaja säärase manamisega olid panjamoonlased harjunud ja pidasid seda tavaliseks nähtuseks, toimetajal endal aga oli nende meelest «katusekamber korrast ära». Labanovitši kõrvus aga kõlasid need sõnad etteheitega, nad sisaldasid kibedat tõtt ja peidetud mõtet.

Tarass Ivanovitš loovutas koha Pamahhailikule. Ta oli väga osavasti suurendanud panga kolmekordseks ja läks nüüd õlut jooma.

Toimetaja vaigis. Ta silmad tuhmusid. Ta pööras näo ära, langetas pilgu ja jäi mõttes seisma, siis aga pani tulistanud kaabu pähe ja sammus sõna lausumata uksest välja. «Panjamoni elu kroonikasse» tuli teha nii- ja naasuguseid lisandusi. Ta läks koju, oma kitsukesse toapugerikku, lätis küünlajupi ja hakkas oma ajalehte üle vaatama: päev, millal ta pidi ilmuma, oli käes. Toimetaja ees lebas käsitsi täiskirjutatud paberipoogen. Poogna ülemisele servale oli suurte tähtedega kirjutatud:

PANJAMONI TEATAJA

Ajaleht algas juhtkirjaga. Juhtkiri kandis kuupäeva:

Panjamoni, 10. mail.

Meie alev on vallas üsna suuri keskusi. 1897. aasta rahvaloenduse andmeil elab siin kaks tuhat kaheksasada nelikümmend inimest. Arvestades loomulikku juurdekasvu, ei eksi me väga palju arvestes, et praegu on Panjamonis kolm ja pool tuhat elanikku. Keskjuures on alevis ainult kaks algkooli: kaheklassiline ministeeriumikool ja üheklassiline tütarlastekool. Iseendastki mõista, et need koolid ei suuda, ei suuda kaugeltki rahva huvisid ses mõttes teenida, et tema vajadused hariduse suhtes rahuldatud oleksid. On tekkinud tungiv, pakiline vajadus, et Panjamonis saaks asutatud uusi kooli.

Tekib küsimus: missugust kooli me peaksime Panjamonis propageerima? Missugune kool suudab kõige enam vastata alevi ja valla tarvidustele ning huvidele?

«Panjamoni Teataja» toimetuse võtab endale julguse avalikult teatada ja sellega ühtlasi väljendada Panjamoni kodanike soovi, et see kool võib olla ainult gümnaasium või progümnaasium, kuid igal juhul mitte alla progümnaasiumi.

Nagu tõsiasi näitavad, ei ole üheski teises vallas märgata noorte nii suurt haridustungi kui Panjamonis. Millega on see seletatav? Meie vallas ei ole palju põldu, maad on kehvad. Järelikult on noorsoo haridustung põhjustatud majanduslikust faktorist. Hojaa, faktoreid võib muidugi igasuguseid olla. David Pinhaleski oli «faktor»*, aga nüüd lõi oma poe lahti... Kuid me kaldume teema kõrvaldama. Kuhu siis peavad meie noored minema? Kust peavad nad leidma oma püüdumisele ja oma soovidele rahuldust? Laia voona valgub noorsugu õpetajate seminaridesse ja linnakoolidesse, marsib välja kümnete ja sadade verstade kaugusele, viisud seljal rippumas ja taskus ei kopikatki... Kuid ainult vähestele naeratab see neisse koolidesse pääseda, rõhuv enamik noori aga jääb kooli uste taga.

Kui palju meelekibedust, kui palju tragöödiad peavad tunda saama meie tänapäeva noored! Siit saabki selgeks, et meil Panjamonis peab olema kõrgemat tüüpi kool ja sääraseks kooliks võib olla gümnaasium. Meie noored peavad tuule tiibadesse saama. Lõpetaks tee, mis viib teadusetemplisse! Elagu ja õitsegu Panjamoni gümnaasium!

VALLAST

* Meile teatatakse, et Pranuki peredes on juba kahel korral talupoegadelt hobuseid varastatud. Politsei eesotsas meie vahva ja austatud uräädniku Tupalskiga astub energilisi samme varaste kinniõudmiseks. Käesoleva ajani ei ole õnnestunud nende jälile saada.

* Krasnõ Beragi küla talupojad käivad juba ammu vürst Rad-

* Sõnamäng: faktor tähendab siin maaklerit või kaubaagenti (hupidäraselt). Tõlk.

ziwiilli administratsiooniga kohut servituudi karjamaa pärast. Iga sugused nurgaadvokaadid pigistavad neilt välja viimse kui kopika, kuid kasu sellest pole. Ringkonnakohus otsustas, et karjamaa võetakse talupoegade käest ära. Talupojad tahavad kohtupalatisse edasi kaevata.

Siinkohal oleks tulus kõigile meelde tuletada tuntud rahvasõna: «Ära mine rikkaga riidlema.»

* Kui ilma tõttu viimastel päevadel on Radziwiilli metsad põlema hakanud.

* Valla elanikud, kes katoliku usku, vürst Radziwiilli administratsioon, väikerentnikud ja samuti šlahta astuvad samme selleks, et Panjamonis avataks katoliku kirik, mis 1863. aastal kinni pandi. Nagu meil on õnnestunud teada saada, kirik avatakse; preester Kislja on juba ametisse määratud.

ALEVIST

* Üleeile pandi Mamka Šulkina juures toime läbiotsimine. Aktsiisiametnikud otsisid viina: keegi oli kaevanud, et Šulkina peab salakõrtsi. Leiti pool pudelit viina, viis praetud särge, ühe heeringa saba, luud ja pead. Tehti protokoll.

* Jurjevski laadal leidis aset vihane kaklus meie Panjamoni kangelase Petruss Marguni ja Tšõhhunõ küla meeste vahel. Vaatamata sellele, et Tšõhhunõ mehed olid ülekaalus, lõi meie kangelane nad vankripoldiga põgenema ja täielik võit jäi meie kangelasele.

Nagu näha, oleme jõudmas militarismi ajajärku: rahvas peab lahinguid vankripoltidega ja selle rahva aju, intelligents, harjutab strateegiat kaardilaua.

Igal juhtumil tasuks ametivõimudel vankripoldi- ja kaardilaua-kangelasi tähele panna ning anda neile vaprust eest aurahad.

KÜBEKE LUULEVALLAST

Lubjakiyimäe jalamile kalmistu lähikonda ilmuvad aeg-ajalt kahe noore inimese salapärased kogud. Paljudki on õhtuti neid seal juhtunud nägema. Sepp Haim kohkus nendest nii ära, et jäi ehmatusest haigeks.

On huvitav märkida, et sel ajal, kui need kogud ennast ilmutavad, ei pääse Panjamoni haiged velskripunkti sisse, kastoorõli jääb kasutamata ja valud ning tõved tohterdamata.

Kui toimetaja lõpetas oma ajalehe lugemist ja redigeerimist, hakkas küünlajupp kustuma. Valge leek väreles, hubises, tõusis ja langes, paistis, et ta oli iga hetk kustumas. Äkki loitis ta ootamatu jõuga veel kord ja rauges samas närvalt nagu surija viimne hingetõmme.

Toimetaja tõstis silmad tulukesele ja silmitses tema viimseid hetki. Ja oli midagi traagilist ses elu ja surma heitluses. Toimetaja vaatas ja kõngutas pead. Ei, mitte kunagi ei suuda sa tõusta elu madalusest: su elumahlad on lõppemas, nad on ära kulunud. Tahjots kaldus lauale, tuluke vajus päris madalaks, aga põles hetke veel, tõusis,

heitis veel üheks silmapilguks valgust ajalehele ja hääbus ära, justkui oleks vaenulik pimedus tast üle valgunud. Toimetaja kitsuke toapugerik ja õu toa akna taga sulasisid kokku üheksainsaks tumehalliks laiguks, tummaks ja läbitungimatuks, milles ei olnud ainsatki eluhäält.

Toimetaja avas akna, toetas oma kiilaspea kätele ja jäi kauaks liikumatult istuma. Alles siis, kui idataevas helen-dama lõi, ta ohkas, tõmbas akna kinni ja heitis oma kõvasse voodisse.

Maa mõnules veel kevadöö unises pimeduses ja taevast ida pool oli vaevalt kumendama lõõnud, kui noored kool-meistrid Panjamonist tulema hakkasid. Pimedus varjas nende äravaevatud ja kahvatuid nägusid: teereis, unetud ööd, sisetundepiinad ja läbikukkumine kaardilauas olid neile oma pitseri jätnud. Sõbrad kadusid seltskonnast vargsi, märkamata, kellelegi head aega ütlemata, sest nad olid kõigil tefteli positsioonidel hävitavalt lüüa saanud ning lahkusid rivist puhtanisti invaliididena.

Vaikusse mattunud Panjamoni tänavad ning majad nende tänavate ääres võtsid sõpru vastu rahulikult, isegi osavõtmatult, ja ainult jahe liiv krigises mõttetult, kuid tähendusrikkalt nende jalge all.

Mõni aeg astusid nad sõna lausumata. Nende taskud olid tühja täis, peas undas rehepeksumasin, silmade ees hüple-aid mitmesugused kaardifiguurid ja hinge, nagu öeldakse, küünistasid kassid.

«Tead, põrgupõhja käigu see värk,» ütles lõpuks Sado-vitš. «Ei oleks maksnud minna.»

«Noh, pole viga, kulla mees, tuleb ette veel hullematki,» vastas Labanovitš rahustaval toonil: «Või mis ta olekski pidanud ütleva? «Mis läinud, see läinud ja tühja siin enam nutta. Asi seegi, et saime vähemasti tunda, kuidas alevi sopp haiseb... Ptüi, pask! Noh, käigu kuradile!»

Paistis välja, et Labanovitšil polnudki süda nii rahulik, kui ta näidata tahtis.

«Kas sa, vanamees, mäletad, kuidas Korzun omal ajal meile dikteeris: «Puhas ma üleni, kerge, ei keegi mind vaja.» Nüüd oleme ka meie kahekesi niisamuti puhtad, kerged ja keegi meid ei vaja.»

Badovitš puhkes valjusti naerma. Panjamoni laiad kar-

jamaad viisid ta naeru kaasa, kandsid sildade alla ja hellsid Neemeni teisele kaldale.

«Kõigest sellest pole veel häda, Aless. Meie kapitalid, mis täna teiste meeste taskutesse rändasid, ei ole nii suured, et neid väga palju taga nutta. Kuid asi on selles, et molluskid oleme, tahtetud mehikesed, kel pole kindlat pinda jalge all. Selles ongi meie nõrk koht. See teeb mulle rohkem muret kui lüüasaamine kaardilauas... Ja ometigi teame ja tunnistame seda kõike, aga ikkagi teeme seda, millest hiljem muutud vastikuks iseendalegi. Miks see küll nii peab olema?»

«Inimeses on palju sääraseid vastuolusid,» lausus Sadovitš, «mõtled nii, aga teed teisiti. Sellest tekivad ka konfliktid iseendaga.»

«Nojaa, aga ütle, Aless: kui meie kahekesi oleksime kumbki võitnud, ütleme, kakskümmend ruublit, kuidas siis kursid oleksid?»

«Oo!» hüüatas Aless jämeda häälega. «Siis, va sell, oleks meil mõlemal saba rõngas, tont võtku! Isegi kui me poleks midagi võitnud ega kaotanud, ka siis oleksid teistvärki laulud.»

«Tähendab, siis oleneb kõik mängu tulemustest. Ja järelikult, kui sul kaardimängus veaks, siis sa muudkui mängiksid ja mängiksid, ei teeks sa mingit eneseanalüüsi ega kogeks sisetundepeinu ega üldse keda kuraditki... Aga sel juhul, vennike, on asjad juba rämpsud.»

Sadovitš tahtis midagi vastata, aga ta tähelepanu köitis midagi muud. Ja ehk polnudki tal isu sellest otsesui rääkida. Ta jäi äkitselt seisma, tõmbas kopsud õhku täis, ja ajades rinna kõvasti ette, hõikas püüdlikult kahel erineval toonikõrgusel, tahtes isegi mõneti muusikaline olla:

«O-o-o-oh-oi!»

Niiske õhk vappus kastese aasa kohal, haaras selle «oh-oi» kaasa ja kandis metsa, mis oli päris kaugel Neemeni taga. Metsa servast pörkas tagasi trotslik vastukaja, see vaibus, siis pöördus ümber, lennates mööda metsa teist soppi ja lõpuks vaibus selle käänul hoopis.

«Päris hästi kukub välja,» ütles Sadovitš, unustades kõik muu ja olles vaimustatud vastukaja kõlavusest ning selgusest, ning hõikas teistki korda.

«Kuule, hõikame õige kahe mehega!»

Nad hõiksid mitu korda kahekesi ja kuulatasid, kuidas vastukaja levis, äratades vaikiva ümbruskonna hommikusest rahust.

«Kas näed, vennas, kus ikka on ilus! Piiritu avarus! Ja mis terve õhk! No lihtsalt justkui oleksid nüüdsama ilmaife tulnud! Tunned, kuidas elu tugevasti igas su soones tuikab!» sattus Sadovitš veelgi suuremasse vaimustusse.

Sildadest üle, pöördusid sõbrad paremale. Võtsid jalad lahti, sest tee läks läbi luhtade ja selle ääres kasvas kõrge kastemärg rohi. Nad astusid edasi paljajalu, kiites teed ja kastet ja sedagi, kui mõnus on kõndida paljajalu mööda pehmet teerada ja kui värske on hommikune õhk.

Mida kaugemale nad Panjamonist jõudsid, seda rahulikumaks jäi neil süda, seda enam andusid nad teekäigu ja avanevate vaadete võludele. Luht ulatus üht serva pidi vastu metsa ja tungis tema sisse, haarates sellest poolsõõrikuid kurendikke ja laiendades oma rohulagendikke. Risti ja põiki jooksid läbi luha kitsad, pikad ja sügavad soonikud, mis olid umbe kasvanud kalmustest, alssidest, kõrkjatest ja pehmetest madalatest pajudest, kus pesitsesid mitmesugused luhalinnud. Hõbedase paelana lookles Neemen, jõudes paiguti päris metsa äärde, nii et puujuured nähtavale tulid, teisel voolas keset luhta, kolmandas kohas jõudis väljade vahele, palistades sädeleva ja liikuva vöödina nende liivaseid nõlvu. Siit-sealt luhas asuvatelt kühmudelt paistis juukseparmana kaharaid puudetukki, kus lopsakalt kasvas noori tammi, sarapuupõõsaid, kikkapuid, paakspuid ja toomingaid, maapind aga oli kaetud pehmetest kastevartest, mis ajab suvel ütle mata ilusaid siniseid õisi...

Ah, kui palju õhku ja avarust on Neemeni-äärsetel luhtadel! Siin-seal tõusevad otsekui vahimeestena mõõtmatu roheline ookeani kohale üksikud toredad puud, enamasti mööda luhta laialipillatud tammed, aga kohati ka terved tammesalud. Palju on neil siin avarust ja päikest. On kasvuruumi nende vägevatel juurtel, tüvedel ja okstel.

Nendest puudest torkas teekäijaile eriti silma iidne pedajaas, mis seisis täiesti üksinda Neemeni läheduses kõrgel künkal. Jäme, sile, otsekui lihvitud tüvi, millel koor nagu kunstipärane telliskivi, hoidis kõrgel küljetsi täisnurga all murduvat latva; sellele murdekohale oli toonekurg endale põlise pesa pununud. Kogu sellest üksikust pedajast, sellest metsa poole kallutatud kroonist õhkus mingit nukrust, nagu oleks puu oma õlgadel mingit raskust kandnud ja selle all pea langetanud.

Luht oli inimtühi, kedagi polnud näha. Ainuüksi räägud ei tundnud väsimust ega säästnud oma kõri. Nad käristasid

sid rohu peidus üksteise võidu oma ühetoonilist krääksuvat laulu, nagu poleks nende elul muud mõtet kui üksteisest üle karjuda.

«Räät-räät! Räät-räät!» Ja nõnda ilma otsata, vahet pidamata.

Hakkas valgeks minema.

Puhmad jõe kaldal kerkisid üha enam esile, tõusid hommikuhämarusest nähtavaks, said heledama ja rõõmsama ilme; laienesid ilusad maastikud, täis rõõmsameelset rahu ja vaikset mõtlikkust.

Tee pöördus vasakule ja läks mööda küngastikku, hoides seal rohkem Neemeni ligi, kus jõgi tegi väga osavasti kaare, enne kui metsa äärde jõudis. Kogu see käänukoht nägi välja toreda vanaaegse aiana, kus viljapuude asemel kasvasid laiade kroonidega pahklikud, suudmeist märgade oksaõõnsustega tämmmed, kurepesadega nagu mustade mütsidega ehitud. Mõnikord, kui puu oli ladvast juba kuivama hakanud, olid need pesad surutud kõrgete, tamme haljast kroonist kaugele üle ulatuvate paljaste oksaharude vahele ja paistsid tema kohal kummaliste kattevarjudena, sest kauguse tõttu muutusid oksad nähtamatuks ja nad hajusid õhu läbipaistvates voogudes.

Enne käänukohani jõudmist tegi Neemen metsa ääres veel ühe väga ilusa looga ja pöördus siis paremale, kulgedes ühtlase helkiva lindina luhtade ja põllu vahetsi. Jõekäänu ühes otsas seisis toredad kaharad pedajad, mis sirutasid oma sametisi oksa vee kohale ja olid kudunud liivasesse kaldasse vaigustest juurtest võrgu. Nende järel algasid lopsakad noored männisalgud, läbisegi vana metsaga. Siin-seal kerkisid vihmavarjudena üle männinoorendiku roheline mere iidsete põlispedajate kroonid, otsekui heidaksid pilku oma noore vahetuse laiadele aladele, rõõmustades tema hulga ja mahlaka elujõu üle. See noor männistik, mets ja need pedajad sulasid kokku üheks metsamüüriks, mille serv moodustas kauni sopilise joone, avades oma tumerohelise tiiva ja hõlmates liivast lagendikku, kus seisis vaikivad künkad. Kõige selle üle laius hommikuvaikus ja -rahu.

«Oota, Aless,» seisatas Labanovitš, vaimustatud hommikusest rahust ja kõige ümbritseva ilust. «Vaata ometi, kas pole see võrratu!»

Labanovitš osutas käega päevatõusu poole, kus kaugel metsa vahekohtadest paistis kullane, lehekuu kastest nõretav taevarand ja laius terve rodu künkaid.

«Ah mis kaunis koht!» algas ta ja katkestas sealsamas äsennast. «Kuula, vennas, kuula.»

Seal, kus algasid kollased liivikud, lõi metsaserva kohal helisema metslõokese laul. Ta oli siin saabuva päeva esimene tervitaja. Ta laul sulas vaikselt õhus otsekui peene kalli metalli helin, täites helesinise taevalaotuse ja peidetud helgeid mõtteid mõlgutava maa sügava vaikuse. Kõik ümberringi nagu hoidis hinge kinni, võlutud selle vaba metsade ja metsavaheliste liivikute lauliku imeilusast looritamist. Heljudes kõrgel taeva all, tõi linnuke kuuldavale pehmeid, sulneid melodiasid, mis tikitud pillikeelte hõbedasest helinast, metsaojade vulinast, mesilasetiibade suminast ja lillede sahinast. Ja kõik need helid põimusid metslõokese laulus nii harmooniliselt ning omapäraselt, et see leidis tee kõige sügavamasse südamesoppi, puudutas kõige peenemaid hingekeeli.

Ükski teine lind, isegi mitte kiidetud ööbik, ei ole laulu poolest võrreldav metslõokesega. Ainult et metslõoke laulab oma laulud üksikutes kohtades, kuhu inimese jalg harva satub, nii et ainult vähesed on teda kuulnud. Tema laulud aga on haruldastelt rikka meloodiaga, nad on mitmekesised, imekaunid ja niivõrd selged, niivõrd ilmekad, et neid võiks noodistada ja viiulikunstnik võiks neid viistati oma mänguriistaga mängida, kuigi selle hääle tämbrit ei suuda järele teha ükski muusikariist.

Labanovitš seisis ja kuulas võlutult seda rõõmsat ja ühtlasi nukrat hommikuhümni, mis leidis tema südames iseloomuliku vastukõla. Oli tunne, nagu oleks ta juba ükskord varem seda läbi elanud, mis nüüd hinges helises, ainult et ei suutnud kuidagi meenutada, millal see oli. Või oli see ainult unes?

«Üks niisugune hommik on seda väärt, et veel üks öö unista olla,» lausus ta viimaks ja vaatas Sadovitši poole, sest viimane juba sikutas teda varrukast ja ütles mitmendat korda:

«Hakkame minema, vanapoiss.»

Nad hakkasidki minema.

Nende koduküla Mikutsitšõ oli siit kahe versta kaugusel.

«Tead, vanamees, magame välja kõigest sest meelekidusest, puhkame ja siis hakkame mõtlema, mis ja kuidas.»

«Tühja sa sellest räägid. See kõik on täpes. Paljugi mis on olnud — eks sedagi olnud tarvis läbi teha. Minu meelest on kõik see Põhjamoni värk nagu paha uni.»

Mida lähemale nad Mikutsitšõle jõudsid, seda rohkem võtsid neis maad koduküla mõtted ja meeleolud ning kummalegi mõjusid nad isemoodi.

«Tead mis: ma jään siia koolmeistriks. Mis sa sellest arvad, vanamees?»

«Miks sa äkki nii kangesti tahad siia jääda?»

«Tead, oma küla, omad inimesed. Hakkan tööle omade inimeste kasuks.»

«Oleksin mina sinuks, ei mina siia jääks,» ütles Labanovitš.

«Miks nii?»

«Niisama, mul on siin igav. Kõik on ammu tuttav. Mulle meeldib olla uutes paikades, uute inimeste seas.»

«Ei, vanamees, siin saab ka odavamalt läbi ajada. Sätid ennast isa juurde elama ja paned kopika kõrvalegi. Ja vaikne, kiusatused kaugel, mina aga tahan tõsiselt teaduse kallale asuda.»

«Kas me tõesti nii tahtejõuetud oleme, Aless, et ei suuda neist kiusatustest jagu saada? See on ju oma võimetuse tunnistamine, kui sa kiusatust kardad.»

«Aga ons tarvis nendega maadelda, kui ilma läbi saab? Võitluseks, pealegi kui selle tulemus jääb ähmaseks, kulub energiat, tarbetut energiat, ja see takistab alati nii-või teistsugust endatäiendamistööd. Aga siin, meil Mikutsitšõs, pole kedagi, kes sind kaarte mängima või jooma meelitaks... Ei, kaim, see on väärt idee! Ja koht saab siin parajasti vabaks. Annan palvekirja sisse — ja asi nudi.»

«Nojah, loomulikult, elukohtki jääb sul siia. See kõik on maitseasi,» rääkis Labanovitš soostuval toonil, sest polnud lusti vaielda. «Sul võib õiguski olla. Ja kui sa lisaks veel tahad siin elada, siis seda parem. Vähemalt peastaap on meil suvel olemas.»

Sadovitš oli kuuma verrega, ta süttis uutest mõtetest ja plaanidest kiiresti.

«Tead, vanapoiss, tõsiselt: hakkame kohe õppimisega pihta, et aeg kaduma ei läheks. Puisse lööb veelgi meiega kampa... Või tead, võtame viis-kuus meest, lööme punkti ja leiame veel mõne studioosuse... Mis sa selle kohta ütled?»

«Tuleb läbi mõelda, võib-olla kuulutatakse sinu suu läbi tõtki.»

Sadovitš oli uuest ideest vaimustuses ja rääkis suure paatosega sellest kogu ülejäänud tee.

Vahe maad enne küla läksid sõbrad lahku. Sadovitš astus edasi üksinda, Labanovitš aga pöördus teelt kõrvale ja võttis suuna väikese üksiku talu poole, mis seisis Nee-
meni lääres väljade vahel. Siin elasid ta omaksed.

Talu oli hiljuti ehitatud vürsti rendimaale. Kolme aasta eest põles Mikutsitšõ küla maha, ja siis tuli onu Martsin mõttele ehitada maja siia, kus rohkem ruumi ja rahulikult. Selle ajaga polnud elamine-olemine jõudnud korralikult jalulegi saada ja talu oli üsna kehva ning kõleda väljanägemisega, sest maja ümber polnud ühtainsatki noort puud, ehk küll onu Martsin oli nende jaoks augud valmis kaevanud.

Sadu tuttavaid silmi vaatas Labanovitšile talu poolt vastu, nagu oli tunda, nad vaatasid etteheitvalt, sest tema, Labanovitš, olles ametis iseendaga, oma mõtetega, oma kitsa isikliku eluga, oli sinise vaesuse ja tühjuse unustanud, kuigi nad alles mullu olid onu Martsiniga arutanud, kuidas siia asutada aed ja aeda mesila. Meenusid samasugused kojutulekud seminari ajast ja tahes-tahtmata pidi ta tundma, et oli korrapealt sattunud koduste murede keskele, kus kurdetakse raske elu ja vaesuse üle. Need tunded olid kodunurgast eemaloleku ajaga tuhmuma lõõnud, andes maad teistsugustele muljetele, ent nüüd jahutasid nad omastega kohtumise rõõmu. Ja ühtlasi meenus nagu iseenesest Panjamon ning mõttetu raharaiskamine. Seda raha polnud küll palju, aga nii suures vaesuses oleks sellega mõndagi ära teha saanud. Ja see kõik ühtekokku kiskus noore koolmeistri tuju veelgi enam alla.

Talus oli päev alles alanud. Viljarehe väravad seisid pärani ja sealt kostis isukalt ablas «rauh-rauh, rauh-rauh». Seal löikas onu Martsin algelise õlehekseldajaga heksleid — nähtavasti seadis ta ennast kesakünnile minema.

Esimesena märkas Labanovitšit koer Polla. Maast üles karanud ja vihaste kavatsustega edasi tormanud, alustas ta oma koeratervitust kõva kärinaga, nagu harilikult haugutakse võorast inimest. Korraga aga jättis ta kurja haukumise katki, seisatas hetkeks, et paremini näha, hakkas saba liputama ja sööstis rõõmsa niutsumisega tulijale vastu. Jällenägemine oli nii ühelt kui teiselt poolt kõige südamlikum. Polla vingus, keerles, hüples, toetus käppadega Labanovitši rinnale, püüdes keelega üle tema suu

lõmpsata, mis tal viimaks õnnestuski ja tema koeralikku rõõmu veelgi suurendas.

Onu Martsin katkestas hekslite raiumise ja tuli vilja-rehe ette: koera niutsumisest sai ta aru, et tuli ja on oma-inimene. Nähes õepoega, keda ta väga armastas, lõi Martsin rõõmust särama, ja et suudlemiseks rohkem ruumi teha, silus juba aegsasti vurrud kahte lehte ning tõmbas pahkliku kämbлага üle suu. Jäädes seisma jalgvärava ette, oli ta valmis külalist nagu kord ja kohus vastu võtma.

«No tere kah, Andrei!»

Onu ja õepoeg kaelustasid teineteist tugevasti.

«Tulite suveks otsaks või?» küsis Martsin, kes vahel õepoega teietas.

«Suveks otsaks jah... Noh, kuidas tervis on ja mis teil head kuulukse?»

«Ei midagi, elame väikseltselt-vaikseltselt.»

«Ma jätsin oma kohvri jaama ning tulin ise jala. Saime parasjagu jaamas Aless Sadovitšiga kokku ja hakkasime seltsis kodu poole astuma.» Labanovitš otsekui õigustas oma tühje käsi.

Samal ajal sai ema laudas lehmälüpsiga valmis. Ta oli kohe arvanud, et küllap ongi nende Andrei suveks koju tulnud, sest öösi oli ta säärast undki näinud. Kähkukäbedasti tõmbas ta viimased sortsud ja samal ajal, kui onu Martsin sealpool jalgväravat õepoega tervitas, ruttas ta, lüpsik põlle all, õue, läks kärmesti vöörusesse ja tuli otsekohe tagasi, et pojale tere ütelda.

«Minu pojake! ... Tulid koju!»

Labanovitš suudles tema kätt.

«Minul parajasti lehmälüps käsil, kuulen, Polla haugub ja kohe jääb vakka, hakkab niutsuma. Siisap ma arvasin, et kes see muu kui sina...»

Ema kirjeldas üksikasjuti oma aimusi, mis tal olid hiljuti olnud, ja jutustas isegi oma unenäost, minnes onu Martsini ja Andrei saatel toa poole. Ukse vahel sattusid nad vastamisi Juzikuga, Labanovitši noorema vennaga. Juzik oli karjusemundris, piits käes ja leivakott kaelas. Ta läks hommikust lehma välja ajama.

«Tervist, Juzik!» teretas teda vanem vend.

Juzik ainult naeratas, pöörates päevitanud näo venna poole ja näidates valgeid hambaid. Ta nagu häbenes veidi.

«Aja, aja lojused välja, mehike,» sundis teda onu Martsin. «Näed sa, päev ju kõrgel üle metsa.»

Tuba oli veel koristamata, kõik polnud üleski tõusnud. «Kukkusid otse seapessa, pojake,» ütles ema, pojalt otsekui vabandust paludes.

«Eks ole ju veel vara,» arvas Labanovitš.

«Moeks kaua põõnata,» ütles Martsin päris karedalt, heites pilgu sinnapoole, kus voodites lamasid tema õetütred Manja ning Nastsja. «Ema ära hellitanud, sihukesed saavad, et jumal hoidku!»

Manja oli juba kuueteistkümnenaastane, Nastsja aga kaks aastat noorem.

«Teil ju uni nii magus,» hakkas ema tütreid kaitsma. «Hoorukesed alles, küll jõuavad elus tööd rühmata.»

Labanovitši ema Hanna oli hea, töökas ja hoolitseja inimene, kes püüdis kõike ise ära teha, kõigi eest kosta. Mitmel korral oli ta Juzikut karjasaatmiseks äratades nutnudki, sest see oleks nii kangesti tahtnud veel magada. Kas või ühegi minuti võrra oleks ta tahtnud peagi magusat hommikuund pikendada, ja kui Juzik tõuseks, seisis ta sealsamas juures, aitas tal ennast valmis seada ja tegi kõik mis iganes võimalik, et pojalt parem oleks.

«Juba noorest peast tuleb tööga harjuda,» ei andnud Martsin järele. «Kui nad kasvavad venivorstideks, siis selle eest nad sulle aitäh ei ütle.»

Nende sõnadega läks ta voodi juurde. Tekk üle pea, magas seal kõige noorem õepoeg Jakub, onu parim semu. Onu laskus kummargile ja hakkas talle midagi kõrva asustama. Jakub ühmatas midagi, Martsin aga puhkes kõigest südamest naerma ja ütles siis:

«Jakub on ikka täitsamees. Tema pole nagu Juzik. Seda peab pasunatega äratama, aga Jakubile piisab ainult ühest sõnast, ja ta tõuseb, kui vaja. Tema on majas töömees number üks.»

Kiituse peale pistis Jakub — ta oli kuueaastane — pea teki alt välja, välgutab venna poole oma tumedaid silmi, naeratas ja oli jälle kadunud.

«Emme! Tule siia!» kutsus ta ema.

Poiss tahtis mingit riietuseset, sest tal oli isu üles tõusta, et õigustada oma töömehenime.

Onu Martsin jutustas samal ajal, kuidas Jakub tahtnud kala õngitsema minna ja otsinud usse, pöörates selleks maadasi palginotte ümber, ja kui nende all usse ei olnud, siis pomisenud endamisi.

«Siin pole ka.»

Lugu ei oleks ju pidanud kõneväärtki olema, aga onu Martsinile ta millegipärast meeldis ja igakord ajasid sõnad «siin pole ka» talle lõbusa naeru peale.

Onu Martsin polnud veel vana mees. Hommikust hilisõhtuni olid tal käed tööd täis. Vahel rahmeldas ta põllul, vahel kodumajade vahel. Kui aga enam-vähem vahe silmapilk oli, nokitses ta midagi niisugust, millel oli talupidamisega lähem side: korra sättis vankrit, teise parandas atra, siis jälle toimetas laudas või viljarehes, meisterdas toas või vööruses igasugu majapidamisesemeid. Lihtsalt nuputas midagi, et elamises-olemises valitseks kord. Lõpuks vahehetki, mis tööde hulka tekkisid, kasutas Martsin kalapüügiks, sest Neemen, nagu öeldakse, oli ju kiviga visata. Ja kalapüügiriistad — võrk, mõrrad, õnged — olid tal ausad. Seenteaegadel, kui algasid vihmad ja põllutöö seisma jäi, võttis onu Martsin korvi kätte, et vähemalt pool päevagi ringi luusida, kuid tõi sääraseid puravikke, et kas või pane näitusele.

«Noh, kallid mees, pärast teereisi kulub puhkus ära. Ma meisterdasin viljarehes sinu jaoks lavitsagi valmis,» ütles onu külalisele. «Mina lähen vähekeseks kündma, oleks mõte Klinõ alla tatart maha teha.»

Onu Martsin sõitis künnile, Labanovitš aga istus mõne aja veel ja kuulas uudiseid kodusest elust. Ei saa aga ütelda, et need uudised oleksid rõõmustavad olnud. Elamisega jalgu alla saada on väga raske. Maad küll palju, kuid ta on kehv ja ei tea kus kaugel laiali, ainult kitsast siilust maja juures on natukegi kasu. Ka see tükk on lahja, aga teda saab vähemalt sõnnikuga rammutada. Renti on tõstetud, aga kust sa raha võtad? Vanem vend Vladzja läks juba kolme nädala eest palke parvetama. Kuid mis teenistust seal parvetamiselgi? Asi seegi, kui toob kümme ruublit. Kui palju aga on sealjuures häda ja vaeva! Ja karjamaadki on napilt, igal pool keelatud, kui loom jalaga kuhugi astub, kohe trahv kaelas. Noh, ühesõnaga, mida kaugemale edasi, seda hullem. Üldse on kuidagi raskemaks läinud ilmas elada. Siin veel tüdrukud kasvamas, tuleb neile riided muretseda.

Labanovitšil oli seda kõike raske kuulata. Talle ei jäänud märkamata, et ema oli selle ajaga otsa lõppenud muresid palju ja elu raske. Ja nende murede kõrval kahanesid tema enda omad pisikeseks. Hingepõhjas tegi ta iseendale etteheiteid, et pole veel millegagi koduseid aida-

nud. Tõsi seegi, et aidata oli raske, sest palk polnud suur ja kahe viimase kuu eest oli see veel kättegi saamata. Ema välgatas tal mõte, et võiks tuttavale Panjamoni puunikule Gessalile volituse anda, kes siis selle palga talja võtaks. Gessal toimetab sääraseid asjaõiendusi heameelega, ja kuigi talle tuleb üsna kenakest protsenti maksta, võib ilma vaevata kolmekümne viie rubla ümber kätte saada. Kaksikümmend rubla annab kodustele ja mis jääb selle, jätab endale. Sellele mõttele tulnud, rahunes Labanovitš täielikult ja ta tuju tõusis märksa. Ja nõnda saab ligemal ajal tehtud. Võib-olla läheb ta juba homme-
päev Gessali jutule.

«Pojake, sa oled näost nagu pisut alla jäänud,» tähendas ema, tunnistavalt poja otsa vaadates.

«Ei, ema, see on lihtsalt sõitmisest, sest kaks ööd pole silma kinni saanud.»

«Siis joo sooja piima, pojake, ja mine rehe alla magama.»

«Eks tuleb, jah, silm raasike looja lasta.»

Ema tõi terve kannutäie piima. Jakub oli juba üles tõusnud ja uudistas venda.

«Noh, Jakub, oled sa siis ka palju usse leidnud?»

«Nüüd ma tean, kust neid otsida: puusarajast laastude alt,» vastas Jakub.

Kui aga Andrei tahaks, tooks ta neid üks-kaks-kolm terve kopsikutäie. Kuid praegu võtab kala kiilkärbsega paremini.

«Tead sa, Andrei, kus palju kalu on?»

«Kus siis?»

«Bervjanka juures. Seal on nii sügav hauakoht, et rida-vaagi põhja kätte ei saa. Sinna võib terve männipuu sisse ajada! ... Küll on seal palju kalu!»

«Kust sa tead, et neid seal palju on?»

«Ma nägin, kuidas nad seal ujuvad. Ja löövad lupsu, hullumoodi löövad lupsu!»

Jakubil tuli midagi meelde ja ta hakkas naerma.

«Mis sa naerad?»

«Ükskord sai kangesti nalja. Onu õngitses kala ja kala lõi lupsu. Mina ütlesin, et onu, näe, kala lõi lupsu. Ja onu vastas, et kui üks sihuke kala veel kord lupsutaks, olekski kalasupp hoolatu.»

«Noh, mis tühja sa siin vatrad! Las Andrei läheb puhkama,» ütles Manja. «Ma juba tegin sulle viljarehes lavitsale aseme valmis,» pöördus ta Andrei poole.

«Tule, ma näitan, kus lavitsad on.» Ja Jakub viis venna

viljarehe alla. «Me onuga kahekesi meisterdasime nad sinna,» lisas väikemees minnes. Kogu aeg keksles ta venna ümber ja vadistas oma heleda lapsehäälega.

«Mis tegemised sul nüüd ees on?» küsis Andrei.

«Lähen nüüd onu juurde. Onu ütles, et õpetab mind kündma.»

«Lähme ära, Jakub, las Andrei magab.»

Manja kutsus jutumaia Jakubi ära ja tõmbas värava kinni.

Labanovitš riietus lahti ja heitis pehmele asemele. Tee reisist ja magamata öödest vintsutatud keha igatses ammugi puhkust, aga kohe ei saanud ta uinuda, sest igasugu muljeid oli liiga palju. Närvid olid üle väsinud ja peas mõtete segadik, mis ei allunud mingile kontrollile.

Viljarehes oli üsnagi jahe ja hämar, ehkki katuse alt tungisid kimpudena sisse kevadpäikese kiired ja hõreda seina vahelt paistis selget taevast. Elava sädinaga lendas sisse pääsupaar, kes oli endale siin meeldiva pesapaiga leidnud, häirides unise külanurgakese hääletut vaikust. Aeg-ajalt kostis põllult, kuidas onu Martsin hobust nõotab. Neemeni äärest — jõgi oli ju siit kiviga visata — oli kuulda Jakubi laulu ja siis tema enda improvisatsioonigi.

Neemen, Neemen minu ees
kullakarva kallastes:
voola tagasi!

Kui hea on Jakubil! Ei sisetundepiinu, ei muresid. Vaba ja õnnelik nagu see hele päikesekiir, nagu Neemeni hõbedased vood, mida ta praegu seal imetleb.

Vahetevahel tungis viljarehe alla kergelt tuuleõhku, liigutades katusest rippuvaid tühje viljapäid ja imepeenelt kootud ämblikuvõrku sarikate küljes. Katuse kohal hakkas helisema põldlõokese laul... Nii tuttavad, nii omased pildid ja muljed kodust, koduhääled, maaelu ja toimetuste kajad...

«Kui hea, et ma kodus olen,» käis Labanovitšil ähmane mõte peast läbi ja ta vajus sügavasse, sügavasse unne.

Kogu selle suve veetis Labanovitš kodus. Ei saaks ütelda, et tal väga hea oli. Kõigepealt ebamugav äratundmine, et ta polnud siin samasugune nagu teised ja et kodus

vaadati tema peale kui teise ringkonna inimese peale. Ja kuidas ta iganes ei püüdnud kaotada igasugust vahet isenda- ja koduste vahel, saada täiesti nende sarnaseks, elada nii nagu nemad, ei kukkunud see tal mitte kuidagi välja, sest kodused ise ju tegid seda vahet. Kui ta kõigiga ühel ajal üles tõusis, et hakata mingile tööle, siis onu või ema ütlesid, et ta võiks ju kauemgi magada ja et lihtinimeste kombel orjamine pole enam tema asi.

«Ega ma siis töövõimetu ei ole?» küsis Labanovitš.

«Võimetu või mitte, aga nii nagu meie pole sul tarvis olla. Ega sa selleks koolis käinud, et siin mulla ja sõnniku sees songida.»

Ema aga püüdis külalisele paremat süüa valmistada ega hoolinud tema vastuvaidlemisest. Ka õed ja vennad hoidusid temast otsekui võõristades eemale, varjasid tema eest oma elu ning oma vajadusi ja viimaks ta leppiski perekonnast eraldatud inimese osaga, kelleks ta oli muutunud nagu iseenesest, loomulikult viisil. Andrei omanud nagu iseendasse. Ainsaks kambameheks jäi talle Jakub, kes tutvustas talle oma huviringi, oma ajaviiteid ja oma lapselikku elu, lõbustades venda lakkamatu vadihaga.

Esimisel päeval kodus kõndis Labanovitš mööda põlde, mis nad olid vürstimaast rentinud, ja vaatles viljakülve. Ta rõõmustas, kui nägi põllusiiludel kasvavat head vilja või kartulit ega saanud olla päri sellega, kuidas neid kodus hinnati, sest nagu talle tundus, oli emal kui ka onu Martsinil mõlemal mood asju tõelisest halvemas valguses näha.

Maja lähedal asus madal padukoht, mis metsarohtu täis kasvanud. Kasu polnud sellest peaaegu ei vähimatki, sest karja- ega heinamaaks ta ei kõlvanud: raske oli juurde pääseda. Põllu ja padumiku vahel kasvas tihe lepik, kus mätastikul leidis vaarikaid ja sõstrapõõsaid. Ses lepikus oli niiske. Kõrgete mätaste ääre alt paistis pigimusta muda.

«Mis siis, kui hakkaks siit muda põldudele vedama?» mõtles Labanovitš siin ringi uidates. «Põld on ju lahja: urgitse varbaga, ja ongi kollane liiv väljas. Tuleb onu Martsiniga rääkida.»

Ta hakkas mõtlema, kuidas saaks maad parandada. Jõudu on napivõitu, aga kui põld vagusid täis kaevata ja vaepõhja lepikust muda vedada, küll siis põld jõusse saaks ja vill kasvaks nagu müür.

Labanovitši mõtted liikusid samas suunas edasi. Ehkki elukogemused veel vähesed, nägi ta ära, kui hooletud on inimesed ja kui panetunud nende eluvormid.

Võta kas või siinnegi rahvas: vaene, hädavaevu ajab otsaga kokku, rabeleb, tormab siia ja sinna, et leida hingepidet, aga paljudele see osaks saab. Maad on vähe, maa on vilets, sulaselge liiv. Kõik paremad maad on ju vürsti päralt. Maapuudus annab ennast teravasti tunda, sest rahvast tuleb juurde. Kuidas küll saaks tema olukorda parandada? Kui inimesed asuksid tööle ühisel jõul, siis nad kuivendaksid sood ära, veaksid liiva põldudele ja kannaksid soost turbamulda koos selle viljaandva ollusega liivastele põldudele — ja vilja ning heinamaad oleks laialt.

Aegamisi libisesid Labanovitši mõtted reaalselt pinnalt ilusate unistuste ahvatlevasse maailma. Ta nägi ennast meheks, kes on suutnud panna kogukonna uuele ühistööle. Kogukond kuivendab soid, teeb uudismaid, rajab teid, istutab nende äärde viljapuid, püstitab sildu, ehitab uusi maju ja hakkab elama õnnelikku ning jõukat elu.

Õue ja talukraami üle vaadates seisatas Andrei lauda juures: siin katuse all maas vedeles kolm jämedat musta tammepakku. Möödunud aastal oli ta selle tamme suplemisel juhuslikult Neemeni põhjast liiva alt leidnud. Hakkas selle ümbert tampima, leidu lähemalt uurima. Tõl labida, hakkas kaevama. Töö edenes jõudsasti, vesi ise kandis üleskergitatud liiva minema ja vana palgimürakas tuli ikka enam ja enam selle alt nähtavale. Söena must, jäme, ühtlane ja sile tammetüvi lamas põigiti jões. Juurtesakard jäi pikalt kõrge kalda alla ja sealt oli teda väga raske lahti kaevata. Labanovitš müttas elu eest. Ta tundis tookord isegi nagu rõõmu selle kes teab millal maetud surnukeha väljakaevamisest. Arvatavasti oli see väga ja väga kaua jõepõhjas lamanud, sest keegi ei mäletanud, millal siin tammi kasvas — aegade kestel ei olnud neist vähimaidki jälgi jäänud. Kui terve tüvi oli lahti kaevatud, tõid nad sae. Onu Martsinil oli samuti tamme vastu huvi tõusnud ja nad hakkasid seda kahe mehega välja võtma. Tervelt välja tirida nad ei suutnud, nii et tuli kolmeks saagida. Puu oli veest läbi ligunud ja saag võttis teda kergesti nagu porgandit. Lahtisaetud notid veeretati kaldale, kus nad kuivasid ja muutusid kõvaks nagu luu.

Ja need kolm mürakat musta tammepakku, ühetasast,

siidat, ilma ainsagi oksatüükata, vedelevad täiesti asjata rauda all ega leia kasutamist, vaatamata nende kõrgele väärtusele. Päikese ja tuule käes olid nad ära pakatanud ja rüskama tõmbunud. Ja nüüd läks Labanovitši meel pisut haigeks, et onu Martsin polnud lasknud seda kallist materjali laudadeks saagida ja ära kasutada. Ega tal polnudki tammest kahju, kuid meel läks sellepärast pahaks, et ei kasutata ära seda rikkust, mis on meil käeulatuses, et me ei oska sellele õiget rakendust leida.

«Ei saa neist enam tühjagi, kallis mees. On rambad ära pakatanud, mis muud kui tulipuudeks saagida.»

Äärase otsuse langetas nüüd nende tammepakkude kohta onu Martsin ja lisas nagu vabandavalt:

«Oleksime pidanud nad ennem rehe alla panema ja põhuga kinni katma, et nad kuivaksid pikkamisi. Siis poleks ära pakatanud.»

Kuid õepoja plaani — lepikust musta mulda põllule vedada — tunnistas onu tähelepanu vääriliseks, aga ehk ka ainult sellepärast, et ei tahetud «õpetajahärrat» solvata. Aga... siin oli üks «aga». Esiteks, selliseks ettevõtteks läheb tarvis palju jõudu, aega ja tööd. Kuid sellest poleks veel viga, võiks ikkagi katset teha. Oli üks teine ja palju olulisem põhjus, mis sellise töö alustamist takistas: maa polnud nende oma, vaid renditud. Kuidas edaspidi rentimisega jääb, on teadmata, sest kroonu tahab seda maad nende talumaade vastu ümber vahetada, mille põllusillud vürstimetsani ulatuvad või metsa vahele tungivad, ja niiviisi õgvendada vürsti maavalduse piire.

«Nõndamoodi sa elad ühest päevast teise ega tea mitte midagi kindlat. Võib-olla kästakse siit veel hoonedki minema koristada. Siis kas või võta kätte ja pista neile tuli otsa, ise aga pane kerjakott kaela ja mine. Ei, kulla mees! pole lihtsal inimesel ei priiust ega hingamist. Jõud ja õigus nende päralt. Isagi sul teenis ja teenis eluotsani, aga kui suri, siis mingi perekond kuhu tahab... Millal neile saatanaile küll ots tuleb? Ja kas tulebki? Puhkeks seda või tuleks mõni õnnetus, ehk läheks inimestel kerjemaks.»

Onu Martsin kaebas, et igalt poolt on hakatud peale pressima. Ükskõik kus, aga ikka jääd mõisniku küünte vahele. Terve ilma on nad su eest kinni pannud, ja lihtsa inimese kaitseks ei lausu keegi head sõna.

Raske oli seda kaebamist kuulda, sest kõik oli ju alasti ja kibe tõde. Ning kuidas sobitada seda kõike seisukohta-

dega, mida seminaris oli neile pähe taotud? Seal omad õpetati ja raiuti igal sammul, kui väga keisri valitsus keisri ametkond ja keiser isiklikult rahva eest hoolt kannavad, kui väga see rahvas oma isakest tsaari armastab, kuidas ta alati leiab tsaarilt armuheitmist ja osavõtlikkust. «Jumal taevas, keiser maa peal» — need on alussambad, mille varal maailm püsib. Ja neidsamu ideid oli kooli kaudu levitanud ka tema, Labanovitš. Millest siis tuleb säärane sobimatus «koolihariduse» ja elu vahel?

Labanovitši mällu kerkis sõna «sotsialist». Ta oli seda kuulnud esmakordselt seminaris ühelt Navagrudaki kandi seltsimehelt. Seda lausuti tasakesi, sosinal, kusjuures selle tähendust ümbritses mingi salapärasus, mille tagant tegelikku tähendust ei selgunud: see on lihtsalt hukkaläinud inimene, kes julgeb keisrist ja praegusest korrast pahasti mõelda.

Nii möödusid esimesed päevad kodus. Labanovitš ei käinud kuskil, luitas õues ja põllul ringi, mõnikord käis metsas mööda oma tuttavaid paiku, kus ta seenteajul oli nii väga armastanud seeni korjata, kuid praegu neid veel polnud. Ta käis, ja temaga ühes käisid ta mõtted, ta unistused ja mälestused. Metsarahu ja vaikus panevad just niimoodi mõtisklema. Ja siin kolkaüksinduses kandis ta alailma endaga kaasas kujutlust Jadvisjast, nii puha kättesaamatut, lõpmata armast ja kallist. Kus on Jadvisja praegu? Kas ta mõtleb vahel Andrei peale? Ja miks Jadvisja siiski talle midagi ei kirjutanud, ei ütelnud, kuhu ta läheb? Kas neiu tõesti ei taha temast midagi teada? Aga äkki on Hatovitšos, vallamajas, Jadvisja käest kiri? Saab sinna kirjutatud. Kui hea, et säärane mõte pähe tuli. Ja südames tärkab lootus, et küllap seal kiri ongi. Kui ta metsast koju on jõudnud, siis ta kirjutab Dubeikale ja palub igasuguse posti talle siia saata. Selle kirjaga läheb ta Panjamoni. Ühtlasi võib ka teise asja ära ajada — Gessaliga kaubad maha teha. Panjamonist tuli ta tagasi hulga parema tujuga ja valmistas ka oma kodustele üsna suurt rõõmu, sest kakskümmend rubla polnud nende silmis väike raha.

Jalad maha toetanud, hakkas Labanovitš koduse eluga rööpassse saama. Ta luges, värskendas mälus õpitut, omandas uusi teadmisi. Mõnikord õhtupoolikuil käis ta Mikutsitšos, et veeta aega oma seltsimeestega, kellest suvel polnud siin kunagi puudust.

Mikutsitšõ on suur küla, teda teatakse siin piirkonnas

igal pool. Ta asub Neemeni ääres liivikuil. Inimesed elavad siin vaeselt, maad on neil vähe. Omast talust on raske ära elada ja Mikutsitšõ mehed käivad perioodiliselt palgatali. Kuid palgatöödki on vähe. Talveti käivad nad palgi-veel, kevadeti ja suveti parvetamistöö — laoplatsidel või parvedel. Naised ja tüdrukud korjavad suvel marju ja seeni, et niiviisi pisut koduste kulutuste katteks teenida, noored mehed aga valguvad mööda ilma laiali, et järje peale saada, hankida endale tükk leiba ja vanemaid toetada. Kui üks on kuskil kanna kinnitanud, järgneb talle teine, ja nii nad üksteist aitavad. Raudteel, telegraafis, postiteenistuses, mitut järku koolides, alates õpetajate seminaridest ja lõpetades kõrgema kooliga, on Mikutsitšõ oma esindajaid. Nii et Mikutsitšõl on oma intelligents, millest rõhuv enamik kuulub õpetajaskonda, ja sel grupil on oma koduküla kõige tihedamad sidemed.

Nõnda kui koolides töö lõppes, sõitsid koolmeistrid vanemate juurde suvevaheajaga veetma. See oli nagu traditsiooniks saanud, pealegi oli kodus elu odavam, võis suvekuude palga puudutamata jätta ning koduse leivakannika ja isa-ema pudrukausi varal läbi ajada. Viludes rehealustes ja heinakuurides leidsid nad rahu oma hingele ja puhkust kehale. Mõni tuupis õpetajate instituuti astumiseks, mõni süvenes elufilosoofiasse, mõni püüdis looduse rüpes kalu, mõni askeldas talutöödega, olles vanematele abiks, mõni aga lihtsalt looderdas ringi. Kui aga tuli kibe heinategu ja viljalõikus, olid nad viimseini luhal või põllul platsis, kuna ainult kõige tähtsamad ja soliidsemad, kes «härrasvaimu» täis, jäid visalt oma katuse alla istuma. Ja kui mõni neist kriitilisel hetkel otra põimama tuligi, siis mitte teisiti kui kindad käes, millega andis naeruhimulistele Mikutsitšõ meestele rohkesti ainet naljategemiseks.

Ohtuti, kui päevane leitsak oli järele andnud, käisid koolmeistrid jahedaga kõndimas, jalutasid mööda tänavaid, mõnikord aga tulid kellegi juurde kokku ja hakkasid viina võtma. Mõned aga külastasid salamahti käsi-kambreid ja vöörusi, kus oli nende väljavalitute asupaik. Neid väljavalituid kutsuti Mikutsitšõs «härraplikadeks» ja säärast asjalugu peeti siin õiguspäraseks ning loomulikuks. Kuid raske oli teha ühtainsatki sammu armuasjades, ilma et see järgmisel päeval poleks Mikutsitšõs kõigile teada olnud.

Koolmeistrite hulgas olid nii- või teistsuguste huvide

pinnal tekkinud omad grupid. Küpsemad mehed, kel oli juba mõneti elupraktikat, kes olid töötanud mitu aastat, hoidsid omaette ja vaatasid kui suuremate kogemustega, arenenumad ja jõukamad mehed noortele pisut ülalt alla, kui külakoolmeistrite puhul üldse sobib jõukuse mõistet tarvitada.

Noored koolmeistrid aga pidasid oma kohuseks vahetevahel oma kolleegide poolt läbi käia, nendega juttu ajada, mõnikord ka vaielda ja näidata, et nemadki pole vedelad vennad, et nad pole kroonutoitu ilmaaegu raisanud. Ja Mikutsitšõ koolmeistrite hulgas maksis haridus ja «arenenud» inimese nimi palju.

Esimene etapp, mille noor inimene pidi läbi tegema võitluses selle eest, et teda tohiks nimetada «arenenud» inimeseks, oli tavaliselt usu ja jumala salgamine. Võib-olla avaldus selles protest kirikliku seminarikasvatuse ja Filareti slaavi tekstide vastu, aga kes polnud lugenud Buckle'it, Darwinit ja Draperit, seda peeti lihtsalt harimata inimeseks, kes tuhkagi ei tea ja kellega pole millegi üle rääkida. Mikutsitšõ viljarehed ning heinakuurid olid muutunud jumalasalgamise ja vabamõtlemise kooliks.

Heinakuuridest tungis vabamõtlemine ka õlgkatustega taredesse. Vanemad inimesed vangutasid esialgu laitvalt pead, kui kuulsid ühe või teise koolmeistri mingist jumalavallatust tembust.

«Mida nad küll lastele õpetavad, kui iseendi tegudel aru pealgi pole!»

Hiljem aga harjusid ära ja ütlesid:

«Ehk õngi tõsi, et jumalat pole?»

Ja viimaks lihtsalt naersid, nagu näiteks selle loo üle, mis juhtus Ivanok Peragudaga. Ivanoki ema on jumalakartlik inimene. Ta süda valutab, sest Ivanok kirikus ei käinud ja hüüdis pappi karvaseks kuradiks. Ja kui juhtud temalt midagi küsima, siis vastab: «Kes püha kurat seda teab.»

«Oeh, kuidas sa küll nii pahasti räägid, kallis poeg! Sa oled ju koolmeister ja peaksid ise teadma, et see patt on.»

«Mis tähendab patt?» räägib Ivanok vastu. «Sa ehk ütled veel, et patt on ka reedel sealiha süüa?»

«Mine küsi kirikpapi käest, küll tema sulle ütleb.»

Ivanok raputab põlglikult pead.

«Mina peaksin selle karvase tohmani käest küsima!»

«Hirm peaks sul olema jumala ees, kallis poeg! Mis sõnad need olgu! Ta on ju jumala sulane!»

«Ei karda ma seda, mida olemas ei ole.»

«Püha vaim olgu meiega, halastaja jumalaema!»

Ema heidab risti ette ja tõmbub eemale, Ivanok aga tungib peale:

«Või oled sa jumalat näinud? Eks siis ütle, mismoodi ta on! Kelle nägu, kas lehma või hobuse nägu?»

Ema taandub veelgi, sosistades tasakesi: «Issa meiel! Ta ei suuda unustada, et poeg on nii rasket pattu teinud. Salamahti palub ta poja eest jumalat.»

«Kallis poeg,» ütleb ta mõne aja pärast, «mine kirikusse ja palveta. Säh kakskümmend kopikat, pojake, pane kirikus küünal.»

Belle kakskümnekopikalise jõi Ivanok heinakuuris sõpradega maha ja ütles emale:

«Memm, ma annan pärast selle kakskümnekopikalise eest sulle viis rubla, aga praegu ma jõin ta maha: ennem läbi kõri lasta kui papile anda.»

Päris küla alt, tänavatööstest vastast voolas läbi Neemen. Lauged kaldaliivikud on palistatud lopsakatest, allakoolduvate kroonidega remmelgatest, mille juurikad vee kohal rippumas. Mikutsitšõ tänavail pole muud kui tuiskliiv. Põri ei ole siin peaaegu kunagi, aga kui tõuseb tuul, on õhk tolmupilvi täis.

Suvel on Neemeni kaldal palju kära ja lärmi. Varahommikust hilisõhtuni hullavad siin alasti lapsed, vahel tiivas, vahel vees. Sadades toonides kaikub jõe kohal pesukurikate plaksumine. Seelikud üles kääritud ja sääred paljad, vaalivad naised ja tüdrukud kangaid, pleegitavad neid, laotavad kalda peale laiali. Sellest kohast on Neemen madal ja lai. Siit käiakse läbi vankriga ning jala, aetakse ka loomi üle. Terve päev sõeluvad inimesed edasi-tagasi, küll vanad, küll noored, üks läheb ja teine tuleb üle Neemeni. Ja suvel jalgsi läbi jõe minna on lausa lõbuasi. Kui meestel on veel mõnesugust õiendamist — püksid üles käärida või maha ajada, kui vesi kõrgele ulatub, siis naised on selle poolest päris õnnega koos. Kergitavad aga minnes seelikusaba niipaju kui vaja ja rühivad vapralt üle koolme, hoolimata sellest, kas siin on kedagi või pole, vahitakse neid või ei vahita. Mõned, kes jõakamad ja trotslikumad, iseläranis kui kaldal on pealtnägijaid, teevad ülemine-

kul meelega nii, nagu oleks siin hirmus sügav ja võlka arvata, et vesi ulatub isegi kaenalde alla, kuigi ta üle põlve ei tõuse. Säärastel juhtumitel heidetakse asja üle enamasti nalja, aga teinekord võtab mõni Giljorõki-sugune küpsetes aastates mees piibu hambust ja teeb märkuse: «Võiksid vähemalt seeliku madalamale lasta.» Ise pöörab ühtlasi häbelikult näo ära. Kui aga teda tõgama hakatakse, siis ta võlgu ei jää ja hüüab vastu:

«Kuluks säotule malakaga tõmmata, ehk siis hoiaks oma au. Uhkustab tont teab millega!»

Teisel pool Neemenit on luhad, luhtade taga mets ja põllud. Põldudeni tuleb oma kaks versta ära. Põigiti üle luha viib must täidetud tee, ühte otsa pidi tuleb see jõe äärde ja teist pidi põllule. No küll on see luhatee Mikutsitšõ rahvale üks rist ja viletsus. Enne kui ühest otsast teise saad, on sul vaim välja ja soolikad segi loksutatud, vihmasel suvel jääb veel hobune sisse kinni ja ise ukerda poris nagu sootont. Küll on siin riistu lõhutud ja loomi nahka pandud. Õudne tee, hoidku igaüks sihukesest eemale, surmani on ta ära vaevanud.

Vanad inimesed teavad rääkida — nad küll ei mäleta seda ise —, et siin olnud kunagi sild. Veel praegugi on siin-seal teemademete ääres näha postitõnke, mis paistavad muda seest nagu tohletanud hambad lõualuust. See sild sai Rootsi lõmmete ajal otsa. Rahvas mäletab veel sõda rootslaste vastu. Sellel on rahvasuus isegi oma nimetus — Rootsi lõmmed. Eks siis põletanudki rootslased silla maha. Siin peetud suuri taplusi. Neemeni kalda peal, külast väheke ülespoole minna, on kurgaan — matmispaik. Jõevoos uhuvad selle teadmatu-tundmatu hauakünka külge ja toovad sealt välja inimese pealuid ning vanaaegseid sõjariistu. Ja emad jutustavad lastele sest jubedast Rootsi lõmmete ajast. Palju tapetud tol ajal inimesi ja majad pistetud põlema. Inimesed olnud metsas peidus. Ja rootslased võtnud kavaluse appi. Nad hõikunud metsas:

«Tatsjana, Marjana! Tulge metsast välja, roots läks koju!»

Ja kes kutse peale välja tulnud, see võetud kinni ja tapetud maha.

Siis saanud ka karielajad peaaegu viimseni otsa. Mikutsitšõs jäänud järele ainult üks härg ja Sverõnavas lehm. Inimesed pannud nad pärast paari ja kündnud nendega. Kuid lõpuks saatnud jumal rootslastele inimeste piinuta-

mise eest nuhtluse kaela — löönud neid pimedusega, ja kui nad tahtnud metsa sõita, istunud hobuse selga, nagu saba poole. Siis saanud nad lüüa.

Niisugune muistelugu käis luhatee ja ennemuistse silla kohta, mis tema kohal olnud.

Kõige viimane ehitus Neemeni kaldal koolme juures oli ilmatu kõrge vundamendiga vana kõrtsihoone. Omal ajal oli see olnud külaelus nagu keerisekoht ja nii mõnigi hing Mikutsitšõst oli siin oma otsa leidnud. Sestpeale kui monopol sisse seati, käis kõrts alla ja sai pärast tuleroaks. Aga vanast harjumusest käis rahvas koos ikka siin otsekui ennemuistisel veetšel; siin lahendati talutöö asju ja arutati mitmesuguseid küsimusi Mikutsitšõ igapäevaelust.

Mikutsitšõs on inimesed seltsivad, nad ajavad meelsasti juttu igasugu asjust: väljamaa poliitikast, sõjast, palgategenistuses käimisest, eluraskustest ja sellest, et midagi on ilmas käsil ning küpsemas ja et midagi peab juhtuma, sest kauem niimoodi elada ei saa. Ahnelt kuulasid nad kõiksugu kuulujutte, vahel mõtlesid neid ise välja ja luuletasid nende najal niisuguseid lugusid valmis, et hakkasid ka ise neid kartma, siis aga naersid iseendi üle. Mõnigi kord oli mehi hulgakaupa koos, nende ees, teispool Neemenit, vonkleb aga otsekui mingi nõeluss see paganama must luhatee ega lase sul vabalt hingatagi. Oli palju juttu ning jagelemist selle pärast, kui kõnesse kerkis luhatee parandamine. Vahel saadigi läbi häda niikaugele, et kohendati teda siit-sealt, aga säärane lappimine tõi vähe kasu: luhatee oli ja jäi nende nuhtluseks nagu ennegi.

Tõsi küll, alati ei ajanud see tee talumehi ühesugusel määral marru. Vahetevahel unustati ta kogunisti ära ja ainult heinäteo ning lõikuse ajal, kui oli vaja koormaid vedada, mõeldi temast, vannuti teda ja tülitseti tema pärast. Ikka ja alati püsis luhatee külarahval kui ka üksikül talumeestel meeles. Ta ei lasknud ennast unustada nagu pind naha all.

Labanovitš oli mitmelgi korral kuulnud onu Martsinit või külarahvast luhateest rääkivat või tema pärast nuri-sevat. Mitmelgi korral oli tema ise seda teed käinud, kas jala või hobusevankriga. Kui palju oli ta siin vilja- või heinaveol kartnud, et äkki läheb koorem ümber. Talle tulid meelde teadmatutes elavate inimeste ärahirmutatud mõttekujutuses sündinud muistelugu ja mitmesugused jutud. Räägiti, et luhateel olla üks sihuke tondinägemise

paik, kust vahel kargavat välja mingi verev kogu piitsaga, ja kui keegi hilja põllult koju sõidab, vihistavat selle kõrva vade ümber piitsa.

Labanovitšile paistis küll imelik, et nii suur küla nagu Mikutsitšõ luhateega hakkama ei saa. Noh, mis see talupoegadele maksaks, kui nad võtaksid, ütleme, nädala või kaks aega, jätaksid kõik muu kõrvale ja teeksid sellele nuhtlusele lõpu? Kas kogukonnal oleks tõesti nii raske kaevata mõlemale poole luhateed kraavid, vedada liiva ja kive, teetammi tõsta, liiva peale ajada, tasandada ja kinni tampida? Liiva ju mägede viisi, ükskõik kuhu vaatad. Piiripeenrad kive täis. Tee ääres lõpmata rodudena kive, mis põllult ära veetud. Töökäsi on küllaga ja materjal käesirutuse kaugusel, puudub ainult see käsi, mis külarahva ühiselt tööle paneks.

Ja Labanovitš, kelle peas sel suvel keerlesid mitmesugused plaanid inimeste elu parandamiseks, hakkas üskord luhatee küsimusest oma küla koolmeistritele rääkima. Ivanok Peraguda viljarehes oli neid kümnekond meest koos. Ivanok ise oli siruli oma pesas, kodukootud tekk jalgadega kokku käkerdatud ja padi mingiks räpaseks nutsakuks muljutud. Ta juuksed, mis ammuilma lõikamata, olid klutiseks vanunud, langesid pärsakana padja peale. Koolmeistrid istusid üks siin, teine seal. Aseme ees seisis logisev lauake, selle peal olid mõned raamatud, tühi papist hülsikarp ja paar suitsukoni.

Ivanok Peragudat tunti kui iseärakut ja filosoofi. Tema filosoofia põhivormel kõlas järgmiselt: «Sülita kõigele ja pea oma tervist kalliks.» Ta käitumises oli küll palju teeseldut ja ta edvistas pisut oma veidrustega. Muidu aga oli ta koolipõllul tubli töötaja ja seltskonnas lõbus noormees.

Siin oli koos mitut liiki koolmeistreid. Vanemad andsid tooni, nooremad piirdusid pealtkuulamisega ja tegid vahe märkusi.

«Ja huvitav on see, poisid, selle peab kõrva taha panema,» rääkis Mihhass Labada, viieaastase staažiga koolmeister, «meil Mikutsitšõs ei leidu ühtainsatki pikanäpumeest.»

Koolmeistrid olid meeldivalt üllatatud. Tõsi mis tõsi, pikanäpumehi siin ei ole.

«Sõbrad, asjaolu on seda väärt, et see kuldtähtedega kirjutatakse meie küla ajalukku,» ütles Labada kambamees Ignat Kurgan.

«Jaa, see on haruldane küll,» kõlasid hääled,

«Siin pole ju midagi varastada ja Mikutsitšõ näljartõttidel pole jõudu pikanäpumeest üles kasvatada,» viskas oma pesast Ivanok.

Kõik naersid.

«Ei, kulla mees, oota!» hüüdis Sadovitš ägedalt vahele. «Aga Jazep Maljuk? ...»

«Ah sind sunnikut!» käratas Kurgan talle pahast nagu tehes. «Ära tule suppi solkima! Mis Jazepist sa räägid? Tema siin ei ela ja pole siin küünemusta võrragi näpanud, nii et ta meie küla ausat nime ei riku.»

«Õige!» toetasid teda koolmeistrid.

Jazep Maljuk oli paar korda Mikutsitšõs viibinud, aga praegu polnud temast kippu-kõppu kuulda.

«Las ma räägin teile Jazepist,» ütles Kurgan. «Viimati siin olles sõitis ta meie Mikutsitšõ meestega seltsis Panjamoni. Kuid ta on osav sell, linnavärki riides, kombes teisel nagu suurel härral. «Kust sihuke on välja ilmunud?» ei jõua inimesed ära imestada. «Eks ikka meie külast, Mikutsitšõst,» vastavad Mikutsitšõ mehed. Hea meel, et nende külast nii sile sell tulnud. Kuid natukese aja pärast jäi Jazep vargusel vahele. Kui teda ära viidi, küsivad inimesed: «Kes see ometi on? Kust sihuke on välja ilmunud?» Meie Mikutsitšõ mehed vastu: «Tühi teda teab, kust sihuke on.»»

Kui jutt läks oma külale, tabas Labanovitš paraja momendi teha juttu luhateest.

«Teate mis, poisid? Meie siin seletame igasugu, õige küll, väga huvitavate piasjade ümber. Kuid oleks vaja luhatee asi jutti ajada. Kõiki on ta surmani ära vaevanud ja kõik tunnevad, et ta tuleb korda teha, päris korda teha, nii et ta poleks enam haige hammas küla elus... Viime õige rahva tööle!»

Ta tahtis veelgi ütelda, et kui kogukond ühel meelel tööd teeks, poleks korraliku luhatee ehitamine sugugi raske, kuid häbenes pisut vanemaid seltsimehi ega tundnud ennast nende seltskonnas eriti kindlalt.

«Mis sul arus on? Tahad Oberleiniks hakata või?» küsis talt Labada.

«Ära sega ellu vahele,» heitis Ivanok oma pesast, «las ta läheb, nagu ta läheb. Sülita kõigele ja pea oma tervist kalliks.»

«Siin, kulla mees, on vaja ametivõimude osavõtmist, kõva ja tõsist käsku, sest muidu ei võta sind keegi kuulda,» lisas Kurgan.

«Olete härradeks muutunud ega taha sõrmegi liigutada, kui on tarvis teha midagi kasulikku,» vastas Labanovitš naljatoonil ja vaikis.

Jutt läks teistele teemadele, kuid temal oli oma väljastumise pärast meel natuke kibe. Olgu siis pealegi! Ta saab hakkama ilma nende abita. Enam ta seda küsimust ei puudutanud, sest oli näha, et keegi ei võtnud siin tema kavatsust tõsiselt, millega ta nii ebaõnnestunud oli välja tulnud.

Igaüks, kes Mikutsitšõ meestega rääkida tahab, leiab nende hulgast alati huvilisi kuulajaid, iseäranis kirikupühadel või ilusa ilmaga. Kui muldrikul on kaks-kolm meest, istu ainult nende juurde, tee suu lahti, lausu vaid mõned sõnad, ja otsekohe hakkab su ümber kogunema inimesi ning poole tunni pärast saab neid juba enam kui üks sada. Nõnda olid Mikutsitšõ talupojad ka seekord Bazõli-taadi maja juures künkjal koos, kust ülekäigukoht ja Neemeni-tagune luhatee nii hästi kätte paistavad. Ka Labanovitš oli nende seas. Kõigepealt tuli jutuks Polesje. Labanovitš rääkis mõned naljakad lood Tselšõna elust, kuidas inimesed seal kirikupüha ära unustasid ja kuidas nad pärast pihti jumalaarmu vastu võtsid.

Mehed kuulasid ja naersid.

«Need paganad on ju päris peletised,» arvas vana Sõmon. «Ma ükskord nägin neid. Sain Njasvižis kokku ühe Polesje metsavahiga. Juuksed pikad nagu papil. Võeti kätte ja põeti teisel pea paljaks nagu põlveots. Küll siis õiendas! Muudkui katsub aga pead ja ise ajab: «Mis te minuga tegite? Kuidas ma ennast kodukandis näitan? Ütlevad, et uhmritamp, ja kõik.»»

«Kuid ometi on nende, ja ütleme, meie, Mikutsitšõ rahva vahel palju sarnast ning ühist,» hakkas Labanovitš Polesje inimesi kaitsma.

«Ei tea mispoolest?» päris vana Jahhim.

«Ma ütlen, mispoolest. Seal, Tselšõnas, on vesise ilmaga õudselt porine, ei pääse kuhugi, ei saa üle tänavagi minna. Õuedel ja tänavatel aga vedeleb igal pool palke. Ja keegi ei tule selle peale, et oma maja juurdegi võiks purdepuud maha panna. Ma rääkisin neile seda mitut puhku, aga nagu seinale. Nemad vastu, et olla juba sellega harjunud, neil see igiammusest ajast nõnda. Ja nüüd — eks vaadake, kas näete?» Labanovitš näitas sinnapoole, kus luhatee.

«Kas pole sama lugu?»

«Eks ta ole jah,» kostavad hääled.

«Ta raisk on ju ilmatu pikk! Ikka teine asi kui palk ühest tänavale veeretada ning purdepuuks panna,» otsib vastuväiteid vana Sõmon, kes nähtavasti ei taha Polesje meestega ühele pulgale jääda.

«Aga mööda luhateed koormat vedada pole kah see mis jala läbi mudase tänavaga käia.»

«Mis seal rääkida! Teadagi, kuhu see luhatee läinud on.» Ja Bazõli-taat koputab vastu kõri.

«Ma hakkasin päris meelega pihta Polesje meestest, et sin rääkida luhateest. Ausõna, kuidas te küll olete nii kaua säärast nuhtlust talunud nagu meie luhatee! Kui suur küla, kui palju töökäsi, kui palju jõudu! Asuksite ühesel nõul kallale, kes veaks liiva, kes kive — kõik põl- lund ja teed on neid täis — kes tuleks labidaga, kes kir- vega... Nädal aega, ja luhatee oleks nagu kompvek.»

«Kui aga üksinõua kallale hakata,» kõlas hää.

«Pole see nii lihtne, kallis mees,» ütles oma arvamise vana Sjomka, lõuapoolik ja kirglik suitsumees. Ta oli plotskisuitsust nii läbi imbunud, et teda võis haisu järgi poole versta tagant ära tunda. «Tee kas või kõik-see parem luhatee valmis, aga kevadel ajab vee peale ja uhab ta kus kurivaim.»

Nüüd tõusis lärm. Mõned raiusid, et luhale võib teha elupõlise tee. Häda on ainult selles, et rahvast ei saa tööle, sest ta ei hooli sellest. Teised kinnitasid, et ei tule sest luhateest tühjagi. Siis tuleb sild ehitada, palke vedada, meistrimehed palgata. Vahetevahel on isekeskis tülligi mindud: võta näiteks Stsjatsok — kui palju on tema luha- teel töötanud, aga Garonim hoidub kõrvale nagu koer karbaste eest.

«Te pole kunagi hulgakesi, terve kogukonnaga midagi ette võtnud ega tea, kui suur jõud on üksmeelne kogu- kond. Kes siis seda teie eest tuleb ära tegema? Ja kelle hoides te selle teeksite?»

«Me teame seda, kulla mees, aga näed, parata pole midagi. Kui tuleks pristav ja annaks nuudiga mõne siraka, küll siis oleks kõik tööle pandud,» arvas vana Giljorõk.

Külamehed käratsevad. Kougitakse välja mitmesugu- seid pahandusi ja arusaamatusi, tuletatakse meelde vanu talupojaelu raskusi, luhateest ei räägita enam sugugi.

Mõni aeg ei näidanud Labanovitš külas nägu, sest pol- nud mõnus kuulata, kuidas sõbrad tõgavad.

Suvi hakkas lõpule jõudma.

Luhtadel kasvas juba õrn pehme ädal nagu roheline samet. Heinakuhjad olid pruunikaks tõmbunud. Kured kogunesid äralennuks parvedesse. Sinakasse udusõnu mähitud kaugused vaatasid nukral pilgul ja hajusid lohkuskuu päikese valgusse.

Koolmeistrid hakkasid suvevaheajalt tagasi sõitma.

«Oled meil elanud-olnud, vennas, ja aitab: kobi oma penni peale!» See on sügise hääl, mis kõlab pisut nukralt, kuid eks alles üsna hiljuti oli kuulnud teistsugust, kevade häält, rõõmsat ja värsket: «Siruta välja tiivad, tõuse kõrgele, lenda laia maailma, ela nii, nagu ainult sina oled suuteline elama.»

Ka Labanovitš oli ärasõidupäeva kindlaks määranud.

Dubeika saatís talle posti järele, aga seda kirja, mida ta oli nii ahnelt oodanud, millele nii palju mõtelnud, sellest ühelegi hingelisele rääkimata, üksnes oma südames kandes — seda kirja ei olnud ega olnud. Ega tulegi. Sai otsa suvi, sai otsa ka lootus. Olgu siis pealegi. Tüdruk tegi pisut nalja, aga nüüd on need naljad tehtud; seal metsakolkas, kus peale Labanovitši kedagi ei olnud, võis ju tema kulul pisut naljagi heita, teda rumalat lollitadagi. Kuid selline lõpetus, selline järeldus ei rahulda, ei, ei rahulda.

Hiljuti oli talle tulnud ametlik kiri, millega teda määrati Võganõ kooli. Pikka aega vahtis Labanovitš seda sõna, mis oli justkui tema jaoks loodud. Lihtsalt natuke imelik koguni, sest selle sõnaga nagu tahetaks mingit väljaviskamist mõista anda.* Ja miks kõlab see «väljaajamine» kokku tema meeoluga? Mis on temast välja aetud? Ja kes on olnud ajaja?

Ta mõtles ka oma uue kooli peale. Niihästi see kool kui ka Võganõ küla ise, millest ta polnud varem ealeski kuulnud, ilmuvad tema ellu, tõustes kutsuvaina ta mõttekujutusse ähmaste toonide ning piirjoontega, nii et eemalt on nad nii kaunid, aga ei lange iial ühte tegelikkusega. Ja ainult seesugusest uue töökoha luulepildist oli vähe. Ta läks Mikutsitšõ koolimajja, et seal oma Võganõ küla kaardilt üles otsida, vaadata, mis suuremad asulad seal ümber-

* Valgevene sõnast *выганыць* 'välja ajama'; *выган* 'väljaajamine, karjamaa'. Tõlk.

kaudu on. Koolmeistrid olid peaaegu kõik ära sõitnud ja polnud kedagi, kes teaks uuest koolist rääkida.

Ta läks Sadovitši poole. Pidi ometi kambamehele uudist teadma. Ka Sadovitš ootas uuele kohale määramist. Üllatuslikult leidis Labanovitš sealt eest ka oma teise seminarikaaslaste Janka Tukala. See oli endassetõmbunud valgetverd noormees, ümmarguse peaga, veidi ülespidi ninaga ja hallide silmadega. Seminaris oli ta oma koolivendadest kõrvale hoidnud ja ühtain millegi üle juurelnud. Mis ta mõttes oli, seda ei rääkinud ta kellelegi. Ta hinges oli nähtavasti käsil mingi valuline protsess ja ta elas seda üle vaikides, teiste eest varjates. Vahel aga sunnitus talle elu sisse saada, ja siis muutus ta lõbusaks paljahambaks, kes suutis kõiki oma naljadega kõita ja teha nii nakatavat naeru, et võimatu oli temaga mitte kaasa naerda.

Juhuse kombel avastas Tukala endas imeliku omaduse. See oli teisel kursusel. Tukalal oli pea alati masinaga aetud. Ta juuksed olid karmid ja turris. Ükskord magama heites võttis ta villase särgi ült. Kui see vastu juukseid hõõrus, kuulis ta iseäralikku priginat ja jäi kuulatama. Hõõrus veel kord, ja jälle oli kosta samasugust priginat. «Hei, poisid,» hüüdis ta, kattes pea särgiga, «tulge siia, on selgunud, et mul on pea asemel elektrimasin!»

Oma kakskümmend seminaristi kogunes Janka ümber. Hinge kinni pidades kuulasid nad tema juuste prigisemist, kui neid särgiga hõõruti, ja siis puhkesid nad ühest suust naerma.

«Makske raha, te põrgukutsikad,» naeris ka Janka ise, tehes koolivendadele nalja.

Ja seesama Janka Tukala seisis nüüd viljarehe ees, kus oli Sadovitši süvine eluase.

«Janka! Kust sina ometi siia kukkusid?» imestas Labanovitš ja raputas Janka kätt.

«Olen rännusaua hoidnud üks sada ja nelikümmend päeva,» vastas Tukala kuidagi piibli toonis. «Ma olen läbi käinud maailma neli tuult, olen tähele pannud inimeste elu ja leidnud, et see on lemmasita sarnane, mida vedeleb igal pool karjamaal.»

«Tont võtku sind ja su tähelepanemisi!» naersid sõbrad. «Ha-ha-ha!» irvitas Sadovitš. «Kas sa tead,» pöördus ta Labanovitši poole, «ta tahtis ju mungaks hakata, käis Valaami kloostriis jumalat otsimas!»

«Ära aja hullu!»

Janka naeratas süüdlase näoga ega vaielnud vastu Labanovitš ja Sadovitš vaatasid teda ja naersid.

«Mis on teil irvitamist, Peltsebuli lapsed?»

«Et susi sind sööks, Janka! Tahtis mungaks hakata!»

«Ma aevastan munkade peale — ja loril lõpp! Ei leidnud ma tõde ja enam ma teda sealt otsima ei lähe. Nüüd aga tuleb kättemaksmine. Hoidke eemale, jumalad, siin kant-
nik nüüd trallitab,» varieeris ta Nikitini luuletust. «Ma elasin ihuüksi, vennad. Kolkakoht, kedagi pole, aega laialt. Ma lugesin igasugu hingepäästmisprahti ja tõusis mul himu kirikumüüride varju, Jehoova halli parra varju pageda. Paastusin, vennad, kogusin raha, et Valaami sõita. Punkti aga panin sellega, et kui tagasi jõudsin, tõin püha-
kuile püha Nikolai isikus niisuguse ohvri, millist ükski preester maailmas pole toonud.»

Ja jutustas roppusest, mida ta imetegija Nikolai ikooni ees oli teinud.

«Sinul, va veli, polegi muud kui ühest äärmusest teise, tont sind võtku,» ütles Sadovitš naeruga segi.

«Kui ring täis, siis ometi tuleb mingi kokkuvõtte teha ja punkt panna,» naeris Janka. «Ei, sõbrad, nüüd tahan ma uut elu elama hakata. Lõpp logerdamisele. Teistsuguste horisontide poole saab silmad pööratud. Kõigepealt on vaja kohta vahetada, ehk küll, teiselt poolt, mitte koht ei kaunistata inimest, vaid inimene kohta. Ma tahan bassipõristaja naabriks hakata, veel parem, kui teist kellegagi ühte kooli, sest kui ma üksinda olen, siis keeran ma jälle mingi lolluse kokku — mul on säherdune rämps iseloom. Ilmast ilma tükib tont teab mis mõtteid pähe.»

«Mina olengi uude kohta määratud, poisid,» katkestas Labanovitš Janka jutu, «Võganõ kooli.»

«Oledki siis juba karjamaale aetud nagu mõni elajas,» lõõpis Janka.

«Küllap siis on püha Nikolai eksinud ja sinu asemel mind nuhelnud.»

«Tea midagi, võib teine veel mullegi sutsu teha. Tont tast aru saab, vennad.»

Sõbrad naljatasid veidi, siis aga hakkasid rääkima oma koolidest, ümberpaigutamisest, oma vahekorrast niinime-
tatud intelligentsiga, kellega koos nad pidid elama.

«Ehk on nad meist õnnelikumadki, kõik need, kes kaarte mängivad ja viina joovad? Neile on see moka järele, selles on nende rõõm ja miski ei lähe neile keda kuraditki korda. Aga mina ei tahagi juua — hakkab vastu!

Kaardimäng mind ei tõmba, tüdrukud küll meeldivad, aga mina oma «teekannuga» (nii nimetas Janka oma nina) hahenen nende näo alla minna. Mul on kogu aeg sihuke tunne, et nad mind tõgavad. Mis mul siis üle jääb?» küsis Janka. Ta jutus oli tõde segi naljaga. «Olen hakanud mõtlema, et kõike tuleks hinnata mingi mõõdupuuga, aga seda mõõdupuud mul ei ole. Täna on mõõdupuu, aga homme tuleb välja, et totrus, ma ise viskan ta metsa omaenda käega. Ma visklen ühest teooriast teise, võtan käsile ühe, jooksen teise juurde, ja igal pool jään maha. Loed ühte raamatut ja arvad, et oled leidnud tõe. Võtad kätte teise ja jääd nõusse ka sellega. Nii olen praegu sisse võetud Nietzsche «Nõnda kõneles Zarathustrast» ja tahaksin olla «ülinimene», oh igavene sunnik! Kui aga tõsiselt mõtlema hakata, siis on su ajud seminarikasvatusega lihtsalt ära nikastatud. Teie kohta ma küll ei söandaks seda ütelda, ehkki ka teie vististi olete niisama selgrootud nagu mina. Mina aga olen nagu puu lagedal väljal, mille oksad painduvad selle järele, kustpoolt tuul puhub.»

«Noh, see pihtimus on küll ülearu pessimistlik, Janka,» arvas Sadovitš.

«Janka, kallid mees! Anna käsi, kaim!»

«Mina, tähendab, ühined minu arvamisega?» Janka vaatas üllatatult Labanovitši otsa.

«Ei, mitte karvaväärteki,» vastas Labanovitš. «Ja milles saaksid sinuga ühineda? Sa ei jõudnud ju mingile järeldusele, sa ainult näitasid ennast niisugusest küljest, mis oli mulle uus. Kuid ma armastan sind sinu kannatuste pärast, nagu ütles Dostojevski, selle pärast, et sa pole paigale takerdunud, et sa rabeled, tõde otsid ja «igatsed iseenda hukku» — nõnda ometi kõneles Zarathustra. Las olene pealegi puud lagedal väljal tuule käes, las nende oksad painduvad selle järele, kustpoolt tuul puhub. Tuuled puhuvad ometi mitmest küljest ja oksad painduvad nii siia- kui ka sinna poole. Kuid terve tugev puu jääb sirgelt seisma ja tema oksad kasvavad rohkem sinna poole, kust paistab päike. Peamine ongi see, et oksad päikeseni küüniksid.»

«Nagu kuulda, sina juba küünitasidki «oksad päikeseni», kui mõtlesid Mikutsitšõ rahvast luhateed ehitama panna?» küsis Janka naerdes.

«Eks sinagi küünitasid sellesama päikese poole, arvates teda leida Valaami kloostritest!» kaitses Andreid Sadovitš.

«Küla tööle panna, ehitada korralik luhatee on minu

arvates tuhat korda tähtsam kui tukitseda Jehoova halli parra varjus, nagu sina ütlesid. Kuid ega ma sind selle pärast hukka mõista ega pilka. Kui aga ei õnnestunud külarahvast tööle panna, nii et talle endale kasulik töö tegemata jäi, siis ega see veel tähenda, et teda ülepea tööle panna ei saa või et seda pole vaja teha: kui ei pannud nüüd, siis paned hiljem. Kuid sellega pihta hakata tuleks ehk kuidagi teisiti. Peab arvesse võtma, et rahvas on harimatu ja alalhoidlik, ta ei oska oma kodanikuhuvist hinnata ega ühisel jõul välja astuda. Kuid talle tuleb sellest kõnelda, teda äratada, üles raputada. Ja minu arvates on see meie ülesanne... Kuid mis rääkida rahvast, kui koolmeistrid ka ise seda ei mõista!»

«Tõesõna,» ütles Sadovitš, «meie rahvas magab, ta tahe on paralüseeritud, tal on palju äiutajaid ja eestkostjaid, iga sugune initsiatiiv on ta käest ära kistud... Selles on tema viletsuse peapõhjus... Mina, poisid, olen väga rahul sellega, et me kokku saime ja juttu ajasime. Tõsi küll, me oleme nagu metsas, liigume käsikaudu nagu pimedad. Kõigepealt, me peame tugevamini üksteist toetama, et üheskoos mingile teele välja jõuda, peame ergutama iseendid, et mitte uinuda ja sohu uppuda. Mul on kindel kavatsus siia jääda. Janka tuleb minu lähemaks naabriks. Kahju ainult sellest, et sina, Andrei, oled sinna Polesjesse ankrusse jäänud.»

«Teiega seltsis on mõnus olla ja ma ei hooli mitte millegi,» hooples Janka. «Jumalale alla ei vannu ja keisrile võin krooni peast kiskuda. Ma näen ka põnevaid unenägusid, vennad. Ma tahan kogu aeg neid üles kirjutada, et tulevased põlved õpetust saaksid.»

«Nojah, mida me siis teeme? Kirjutame üksteisele kirju ja vahetame mõtteid, et me üksteist silmist ei kaotaks,» katkestas Labanovitš Janka jutu.

«Kuulutame välja trimuviraadi!» hüüdis Janka.

«Kuulutame!»

Sõbrad surusid liidu märgiks tuliselt üksteise kätt.

Kooli kaardilt Labanovitš oma uut töökohta ei leidnud.

«Nähtavasti veel hullem kolgas kui Tselšõna,» arvas ta.

Otsiti välja «Minski kubermangu meelespea», kus harilikult kõik asutused ja koolid olid üles märgitud. Raamatust leidis ka Võganõ kooli nimi, mis noort koolmeistrit pisut lohutas ja rahustas. Kuid täpset aadressi ei olnud. Labanovitš sai teada ainult nii palju, et tuleb sõita Pinski ja seal kool üles otsida.

Päev enne ärasõitu käis Labanovitš metsas, et viimast korda, jumalagajatuks üle vaadata oma seenekohad.

Metsas oli päris vaikne. Septembripäikese soojad kiired tungisid sihvakate mändide okstest läbi. Oksa kergeimalgi puudutusel langesid koltunud okkad hääletult maha. Kõrgel taivas kruuksusid äralennuks kogunevad kured. Metsa vaikusest ja sest elu hääbumisest tundis Labanovitš pisut isebet nukrust. Ja kõikide mõtted liikusid ta peas, hajuvad nagu männiokste varjud ja nukrad nagu kurgede kurk taivas.

Oli nagu millestki kahju, justkui oleks teda tabanud mingi kaotus. Ta mõtiskles oma uuest kohast, tegi plaani, kuidas seal elama ja töötama hakata. Tuli meelde Tselšõna. Nüüd oli see temast nagu kaugemale nihkunud, ähmasemaks muutunud, tühjaks ja võõraks jäänud, sest seal polnud armast inimest, kes oli ta elu ja rõõm. Kujutus sellest inimesest käis temaga lakkamatult mööda metsa kaases ja tõrjus mõttest kõik muu, sundis mõtlema temast. Kuidagi ei tahtnud ununeda Jadvisja sõnad: «Kui te mind suudlete, siis, vannun ema mälestuse nimel, heidan end rongi alla,» ja ka neiu ise seisis tal kogu aeg nagu ilmsi silma ees.

Teisel päeval, kui päike veeremas oli, pani onu Martsin musta, terase olemise pärast Kepuks ristitud hobuse rakkesse, et õepoega raudteejaama viia. Väheldane kohver oli aegsasti pakitud ja ärasõiduks valmis.

«Oigust ütelda polekski hobust tasunud ette panna,» arvas Labanovitš, proovides kohvrit käe otsas.

«Misjaoks sa's jalavarjusid kulutada, pojake? Hobu suudab küll, pole praegu töös.»

Labanovitš jättis endale teeraha, palju kohalesõiduks vaja, ja mis üle jäi, seitsme rubla ümber, andis emale.

«Jääda siis kiri, kui kohal oled, et kuidas sul seal on ja saab.»

«Ema suudles poega ja kuivatas silmi.»

«Noh, Jakub, ole siis tubli poiss! Järgmiseks talveks võtan sind enda juurde. Eks ole?»

«Hästi,» nokutas Jakub pead.

Ema seisis keset õue ja saatis pilguga vankrit, kui see metsa poole veeres. Labanovitš vaatas tagasi, lehvitas emale ja õdedele mütsiga, noogutas neile kaugelt pead. Kui nad metsa äärde jõudsid, vaatas ta veel kord üle õla. Veel vilksatas majahüütläpi seryal, vilksatas ja oligi kadunud.

Teine osa

UUES KOHAS

13

Rong lähenes Pinskile.

Labanovitši pilgu ette ilmusid seni veel nägemata Pinski laasikute maastikud, mis õrna vineloori mähituna uppusid septembrikuu päikese valgusse, täis omapärast ilu, ürgset metsikust, toonide pehmust ja mingit ammuigist mõtlikkust. Nad äratasid vaimustust oma iluga, väljade piiritu avarusega ja tasandikega, mis sulasid taevaga ühte või kadusid lõpmata kauge tumesinise metsaviiru taha. Sel tasandikul hakkasid vastu tulema Polesje külad kõrgele üle õlgkatuste tõusvate künnapuude, lõhmuste ja vahtratega, mis kirjatud sügisekullast. Hõbedaselt sädeles voolasid jõed madalate kallaste vahel, laiusid ääretud lodusood, kus kasvas ainult metsikut rohtu, kalmuseid ja kõrkjaid. Mööda neid nõtkuvaid soid, kus vett nähagi polnud, hoobasid endid oma rumpadega edasi isepäraseid riideid ja laiu kaapusid kandvad Polesje kalamehed. Paiguti tulid terved larakad kollast liiva, mis rābustatud noortest kaharatest mändidest. Maastikupildid möödusid kiiresti, asendudes uutega, nii et silmal polnud mahti neil peatuda, sest rong kihutas väga kiiresti, möödudes viimasest peatusest enne Pinski.

Reisijaid oli vagunis vähevõitu ja Labanovitš käis ühe akna juurest teise juurde, et ümbruskonda vaadata ning ligilähedaltki ära arvata, kus võiks asuda ta uus kool. Vagunis ta päris kohalikelt inimestelt teateid Vōganō küla kohta. Selgus, et ta uus elupaik asub viie versta kaugusel Pinskist ja see rõõmustas noort koolmeistrit väga. Veel kuulis ta, et vallamaja asub üsna kooli ligidal. Talle anti

ain ka nõu, kuidas Vōganōsse saada. Selleks tarvitseb minna ainult Karalini turule, kus tõenäoliselt on Vōganō talumehi, kes väga mõõduka tasu eest, võib-olla ka päris müüdu võivad teda kohale viia.

Ilus ilm, luuleküllased maastikud ja sõidul saadud teated uue tööpaiga kohta — see kõik tõi talle hea tuju, ja nii sõitis Labanovitš Pinski sisse. Rahutus ja mure, kuidas oma kooli üles leida ning sinna pääseda, olid talt nüüd ära langenud.

Kohver käe otsas, trügis ta jaamas keset tihedat voolavat inimhulka edasi. Ta läks läbi uhkest, ilusast esimese klassi ooteruumist, läks paljukäinud ja -näinud inimese moega, kellele kõik see ilu ja toredus oleksid nagu kõige igapäevasemad asjad. Siiski ei saanud tal tähele panemata jääda, kui vähe ta enda rietus, lisaks veel see odav kohvriki, oli vastavuses saali toreda sisseseadega ja elegantse, nii tähtsalt uhkete laudade ümber istuva publikuga. Ta tundis ennast inimesena, kes on sattunud valesse kohta, tema enda isik tundus siin nii lõpmata tähtsusetu ja tühine. Seepärast katsuski ta siit rutem kaduda, hoidudes minnes rohkem seina ligi, et mitte kellelegi ette jääda ja et see kiiskavate kardtressidega uksehoidja, kõrget kasvu ja valju ilmega, teda ei käsutaks. Ja alles siis hingas ta kergemalt, kui oli saalist läbi ja koridoris peatus. Nüüd seisis ta ees ülesanne Karalini turg üles otsida. Linna ta ei tundnud, ta oli siin esimest korda. Hetkeks seisatas ta peasissekäigu juures rõdul, mille ees seisis voorimehed, püüdes reisijaid peale meelitada.

«Kuluks küll voorimees võtta,» arvas Labanovitš. Ta astus edasi, valis kehvema voorimehe ja käskis sõita Karalini turule, mis asus teises linnaservas.

Sõitnud läbi mitmest tänavast ja põiktänavast, voorimees peatus, nad olidki Karalini turul. Ruttamata ja ümberringi vahtides hakkas Labanovitš mööda turgu käima, otsides taluvankreid. Siin-seal kohtas ta tüüpilisi Polesje külamehi või -naisi, need olid ütle mata väarikad ja isegi uhked, päris põlglikultki vaatasid nad kõigi nende peale, kes polnud Polesjest, ega astunud nendega kuigi meelsasti jutuajamisse, kel polnud tegemist nendega isiklikult. Kes polnud Polesjest, see oli nende meelest pätt või lihtsalt kelm.

«Olge head, ütlege,» pöördus Labanovitš mõnede talumeeste poole, «ehk te teate, kust võiks siit leida Vōganō küla inimesi?»

Külamees, kellelt ta seda küsis, takseeris koolmeistri mõtliku pilguga, vaatas ta üle ega rutanud vastama. Ja sest vastusest ei saanud tihti mingit selgust: ainult mühatab, et tülitajast lahti saada. Kui ta aga oli Labanovitši küllalt uurinud, asja natuke kaalunud ja teda veel teist korda kohanud ning kuulnud, et see koolmeister on, siis seletas ta juba lähemalt, kus Võganõ küla mehed seisavad ja kust neid võib leida. Tuli välja, et täna polnud neid siin üldsegi nähtud.

Veidi mööda turgu ringi hulkunud, ühtki Võganõ meest leidmata, kauples Labanovitš rubla eest voorimehe. Lähe küll kalliks maksma, aga see-eest mõnus sõita.

Prügitatud kolisevad tänavad jäid seljataha ja vedruvanker veeres sujuvalt mööda siledat tolmust teed, kus aeg-ajalt tuli vastu üksikuid lõhmuseid ja salguti lopsakaid künnapuid külade juures, mida paistis tee ääres üsna tihedasti.

Labanovitš uudistas ahnelt kõike, mis vaateväljale jäi, püüdes tabada vähimat kui pisiasja, justkui oleks neil kuidagi äärmiselt suur tähtsus. Ja sinne paikkond oli talle esimesest pilgust meeltnööda. Maa oli ümberkaudu hea ja viljakandev, nagu näha, elas rahvas siin jõukalt. Ja ilmi oli vaikne ning selge. Päev kaldus küll juba õhtusse, aga siiski oli veel päris palav. Üle väljade kummus imeõhukese valkja vinega otsekui siidilemmetega kaetud taevas, nagu tahaks ta neid päikesevalguse suudlustega hellitada.

Möödunud teeviidast, millel oli riigivapp ja tahvel, kus seisis lugeda: «Võganõ küla, peresid 73 (kusjuures keegi naljahammas oli sõnas «peresid» p-tähe asemele k kirjutanud), mehi 269, naisi 284», sõitis voorimees mäest alla ja keeras paremale. Kohe pärast Võganõd ilmus kahe küla, Võganõ ja Võssokaje vahelisel laial vainul nähtavale koolimaja, mille avatud aknaluugid lahkelt vastu valendasid. Paremat asukohta — kahe väheldase küla vahel — polnud talle vist võimalikki leida. Päris suur kooliaed, tõsi küll, külvamata jäetud ja raamas, oli ühe äärega vastu kroonumetsniku pistandit. Pistandi ääres kasvasid reas kõrged künnapuud, mis lahutasid metsniku ilusa pargi koolikrundist. Sellest krundist vasakule jäi Võssokaje küla; sealt puude tagant vaatasid sõbralikult vastu talutarede ja kuuride korralikud rookatused. Koolimaja juurest alla minna, temaga ühel joonel, paistsid aia keskelt köstri elamu ja kirikla, kus praegu elutsesid preestri kaks õde, kellest abieluõnn oli mööda läinud, aga kes polnud sellele

veel lootust kaotanud. Sadakond sammu koolimajast laste kuu lai karjavainu üsna järsult Pina jõeni, mille taga laiusid otsatud-ääretud sood ja kasvas tihe ning harukordselt kõrge roostik. Jõetagused soolaamad sulasid ühte taevarannaga, tundus, et neil polnud otsa ega äärt.

Kõik need maastikupildid jooksid vilksatamisi koolmeistri silma eest mööda, kuid pilgul polnud mahti neil nii tähelepanelikult peatuda, nagu nad õigusega väärisid, sest voorimees peatus koolimaja avara rõdu ees.

Labanovitš kalpsas vankrilt maha ja jooksis rõdule. Uks oli lukus, koputusele keegi ei vastanud, kuid koolmeistri korteri aknad olid pärani lahti. Päikest täis väike tuba paistis väga meeldiv. Sealt lõi vastu värske värvi lõhna. Akende all maas vedeles krohviprahti. Nähtavasti oli siin hiljuti remonti tehtud ja polnud veel jõutud koristada.

«Oodake üks hetk,» ütles Labanovitš voorimehele ja ruttas ise hoovi, et pääseda koolimajja teisest uksest.

Köögiukse juures seisis umbes viieaastane kräämulise näoga tüdruk ja vaatas tundmatule mehele imestust täis silmadega vastu. Ukse ees rippus taba.

«Kus sinu ema on?» küsis Labanovitš tüdrukult.

Tüdruk tõmbas rämpse käisega nina alt läbi.

«Läks preilnate poole,» vastas ta ja tegi peaga liigutuse kirikla suunas.

«Elab su ema siin või?»

«Mhmh.»

«Ja kus su isa on?»

Tüdruk vaatas koolmeistri otsa, teadmata, mis säärasele küsimusele vastata.

«Võib-olla sa kutsud ema siia?»

«Ta vist läks külasse,» ütles tüdruk viivitamisi. Nähtavasti ei olnud tal tahtmist ema otsima minna või ta lihtsalt ei teadnud hästi, kuhu see oli läinud. Ta pööras teise külge ega tundnud enam võõra mehe vastu huvi, võib-olla ka selle näitamiseks, et pole siin temaga enam miskit rääkimist, ja hakkas laulu laulma.

Labanovitš läks tagasi, arutades, mis siis nüüd peale hakata. Kooli hoovilt tulles märkas ta veel üht inimest. Voorimehe juures seisis rässakas vanamees. Märganud koolmeistrit, tuli see isik — tal oli kulunud linnamoodi mantel, pikad juuksed ja sadrine habemepadrik mööda nägu — Labanovitšile vastu.

«Kooliõpetaja või?» küsis tundmatu hooletult ja ulatas käe, kusjuures ta habemeporsikusse tekkis naeratuski.

«Jah, mind on siia koolmeistriks määratud,» vastas Labanovitš kätt andes. Kämmal ja sõrmed olid tundmatul mehel kuidagi ebalooslikult kõverad ja meenutasid hiiglasuure muti käppa.

«Hüva, saame siis tuttavaks: teie üleaedne köster Batsjanovski.»

Ei saa ütelda, et Labanovitšile oleks säärase mehe naabrus väga meeldinud: köster oli liiga lohakalt riides ja kasmatu, ta näoilmes oli midagi niisugust, mis selle inimese poole ei tõmmanud.

«Ja kuidas teie nimi on?» küsis köster.

«Labanovitš.»

«Ehk olete vaimulikust seisusest?» päris köster edasi.

«Ei, ma olen teist tõugu.»

«Seminaris käinud?»

«Lõpetasin õpetajate seminari.»

«Kas te kirikulaule oskate?»

Sihuke ülekuulamine hakkas koolmeistrit ärritama, liiatigi ootas teda voorimees ja ta polnud veel selgusel, kuidas koolimajja sisse pääseb. Ja viimasele küsimusele ta vastas:

«No lööge praegu keerubite laul lahti, ja ma ajan teile joru kaasa.»

«Ja nooti tunnete?» ei jätanud köster.

«Kui vaja, laulan ka nootidest.»

«No siis on hästi!» rõõmustas köster. «Isa Mikalai paluski inspektorit siia niisugune koolmeister määrata, et saaks luua kirikukoori.»

See ei olnud Labanovitšile põrmugi meele järgi, sest kirikulaule tundis ta üpris ähmaselt, nagu seda kunsti haru ülepea.

«Palun ütlege,» jõudis ta köstrist ette, sest see tahtis veel midagi küsida, «kuidas siit vallamajja saab?»

«Sõitke läbi küla teise serva — ei tule verstagi.»

«Kena, head tervist siis!»

Ta tegi köstrile kummarduse ja pöördus järsult voorimehe poole.

«Sõidame vallamajja.»

Nad sõitsid ära. Batsjanovski aga saatis neid pilguga ja vangutas pead. Oli näha, et koolmeister köstrile ei meeldinud, sest kuidas ometi oli see julgenud temasugusele vanale inimesele ütelda, et hakaku siin külavainul keerubite laulu laulma? Tuleb isa Mikalaiga rääkida.

Kohtumine ning jutuajamin selle krobeline köstriga oli

omakorda pisut rikkunud koolmeistri head tuju. Iseäranis hakkas talle vastu see, et isa Mikalai oli inspektorit palunud siia koorilaulja määrata. Ta mõtles isa Mikalaist: «Mis tüüp veel see võib olla? Pealegi tuleb lähemal päeval temalegi visiit teha.» Kuid varsti oli see kõik meelest läinud ja ära langenud, nii et ta hakkas suure huviga uudistama kohalike talupoegade elamist-olemist. Läbi küla läks ainult üks tänav, hooneid aga oli kaugel tagaõuedelgi. Nad möödusid pisikesest kirikust ja uuest preestrimajast. Veel mõni talu seljataha jäetud, pöördusid nad vallavalitsuse ette.

Suurtoa ees rõdul oli Labanovitšil vastas vallakasakas Pilipi-taat. See oli rässakas, kõva ning veel hakkaja vanamees, pika punase nina ja teravate, torkavate silmadega.

«Tere päevast, vanaisa!»

«Tere päevast, noorhärja!»

«Kas kirjutaja jutule võib saada?»

«Härja istub kantseleis. Ei tea, kes te siis ise olete?» päris vanamees.

«Teie koolmeister.»

«Ahaa, nii et noorhärja on koolmeister?!»

Nagu näha, oli Pilipi-taadil hea meel, et koolmeister oli saabunud. Ta naeratas lahkesti ja tõmbas ukse pärani lahti otsekui ammuoodatud külalise ees.

«Sedap meie härja rääkiski, et varsti peab uus koolmeister tulema. Ja oletegi platsis.»

«Huvitav vanataat,» mõtles Labanovitš, uudistades Pilipi omapärast kogu.

«Andke oma sumadan, ma viin ta võorastetuppa.»

Vanamees võttis koolmeistri käest kohvri ja osutas käega kantselei poole.

Läinud läbi ruumikast, küll puhtaks pühitud, aga siiski räpasest suurtoast — sest põrandal oli vähemalt kämblavõrra korbatanud pori, mis valla kõigist nurkadest kokku kantud —, avas Labanovitš kantseleiukse. Ta astus valgesse ja samuti avarasse ruumi, mis oli rindvõrega kaheks jaotatud, kuna võre taga seisis pikk vahariidega üelöödud laud. Selle kohal seinal seisis uhkeldavalt kaldasendis valju ilmega ja toredasti maalitud keiser ja keisrinna, kullatud raamid ümber. Laua taga istus kaks meest. Abi-

kirjutaja oli veel päris nooruke ilma vurrudeta poiss, pisikesed hallid silmad kavalust täis ja pisut pilklikud. Valge manisk ja siledaks lakutud juuksed kõnelesid sellest, et ta on peenike sell, aga kavalad silmad ja sulinaeratus andsid tunnistust oskusest talumeeste taskutest kümne- ja kahekümnekopikalisi välja õngitseda. Teine oli kirjutaja ise, samuti noor mees, aga märksa tõsisem. Kirjutajal olid mustad vurrud, küll mitte kuigi pikad, ja järsult piiratud, lühikese tiheda harjasena kasvanud lõuahabe, väheldane ülespidi nina ja pilukil lühinägelikud silmad, mis vaatasid läbi tumedate prillide. Kirjutaja istus, nina sügaval pabereis, ja kirjutas midagi.

Labanovitš jäi rindvõre ees seisma ja teretas.

Abikirjutaja katkestas töö, noogutas koolmeistrile pead ja ootas järgnevaid asjaselgitusi. Kirjutaja ei tõstnud pilku pabereilt.

«Vabandage, et ma teie tööd segan,» tegi Labanovitš juttu ja ütles, kes ta on.

«A-o-o!» häälitsetes selle peale kirjutaja kärmesti püsti tõustes ja tõi koolmeistri rindvõre taha. Siin tõi ta tooli ja palus Labanovitšit istuda.

«Minu koolimaja oli igast otsast lukus ja ma ei osanud sinna kuidagi sisse pääseda. Sõitsin siis teie juurde, et selgust saada. Kust ma peavarju leiaksin?»

Kirjutaja hakkas naerma.

«Ah ütlete, et koolimaja on olemas, aga peavarju pole? Noh, ei ole viga, varsti on kõik korras.»

«Kui te juba meile tulite, siis olete niikuinii vanajumala seljataha sattunud,» lisas abi samal toonil nagu kirjutaja ees.

«Ega seal seljataga polegi nii huvitav istuda,» naeris Labanovitš. «Koolimajas on vist remonti tehtud või?»

«On tehtud, on! Mina ju püüdsin teile korteri viis-plussi peale valmis viksida.»

Nagu näha, tahtis kirjutaja väiksel viisil udu ajada ja pidas kõiki tähtsaid ettevõtmisi suuremalt jaolt enda teeneks. Rääkides tõmbas ta huuled kuidagi pinni ja tudistas tihedalt pead. Paistis kohe silma, et kirjutaja ennast kiitis. Et teda veelgi rohkem ergutada, ütles Labanovitš samas talle tänu ja kiitis koolisse heatahtliku suhtumise eest, lisd, et nii toredaid kirjutajaid pole ilmas üleliia.

«Noh, mis jutt see olgu!» Oli kohe näha, et see kirjutajale meeldis. «Meil on koolmeistriga alati kõige paremad vahekorrad olnud ja kool ei ole meie läbi millestki puu-

dust tundnud,» rääkis kirjutaja väarikal ilmel ja pakkus Labanovitšile paberossi.

«Ehk lubate minulgi säärase tähtsa sündmuse puhul suitsu tõmmata,» õiendas abiline käe kirjutajalt paberossi võtma, sest tavaliselt viimane talle paberossi ei pakkunud, ehkki oli ise vabameelne.

Labanovitš alustas uuesti juttu.

«Koolimajas vist elab keegi või?»

Kirjutaja ja tema abiline vahetasid pilke, kuidagi kavalalt ja kahemõtteliselt muiates.

«Seal elab... kooliteeniija.»

«Nii et see oli vist tema tütar, keda ma seal köögi ees nägin?»

Kirjutaja puhub pead kõngutades suitsu ja ühtaegu toob oma pinguldatud huulte vahelt kuuldavale mingi ainult temale omase hääletsuse «pss».

«Jah, see on tema tütar Justa, aga varsti... tuleb ka poeg... Küllap ikka poeg, kui isa järgi otsustada.»

Kirjutaja ja abi vahetavad jälle pilke ja naeravad.

«Mitrafan Vassiljevitši käes juba midagi untsu ei lähe,» laab abikirjutaja ning ta pisikesi silmi pole naeru pärast peaaegu nähagi.

Labanovitš vaatab neid ja hakkab aimama, et on olnud mingi romantiline lugu. Ta tunneb, et saab sest loost nüüdsama teada.

«Kes see Mitrafan Vassiljevitš on?»

«Teie eelkäija.»

«Ahaa... Nojah, nüüd ma taipan, milles on asi.»

«Tegi pahandust, ise aga pani Pinski poole ajama.»

Ja kirjutaja puhkes uuesti naerma.

Tüütu oli juttu samasuguses toonis jätkata ja sorida inimeste musta pesu. Hea meelega oleks Labanovitš praegu istunud oma koolimajas. Oleks tahtnud seal jalad maha tõetada, midagi tegema hakata, kui uue olukorraga pisut kohanetud.

Siiski pidi Labanovitš jääma kolmeks päevaks vallamajja kirjutaja korterisse, seni kui koolimaja korda seati. Tõsi küll, palju polnud selleks tarvis teha: tuli saata mõned naised põrandaid pesema ja koolimaja ümbert prahti koristama. Kõik see lubati lähemal päeval ära teha. Viivitus tekkis ainult vallatalitaja Babitši pärast, kes pidi naised tööle saatma. Kuid talitaja oli kuskil mingi muu asjaga kinni.

Need päevad oli Labanovitš kirjutaja korteris ja toi-

dul. Kirjutaja oli poissmees ja külaliste vastu lahke. Ta elas oma vana emaga. Nad olid pärit Slutši kandist ja pidasid Labanovitši omaks inimeseks. Pealegi oli kirjutaja vanem vend samuti Pinski kandis koolmeistriks.

Vallavalitsuse hoone seisis üsna Pina jõe ääres künka-harjal. Siit avaneb ütlemlata lai ja ilus vaade jõetagusele alale. Küla lähedalt läheb jõgi suure kääruka läbi. Teda võiks pigem küll pidada loimuks kui jõeks, sest veevool on äärmiselt aeglane. Selles ujuvad rohelised ümarikud lõmmulehed, hõljuvad pikad peenikesed lemleniidid.

Pina lausk kallas on täis lootsikuid ja kipakaid rumpasid. Kiiresti libisevad need rumbad peegelsiledal veel, edasi aetud kogenud külameeste või -naiste vilunud aerutõmmetest. Seal ju ilmuvadki jõekäänu tagant kalurid oma püüstega — tõsised, pikaldased mehed. Hoolas peremees tuleb teiselt kaldalt, rumbast paistavad lipendavate pähikutega rookimbud ja puntrad karedat sooheina. Üks sõuab lootsikut, teises otsas istub jahimees püssiga. Terased silmad jälgivad tähelepanelikult kaarjat kaldajoont. Läbi selle lootsikute ja rumpade sagina aga tüürib pikaldaselt tähtis tammejulla mitmesuguste kaupade ja toidukraamiga.

Kaarjalt voolava laia sädeleva jõe tagant algab lõpmatu merena soomaastik, kus kõik jääb ühtlase, kõrge, pruunide pähikutega roovälja varju. Ja kogu see rapik, see elav ja nõtkuv vaip on tõmmatud üle otsatute mülkasooode, kuhu ei pääse ligi inimese jalg ja kust ainult suure vaevaga võib läbi tungida kerge või kipaka rumba abil, kusjuures see vajub soopinda, millele valgub vesi. Kes sinseid soid ei tunne, sellel on ohtlik neisse padrikuisse tükki: lähed sisse, kaotad pea, eksid ära ega oskagi tagasi minna, sest midagi sa ei näe peale tiheda roostiku ja taeva pea kohal. Kui inimesed ära ei päästa, oled kadunud. Neis otsatuks soodes leidub kitsaid, sulapigina musti veesoonikuid, kohutavaid oma vaikimises ja põhjatuses. Siit, kuskilt soolaamade tagant voolavad läbi Strumeni, Stahhodi ja Stõri jõgi.

Tundide kaupa istub Labanovitš vallamajas lahtise akna all ega väsi vahtimast rannatut, omapäraselt ilusat ja elurikast roolagendikku.

Ja ilm on imeväärselt vaikne, selge ja soe. Jõetagune mattub sinakasse sondi. Tummates, otsekui suikuvates kaugustes hõljub sügise õrn-nukker naeratus. Kaugelt-kaugelt kerkib jõeaurikute valkjat suitsu. See paistab

nagu ühel kohal seisvat — nii aeglaselt on eemalt näha ta liikumine. Ja hulk aega peab jälgima ning vahtima, et nägata valkja suitsu edasinihkumist aegade pruunis-
tunud roostike kohal.

Üks nähtus hakkas siin Labanovitši eriti huvitama: kord ühest, kord teisest kohast tõuseb äkitselt kollakas-pruun suitsupilv, valgub tuli ringikujuliselt laiali joostes. Mõeldub minut, möödub teine, suits kaob ja hääbub tuli — ei suuda ta võidelda soode stiihiaga, ei jaksa ta siin sirutada oma leegitsevaid tiibu. Vähe aja pärast puhkeb tuli teises kohas, siis kolmandas, vahel aga mitmel pool korraga. Polesje talumehed süütavad soid meelega, et paljaks-polenud kohtades suvel rohi paremini kasvaks.

Jälgib Labanovitš neid vaateid ja nähtusi, kogub muljeid oma olemusse, sulab nendega ühte, elabki nendest, tundes nende vastu nagu mingit omasustunnet, osavõtlikkust, lähedust, sõprust. Veelgi jäägitumalt tahaks ta nendesse sulada, lahustuda ahvatlevates kaugustes ja avarustes, ise neiks avarusteks muutuda. Hinges tekivad mingid ähmased, lummavad kujutelmad ja vahetevahel viirastub midagi nagu ammuilma tuttavat, nähtut ja läbi-elatut. Ent kuskohas ja millal see oli? Ons see ainult iseenda igatsuste ja unelmate vastukaja või on ta tõesti midagi niisugust juba läbi teinud? Mõneks hetkeks koolmeister unustab, kus ta viibib, justkui oleks ta maailma ja tegelikkusega täiesti ühenduse kaotanud.

Kuid kõvad on maailma hääled ja tugevad tegelikkuse hõidikud: neid ei saa pikemaks unustada. Vallamajas jääb ainult mõnel päeval ja mõnel tunniajal vaikseks, nii vaikseks, et isegi abikirjutaja laua tagant välja kobib ja mõneks ajaks kaob. Harilikult aga saalib siin, suurtoas või kantseleis, palju rahvast. Inimesed käivad oma asjaõien-duste pärast, ja neid asjaõien-dusi on vallamajas palju. Kas ülesandele peale kaebus kirjutada, leping sõlmida, maksu-võlg ära tuua, pojale toetust nõutada, ärakiri võtta või muldu niisama kirjutajat kaema tulla, talle sõnake sosis-tada, salaja pead noogutada, et ta sissesõitjate tuppa tuleks, kus juba aupaklikult ja vaikselt ootavad nurgas kuulekad õllepudelid.

Kui vallatalitaja Zahhar Lemeš tuleb, on juttu ja lärmi laialt. Veel ei ole ta jalg korralikult jõudnud astuda rõdule, mis enne suurtuba, kui kantseleis juba öeldakse: «Talitaja tuleb.» Talitaja vali hääli käib talitajast endast ees. Juba hoovi pealt tervitab ta Pilipi-taati nagu kapten soldatit

ja see vastabki talle soldati viisik: «Tervist, härra talitaja, ehkki ei talitaja ega Pilip ei ole kroonut teeninud. Kui aga vanataat silma alla ei satu, siis laseb talitaja oma häält kuulda mõnel suurtoas viibijal. Kui aga suurtubagi tühi on, kui kedagi pole, siis lõikab ta vali hääli läbi ka selle tühjuse: «Kallis aeg, ei ole hingelistki!» Sest talitajal on kõva hääli, ta on oma häälest sisse võetud: see annab ta endagi isikule kaalu juurde. Kirjutaja ning tema abi aga teevad talle tuult takka. Kirjutaja kinnitab, et nii tubli talitajat pole terves Pinski maakonnaski, abi aga on korralduvalt ütelnud: «Meie talitaja peaks politseimeister olema.» Kõik see on Zahhar Lemeši pea pööritama pannud. Kas pole tema siis valla peremees!

Zahhar Lemeš on täiskere mees. Talitaja ametiks on ta veel päris noor, kolmekümne viie aasta ümber. Pealegi on ta valget verd, valgeverelistel aga on see omadus, et nad paistavad nooremadena. Habet talitajal ei ole ja vurrud pole kah suuremad asjad, kuid nagu on energiline ja päris iluski. Huuled on küll paksuvõitu ja kipuvad tihtilugu kõverduma, aga see käib kaasas tema talitajatähtsusega ega ole looduse poolt kingitud. Rohekad silmad võivad olla kurjad ja valjud, ehkki talitaja ise paha mees ei ole. Kantseleisse tulles läheb ta robinal rindvõre taha, teretab kõva häälega kirjutajat ja tema abilist ning istub tähtsalt laua taha, kusjuures tool ta all nagiseb, raksub ja nõtkub, sest talitaja on kerekas ja lai nagu tubli seinapost jõuka talumehe viljarehes.

«Kirjutaja ae, meile on vaja korralikud toolid osta, sest selle jämsi peal ei saa istudagi.» «Jämss» tähendab talitaja keeli jams.

Seejärel tõstab silmad keisripaari näopiltidele ja raamidele, mis ta enda valitud. Ta paitab neid pilguga, iseäranis keisrinnat. Ja mõnikord ei oska keelt hammaste taga pidada ning ütleb:

«At sa sinder! Paneks õige kah riidesse nagu keiser ja oleks samasugune noorik!»

Pärast seda küsib talitaja kirjutajalt, kuidas asjad edenevad, mis tehtud on ja mis tegemata, kuhu esimeses järjekorras sõita ja kelle poolt läbi astuda, kui asi õiendatud.

«Hüva, anna suitsu,» ütleb talitaja lõpetuseks.

Kui mõnikord abikirjutaja talle oma paberossid ülatab, siis heidab talitaja põlglikult käega ja ütleb:

«Jämss on su suitsud.»

Ta teab, et kirjutaja suitsud on kallimad, kuid ise malt-

leid eraldada ei oska, sest talitaja on mitteduitsetaja ning lümbab ainult talitajakohustuste täitmisel, et avaldada mõeldsemat ja tähtsamat muljet. Mõnikord ostab ta koguni ise mõne paki paberosse, kümme tükki sees, kolm kopikat pakki, sest kirjutajat ometi pole alati käepärast, ja pealegi paistab veelgi tähtsam, kui talitaja inimeste nähes võtab oma taskust paberossi.

«Ametis olles, kas tead, on ilma raske läbi ajada,» ütleb talitaja, kui keegi juhtub ütlema, et ta on suitsetama hakanud.

Vabal ajal käib siin ka kirikueestseisja Grõgor Kreštšök, sinke vanamees, üle kuuekümne turjal. Ta armastab paremat seltskonda, armastab istuda, juttu veeretada, naerda ja kirikuasjust rääkida, sest Kreštšök muretseb kiriku heaolu eest rohkem kui preester ise. Samuti on ta maias olut pinnima. Mõnikord on tal juba siia tulles õlu kaasas, toob pealekauba veel kalagi, et kirjutaja ema einet valmistaks. Grõgor Kreštšöku naer kõlab nakatavalt. Ajanud juttu pühadest kirikuasjust, viib ta nii või teisiti jutu ka kenade naiste peale. Ühesõnaga, väga mõnus mees.

Külavanem Babitš on vaikne heasüdamlik mehike. Ise räägib ta vähe, ainult kuulab pealt teiste lobisemist, kusjuures ta näol kogu aeg lehvib ülimalt sõbralik naeratus. Keegi teine ei oska niimoodi pealt kuulata nagu Babitš — tähelepanelikult, kaasatundvalt, mõistvalt. Vahetevahel naerab ta valjusti, lüües käega ja langetades oma kiilaspea. Kui aga keegi ütleb midagi väga rasvast, siis vehib külavanem mõlema käega ja väärutab naerdes pead. Hea on sõrased mehe kuuldes rääkida.

Olgu siis kirjutaja, talitaja, kirikueestseisja või külavanem, kõik on Labanovitši vastu väga tähelepanelikud, pakuvad talle õlut ja lohutavad, et ta tuju tõsta, sest norutamiseks pole siin mingit põhjust: palju keni naisi ja prahtidestki pole puudus — kõigepealt kaks õkest-papitart ja köstri Daša, kes kõik elavad kooliga peaaegu ühe ja sama hoovi peal.

Labanovitšile on ta uus kool meele järgi. Algusest peale oli süda kuidagi sinnera poole hakanud hoidma, sest juba vältajast vaadates on ta selline, nagu vaataks ta sulle lahke naeratusega vastu. Ja rõdu on tal nõnda hubane ning

lihtne, pole siin mingeid üleasureid vigureid. Nojah, see tap tulebki teinekord tahtmine seal istuda, kuulda ümberkaudse elu igapäevaseid hääli, tema igiammust laulu, kuujuures kätatsevad inimhääled täidavad väljade avarust, neid elule äratades ja tungides mingi imelise vastukõlaga sinugi hinge. Iseäranis valjusti kaikub see laul õhtu eel või hommikul, kui õhk on nii mahe ja tundlik, et iga viimnegi hääletsus levib ja liigub tema keeli kaudu venivate muusikahelidena.

Koolimajast vasakut kätt, kolmveerand versta kaugusest läheb läbi raudtee. Kõrgete postide vahele pingutatud traadid laulavad nagu mingid moosekandid hümmi inim-mõistusele. Vagunite raudrattad mürisevad võiduka rõomuga ja selle müra haaravad kaasa jõetagused roostikud, muutes selle terveks tükati pahvatavaks sahinapööriseks. Ja paremalt, kaugelt jõe tagant, kõlab veduri lühike madal huige otsekui metslooma hääli soode sügavusest. Terve vilede sümfoonia vastab kaugustest mahendatuna linnast, väreldes ja vöbeldes õhus otsekui terava metallvarva hõbeselge tinisemine. Selle vabrikuvilede sümfooniaga liitub taluvankrite kolin ja kääksumine, kalameeste jutukõma, aerulöögid ja lõbusa inimese lajativ naer või vihast südamest tulev mahlakas sõim.

Ka elukorteriga on Labanovitš rahul. Tselšõna omaga ei saa seda võrreldagi. Kolm valget ja ruumikat tuba, kõik korralikult remonditud, valgendatud, puhtad. Ta kõnnib toast tuppa, tunneb rõõmu, muigab omaette ja ütleb iseendale: «Korter on sul üle prahi, vanapoiss.» Iseäranis meelepärane on keskmise tuba. Üks aken on karjavainu ja teine jõetaguse poole. See tuba jääbki tema elutoaks.

Köögis elutseb kooliteenija Hanna, üle kolmekümne viie aasta naine, oma väikese tütre Justaga. Justa istub hiirvaikselt ahju taga, tema häält pole kuuldagi, sest ema ei luba tal laulu laulda ega valjusti rääkida. Nii suur on Hanna hirm uue koolmeistri ees. Ta on kindel, et viimane käsib tal koolimajast oma kondid koristada: milleks nii koledat ja pealegi rasedat naist temale vaja. Kellel see isu oleks lapse väaksumist kuulda, ja laps ometi on tal kolmenelja kuu pärast käes! Ei tema koolimajja jääda saa — seda räägib külarahvaski.

Köök on täis suurt inimlikku südamevalu. Kuid kes sellest teab? Ja kes sellest teada tahabki? Inimesed võivad ainult kaasa haletseda, aga natukegi inimlikku muret enda õlule võtta ei taha keegi. Keegi ei taha Hannat uksest sisse

lasta, aga oma peavarju tal ju pole. Tõsi küll, Hannal on mees, puupaljas lakekrants. Aga ta läks juba mitu aastat tagasi mehest lahku, sest see oli halb ja kõlvatu inimene. Ta peksis Hannat ilma vähimagi põhjusega, võib-olla sellepärast, et ilmaelu on nii raske. — Siis kolis Hanna koolimajja ja elas üsna kenasti. Kuid siis jälle uus õnnetus... Hanna mõtleb Mitrafan Vassiljevitšile, koolmeistrile, kes siin viimati oli. Hästi, mis sai Hanna sinna parata? Kartis vastu hakata, et kohast ilma ei jääks, sest kes oleks tema eest head sõna ütelnud? Kuid parem oleks olnud tema kohata jääda siis, ühe lapsega, kui jääda nüüd. Ja hirmuga kuulatab Hanna iga liigutust, iga sammu, mis koolmeister oma tubades teeb. Tal on pisikene lootus vallatalitajale, kirjutajale, preestrile, sest ta on nende palvel käinud, et nad koolmeistri ees kas või ühegi hea sõna ütleksid. Kuid vallatalitaja ja kirjutaja pole Labanovitšile tema pärast midagi rääkinud ja preester pole temaga veel kokkugi saanud. Hoolega oli ta köögi ära koristanud, viimse kui tolmukübemekese ära pühkinud ja kasinud. Kaks korda oli ta koolmeistri tubades põrandaid pesnud, köögiukse ette kollast liiva riputanud. Kõik oli ta teinud, mis iganes võimalik, et puhas oleks, ja ootas nüüd südamevärinal oma saatuse otsustamist.

Labanovitš astub kööki. Ta tahab näha oma kooliteenijat, kes on olnud romantilistes sidemetes tema eelkäijaga, sellesama Mitrafan Vassiljevitšiga.

Hanna on hirmu täis, ta süda peksab.

Esimest korda näeb Labanovitš nii koledat ja õnnetut naist. Ta keha on rohmakas, nagu kirvega raiutud. Pisikesed kilavad silmad on sügaval pealuu sees. Kuid see kõik on tühi asi — vaese naise suurim õnnetus on ta nina. Nina, võib ütelda, pole olemaski, selle eesmine ots on sisse langenud, silmade vahelt paistab mingi ninakonts. Nina või õigemini ninatus muudab naise näo äärmiselt inetuks, jaledaks, hääle asemel on inisemine. Ta on sündimisest saadik niisugune. Nagu needust kannab ta enda küljes vanemate pattu. Justa istub vaenuliku näoga ahju ääres pingil ja vahib koolmeistrile vastu nagu pisike metsloom. Ka tema kardab koolmeistrit: ta on emalt kuulnud, et see tundmatu võõras mees võib teda sealt pingilt minema ajada, kus ta emaga magab.

Opetaja teretab kooliteenijat, vaatab köögis ringi ja peab aru, mismoodi juttu alustada.

«Elate juba ammu siin?» küsib ta Hannalt.

«Teist aastat, noorhärä,» iniseb see vastu.

«Kas koolimaja pühkida oskate?»

Hanna ei mõistnud sugugi säärast tühist küsimust oodata ja ta muigabki.

«Vai veel ei oska! Võin põrandaidki mõsta.»

«Nojah, aga süüa keeta oskate või ei?»

Hannal hakkab kivi südamele langema.

«Miks ep oska, noorhärä, oleks aga, millest keeta?» vastab Hanna rõõmsalt.

«Oo, siis on hästi,» sõnab koolmeister. Seejärel kutsub ta Hanna oma tuppa, et rääkida nelja silma all.

«Säh, siin on üheksa rubla — kolme suvekuu palk, mis vallamajast peab välja makstama. Sina jää pealegi siia, kanna hoolt koolimaja eest ja tee kõik tööd, mida kooliteeniija tegema peab. Hommikul enne tunde ja õhtul pärast tunde tuleb koolimaja puhtaks pühkida, lastele vett kanda ja talvel veel ahi soojaks kütta.»

«Küll ma katsun, noorhärä!» ütleb kooliteeniija ja on sel hetkel õnnelik.

Labanovitš sattus pisut kohmetusse, tahtis küsida, kuidas ta eelkäijaga oli ja kuidas see võis juhtuda, aga pidas sellest rääkimist piinlikuks ja ütles ainult:

«Ja edasi on asjalugu järgmine. Kui sünnitamisaeg kätte jõuab, siis otsi endale ennem nädalaks või paariks teine peavari, sest koolimajas see ei kõlba, ja pärast tuleb tagasi ning elad jälle siin. Selle aja eest ma sinu rahast midagi maha ei arva. Kauple kedagi enda asemele, palga maksan mina ise.»

Hanna kuulab langetatud päi.

«Hea küll, noorhärä. Eks ma tea ju seda ise ka.» Ja kuivatab põlletsaga silmi.

«Nojah, ongi kõik, mis mul ütelda oli.»

Hanna läheb kööki. Ta istub seal tükk aega ja nutab. Nutab rõõmust ja murest. Seda kivi, mis nii kaua ta südant rõhus, nüüd enam pole. Kuid ees ootab kibe ja pilkane elu väikeste lastega, kellest üks pole veel ilmale sündinudki, elu külainimeste toanurgas, võõraste jalus. On kuulda, kuidas ta nuutsub ja vigiseb oma õnnetu ninaga.

Senikaua kui koolitöö pole alanud, on vaba aega rohkesti. Tundide kaupa sorib Labanovitš kooli raamatuis ja pabereis, korraldab kooli inventari, loeb rahvakoolide inspektorite märkusi. Selle kirjavahetuse kaudu tutvub ta oma kooli ajaloo, õpetajatega ja õpetajannadega, kes on

siin olnud ja töötanud enne teda. Kus on nad nüüd? Arvatavasti pole mõnda neist enam elavategi kirjas, sest siin on nad olnud juba ammu. Ja nagu iseenesest läheb meel nukraks. Jäljed neist talle tundmatuist inimesist on jäänud pabereisse, aga kus on nad ise? Samasugune jälg jääb temastki, kui ta ise on siit läinud. Tuleb meelde Tselšõna. Praegu ju teda ennast seal pole, kuid pabereisse on samasugune jälg jäänud. Ning taas kerkib tahtest sõltumatult ta mällu terve rida kujutlusi ja südant ängistab kaotusvalu. Need tundmatute inimeste vanad kirjad, need vanad raamatud, ammugi surnud autorite mõtte vili, heidavad nagu kalmuvarje noore koolmeistri südamele ja teda haardab veelgi suurem nukrus, ta tajub enda üksildust siin ilmas.

Õpilaste nimekirju läbi vaadates märkab ta, et nendes ei ole tüdrukuid. Nähtavasti pole siin kombeks tüdrukuid kooli saata. Tuleb koosolekul külameestega rääkida, mõtleb koolmeister, neile selgeks teha, et ka naisterahvale on kooliõppust tarvis, vahest ehk rohkemgi kui mehele. Ja ta mõtted hakkavad liikuma uues suunas.

Labanovitš teab juba omast käest, et niikaua kui lastel kodus midagi teha on, kui hiline sügis veel saabunud pole, on neid raske kooli saada. Korratu ja erineval ajal koolitulek aga takistab normaalset õppetööd. Seepärast peaks esmalt kooli kutsuma ainult kõige jütsimad, neid pisut järje peale aitama, ülejäänud õpilased aga kokku võtma juba veidike hiljem. Ta määrab kõige nooremaile kooli alguseks kahekümnenda septembri, mis on kahe päeva pärast. Tselšõnas algas koolitöö märksa hiljem. Nii et nüüd jääb rohkem aega ja ta jõuab rohkem ära teha. Veel üks mure tuli koolmeistril kaelast ära saada — teha visiiti naabreile ja kõigepealt isa Mikalaile kui küla tähtsaimale talukule, seejärel ka metsnikule, preestri õdedele ja köster Batajanovskile, kellega ta juba tuttav ongi. See ülesanne koolmeistrile ei meeldinud, kuid pidi ära käima — seda nõudis komme. Kui ei käi, soetad endale vaenlasi.

Sama päeva õhtul, kui Labanovitš oli koolimajja kolunud, käiski ta preestril külas.

Isa Mikalai elab kiriku lähedal uues majas. Selle maja ehitamist peab ta enda suureks teeneks, ja kui ta sellest räägib — ja ta räägib igaühele —, siis näitab oma käsi, millel on rakkude jäljed veel siinamaani näha. Ja seejuures ei unusta ta meelde tuletamast pühakirja sõnu: «Palehigis pead sa oma leiba sööma.» Koht, kus praegu seisab

uus maja koos kõigi kõrvalhoonetega, oli isa Mikalaila väga meeldinud ja ta oli otsustanud siia elupaiga rajada. Kuid krunt ei olnud ehitamiseks põrmugi sobiv: jõnklik, libajas, raamas. Isa Mikalai tasandas platsi oma kätega ära, kaevas oma jutu järgi terved mäed maha, ja kui neid raskusi millegagi üldse võrrelda saab, siis ainult Suvorovi minekuga üle Alpi mägede. Ja kui palju oli muret! Siinkohal heidab isa Mikalai käega ja suunab pilgu kuhugi ebamäärasesse kaugusse, kusjuures ta näoilme muutub valuliseks. Kuid see vältab ainult silmapilgu, sest tema vaevad, tema kannatamised, kui nii ütelda, on pingutuste viljade näol heldet äratasumist leidnud.

Sellistel puhkudel ei tee isa Mikalai saladust isegi sellest, kuidas ta tänavu kevadel kirikus ülempiiskopi auks jutlust pidas ja raasikene viltu läks. Selles jutluses kõneldes ta ka raskustest, millega oli jumala tahtmise täitmiseks pidanud püstitama seda oma uut Jeruusalemma. Iseenda vaevade kohta ütles ta:

«Ma olen kannatamisi kannatanud nagu Fjodor Mihhailovitš Dostojevski.»

Samas tegi ülempiiskop märkuse:

«Isake! Kas sa tõesti ei tea piinade ja kannatamiste näiteid jumala pühade meeste elust, et nimetad kirjanikku, kes oli ilmalaps?»

Olgu, keel läks hambaauku. Isa Mikalai naerab nüüd selle üle ka ise.

Isa Mikalai võttis koolmeistri päris lahkesti vastu. Tundus, et tal oli heameel Labanovitšit näha. Vahetanud lühidalt mõne sõna, ütles isa Mikalai:

«Te olete tõesti toime pannud kristliku teo.»

Arusaamatuses vaatab Labanovitš isa Mikalai otsa.

«Teist on, teate, külarahvale jäänud kõige parem mulje,» jätkab isa Mikalai.

«Millega siis ometi?» küsib Labanovitš.

Isa Mikalai patsutab Labanovitšit sõbramehelikult õlale, kihistades ise tasakesi naerda, kusjuures see naer on kuidagi veniv, tulles kuskilt alt, justkui pressitaks teda sealt välja.

«Nagu te ise ei teaks?» räägib isa Mikalai. «Te andsite ju peavarju kodutule inimesele. Isegi kõigi suvekuude palgast loobusite tema heaks.»

Ja sealsamas muudab isa Mikalai tooni, üteldes järsult:

«Mismoodi küll see Mitrafan Vassiljevitsš sihukesega sisse kukkus? Te ometi nägite, kui kole see naine on...

Ta palus, et ma tema eest kostaksin, aga ma ei julenud. Ütlen teile ausalt: mina poleks teda maha jätnud.»

«Kahju ometi inimest tänavale ajada. Ja kuskohata oleks ta minnagi? Ei ole see ometi tema süü, et ta nii kole on, sest ta on, õigust ütelda, langenud mõnitamise ohvriks.»

«Jaa, jaa,» möönab isa Mikalai, kusjuures ta ilme tõmbub murelikuks ja silmad vaatavad ebamäärasesse kaugusse. «Kuid teie olete siiski humanne inimene. Sellega olete võitnud külarahva poolehoidu.»

Seejärel näitab isa Mikalai koolmeistrile oma maja ning värgast tööst kätele jäänud rakkude jälgi. Ta räägib oma jutlusest ning Fjodor Mihhailovitš Dostojevskist, kusjuures teda vapustab pikk naeruhoo. Isa Mikalai häärberi ülevaatamisel lööb Labanovitšile vastu midagi eriomaselt papipärast. Talle meenub isa Kirõll: samasugune tunne oli sealgi — midagi kopitanut, tardunut, koolnulõhnalist. Ja mingi uus mõte hakkab temas idanema, kuid edasi mõelda ta ei saa, sest madalat kasvu ja veidike peenutsev preestriemand palub teelauda.

Mis võrratud ilmad on Polesjes!

Ainult vanad inimesed mäletavad nii kauneid päevi. Sooje, vaiksaid, selgeid. Kaugused tukuvad sinakas udu-looris. Liikumatu ripuvad kõrgete künnapuude kaharate okste küljes kuldpunased lehed. Pimedates öödes on pidulikku rahu ja taevast lähemale laskunud, et kuulata tema igiammuseid kaebeid. Ja taevast on tähti nagu teemantlilli üleni täis tikitud, nad värelevad, veiklevad vikerkaarvärvides, räägivad su südamele millestki lõpmata suurest, ohutavad laiemalt tiibu sirutama ja lendama laotusse, et näha, kui suur on tema, ja tunda, kui väike sina ise, nihutada laiemaks oma maise elu ning argimurede piire ja maitsta senitundmata rõõmu.

Mis võrratud ilmad!

Aiad hakkavad teist korda õitsema... Vanad inimesed teavad rääkida, et see olla raske aasta märk...

Võganõ koolimaja on elule virgunud. Igal pool laste kilkamist. Avaral koolikrundil on lastel vahetundides nii tore mängida. Juba esimesel vastuvõtupäeval andis oma nimed üles ligi kakskümme uut last. Kuid nende seas ei ole

üh-tegi tüdrukut, ehk küll koolmeister tegi kõik võimaliku, et neid tarkust koguma meelitada. Külaharvas on leidnud, et tütarlastele pole kooliharidust tarvis: juba muidu on naistega raske toime tulla, ja mis siis veel saab, kui neil koolid läbi tehtud. Kuid ega kõik poisidki koolis käi. Nii et istugu tüdrukud parem kodus ja tokutagu takku.

Kui Labanovitš külainimestega sest asjast rääkis, kuulis ta ühelt naiselt, mispärast emad ei taha tütreid kooli lasta. Aastat viis tagasi olla üks tüdruk koolis käinud, üks-ainus terve kooli kohta. Ja pea võtnud teisel hästi, aga kord talvel jäänud haigeks ja surnud. Küllap siis kooliõppusest see haigus tuligi. Emad arvavad küll niimoodi ja pärast seda ei julge keegi oma tütart kooli saata.

Nüüd on Labanovitšil juba pisut kogemusi, kuidas koolmeistrina töötada. Seni on ta lastega rohkem mänginud kui neid õpetanud: las harjuvad kooliga ära, las kohanevad koolipoisieluga, saavad ajapikku oma uue eluga kursil. Ja tunnid on tal ainult enne lõunat. Ent mudilaste hulgas on nii ütlemata toredaid poisse, iseäranis paistab nende hulgast silma Alessik Grõljuk. Alessik on õudsalt kasmata ja kõigist teistest kehvemini riides. Ta särk on närune, pesemata, kulunud.

«Mispärast siis sina sihuke kriim oled?» küsib temalt koolmeister.

Alessik vaikib. Tema eest vastavad poisid:

«Ta on vaenelaps, ta ema on surnud.»

Alessik langetab nukralt pea ja köpitseb tasakesi sõrmedega vastu lauda.

Kahju poisist.

Labanovitš vaikib, silmitseb teda, siis astub ligi ja ütleb leebelt:

«Aga ise ennast pesta võiksid sa juba ikkagi, kallid poisid.»

Ja algabki jutt puhtusest, sest kõik poisid pole ses suhtes sugugi patust priid. Juuksed on neil pikad ja sugemata, kui vaatad, näed täisid loivamas. Käed mustad nagu sea-jalad.

Koolil on juukselõikusmasin olemas. Vahetunnis lõikab õpetaja kooliõuel oma pisikeste õpilaste juuksed maha. Siinsamas seisab petroolitopsik ja tükk vatti. Juuksed maha aetud, kastab ta vatti petrooliga märjaks ja hõõrub täitanud pead sisse. Täidel kohe hing väljas. Lastel on väga põnev vaadata, kuidas juuksekahtlud ühtlaste siiludena maha langevad, nad torgivad sõrmedega pead, näita-

vad, et on must. Pärast pesevad nad paljaksatunud pea, näo ja käed koolmeistri järelevalve all puhtaks.

Koolitöö aitab Labanovitšil oma uuel kohal tugevamini juurduda. Ta tunneb, et elu on täiuslikum. Senikaua kui kõik õpilased pole veel koolis käima hakanud, jääb tal vaba aega. Ta kasutab seda selleks, et uue paikkonnaga lähemalt tutvuda. Mõne päevaga on ta läbi käinud kogu ümbruse, järele vaadanud teed ja tundmatud kohad, sest süürase tutvumine pakub alati midagi värsket ja huvitavat. Hiljuti tegi ta veel sõidu Pinski. Linnaga ühendust pidada on lihtne ja kerge — kolm korda nädalas käib vallamajast seal postivanker. Pinskis leidis ta endale isegi niisuguse poe, kust võib mõnd nipet-näpet võlgu saada, sest egas alati raha taskus ole. Ta ostis Alessikule bombasüüsi ja võõrihma, sest hoolitsejate jäänud poisist hakkas kahju ja oleks tahtnud millegagi talle rõõmu valmistada.

Vabadel hetkedel käis koolmeister vallamajas, kus juba oli tuttavaid ja võis uusigi tutvusi sõlmida. Tänaval aga võid mõnikord näha külaelu lõbusaid ja naljakaid sündmusi.

Vallamaja lähedal on õllepood. Seda peab Maksim Guleika. Viimastel päevadel on õllepoe ümber sagimist märgata. Õige tihedalt on sinna asja ka vallatalitajal Zahhar Lemešil. Talitaja ise püsib kindlalt jalul. Nagu näha, hoiab ta end ohjes, sest käsil on mingi asjaajamine. Talitajal on kindel eesmärk. Ta on külameeste vastu lahke, katsub nende meele järgi olla ja teeb kõvasti välja. Labanovitš pole asjaga kursis, tal jääb vaid pealt vaadata, mis õllepoe juures sünnib. Seal aga saalib rahvast edasi-tagasi. Mehed lähevad sinna tõsisel ilmel, nende nägudelt peegelduvad isegi argimured. Tagasi aga tulevad nad punetavaina ning jalad käivad risti all. Juba võib siin kuulda küll laulmist, küll kõige avalamat jutuaajamist, küll ülimalt sõbralikku vandumist, milles pole terakestki viha. Meestel lihtsalt on lõbus ja mõnus olla, nõnda ka luukuril taadil Jessõpil.

Jessõp on juba aastates mees. Ta habe on vanunud nagu vilt, karvad otstest keerdus nagu noodapära. Must pikkkuub on laia koduskootud vöö vahelt siilupidi välja tiritud. Pikk valge hame on rinna eest lahti. Laiast kaelatud august paistavad rinnaesine ja kõht kuni nabani. Vana mütsilott on peas oma harilikust asendist ära libisenud ja nokk vaatab külje peale. Kõik see teeb vanamehe üpris

naljakaks. Ta näoilme aga on kõige muhedam ja sõbralikum. Jessõp astub edasi lomberdamisi. See tuleb tema vigasest jalast, kesvamärjuke aga paneb teda ainult veidi dike tuikuma.

Keset vallamaja hoovi jääb Jessõp seisma, sihib vaadata paremale ja vasakule. Märkab koolmeistrit. Tuleb tema juurde, sirutab käe.

«Kallist terit, koolihärra. Sai piisake võetud,» seletab Jessõp. «Sina oled omal alal asjaline, meie jälle omal. Ja põle meil häda kellelgi!» seletab ta häält tõstes. Siis aga äkki muudab tooni, otsekui taibates selle sobimatust. «Utsita, utsita meid ja meie lapsi, sest meie oleme lollid. Äh, küll oleme ikka lollid! ... Utsitage, utsitage,» madaldab taat häält, «ega mina põle teile paariline ... Ei maksa pahaks panna!»

Jessõp tahab mütsi peast võtta, kuid ei saa kuidagi mütsinokka kätte, nihkub samm-sammult kummardusi tehes tagasi ja yõtab siis otsejoones sihi värava poole. Ta läheb luugates tänavale, seisatab uuesti, vaatab ringi. Ta pilgu ette jääb kirik. Vanamees kõngutab endamisi pead ja jorutab:

Nü-üd tähendame meie sa-a-la-al vi-i-i-sil
sa-a-ala-al vi-isil
ke-e-e-eru-u-ubi-id ...

Jorutab pisut ja jätab järele, võib-olla segab see, et Mihhalka Šugai vastu tuleb.

«Mihhalka!» hüüab talle Jessõpi-taat. «Kas tead, mees, mis asi on?»

«Mis asi?» küsib Mihhalka.

«Anna mulle üks tohlakas! Anna üks tohlakas, mees!» Mihhalka vaatab Jessõpit ja naerab.

«Mis sa muidu naerad, anna üks tohlakas.»

«Kuidamoodi ma sulle tohlaka anna, külamees? Mille eest?»

«Ära päri, mille eest, vaid võta kätte ja anna üks tohlakas,» raiub Jessõpi-taat ikka oma.

«No kuidamoodi ma sulle tohlaka anna? Te olete ju vana mees.»

«Hoo, tema küsib, kuidamoodi tohlakat antakse! Äiga vastu vahtimist, ja tehtud.»

«Ma pole ju teie peale vihane.»

«Siis saa vihaseks, vennike, ja äiga ära.»

«Pole asja külameest lüüa.»

«Lori puha, Mihhalka: on küll asja! Mis sa muidu minu ees lipitsed! Ole mees ja anna üks tohlakas. Sest kui sa mulle tohlakat ei anna, siis ma lähen ja lohmin oma eide läbi.»

«Mis meil ikka kakelda, külamees, parem elame rahu.»

«Sa'p siis tahagi mulle tohlakat anda?»

«Ei, ei taha.»

«No siis võid põrgupõhja kerida. On peale sinugi arusaajaid inimesi.»

Jessõpi-taat hakkab mööda tänavat edasi lomberdama. Tal on tunne, nagu oleks ta miskit pahandust teinud. Ta tahaks, et teda karistataks, pekstaks. Aga see võib olla ainult vintis inimese veidrus. Ta mõmiseb midagi habemesse, kobab käega mütsi, leiab selle noka ja keerab mütsi tagurpidi pähe. Kui talle tüdrukud või noored naised vastu tulevad, hüüab ta need enda juurde ja ütleb, et tahab nendelt musu saada. Naised jooksevad minema, kes vaikides, kes hurjutades.

Küla keskpäigast läbi, juhtub Jessõp kokku Tsimohh Žogaga. Juba eemalt ajab ta käed harali ja läheb Tsimohhile vastu, et see mööda ei pääseks.

«Seis!» karjub ta.

Tsimohh jääb seisma ja vaatab Jessõpile otsa.

«Kuhu sa lähed, koerapoeg?»

«Mine, mine pealegi!» ütleb Tsimohh.

«Küll mina lähen nüüd ja edaspidigi, ära muretse! Tsimohh, ole ometi mees — anna mulle vastu molu.»

Hämmastunud pilguga tunnistab Tsimohh Jessõpi-taati. Kerge muie libiseb üle ta näo ja veel ei jõua Jessõpi-taat sõnagi iitsatada, kui Tsimohh Žoga virutab talle plaksu vastu kõrvu. Ja Jessõp lendab matsaki selili maha, siputades oma lombakat jalga.

«Ääh, söögu sind sada sarvikut, Tsimohh! Küll oled aga aina vilunud käega. Ja andsid hea obaduse.»

«Sa ju ise tahtsid.»

«Tahtsin mis tahtsin, aga oli tal tarvis nihukest obadust anda! Sa igavene kurivaim! Sa igavene krants!»

Tsimohh astub habemesse muheldes edasi, Jessõp aga upitab end jalule ja vannub teda. Inimesed ümberringi naeravad, taat aga räägib aina:

«Küll virutas magusasti, sunnik. Läheks õige talle järele ning võtaks koos ühe käraka ...»

Labanovitš saab abikirjutajalt teada, millest see ebatavaline sagimine õllepoe ümber. Ainult mõni päev on

jäänud talitaja valimiseni, sest Zahhar Lemešil on viimased vallavanema-silmapilgud oma kolmeaastasest tärmisest. Zahhari tahtmised käivad selle järgi, et veel kolmeks aastaks vallavanemaks jääda. Selle kasuks räägib tal palju kaalutlusi. Esiteks, sellega tõuseb tema au, sest talitaja, võib ütelda, on esimene riigi ametimees vallas. Teiseks, talitajaamet pakub juba iseendast palju huvitavat ja meelepärast. Kolmandaks, Zahhar Lemeš hellitab salakesi lootust ühtejäre, ilma vaheta, kolm aega vallavanem olla. Kui see tal õnnestub, saab ta aukaftani. Pinski maakonnas on vist ainult üks vallatalitaja, kes on kaftani saanud, ja see talitaja on Zahhar Lemeši äi. Niihästi äi kui ka elu ise on õpetanud, mil viisil ühele või teisele eesmärgile jõutakse. Semstvoülemaga on tal head klappid sees. Muidugi, Lemeš ei ole semstvoülema seltsis viina võtta saanud, kuid tema taskust on üht-teist semstvoülema taskusse libisenud küll. Praegu aga valmistab Zahhar endale pinda valla ulatuses, rikkalikult loputades oma valijate õllejanuseid kõrisid.

Vallamaja on kõige suurema hoole ja usinusega puhtaks roogitud, küüritud ja nühitud. Pilipi-taat, toppides käigu peal tubakat ninna, jookseb kas või hinge seest välja, seda ja seda on tarvis kohendada, siin ja seal kähku ära käia, seda ja teist teha. Zahhar Lemeši närvid on veidi pingul. Ta hingeline seisukord on praegu samasugune nagu kõige ustavamal kristlasel enne pihile minekut. Ka kirjutaja on pisut rahunud. Aeg-ajalt vahetavad nad talitajaga pilke, noogutavad teineteisele ja pilgutavad silma. Suurtuba aga kõmiseb ja põrab meeste kärast.

Korrage jääb kõik vakka. Talitaja ja kirjutaja löövad mõlemad näost valgeks. Talitaja kisub ennast kühmu, kaotab hoobilt nelikümmend protsenti oma tähtsusest. Rahvas tõmbub kahele poole lahku ja läbi meestevahelise koridori astub semstvoülem, astub kindlal ja kiirel sõjamehesammul, ise madalat kasvu, tüüakas, tõmmu jumega. Semstvoülem on prantsuse nimega krahv, endine ratsaväeohvitser. Iga tema liigutus reedab sõjaväelast.

«Tervist!» kähvatab semstvoülem terava häälega.

«Tervist, teie hiilgus!» käreab koosolek.

Jessõpi-taat ei jõudnud teiste meestega koos tervitada ja alles siis, kui kõik on vait jäänud, hüüab ta takerduva keelega juba üksinda:

«Te-te-re ka, te-teie kiirgus!»

Semstvoülem asub ilma pikemata asja juurde.

«Keda te soovite endale vallavanemaks?»

«Zahhar Lemešit!» kõmavad hääled.

«Lemešit, Lemešit!»

«Olgu!» jääb semstvoülemgi päri.

Zahhar Lemeš tabab sobiva hetke ja pilgutab kirjutajale silma, keeleots suust väljas.

Semstvoülem istub maha ja kirjutab.

Korrage lendab üks kolinal lahti ja maruhoona sööstab kantseleisse Tsimohh Žoga. Ta silmad keerlevad metsikult, juuksed on turris.

«Mehed!» röögatab Tsimohh. «Juba valisite ära? Zahhar Lemeši? Kelle kuradi te valisite? Veel vähe teie verd ime nud?»

Kõik see sünnib täiesti ootamatult. Koosolek ei näe nüüd kedagi muud peale Tsimohh Žoga.

Andmata kellelegi mahti ennast koguda, hüppab ta Lemešile peale:

«Talitaja? Mis talitajat kah sinust... Ha-a! Sada rubla lakutasid maha! Semstvoülemale andsid meelegahead!... Ja nüüd hakkad meie verd imema?»

«Vallavanem!» käreab semstvoülem. «Külma kartsu see mees!»

«Külakümnikud!» käsutab talitaja ja kargab ise nagu kiskja Tsimohhi kallale. Žoga ei anna alla, raputab külakümnikud oma laiade õlgade küljest lahti. Nüüd kahmab talitaja tal selja takka ümber kinni. Pilipi-taat avab ukse ja Tsimohh topitakse külma soolaputka mustavast suust sisse.

Kantseleis on vaikne, kõigil on piinlik.

Talupojad vaatavad üksteise otsa ja sügavad kukalt. Tsimohh aga karjub, märatseb ja sõimab, ei ta hooli talitajast ega semstvoülemast.

«Teate, koolihärra, mu häda on täieni selles, et ma ei oska üles kirjutada, mida mõtlen. Aga mul on mõnikord nii häid mõtteid. Ütleme, vallamajas nad kirjutavad sulle mingi paberi, olgu siis palvekirja või kaebuse. Loevad selle sulle ette — ei, tundmine ütleb, et oleks pidanud teistmoodi kirjutama. Küll kirjutavad pikalt-laialt, küll ajavad igasugu sõnu hunnikusse, aga mis vaja, seda ei ole. Keerutavad ringi ümber tõe ning panevad tõe nahka: teda

pole, sest nii kõva kesta sisse keeratud. Kui aga ma ise kirjutada mõistaksin, siis annaksin mõnelegi mehele silmad ette.»

Aksjon Kal on Võssokaje küla mehi. Ta on tulnud Labanovitšiga juttu ajama. Koolmeister ise kutsus teda, kui ta Aksjoniga vallamajas tutvus, sest Aksjonil on omapäraseid mõtteid, mida ta ühtainu mõlgutab.

Labanovitš kuulab, vaadates tunnistavalt Aksjonile näkku. See on alles noor mees, üle kolmekümne. Ta näojooned on valjud, isegi külmad. Silmad vaatavad mõtlikult, kuivetu ja tugev keha annab tunnistust, et see pole ükstakõik mees. Lühikesed mustad vurrud hoiavad huulte kohal tihedalt ja kangekaelselt rõngasse, muutes ta näo ilme ilusaks ning energiliseks.

«Kes ta oleks võinud praegu olla, kui ta oleks saanud täielikult välja areneda?» mõtleb koolmeister. Ja Aksjon kerkib ta vaimusilma ette kord valju süüdistajana kogukonna huvide kaitsel, siis jälle ulja rõõvliatamanina, halastamatu kättemaksjana talumehele tehtud ülekohtu eest.

Aksjon Kal on täis usku õigusesse, sellesse iidse õigusesse, mida rahvas nii ahnelt ootab ja mida tema eest seitsme lukuga hoitakse. Ta ei suuda rahuliku südamega pealt vaadata, kuidas inimestele ülekohtu tehakse, ja nõuab õigust. Niihästi vallamajas kui ka semstvoülema juures tuntakse teda kui rahutut ja kardetavat inimest. Ja talitajal on käsk temal silm peal pidada. See on Aksjonile endalegi teada ja ta muigab mustadesse vurrudesse: «Pole teist lollidest minu mahatallajat.»

Ei lase Aksjon külamehi nende elukitsikustes uimaseks jääda. Ta paneb liikvele ja äratab nende ühiskondlikku meelt, levitab uusi mõtteid, ohutab neid võitlema ülekohtu vastu, sest kõiksugu riukamehed, ametnikud ja mõisnike sabarakud, on talupoegi petnud, neid omast ilma jätnud. Kuidas siis muidu võis juhtuda, et pan Skyrmunt Albrechtówist on neil uuesti-akendest sisse tunginud, ahnitsenud nende nina alt endale jõest püügikohad, kus nii palju kalu, ja rendib neid talupoegadele endile tagasi? Kalastuskohad on külarahvale valus küsimus. Kaksteistkümmend aastat on pan Skyrmuntiga kohut käidud. Aksjon Kal on olnud kogukonna volimees. Küll on ta kohtuuksi kulutanud, ringkonnakohtust pihta hakates on ta viinud asja senatissegi, kus see aga tühja läks, sest igal pool mängib härra härraga kokku. Nii jäidki kalastus-

kohad pan Skyrmunti kätte. Nüüd aga peavad neid rendil viis jõukat peremeest Võssokajest: vallatalitaja Zahhar Lemeš, kogudusevanem Grōgar Kreštšōk ja veel kolm talunikku. See on neile tulus ja neil hea meelgi, et Aksjon Kal talupoegade hagi kaotas. Nad levitavad tema kohta veel igasugu juttegi, nagu oleks ta avantürist, kellel olewat ainult kogukonna raha vaja, sest kes seaduse vastu ikka läheb. Sestap Aksjon neid nõnda vihkabki — ta vihkab neid kui talupoegade huvide mahamängijaid ja oma isiklikke vaenlasi. Ta vihkab ka mõisahärrasid ja riigiametnikke, sest tema arvates on kõik ülekohtus ilmas nende tegu.

Benat küll talupoegadele õigust ei andnud, kuid Aksjon ei taha sellega leppida. Tal on veel mõte, et võiks kirjutada palvekirja keisrile.

«Mis teie arvate?» küsib Aksjon Labanovitšilt keisrile palvekirja kirjutamise kohta.

Labanovitš lööb silmad maha, otsekui kaalutleks midagi.

«Ma ütlesin teile, kuid ainult ei tea, kuidas te seda võtate, mida ma ütlen,» sõnab ta vaikselt. Ja lisab hetke pärast: «Ma arvan, et sellest midagi välja ei tule.»

Koolmeister oleks juba äärepealt selle asja Aksjonile ära rääkinud, mis juba mitu päeva tema hinge peal on, seal kõike pea peale pöörates ja vallutades täielikult ta mõtteid. Kuid ettevaatus ja enesesäilitamistung saavad võidu, nii et ta ütleb:

«Teate, Aksjon, me räägime sellest mõni teine kord, räägime nii, et keegi sellest ei teaks. Praegu aga tahaksin teile midagi muud ütelda. Te kurdate, et te ei oska oma mõtteid üles kirjutada... Mis oleks, kui katsuksime õppida?»

Nüüd on Aksjoni kord silmad maha lüüa, siis ta naeratab.

«Teate, pea on juba muid asju täis, mõtteid mujal... Hea oleks õppida noores eas, aga nüüd aegagi vähevõitu.»

Aksjoni kõnetoonist ja näoilmeist on tunda, et ta õppimise vastu ei ole.

«Jätke jutt! Natuke aega võib ikka leida, peaasi, et tahtmist oleks. Tulge õhtuti minu poole, kui aega on. Suurt tarkust me taga ajama ei hakka, kuid arvan, et lugema ja pisut kirjutama õppida me suudame.»

«Ei noh, miks ka mitte. Kui enam-vähem lugeda ja oma nime kirjutada oskaks — asi seegi.»

«Teeme õige nüüd kohe proovi!»

Labanovitš hüppab püsti, võtab paberi ja kirjutustarbed ning istub Aksjoni kõrvale.

«Te olete suur mees ja ma ei hakka teid niimoodi õpetama nagu lapsi. Hakkame kohe kirjutamisega pihta, kõigepealt kirjutame teie nime.»

Koolmeister kirjutab «Aksjon Kal», maalides hoolikalt iga tähte.

«Nüüd ma kirjutasin teie ees- ja perekonnanime. Teie eesnimi on Aksjon. Siin see «Aksjon» ongi, sõna «Aksjon», sest meie kõne seisab koos sõnadest ja iga sõna võib üles kirjutada. Ja see on teie perekonnanimi «Kal». Teie õnnel on teil ees- ja perekonnanimi lühikesed. Uurige neid lähemalt, ma toon silmapilk trükitähed.»

Õpetaja astub koolikapi juurde ja võtab sealt tähekarbi, Aksjon aga istub ega pööra silmi kahelt sõnalt, mis koolmeister kirjutanud. Ta tähelepanu on täielikult keskendatud neile sõnadele, kuid need ei ütle talle midagi. Ta näeb vaid tervet rida postidest, rõngastest ja konksudest koosnevaid kummalisi märke ja vigureid, mis on tema silmale täiesti võõrad ning tundmatud.

Labanovitš aimab tema mõtteid ja ütleb:

«Muidugi, esialgu ei ütle need kirjutatud sõnad teile midagi. Nad peavad tuttavaks saama, silm peab nendega harjuma, nii nagu peremehe silm on harjunud oma hane-dega ja need suures karjas kohe ära tunneb.»

Koolmeistril tekib kahtlus, kas ta on valinud õige õppe-meetodi, sest koolis kasutas ta teistsugust meetodit, mida ta hästi tundis. Niisugune meetod aga polnud sel ajal levinud ja oli Labanovitšile isegi tundmatu. Kuid koolmeister lähtus siin psühholoogilisest kaalutlusest: oma nime kirjutamine peaks tema õpilast rohkem huvitama.

«Te silmitsege kirjutatud sõnu, mina aga näitan nüüd, mismoodi neid trükitakse raamatus. Vaadake siia, neid märke kutsutakse tähtedeks. Meil on vaja kokku seada sõna «Aksjon». Kuulake, kuidas võib hääldada «Aksjon».

Koolmeister ütleb sõna osade kaupa:

«A-k-s-j-o-n.»

Ja hääldades tähti mitu korda, näitab ta neid Aksjonile ning laob ühte ritta.

Labanovitš paneb nii kirjutatud kui ka trükitähtedest kokkuseatud sõnad juhuslikult tema õpilaseks saanud mehe ette, satub ise hoogu ja äratab viimaks huvi Aksjoniski. See hakkab sõnu, silpe ja eraldi seisvaid tähemärke suurema uudishimuga silmitsema. Kui nad aga jõudsid

pehmen-dusmäärgini sõna «Kal» lõpus ja selgus selle tähendus, siis omandas Aksjoni liignimi koolmeistri ja õpilase silmis järsku hoopis teise tähenduse, tekitas esialgu piinlikkust ning siis naerugi.*

Aksjon tähendas ka ise selle kohta:

«Kolmkümmend kuus aastat on turjal, aga ei teadnud, mis võib minu nimest välja tulla! Säh sulle, mida tähendab kooliõppus, sa igavene sunnik!»

Oppinud tähemärkide vahel vahet tegema ning ees- ja perekonnanime mitu korda kokku seadnud, võttis Aksjon kätte kirjutamise. Ta pahklikud kohmakad sõrmed hoidsid suure vaevaga sulepead ja pigistasid seda nagu pihtide vahel. Mitmel korral jõudis ta veendumusele, et ega sel-lest midagi välja tule ja et see tarkus, kuidas korralikult sulepead hoida, jääb temal kätte saamata, aga iga kord tuli koolmeister appi, peletas ta kahtlused ja kinnitas usku, et see on ainult esialgu nii ja pärast läheb libedamini.

Õppetund sai läbi, koolmeister andis Aksjonile pliiatsi ja paberit, et ta vahetevahel koduski harjutaks.

«Ohtuti, kui vaba aega, tulge minu poole: vähehaaval õpite lugemise ja kirjutamise märkamatult selgeks.»

Aksjon surus tugevasti koolmeistri kätt ja läks koju, andes lubaduse õppida.

Aksjoni toast välja saates läks Labanovitš õue. Oli öhtu, kell juba kümne ringis. Aksjon suundus hämutavasse tänavasse ja oli peagi pimedusse kadunud, Labanovitš aga seisatas rõdul, jäädes külma sügisõhtu vaikuses kuulama. Lippidest aia teises otsas vahtra all krabisesid kellegi jalge all kuivanud lehed ja mingi inimkogu liikus hii-ides, ettevaatlikult jõe poole. Nähtavasti oli keegi akna taga olnud ja vist tema tuppa vahtinud.

Mõnikord vahtisid aknast sisse külapoisid või noored naisedki, kui nad koolimajast mööda läksid — oli lihtsalt huvitav vaadata koolmeistri elutuba, kui seal valge abajuu-ri all põleb hele lamp, aga võib-olla teda ennastki. Ja Labanovitš ei hoolinud sellest kõige vähematki. Nüüd aga tärkas ta südames ebamäärane rahutus. Ja need ärevad mõtted, mille võimuses ta hiljuti täielikult oli, tulevad jälle koos allikaga, mis neid tekitanudki.

Kahe päeva eest leidis Labanovitš kooli rõdult iseära-

* Kaa — valgevene keeles 'roe, pask'; 1962. a. Minskis ilmunud suur valgevene-vene sõnaraamat annab selle sõna ilma pehmen-dusmäärgita. Tõlk.

liku asja. Seina ääres pingi peal lebas pisike raamat, aja-
lehepaber ümber. Koolmeister läks tuppa ja hakkas
lugema. Sõnad ja tähed löid ta silme ees virvendama, hak-
kasid otsekui mingit tantsu tantsima, ja esiotsa ei suutnud
ta autori mõtteid jälgida, ehkki need olid üpris lihtsad ja
selged — niivõrd ebatavaline oli raamatu sisu.

Kõik kujutelmad keisrist kui jumalast salvitud mehest,
kui õiglasest ja erapooletust inimesest, kelle ees kõige vii-
mase kehviku huvid ja suure isanda huvid pidavat olema
täiesti võrdsed, lühidalt, kogu see kuldne sära, mis ümb-
ritses keisri isikut, temale kuuluvaks loetud parimad
omadused, mis inimesel iganes olla saavad — see kõik oli
siin kõige armutumalt maatasa tehtud, pihuks ja põrmuks
muudetud. Autor sihtis oma hoobid tabavalt keisri isikut
kaitsva ametliku kilbi pihta ja tegi selle sõelapõhjaks,
rebides keisri ümbert maha ta kaunid rüüd ja näidates
teda tõeliselt, ilustamata ja jõhkral kujul kui suurimat
söödikut ning vereimejat rahva turjal.

Autori kõik mõtted olid sihitud ühte kohta ja raiusid
ühte punkti: kõigutada usku keisrisse, näidata teda nii,
nagu ta tõeliselt on. Raamatus kirjeldati niinimetatud
keisrereforme sootuks uues valguses. Samas tehti nae-
ruks keisri käsud ja uuendused, millega silmakirjaks oli
taoteldud rahva hüvangut, nagu semstvoõlemate ameti
sisseseadmine ja muu. Tegelikult aga tuli asjast ikka hoo-
pis midagi muud välja, ja seda kõike tõestati lihtsate näi-
dete varal. Ühtlasi oli selgitatud nende poliitiliste organi-
satsioonide tõelist osa, kelle lipukirjaks oli halastamatu
võitlus tsarismi vastu, et vabastada rahvas isevalitsuse
ikke alt, ehkki need organisatsioonid pidid ennast varjama
salajastes korgastes ja neid sõimati ning häbistati koledate
sõnadega — vördjad, kurjategijad, mässajad. «Pea meeles,
Nikolai Verine, praegu on sul lihavõtted, aga küll tuleb ka
paastuaeg.» Nende sõnadega lõppes brošüür.

Esimene asi, mida Labanovitš pärast raamatu läbiluge-
mist tundis, oli hirm: nagu oleks maapind ta jalge all van-
kuma lõõnud ja ta ees haigutanud kuristik. See kuristik
ühtaegu kohutas ja tõmbas teda nii tugevasti enda poole,
et ei saanud kaugemale taanduda. See esimene ehmatus,
mis saadab teatava, ehkki veel mitte täiesti väljakujunenud
ja juurdunud mõtteviisi kokkuvarisemist, tekitas oma-
korda järgmise ehmatus: mis siis, kui see raamat oleks
tema juurest leitud ning ametivõimude kätte toimetat-
tud? ... Misjooks see temale sokutati? Kes seda tegi? Mis

kavatus sellel oli, kes selle kardetava raamatu temale
sai pani?

Mõtted olid nagu segi ja keerlesid rahutult peas, üks
meeleolu vaheldus teisega, tekitades hinges ärevust. Ja
ühtlasi kerkis keisri kuju ta vaimusilma ette oma kohuta-
vas kahepaiksuses: armurikas keiser, selline nagu pildi
peal, ja keiser, nagu näidatud raamatus, keiser röövli ja
petisena, hambad tigidalt irvi, valmis lööma inimese ihhu.
Ja see kahepalgelisus juurdus mõtteisse, nõudes, et neist
kahest ilmingust tuleb püsivalt omaks võtta ainult üks.

Terve hulk elufakte, mille tunnistajaks Labanovitš oli
olnud, niihästi see, kuidas suhtusid lihtsasse inimesse kõik,
kes temast kõrgemal, kui ka kogu ühiskondlik kord —
see kõik ühtekokku kinnitas näitlikult neid mõtteid, mis
raamatus olid välja öeldud. Kuid kas inimesed tõesti seda
ei märka? Kas tõesti kõik need ametnikud, kõik kõrgema
haridusega kooliõpetajad, kes kasvatavad uue põlvkonna
inimesi, kas tõesti nad kõik on teadlikud valevorstid ja
kelmid? Mismoodi saab olla võimalik, et targad mehed,
kõrgesti haritud inimesed seda poliitilist korda ülistavad,
leidhes selle olevat ühiskonnaelu parima vormi, mida peab
teenima, kaitsma ja toetama?

See tilluke raamatuke pani Labanovitši mõtteviisis
tolme terve revolutsiooni, näitas olukordi hoopis uues val-
guses. Ta kandis raamatut endaga kaasas, õhtul voodisse
heites aga peitis ta igaks juhuks kuhugi ära.

Vähe aega rõdul seisnud, läheb Labanovitš elutuppa,
võtab jalutuskepi ja suundub karjavainule. Ta tahab
teada, kes see võis akende taga olla. Tasakesi astub ta jõe
poole, jääb vaatama ja näeb seal kedagi liikumas. Astub
ligemale — vana köster Batsjanovski.

Kas tõesti tema käis akende taga vahtimas? Millegi-
pärast see köster koolmeistrile ei meeldi. Sellepärast pole
Labanovitš veel temale ka visiiti teinud. Köster kaob lon-
kides oma õuele, koolmeister aga läheb raudtee poole, et
jätta oma mõtetega üksinda.

Köster Batsjanovski kannab oma naabrimehe Labano-
vitši vastu vimma: kelleks see ennast õige peab, et ei taha
teda, vana auväärset meest külastada, kes ta on kaks-
kümend üheksa aastat püha altari ees teenistust pida-

nud? Ei ole siin olnud veel ühtegi õpetajat, ei meest ega naist, kes oleks kõstri vastu nii suurt lugupidamatust näidanud, et väldivad tema maja. Isegi kroonumetsnik Ivan Prakopavitš Bjäljavski — kas saab seda meest nihukese koolmeistriga üldse võrreldagi? — tegi visiidi, kui ta viie aasta eest siia tuli, ja käib külas nüüdki, nii nagu ka tema, köster Batsjanovski, ise metsniku pool käib. Ja kui haritud ning tark mees see on, ja kui suurt palka saab! Ja kelle kõigiga köster Batsjanovski üldse tutvust ei peal. Võib ütelda, tema tutvuskonna moodustavad mehed, kel nimed kõigi kaheteistkümneme kirikupüha järgi: Spaski, Uspenski, Blagaveštšanski, Uzdzižanski, Uvjadzanski, Bagajavlenski, Sretsenski ja teised. Nii on, kui võtta võimalikku liini pidi, aga kui lisada neile veel ilmalikud! Ei saakski lugu peale!

Ja üldse paistab naabrimees talle kahtlane. Küll hulgub üksipäini ringi ja redutab mööda nurgataguseid, küll ajab sosijuttu ohtlike inimestega nagu see Aksjon Kalgi, küll uitab öösiti mööda tühje teid otsekui kurjategija. Küllap ta siis midagi mõttes haub. Ja köster hakkas oma naabrile vähehaaval silma peal hoidma. Aeg-ajalt käib ta koolimaja eest läbi ja piilub akendest sisse. Mõnikord seisatab ja paneb kõrva vastu akent, et kuulda vähemalt mõnigi sõna ja nende najal väheke aimu saada jutuajamisest, mis seal akna taga toimub. Teinekord avab ta tasakesi jalgvärava ja astub koolimaja hoovi, vaatab kõõgi kõrval olevasse tuppa ja köökigi, sest köster Batsjanovskil on mitmesuguseid kahtlusi ja aimusi. Kuid niiviisi ei õnnestu tal kuidagi midagi kindlalt kätte saada ja naaber jääb talle mõneti mõistatuseks. Köster aga nii kergesti järele ei jäta. Tal on ka muusuguseid võimalusi teada saada, mis teda huvitab. Köster ainult ei taha asjaga rutata: kuhu ta ikka pääseb, sest pühakirjaski seisab üleval: «Ei ole ühtegi saladust, mis ei saa avalikuks.»

Kooliteenija Hanna käib vahel papiõdede juures ühteist toimetamas ja üldse pole temaga raske kokku saada ning juttu teha.

«Noh, tere ka, Hanna!» peatab teda ükskord köster.

«Tere, jumalime!» vastab kooliteenija, kõstri tähelepanust pisut hämmastuses, ja tahab edasi minna.

«Millal sa siis mind ka ristjatsitele kutsud?» hakkab köster diplomaatiliselt ääri-veeri peale. Üldse meeldib talle naistega lobiseda, ehkki pole ise enam noor. Pole tal enam naistki — surnud.

Hanna muigutab suud — mis selle peale kosta?

«Ei seda tea,» vastab ta.

«Kuidas sa siis ei tea? Korralik peremees teab alati, millal ta lehm poegima tuleb. Kuidas siis sina ei tea, millal see tuleb? Egas ometi lood nii sassis ole, või on isaksid mitu?»

«Isaksid on küll üks, aga seegi võiks põrgus põleda,» vastab Hanna läbi nina.

«Ega see uuski äkki sulle tiivaripsu ei tee?»

«Või teil kõike teada tarvis!»

Hanna näeb, et kõstri loba on päris labane, ja tal pole põrmugi isu temaga säärast juttu jätkata. Ta pöörab kähku selja ja läheb koolimajja sisse, köster aga muigab ja saadab teda pilguga. Ta on jutuajamise tulemusest vähe petunud, sest tal ei õnnestunud midagi välja pinnida. Veel enam, nüüd on ta rohkemgi segi löödud Hanna vastusest: «Või teil kõike teada tarvis!»

Pisut järele mõtelnud, kirjutab köster selle vastuse endale kõrva taha ja kõngutab pead. Oh neid vaiksaid noormehi! Rahvatarkus on juba ammu selgeks teinud, missugused nad tõeliselt on: väga vesi, sügav põhi. Sellest mõttest jääb köster pisut rahulikumaks, aga mitte täiesti, ja ta ei lase oma naabrimeest silmist.

Paljudeki asjad koolmeistriga ühenduses paistavad talle kummalised. Kas või selle kooliteenija lugu: kas tõesti ei leidnud ta endale meest või isegi nooremast naist, noh, olgu pealegi veel millekski muuks kui kooliteenija kohustuseks? Kuid misjaoks ta peab seda ilma ninata naist? Mis võiks olla selle põhjus? Puhast asi ei ole. Edasi — ostab oma õpilastele kingitusi. Mitte keegi teine seda ei tee. Kes loob see oma raha tuulde loobib! Nähtavasti peab selle taga midagi olema. Samuti tahab külarahvaga ei tea miks kängesti tutvust pidada. Vaatad, kord üks, kord teine käib tema juures kodus, vahel mitu tükki korraga. Ja kes need kütjad on? Inimesed, kel pole külas mingit nime, ja kui õnni, siis halb nimi nagu sel Aksjon Kalilgi.

Isendast tükib pähe mõte: demokraat ja ässitaja!

Vahetevahel, kui juhust on, teeb köster juttu mõne naabriga: «Eks huvitav teada, mida inimesed sellest arvavad.»

Kui kõik need faktid olid teatavaks tehtud isa Mikalaile, lõi preester esialgu käega ja laskis oma venivat naeru, siis aga hakkas mõtlema, suunas pilgu ebamäärastesse

kaugustesse, lõpuks noogutas peaga paremale ja vasakule ning ütles:

«Kõik võib olla.»

Selline otsus võis kinnitust leida ajalehest «Svet», mis isa Mikalail käis.

Kroonumetsnik Ivan Prakopavitš, neljakümne ringis kiilaspäine mees, ütles oma vilkaid ja teravaid silmi vaadates:

«Jama! Seminari-idealism pole veel päris välja tuulutatud.»

Ja kirjutaja järeldus oli:

«Otsib endale populaarsust.»

Need mitmete isikute arvamused ühe inimese kohta läksid küll lahku, kuid sellest hoolimata ei kadunud köstril mõte peast, vaid ümberpöörduvalt, ta muutus selles veelgi kindlamaks, sest tema naabri eluviisid ei ole siiski mitte samasugused kui teistel inimestel. Kõrvalistele isikutele ei torka see nii silma, aga vana köstrit ninapidi ei vea. Ei, koolmeistril tuleb silm peal hoida! Ja tuleb olla ettevaatlik, sest nähtavasti on ettevaatlik ka naaber. Miks muldu ta siis tookord, pärast Aksjoni ärasaatmist, jõe äärde tuli, et järele vaadata, kes akna taga käis, ja nägi teda, köstrit. Tundis ta ära või ei?

Et mitte anda põhjust, et naaber temast halvasti mõtleks, võttis köster ükskord õhtupoolikul nõuks Labanovitšile ise külla minna.

Köster tuli hoovi poolt ja koputas köögiuksele. Hanna tuli avama.

«Tere õhtust, Hanna!» teretas köster valju häälega. «Kas koolmeister kodus?»

Labanovitš avas oma elutoa ukse.

«Mind te vaatama ei tule, eks ma siis astun üleaedse poolest ise teie poole sisse.»

«Ja hästi tegite. Palun võtke platsi. Ärge pange mulle pahaks, et ma siiamani pole teie pool käinud. Täna pidin tulema hakkama,» luiskas koolmeister.

«Ons see ikka tõsi või?» küsis köster, naabrile kavalasti kissis silmil otsa vaadates.

«Noh, mul on piinlik ennast õigustadagi, sest olen teie ees süüdi.»

«Asi seegi, et te oma süüd tunnistate.»

«Ma austan alati endast vanemaid.»

«Ja mis on selle koha pealt pühakirjas öeldud?» küsib köster.

«Tõuse püsti hallpea palve ees ja austa vana inimest,» vastab Labanovitš nagu koolipoiss.

«Pühakirja te tunnete, aga pühakirja järgi te ei ela.» Köstri hääles on kuulda etteheidet.

«Kes pühakirja järgi elab? Pühakiri keelab ükskõik kelle peale vihane olla, aga teie olete minu peale vihane.»

«Jumal hoidku! Mingit viha mul teie vastu ei ole. Igaühel olgu voli elada nii, nagu ta paremaks peab,» räägib köster ja laseb pilgul toas ringi käia. «Korter teil üsna kena.»

Midagi peab köster ju rääkima, ja ta ütleb veel kord:

«Üsna kena korter.»

Järgneb lühike vaikus.

Koolmeister katsub midagi rääkida, aga jutt ei lähe. Köster aitab teda omalt poolt.

«Ega teil üksinda igav ole?»

Labanovitš elavneb, haarab sellest mõttest kinni ja räägib, et tal ei ole sugugi igav, et tal on koolitöö ja õhtuti ta kas loeb või valmistub järgmiseks koolipäevaks.

«Ja mina pidin ükskord teie poole sisse astuma, aga siin oli keegi ja ma ei tahtnud segada.»

«Te ei oleks mind sugugi seganud. Olge hea ja tulge aga,» räägib koolmeister, iseendas aga mõtleb: «Parem oleks, kui jätaksid tulemata.»

Jutt on jälle otsas.

«Noh, ja kuidas teil laulukoori asjad edenevad?» läheb köster viimaks asjalikule pinnale.

«Mitte kuidagi.»

«Mitrafan Vassiljevitš sai omal ajal koori kokku ja nad laulsid kirikus üsna kenasti. Teil poleks muud kui tema tööd edasi teha. Teate, hea kord kirikus ripub suurel määral sellest ära.»

«Oo, Mitrafan Vassiljevitš oli taiplik koolmeister ja mälestus temast Võganõ koolis ei kustu.»

Nad hakkavad kiitma Mitrafan Vassiljevitši, kiitma silmakirjalikult ja võltsilt.

«Ja nüüd on ta ametikõrgendust saanud,» ütleb köster. «Määrati linna kirikukooli. Ja seal, teate, käivad koolmeistrid juba omas mündris, läikivad nõobid ees, ja kannavad tärniga mütsi nagu riigiametnikud.»

«Mitrafan Vassiljevitš on seda täiel määral ära teeninud!» atesteerib Labanovitš varjatud pilkega oma eelkäijat.

«See mees teadis, kus kivi all vähk on,» lausub köster.

«Jah, igaühel ei kuku see välja.»

«Ei hoidnud oma küünalt vaka all.»

Tüütu ja sisutu jutuajamine jätkub lühikeste pausidega, voolab nagu solgine vesi mudases ojas.

Köster on istunud juba tubli tund aega ega mõtlegi koju minema hakata. Ja mis tal kodus teha olekski? Ei tea köster, mis oma ajaga peale hakata. Tema elamine-olemine pole suur — Daša tuleb sellega toime üksindagi.

Daša on vaikne neiu, tõsine ja endasse tõmbunud. Mis mõtteid ta mõtleb, kes seda teab. Sellest, mis ta südames on, ei räägi ta kellelegi, ei ava ennast oma isalegi. Tõsi küll, ega isa suuremat ei püüagi tema südamesse vaadata. Ta teab, et tütrele oleks ammugi aeg mehele minna, aga kust sa nüüd peigmeest võtad? Ja Daša ise on noorte meeste vastu turris, sest mis tal muud üle jääb.

Köster istub, vaatab aeg-ajalt oma tagurpidi kõveraid sõrmi, mõtleb midagi ja kaval muie vilksatab ta kassisilmades.

Tüütu on vana köstri seltsis konutada. Kuiv ja tühi teine nagu rabatud viljavihk. Ta sõnad on täis mingit vanainimeslikku skepsist, ta jutust tõuseb mineviku kõduhõngu, lõhnates aegunud ja hingetutest kirikukaanonitest, ikoonilambi õlist ja kirikuküünalde vahast, tundub ta tervenisti mingi vastumeelse arhaismina, kõige vastu vaenulikuna, mis värske ja noor.

Aeg-ajalt heidab koolmeister vargsi pilgu köstrile. «Ja seegi inimene on kunagi noor olnud... Missugune võis ta noorelt olla?» liiguvad mõtted koolmeistri peas. «Küllap temalgi oli siis mingeid püüdlusi, mehike ootas elult midagi. Mismoodi küll on ta nii kuivaks ja okkaliseks muutunud?»

Köster hakkab talle närvidele käima, ärritama, segama. See aga istub muudkui edasi, suitsetab naabrimehe paberosse ja vahib oma käsi, mis nagu muti käpad. Labanovitš ei tea, millest temaga rääkida, ei tea, kuidas juttu jätkata. Nagu köster ise, hakkab koolmeistergi silmitsema tema käsi, need köidavad tähelepanu. Lõpuks ei suuda Labanovitš hoiduda küsimast:

«Mispärast teil niisugused käed on, Amoss Adamavitš!»

Amoss Adamavitš — nii on köstri nimi — silmitseb oma veidraid käppi, ajab sõrmed harali, ja ütleb muiates:

«Vanadusest ja jooksvatõvest. Inimene vananeb, ka tema kehavormid muutuvad. Ega vanadus inimest ilusa-

maks tee, kulla mees... Kas teate ka, millega ma oma jooksvat tohterdan?»

«Millega?»

«Nõgestega. Väga hästi aitab.»

«Mismoodi te nõgestega tohterdate?»

«Eks kitkun nõgeseid ja vihun nendega käsi. Peksad nad läbi, ja otsekohe hakkab kergem. Tohtrid aga ei tea jooksva vastu rohtu. Nõges on kõige parem rohi.»

«Aga mismoodi te talvel nõgestega rohitsete?»

«Talvel on hullem: nõges ei kasva. Siis on hea, kui noortega.»

Ja köster räägib, kui head asjad on nõgesed. Kui tahad terve olla, ei tee paha ennast aeg-ajalt ülenigi nõgestega vihelda. Kui nõgestest räägitud, hakkab ta vanast ajast rääkima. Vanasti ei teadnud inimesed tohtritest midagi ja olid terved. Ülepea oli elu vanasti parem. Toiduasjad olid odavad. Kolme kopika eest võis tont teab mida osta. Inimesedki olid paremad.

Jutt, mida Amoss Adamavitš ajab, on igav, kõigile tuntud, palju kordi kuulnud. Ta seletab kellestki politsei-ülemast, kuidas see hapukoorest vadakut teinud.

Vaene koolmeister vaatab kella, aga köster ei pane seda tähele. On, nagu ei läheks ta üldsegi enam ära.

Nii möödub terve öhtu.

«Te vist heidate hilja magama?» küsib koolmeister.

«Kuidas kunagi,» vastab köster ja muudkui istub, uurides oma tagurpidi kõveraid sõrmi.

«Ah, võiksid magama minna ja mitte enam ärgata,» mõtleb Labanovitš, jõudmata ära oodata, millal ta küllaline koju läheb.

Novembri algus.

Öhtu.

Labanovitš istub selles toas, mis talle kõige enam meeldib. Laual põleb heleda kupliga lamp. Akendest vaatab sinise pilkane pimedus. Madalatest hallidest pilvedest tiherdab pihuvihma. On vaikne, ei hingelistki. Ainult kõõgist kostab Justa peenikest häält — ta laulab laulu, vahel harva lausub Hanna oma tütrele mõne sõna.

Koolmeister vaatab läbi pabeleid, mis täna vallamaja kaudu postiga tulnud. Post on toonud ka ajalehe «Gražda-

nin». Selle lehe toimetaja on vürst Meštšerski. Vastik mustasajaline lehelipakas, sisult ülipatriootiline. Lehte saadetakse koolile tasuta, ta ilmub kroonu toetusel, et levitada monarhistlikke ideid. Lehes avaldatakse ka vastavaid pilte. Ka selles numbris on pilt: keiser Nikolai II istub laua taga, sulepea käes, igal pool raamatud ja paberid. Ta näoilme on üpris mõtlik ja murelik. Kuskil tagaplaanil aga siblib rahvas, toimetades omi asju. Pildi alla on kirjutatud: «Rahvas lõbutseb, aga keiser töötab.»

Labanovitš vaatab pilti ja üle ta huulte libiseb irooniline muie. Siis võtab ta ajalehe ja viskab kuhugi nurka.

«Sõnnik!» pomiseb ta habemesse.

Karjavainu poolt koolimaja rõdult kostavad kellegi sammud ja siis koputatakse arglikult uksele.

«Kes seal veel peaks olema?» mõtleb koolmeister ja läheb avama, võttes vürst Meštšerski «Graždanini» igaks juhuks maast üles.

«Kes seal on?» küsib Labanovitš.

«Koolipreili,» kostab ukse tagant noor tütarlapsehää.

Tundmatu õpetajanna küllatulek, pealegi nii hilisel tunnil, üllatab Labanovitši väga. Ta avab ennem oma elukorteri ukse, et valgem oleks, sest esikus on pime, ja laseb õpetajanna sisse.

«Olge hea, astuge tahapoole.»

Õpetajanna astub hämarasse tuppa ja seisatab.

«Astuge edasi, seal on valgem ja soojem.»

«Kõigepealt tuleb ennast vähemalt tutvavaks teha: Volga Androssava... Ega ma teid ära ei kohutanud?» küsib õpetajanna naerdes.

«Kui koolipreilist ära kohkuda, siis on parem minna ja Pina jõkke hüpata.»

«Ärge pange mulle pahaks. Olen teel Kupjatsitsõsse oma kooli ja mööda sõites keerasin teie poole sisse.»

«Seda tegite väga hästi. Võtke mantel maha ja istuge veidike. Mul ongi parajasti samovar iga hetk keema minevas.»

Volga Androssava on veel päris noor neiu. Aasta eest gümnaasiumi lõpetanud. Tõmmu ümmarguse näoga, elav ja vilgas. Kehalt on ta sihvakas ja sale. Tumedad juuksed on lühikeseks lõigatud. Silmad elavad ja julged.

«Kas te pole veel oma koolis käinudki?»

«Ei, ei ole. Ega tea, kuidas ta välja näeb. Olete juba ammu siin?»

«Varsti ju kaks kuud täis.»

«Ja olete koolitööga pihta hakanud?»

«Seda küll. Teist kuud mis kool juba käib.»

«Sa armas aeg! Kui palju olen ma teist maha jäänud!»

«Miks siis teid nii hilja kohale määrati?»

«Mind määrati kohale esimesest oktoobrist. Nojah, ennem pidid kirjad kohale jõudma — ma elan Smolenski kandis —, siis pidin siia sõitma, käisin Pinskis ka veidike tutvavate poolt läbi — ja nii jäingi hiljaks.»

«Ega siis midagi, parem hilja kui mitte kunagi.»

Androssava oli hakkaja ning jutukas neiu. Ei möödunud viit minutitki, kui jutt nende vahel käis nagu ammustel tutvavatel. Kui Hanna samovari tõi, võttis õpetajanna selle pealt käterätiku ära, hakkas klaase kuivatama — ennem küsis küll selleks luba —, ning valas ise peremehele ja endale teed. Ta jõi teed ja rääkis. Kui jutt täies hoos, pani ta suitsu ette ja tundis ennast nähtavasti siin ütle mata mõnusasti.

Jutt käis kõige elavamalt ja tee maitstes kõige paremini, kui aknale koputas küüdimees. Teda oli siin päris ära unustatud. Küüdimees oli Kupjatsitsõ külast. Ta oli tüdinud koolimaja ees konutamast ja trummeldas vastu akent.

«Kas varsti sõidame või?»

Volga Viktoravna vaatas Labanovitši otsa.

«Mul läks hoopis meelest ära, et pean edasi sõitma. Ega midagi, hakkame siis minema.»

«Volga Viktoravna! Saatke oma küüt koju ja jääge ise siia öömajale. Kuidas te seal koolimajas hakkama saate? Juba ööaeg, ja seniks kui päralt jõuate, läheb veel terve tund. Seal aga on kindlasti kütmata ja kedagi ehk pole. Ma ütlen teile, jätke igasugused tseremooniad ja jääge öömajale. Homme lähete vallamajja — seal peate niikui nii käima —, võtate küüdi ja sõidate.»

Õpetajanna vaatas Labanovitši otsa.

«Kas teate,» ütles ta, «te andsite mulle geniaalse idee.» Labanovitš läheb õue.

«Sõitke pealegi koju, koolipreili jääb siia.»

«Kui siia, siis siia. Aga milleks ma pidin terve tunni siin konutama?»

Küüdimees juhib hobuse teele, toriseb midagi habemesse ja sõidab minema.

Labanovitš läheb tuppa tagasi. Volga Viktoravnal on mingi analoogia põhjal oma elust üks juhtum meelde tulnud ja ta hakkab sellest rääkima.

«Ükskord Smolenskis tuli mulle vastu intelligentse

näoga, aga kaltsudes mees: «Preili, andke mulle kurgu-
loputuse raha.» «Kui palju teil tarvis on?» küsin mina.
Seepeale vajutab kaltsakas sõrme vastu otsmikku ja jääb
sügavalt mõtlema: «Kujutage ette, preili, esimest korda
elus pean tegemist tegema sellise küsimusega!... Noh,
andke nii palju, et saaks nokkagi veristada.» «Noka
veristamine» on ebamäärane ja veniv mõiste: ühele jätkub
sestsamast nokatäiest, teisele aga on nokatäis tilgake
meres,» ütlen talle. «Täiesti õige. Mina nimelt olen seda
liiki mees, kellele nokatäis on tilgake meres...»

Äkitselt Volga Viktoravna jahmub ja ütleb:

«Võib-olla ma teen teile siin tüli, kolleeg? Küll ma olen
jahmerdis!»

«Ei raasugi!» rahustab teda Labanovitš. «Minu elukor-
teris on ruumi laialt. Isegi pehme sohva on olemas.»

«Siis olete ju pursui, kolleeg!» naerab Volga Viktoravna.

«Ma kasutan, võib ütelda, ainult teie ametiõe paran-
dust.»

«Kuidas nii?»

«Siin oli omal ajal naisõpetaja, kellele meeldis inspek-
tor. Ja viimane muretses temale selle pursuiliku luksus-
eseme. Nii et teil on sellele suurem õigus kui minul.»

«No hüva!» soostub Volga Viktoravna. «Ütleme, et see
küsimus on viimseni ammendatud. Nüüd aga tahaksin
ma teid paluda, kolleeg, et viiksite mind kurssi kooli-
asjandusega, sest ma ei taipa sellest mitte sutsugi. Ma ei
tea isegi, kuidas tööle hakata.»

«Egas midagi. Räägin siis teile, mis ja kuidas, ainult et
te peate minule selle eest välja tegema, sest nagu öel-
dakse, muidu on õigus maa pealt kadunud,» alustab Laba-
novitš naljatamisi.

«Selle taha sõit seisma ei jää. Tulge minu poole, küll
siis teen,» naerab õpetajanna.

«Hüva, kui nii, siis hoidke kõrvad lahti. Kõigepealt
tuleb teil õpilased kokku saada. Harilikult tehakse seda
nõnda: teie määrate esimese koolipäeva, kuna külavanem
teatab (võib ka papi kaudu), et nad lapsed kooli saadaksid.
Kui lapsed koolis on, panete nad erilisse päevikusse
kirja... Kõike seda saab teile kohe näidatud...»

Labanovitš toob päevikud, laob need õpetajanna ette ja
näitab, millisesse päevikusse tuleb kirjutada ja mida.

«Nagu näete, päevikus endas on see ülal, kuidas ja mida
sinna kirjutada. Kuid see on tühiasi. Kõige pahem on
meie tegelikus koolitöös see, et peab üksinda töötama nelja

grupiga. Pealegi on teil suur kool — ligi sada last tuleb
ära.»

«Mis juttu te ajate! Ligi sada last?! Ja neli gruppi! See
on ju sigadus! Mis ma küll pean ette võtma?... Sa armas
aeg, mis minust saab?»

Volga Viktoravna näost paistab ehmatuse ja hämming.
Labanovitš vaatab tema otsa ja hakkab naerma.

«See on ju meie koolides harilik asi,» tähendab ta.

«Kuid mina ei suuda ette kujutada, mismoodi säära-
stes töötada saab. Ja kõik neli gruppi ühes klassiruu-
mis?»

«Kuidas siis teisiti? Koledat pole siin kõige vähemutki.
Kõigepealt tuleb endale kirja panna, kuidas oma tööd
jaotate, niimoodi jaotate, et teil oleks igas tunnis üks
grupp, kellega te põhiliselt töötate, kuna teised grupid
õpivad samal ajal teie kontrolli all iseseisvalt. Gruppe te
vahetate järjekorras, aga ühtki silmist ei lase, sest muidu
tuleb teil tohuvabohu.»

«Te jutustate mulle nukraid asju, Andrei Pjatrovitš.
Oleks teadnud, poleks teilt läbi sõitnudki... Kulla Andrei
Pjatrovitš, õpetage mulle ka, kuidas tööd niimoodi jaota-
takse, et teda saaks hästi teha!»

«Te palute mind nõnda kenasti, et ma peangi õpetama.»

Labanovitš toob oma koolitöö kava. Nad istuvad kõrvuti.
Koolmeister näitab talle tunnikava ja seletab. Volga Vikta-
ravna uurib seda, hakkab aru saama ja ta tuju paraneb
tublisti.

«Hüva, ma kirjutan teie tunnikava ära, viksin ta maha
viimse täheni... Palun andke mulle paberit... Ah kui
tore, et ma teie juurest läbi sõitsin, ja kui mõistlikult te
tegite, et te mind ära ei lasknud!»

Ta elavneb jälle ja asub suure tuhinaga tööle. Veerand
tunni pärast on nad ümberkirjutamisega valmis.

«Noh, nüüd mind enam puuõngedega ei püüa,» ütleb
õpetajanna tunnikava tasku torgates.

Ta jutt on vaba ja elav. Labanovitši vastu peab ta
ennast ülal kui seltsimees. Koolmeister vaatab teda tun-
nistavalt ja mõtleb, millise kategooria naisi see võiks olla.
Ta meenutab Labanovitšile Turgenevi nihilisti.

«Noh, kuidas te üldse oma koolmeistrimissiooni peale
vaatate?» küsib ta neiuult.

«Oeh, üks tüütu värk, ütlen ma teile! Ja ega ma seda
tunnegi. Te ajasite mulle ju nii koleda hirmu nahka. Liht-
salt tuli mõte ümber pöörda ja varvast visata. Ma lohutan

ennast vaid sellega, et õnneks olete teie minu naaber, ja loodan, et te mind aitate, kui ma mõnikord peadpidi vastu seina jooksen.»

«Teate, Volga Viktaravna, asi on selles, et oma tööd peab armastama. Kui te teda armastama hakkate ja temast huvitute, siis võib leida ka viisi raskusi vältida, neist jagu saada, kui nad ette tulevad.»

«Et oma tööd armastama hakata, selleks peab veel olema usku tema mõttesse,» lausub Volga Viktaravna. Ta lööb silmad maha, nagu olekski tal usust puudu, ainult ei julge seda ütelda.

«Kuid teil ikka peab seda usku olema, kui te koolmeistrite olete valinud.»

«Kas teie siis arvate, et kõik koolmeistrid on nõnda oma tööst sisse võetud, et nad jäägitult sellele anduvad?» vastab Volga Viktaravna küsimusega, nähtavasti et otsest vastusest kõrvale põigelda. Seejärel tõstab ta silmad Labanovitšile.

«Andrei Pjatrovitš, ütelge palun, kas te teete rahvale head või halba, kui te topite laste pähe ja puhtasse südamesse igasugust kroonulikku pahna?»

«Vaata imet, mihuke sa oled!» mõtleb Labanovitš isendas ja tunneb, kui valusasti see kummaline neiu teda on riivanud.

«Kes ise sellest teadlik olles täidab laste ajusid, nagu teie ütlete, kroonuliku pahnaga, see on kas lurjus või õnnetu tahtejouetu inimene, ehk ka lihtsalt käsitööline, kes võib raha eest teha kõik, mis tahad. Aga mis takistab seda pahna kõrvale jätmast, et juhtida laste tähelepanu teise külge?»

«Mismoodi seda teha?» küsib Volga Viktaravna.

«Just see tulebki kõigiti läbi mõelda. Ma tean, et säärane töö saladusse ei jää.»

Edasine jutuaajamine lähendab neid, hajutab umbusu, ettevaatlikkuse, mis ei lase inimestel olla otsekohesed ja avameelsed, eriti kui nad vähe üksteist tunnevad.

Volga Viktaravna räägib, kuidas ta suvel elanud üliõpilaste ja koolmeistrite hulgas, mis juttu nende vahel räägitud ja kui vaenulikud nad selle «kroonuliku pahnaga» vastu olnud. Tal olla huvitavaid raamatuid, mida ta oma naabritele heameelega võivat anda. Jutt kestab üle südaöö ja alles siis taipab Labanovitš kui peremees, et õpetajanna on ju sõidust tulnud ja tahab puhata.

Kuid väljast ei vaata nende peale mitte ainult pigimust

vaikiv õõ: koolmeistri korteri aknast langeva valguse ja vastu maad liibuva tiheda pimeduse piiril seisab köster Batsjanovski. Ta jälgib neid kaht noort inimest väga teraselt, püüab tabada viimset kui mõtteliigutust nende näo- ilmes. Ta peab keerlevad mitmesugused mõtted ja oletused. Kui ta veel aru saab, et see mustaverd lühikeste juustega neiu siia öömajalegi jääb, ei ole köstri imestusel ja pahameelel piiri.

Volga Viktaravna võttis oma kolleegilt sõna, et see lähemal pühapäeval talle külla tuleks. Seepeale läksid nad lahku.

Samal ajal aga ei suutnud köster Batsjanovski uudist endale pidada ja rääkis oma naabrinnadele papiõdedele, isa Mikalaile ja metsnikule õpetajanna hilisest käigust oma ülesaedse juurde ja — mis veelgi huvitavam — tema ööbi- misest Labanovitši korteris. Seejuures ei olnud ta värvi- dega kitsi ja kirjeldas kõike üksikasjalikult: kuidas nad teed joonud, kuidas õpetajanna klaase kuivatanud, kuidas Labanovitš tema kõrval istunud ja kuidas neiu ennast tema poole kallutanud. Ja seda kõike näinud köster juhuse kom- bel, koolimajast mööda minnes.

«Mõtelda ainult, mis asju ilmas tehakse! Mida nad veel lastele õpetavad?» valgustas köster neid tõsiasi.

Vooruslikud papiõed kuulasid köstri teadaannet väga suure põnevusega. Kuulates vahetasid nad pilke ja üle nende näo libises vahel irooniline muie.

«Missugune ta siis oli ka — ilus või?» küsis noorem papiõde Antanina, kes elavam ja teravam keelega.

«Lühikeste juustega!» vastas köster, kusjuures need sõnad kõlasid tema suus nagu «langenud naine». «Aga missugune ta veel võib olla, seda teab ainult pimeduse- vürst Peltsebul. Soodoma linnuke!»

«Kas ilus või ei, sellest nüüdsel ajal ei hoolita,» ütleb vanem õde Glafira löödult, sest ta peab ennast ilusaks. «Seda võib näha ilma ninata Hannast ning Mitrafan Vas- siljevitšist.» Ja ta ohkab.

Omavahel jäänud, sõeluvad papiõed veel kaua seda juhtumit ja valavad välja kogu oma vanapiigakibestuse. Hannale aga korraldavad nad ülekuulamise, sest nii põnev oleks ju veel midagi uut teada saada.

«Kui kaua nad seal istusid?» pärib Antanina.
 «Ei tea, preili, ma heitsin juba magama, nemad aga jäid veel üles.»
 «Ja see tüdruk ise kuivatas klaase?»
 «Oh kes teda teab! Võttis minult käterätiku.»
 Hanna pelgab, et äkki keel vääratab, sest ta peab koolmeistrist lugu ega näe temas midagi paha.
 «Ja kus see tüdruk magas?» esitab nüüd küsimuse juba Glafira.
 «Sohva peal.»
 «Ja kus teie koolmeister magab?»
 «Seal väikeses toas, mis kõögi kõrval.»
 «Ega ta öösi kuskil ei käinud? Võib-olla kuulsid?»
 «Ei, ei kuulnud. Noorhärä andis juba öhtul enne magamaheitmist sellele preilnale võtme, et ta ukse lukku keeraks.»
 «Andis võtme? Misjaoks?» pärib Antanina.
 «Ju vist selleks, et ta ukse lukku paneks ja rahulikult magaks.»
 «Võttis ta võtme vastu?»
 Hanna ei varja, et ta on kärsitu ega taha säärasele küsimustele vastata.
 Ka isa Mikalai kuulas köstri juttu huviga. Esmalt tegi ta suured silmad, siis naeris vatsa vabinal ja lõpuks küsis:
 «Kuidas ta siis oli ka, üsna kena neiu või?»
 Isa Mikalai on veel noor, teda kipub vahetevahel kurat kiusama ning sunnib keni noorikuid vahtima.
 Köster teab seda.
 «Üsna kena neiu, lopsakas ja vormis kehaga.»
 Isa Mikalai neelatab sülge.
 «Egas midagi. Oled sinagi noor olnud, Amoss Adamavitš. Aga võib-olla kiusas nüüdki sind kurivaim, kui akna taha vahtima jäid?»
 Jälle laseb isa Mikalai vatsa vabinal pikka naeru, köster aga lööb silmad maha.
 «Minu laul on lauldud, isa Mikalai,» vastab ta nukra ohkega.
 «Ons see ikka tõsi, Amoss Adamavitš?» küsib isa Mikalai ja müksab köstrit vastu õlga. «Abraham oli sada aastat vana, kui talle sündis poeg Iisak, aga sul jääb sajani vaata et oma nelikümmend-ära?»
 Köster sirutab oma kühmus selga.
 «Nojah, kui juba juhust oleks, isa Mikalai, siis — vana hobune sööb kah kaeru.»

«Noh, eks olegi!... Sedapsi siis, Amoss Adamavitš,» lisab isa Mikalai, «me näeme pinda oma ligimese silmas, aga palki oma silmas ei näe.»
 Isa Mikalai valmistab köstrile väikest viisi pettumuse. Öigust ütelda ei näinud ta omas hingepõhjas siin midagi ebanormaalselt, aga mingid asjaolud häälestasid teda koolmeistri vastu. Kõige tõenäolisemalt tundis ta oma naabri vastu lihtsalt pimedat kadedust, nagu jõuetu vanadus on kade nooruse peale. Kuid ta püüdis sellele tundele anda teist suunda. Olgu kuidas tahes, aga koolmeister peab eeskuju pakkuma, mitte aga naistega mehkel-dama.
 Ja köster ei saa rahu. Ta läheb metsniku poole. Viib jutu koolmeistrile.
 «Paistab tõsine poiss olevat,» arvab metsnik, «samuti töö tubli.»
 «Hunt lambanahas!» kähvab köster ja räägib naisõpetaja külaskäigust.
 Metsnik kuulab, kõrv kikkis. Kogu aeg väreleb ta huultel muie. Metsnik ise pole neis asjus ju sugugi taevaingel. Köstri jutu ära kuulanud, ütleb ta:
 «Kes kütt on, sellele jookseb metsloom ise ette, kui ainult püüdjä loll ei ole.» Ja seejärel jahutab köstrit veelgi rohkem: «See ei loe midagi. Ma tean juhtumeid, kus üliõpilased — poiss ja tüdruk — magasid ühes toas, ühes voodiski, aga midagi nende vahel ei olnud.»
 Nõnda siis ei tekitanud köster meeste seas nii suurt efekti, nagu oli oodanud. Kuid naistele oli ta andnud rohkesti kõneainet, millest neile jätkus kauaks ajaks.
 Varsti pärast seda tuli köster koolimajja. Seekord ilmus ta siia kui õpetaja. Isa Mikalaile ei olnud koduste ja muude tegemiste pärast aega usuõpetustundi anda ja ta pidus köstrit, et see teda asendaks.
 «Sa elad seal ligidäl, Amoss Adamavitš. Ole kena mees, räägi nende tunnis midagi.»
 «Hüva, isa Mikalai,» oli köster nõus.
 Batsjanovski polnud kunagi koolis tundi andnud. Aga kogemusi polnud talle tarviski. Omal ajal oli ta ise usuõpetust õppinud ja mäletas, kuidas seda siis õpetati. Tõsi küll, ta ei palju unustanud, kuid midagi oli veel meeski. Ja sellest, mis mälusoppidesse jäänud, ta hakkabki rääkima.
 Õpilaste imestus oli suur, kui nad nägid köstrit tundi tulevat. Nii mõnigi neist oli köstriga sekeldusi olnud, kui

nad suvel tema õuna- ja köögiviljaaeda revideerimas käisid. Siis ajas köster neid taga ja riidles nendega.

Asja juurde asumine võttis köstrilt tükk aega. Kõigepealt tegi ta teatavaks, et isa Mikalai käskinud teda tana usuõpetust anda. Ta pani terve kooli ühte gruppi ja ütles lastele, et istugu vaikselt ning kuulaku tähelepanemisega. Seejärel alustas ta nõndaviisi.

«Noh, sina!» näitab ta sõrmega ühe poisi poole.

Tõuseb püsti mitu poissi, sest köstri kõverik sõrm osutab korraga mitut õpilast.

«Miks te mitmekesi tõusite?» käratab köster.

Lapsed hakkavad itsitama.

«Mis itsitamine see olgu, häbematud!» ähvardab ta. «No sina seal, äärepealne, musta peaga!»

Tõuseb püsti «äärepealne, musta peaga».

«Mis su nimi on?»

«Mihhalka.»

«Ma küsin su priinime, rumal poiss!»

«Mažeika.»

«Missugune Mažeika, kas sepikoja juurest?»

«Mhmh,» vastab õpilane.

«Ja kuidas su sõimunimi on?»

Mihhalka vaikib, kuid igalt poolt hakatakse hüüdma, esiotsa tasakesi, siis kõvemini:

«Kühvel, Kühvel!»

«Oled ka palju aukusid mu peenardele teinud?» küsib köster.

«Palju ei ole.»

«Aga kui palju?»

«Võib-olla kümmekond porgandipulka ongi välja kisatud.»

«Ah sind väänikat! Hea küll, istu.»

Lapsed naeravad nagu ühest suust, kuna Mihhalka istub. Köster aga põrutab jalaga ja vehib kätega, et nad vakka jääksid.

«Te küll õpite õppust, aga tuhkagi te ei tea,» alustab köster; ta räägib Polesje keelt, mis on tal paremini käes kui vene keel. «Hakkame viimsest otsast pihta, või kõige algmisest, sest te olete lollpead ega tea mitte tuhkagi... Sedapsi jah. Esialgu ei olnud mitte kui midagi, ei taevast ega maad, ei meie Pinski soid ega roostikke soode peal.»

«Ei tea, mis asjaga siis ahju köeti?» küsib keegi tagantpoolt.

«Ei olnud ka ahje, ei olnud majugi,» vastab köster. «Mitte kui midagi ei olnud. Oli olemas jumal üksipäini... Aga kuskohas jumala elupaik on?» katkestab köster oma jutu, esitades õpilastele ootamatu küsimuse.

«Taevas!» sumisevad lapsed.

«Ja-ah, taevas. Üht-teist te ju teate. Nojah, aga kui taevast kah ei olnud, kus siis jumal oli?»

«Igalt pool.»

«Ohoo, te sulid, ka see on teil teada. Noh, mis asja teilt küsida, mida te ei tea... Ahaa. Ütelge, mitu isikut jumalas on?»

«Kolm: jumal-isa, jumal-poeg ja püha vaim!»

«Ah teid põrgulisi! Seegi on teil teada! Nojah, eks siis räägime edasi. Nii et mitte midagi ei olnud. Ainult jumala vaim lehvib sügavuse kohal. Ja siis tuli jumalal mõte, et looja õige maailma. Jumal tegi vahe valguse ja pimeduse vahele ning nimetas valguse päevaks ja pimeduse ööks. Vaatas jumal seda ja ütles: «Hästi tuli välja!» Teisel päeval tõusis jumal vara ja hakkas taevast tegema. Tegi teise valmis, vaatas — kõva küll. Kui taevas olemas, siis peab ka maa olema. Tegi jumal maagi valmis. Aga maa oli tühi ja sädimita, veega segamini. Aeg oli juba hiline. «Küll homme teen,» mõtles jumal. Järgmisel päeval tõusis ta veel varem, sest tööd oli kole palju. Tuli teha jõed, järved, mered, nojah, saidki tuleb inimesel tarvis. Need kõik tegi jumal valmis neljandal päeval. Ja et see moekam oleks, pani ta veel ehted taeva: päikese, kuu ja tähed. Reedel, see tähendab viiendal päeval, pani jumal elama kalad vette ja linnud taeva alla. Nüüd oli maa peal lust ja rõõm: rohi kasvab, puud kasvavad, tuul sahistab lehtedes, linnud laulavad, nii et ei tahakski enam tuppa minna. Ainult loomi ja inimest polnud veel olemas. Kuuendal päeval lõi jumal loomad metsa.»

«Ja inimesele!» öeldakse köstrile vahele.

«Ei, oodake: ette ärge tõtake. Enne inimese loomist pidasid jumal-isa, püha vaim ja poeg isekeskis aru. Jumal ütles: «Tuleb luua inimene meie kuju ja näo järgi.» Jumal võttis savi, pätsis inimese valmis ja puhus ta peale. Nõnda kui puhus, tuli inimesel kohe hing sisse. Hakkas teine ringi kaima ja vaatama. Kuid omataolist olevust ei näe kuskil. Aadama meel läks nukraks — Aadam oli esimese inimese nimi. Ei leia vaeseke kuskil asu. Hulgub ringi nagu pärast korralikku joomingut, et peaparandust leida. Jumal vaatas teise peale, vaatas ning ütles: «Ei ole hea, kui inimene

ükski on — talle on naist tarvis.» Kuid tüdrukuid ilmas polnud, pole teisega kuhugi kosja minna. Tuleb midagi muud ette võtta. Sai Aadam küll mööda maad ringi hulkunud, jäi ta magama nagu kott. Siis võttis jumal temalt ühe küljeluu, meisterdas küljeluust naise ja pani selle nimeks Eeva. Aadam ärkas üles, ja kui Eeva peale vaatas, kohe nagu laia naeru täis. Ning jumal vaatab seda ning hea meel teisel. Ütleb, et: «Võta ta endale, olgu ta sulle naiseks. Elage ühel meelel ja heas läbisaamises, ärge tülitsege ja ärge kakelge. Ja sina, Eeva, pea oma mehe eest muret. Kõik, mis te näete, kõik see olgu teie oma. Olge siis isandad kõige selle üle, mis maa peal on. Ärge jumalat unustage, käige ikka kirikus. Pidage ka preestrit ja köstri meeles, sest nad paluvad mind teie eest.»»

Köster pajatas edasi, kuidas Aadam ja Eeva paradisiis elasid, kui hea neil oli, missugused lustaiad ja puud seal olid ja mis käsu jumal neile andis. Kõige huvitavamalt aga rääkis köster sellest, kuidas inimesed pattu langesid ja kuidas jumal neid selle eest nuhtles.

«Aadam tegi, nagu naine ütelnud, ja sõi õuna keelatud puust. Ja kui oli sünninud, sai kohe aru, et oli pahandust teinud... Ta meel läks haigeks ja esimest korda sõimas ta Eeva korralikult läbi. Sellel aga suu kinni — nojah, mis sa eidelt ikka ootad. Aadam läks Eeva juurest ära tamмикusse. Heitis tamme alla pikali ja lamas seal. Äkki kuuleb, et jumal käib paradisiis ringi. Aadamal häbi jumalale silma vaadata. Ikka pikali teine, püsti ei tõuse. Kuuleb, kuidas jumal räägib Eevaga.

«Kus on sinu Aadam?»

Eeva lööb silmad maha ja vaikib.

«Miks sa ei räägi? Ma küsin, kus on Aadam?»

«Ma'p tea.»

«Kuidas «ma'p tea»? Kes siis peaks teadma?» Jumal vaatab valjul pilgul tema otsa. «Sinu läbi, mu tibuke, saab maailm veel õnnetuks! Ma näen ja tean kõik. Oota mul, me veel sinuga räägime! Lähen ainult ja otsin selle päevavarga üles. Minu sõna ei taheta kuulata, aga oma naist küll!»

Aadamale see kõik kuulda. Hirm teisel nahas. Tamme-puu taga peidus, vakka nagu hiir. Jumal käib sealt seda ja teistpidi mööda, vaatab — ei Aadamat kuskil. Ise räägib, et kuhu ta küll pugenud on. Siis hakkab teist hüüdma:

«Aadam!»

Aadam ep kõssagi.

«Aadam!» hõikab jumal veel kõvemini. Aadamal pea päris õlgade vahel. Küll jumal juba teab, kus Aadam on, aga tahab, et ta natukegi kahetseks ja ise oma pattu andeks paluma tuleks.

«Aadam, kus sa oled?»

«Ei Aadam tee häält...»

Nüüd astub köster vihase jumala rolli ja annab iseendaomadused jumalale.

«Kus jumal sai vihaseks ja käratas: «Aadam, et susi sind söögu, kus sa sunnik oled?!»

Aadamal selge, et miskit pääsemist pole — kobib teine tamme alt välja.

«Miks sa sõid seda, mis ma sulle ära keelasin?»

Selle asemel et kahetseda, hakkas Aadam ennast õigustama:

«Naine, kellega sa mind paari panid, andis mulle ja mina söin.»

Jumal kutsus Eeva.

«Mispärast sa andsid Aadamale keelatud vilja?»

«Kurat kiusas, rääkis mulle augu pähe.»

Jumal vaatas neid ja vangutas pead.

«Ole sa neetud, saatan! Sa pead oma kõhu peal roomama ja kui aeg tuleb, peab Eeva järeltulija sind puruks litsuma. Sina, Eeva, pead valuga lapsi ilmale kandma ja mees peab sinu üle isand olema. Ja sina, Aadam, ei pea mitte unustama, et mullast oled sa võetud ja mullaks pead sa jälle saama. Ja maa on ära neetud sinu pärast. Tööd tegema pead sa palju ja kasu saama vähe, sest sa astusid jumala käsust üle.» Ja jumal ajas nad paradisiisist välja.

Nii et nüüd te, väänkaelad, näete, mis patt see on, kui jumala käsku ei kuulda! Tehke seda, mis vanemad inimesed teile ütlevad. Ja aedu kaudu kolada pole tarvis.»

Mõtted, mida keelatud brošüür oli Labanovitšile tekitanud, ei andnud talle rahu. Vanad seisukohad, millele tugines ta maailmakäsitus, löid vankuma, osutusid liivale rajatuks. Nad ei pidanud kriitilise mõtte survele vastu ja pudenesid laiali, näidates oma nõrkust ja tühisust.

Tundus, nagu oleks isegi õhk olnud täis uusi, värskeid mõttepuhanguid, ehkki sajanditega tugevale jalale tõusnud poliitilise korra kaitsjad seisid kindlalt oma valve-

postil ja sulgesid vähimadki pilud, kust võisid uued ideed läbi tungida. Kuskil salapärestes sügavustes aga pulbitas ja kees midagi, kerkis, püüdis pinnale tõusta. Ajalehed kirjutasid siin-seal suurtes linnades puhkenud streikidest. Tumedalt kostis mitmelt poolt rahva pahameele ähvardav kõma. Mahasurutud alamkihtidest hakkasid voolama uus elu allikad.

Nüüd kerkisid kõik need sündmused Labanovitši teadvusse läbi teistsuguse arusaamise. Ta tundis rõõmu uue tõe juurde jõudmisest, tõe juurde, mis ebamäärasel kujul sajandeid on hõõgunud maamehe südames, ajades hinge mässama ja virgutades teda ülestõusule, tõe juurde, mille eest rahva parimad pojad vaevlesid vanglates, virelesid ja närbusid pagenduses või sunnitööl, õitsvaimas eas leidsid oma lõpu pimedates keldrites. Ja kõik need tõe märtrid äratasid imetlust ning sügavat poolehoidu, kutsusid vastupandamatu jõuga samale okkalisele kannatuste teele, mida olid käinud nemadki.

Ent ühtaegu tuli selgemini päevavalgele ka selle olukorra kahemõttelisus, kuhu Labanovitš oli nüüd sattunud. Ühelt poolt peab ta külakoolmeistrina ellu rakendama teatavaid ideid. Nende eesmärk on tugevdada olusuhteid, millest ta ei usu, et need oleksid õiglased. On olemas silm, mis tema järele valvab, ja see silm ei tukasta. Ja neid silmi pole üks, vaid palju. Aga teiselt poolt, kui ta oma osa täidab, läheb ta teadlikult rahva vaenlaste leeri. Kui ta kooli kaudu hakkab neid kroonuideid lastele pähe taguma, saab temast valetaja, lihtsalt ebaaus inimene.

Ta katsus oma mõtetes jääda mõnesuguste järeleandmistele juurde — võiks sellest kõigest vaikides mööda minna, mis nende kroonulike põhimõtete edenemist soodustab, juhtida laste mõtteid ebaõiglastele sotsiaalsetele suhetele, äratada neis ühiskondlikku teadlikkust, istutada nende hinge kahtluseidu, kas see ikka on kõik hea, mida on harjutud pidama õigeks.

Labanovitš meenutab oma mõtteid koolmeistri ülesannete kohta varasemast ajast, siis kui ta veel oli Tselšõnas. Samasugused mõtted olid tal sealgi, kuid siis ta ei näinud seda, mida nüüd teab, vaid ainult tundis oma sotsiaalse vaistuga. Kuid säärased kompromissid teda ei rahusta. Koolmeister jõuab arvamusele, et säärased mõtted tulevad muganejakalduvusest, mida leidub igas inimeses.

Sellega rahuneda ja leppida ei tohi. Tuleb midagi ette

võtta, tuleb rahustada oma sotsiaalset südametunnistust ja pääseda võltsist ninapidiveetu olukorrast, milles viibivad miljonid äralollitatud inimesed. Ja sellise väljapääsu leiab ta Aksjon Kalis.

Aksjon Kal käib õhtuti tema pool. Õppimine edeneb küll pikkamööda, kuid edeneb. Aksjon oskab juba oma nimegi kirjutada, mis talle suurt rõõmu teeb, kuid kirjanoskust veel see ei tähenda. Trükikirja loeb ta vaevaliselt ja käsitsikirja veel kehvemini. Kuid oma nime kirjutama on ta õppinud, sest selle kirjutamist on ta kõige rohkem harjutanud. Kodus harjutada pole tal aega, seal pole võimalik. Tuleb sellega leppida, mis ta siin selgeks saab. Kuid harjutamiseta ei ole teadmised püsivad ja mõnikord on Aksjon ütelnud, et ehk on tal koolitarkust juba küllalt. Koolmeister aga käib talle visalt peale, õhutab teda jätkama. Ja pisitasa nad jätkavadki.

Kuid mitte õppimine ei ole nende õhtute peamine sisu — saikoht langeb poliitilist laadi jutuajamistele. Aksjon Kal on inimene, kellega võib julgesti rääkida. Ta oli ainult veidike imestunud, kuuldes koolmeistrilt, et rahva suurim vaenlane on keiser, sest Aksjon jagas üldlevinud usku, et keiser seisab inimlikest huvidest kõrgemal ja kõigi rahvakihtide huvid on talle ühevõrra tähtsad, ja kui vaest inimest siin ilmas mõnitataksegi, tehakse talle ülekohut, siis on selles süüdi keisri nõuandjad ja kõik teised kaabakad: ministrid, kubernerid, semstvoülemad, ispravnikud ja igasugu muud asjamehed, kellele arvugi peale ei saa. Just praegu polnud Aksjon Kalil kasulik usku keisrisse kaotada, polnud kasulik puhtpraktilistel asjaoludel: ta lootis ikka veel kalastuskohti härra Skyrmunti käest välja protsessida, ja selleks oli jäänud ainult üks võimalus — esitada palvekirja keisri nimele.

«Inimesed ometi kirjutavad keisrile palvekirju ja ta võtab need palvekirjad vastu,» katsub Aksjon vastu vaielda.

«Nojah, muidugi, kui ta neid palvekirju vastu ei võtaks, kes siis neid kirjutakski. Kuid missuguseid palveid keiser rahuldab? Kui kellelgi on inetu nimi ja ta tahab seda muuta, siis sellist palvet võtab keiser kuulda. Kui kohus kedagi süüdi mõistab, võib keiser samuti karistust vähendada ja selle isegi päris tühistada. Sellistel tühistel juhtumitel — miks mitte? Keiser aitab, sest inimestel ometi peab temasse usku olema. Kui aga riivatakse aadlike, mõisnike huve, ei ole keiser mitte iialgi talupoegade poolt.

Ja sellistel puhkudel öeldakse: «Ministrid ei näidanud keisrile palvekirja.» Tuleb nii välja, et peremees on hea, aga süüdi on sulased. Tühi lori ja pettus on see kõik, Aksjon: mitte ialgi ei astu keiser välja mõisnike vastu, sest ta ise on kõigepealt mõisnik. Keiser Nikolai I ütleski aadlike ja mõisnike koosolekul: «Ärge unustage, härrad, et mina olen teie hulgas esimene mõisnik.» Ma ütlen teile veel enamgi, Aksjon. Te teate juhtumeid, kus keiser palveid rahuldab. Aga kas teate ka selliseid juhtumeid, kus keisrid talupoegade saadikuid Siberisse saadavad? Kuid seda on juhtunud.»

Aksjon aga on parajasti kõige enam huvitatud kalastuskohtadest.

«Nõnda tuleb välja, et kalakohti pan Skyrmuntilt kätte ei saagi?» küsib ta.

«Ei saa,» kinnitab Labanovitš.

«Ja ütlete, et palvekirjastki pole abi?»

«Ei, ei ole,» vastab koolmeister veendunult.

«Siis olgu ta, raisk, neetud!»

Viha haarab Aksjoni. Ta vaimusilma ette kerkivad kohtuskäigud, pikad protsessimised pan Skyrmuntiga ja kaotamine kõigis instantsides.

«Siis ei jää muud kui ta maha lüüa, kurat ja põrgu!» ütleb Aksjon ja ta silmad välguvad vihaselt.

«Pole abi sellestki: mõisnikul on pärijad, ja seda, kes ta maha lööb, lastakse kärvata vangimajas.»

Aksjoni nägu tõmbub pilve. On näha, kuidas ta seda kõike südamesse võtab. Ta mõtted otsivad väljapääsu, ja kui ta seda ei leia, tõuseb südames kättemaksuiha ning raev.

«Kas siis tõesti igaveseks jääb võim ja õigus nende kätte?» küsib Aksjon nagu iseendalt.

«Ei tohi jääda ega jäägi, kuid iseenesest ei muutu midagi.»

«Kes need muutjad siis on?»

«Muutjad peavad olema ülekohtu läbi kannatanud.»

«Ja kuidas nad muudavad?»

«Eks selle üle peagi mõtlema. Kõigepealt tuleb lakata uskumast keisrisse ja välja tuulutada seda tühja usku teistest. Tuleb jõuda arusaamisele, et riigi kogu raskust kannavad talupojad oma mannetutel turjadel ja tööliste rakkus käed. Nende turjal koguvad rikkust ja nuumavad ennast linnades igasugu kaupmehed ja vabrikandid ning maal mõisnikest nurjasöödikud. On vaja teada, et meie

käsitajaks on tühine käputäis aadlikke ja rikkaid kaubajaks eesotsas keisriga. Kõigest sellest mängust, sellest kavalast masinavärgist on vaja aru saada, kui tahad seda oma turjalt maha paisata. Kuid ainult teadmisest on vähe, tuleb asutada ka omad seltsid ja ühingud. Mida suuremad need ühingud on, seda kergem on võidelda oma õiguste ja vabaduse eest.»

Aksjon kuulab, tõendab takka, aeg-ajalt vangutab pead.

«Oh kui raske on seda teha meie rahvaga!» ütleb ta ja lisab, et rahvas hoiab mitmele poole, kusjuures mõnele talpeale sa seda kõike mitte kuidagi selgeks ei tee.

«Hoobilt ja ühe päevaga seda kindlasti ära ei tee. Asi oleks juba seegi, kui praegu küla peale leiduks paar-kolm meest, kes neid mõtteid jagaksid ja neist teistelegi räägiksid... Ainult et selle asjaga peab olema äärmiselt ettevaatlik, Aksjon!»

«Nojah, see ju teada.»

Belleaolised jutuajamised toimusid koolmeistri korteris esialgu Aksjoniga. Pärastpoole tuli lisaks veel kaks meest, isa ja poeg. Need olid Labanovitši üleaedsed. Vanal Bjazrutškal oli turjal aastat viiskümmend, tema poeg Jakim aga pidi sel aastal kroonusse minema. Vana Bjazrutška nimetas ennast kasakaks — tema esiisad olnud Ukraina kasakad, kes hiljem Polesjesse asunud. Vana Bjazrutška enamasti vaikib. Tal on ilmast ilma piip hambus. See piip ehk ongi selles süüdi, et vana Bjazrutška jutuajamisest vähe osa võtab. Seevastu peegelduvad kõik ta mõtted ja meeoleluvarjundid väga selgesti ta näoilmes. Vahetevahel võtab ta piibu suust, sülitab ja lausub mõne sõna. Harilikult aga räägivad rohkem ta käeliigutused. Eriti tähendusrikkalt heidab ta käega siis, kui jutt läheb keisrile. Siis tõstab ta piipu hambust võtmata silmad keisri pildele, ja rehmab tema poole käega. Selle liigutusega ta ütleb:

«Kasu sinust vennikesest on küll niisama palju kui katkest kohast silla sees.»

Bjazrutškad on mõlemad kuivetanud valgetverd mehed. Vana Bjazrutška on kitsi jutuga, aga poeg räägib nii iseenda kui ka isa eest. Kui Jakim räägib, siis isa kuulab, kõrv kikkis, kuid poja poole ei vaata. Ja üldse on raske ütelda, kuspole ta vaatab. Ta nagu murraks ilmast ilma mingi äärmiselt keerulise eluülesande kallal pead, kuid ise kuuleb kõik ära, ei jäta midagi tähele panemata

Siin oli kõnet paljudestki asjust: rahva raskest olukor-
rast, mõisahärrade ja võimumeeste laia elust, lihtini-
meste petmisest ja mõnitamisest, põhjustest, millest nii-
sugune kord maailmas tekitatud, mida tuleb teha oma
õiguste kättevõitmiseks, mis inimesed need kõik on, keda
sotsialistideks hüütakse, mille poole nad püüavad, mille
eest kannatavad ja miks neid valjemini karistatakse kui
mõrtsukaid ja hobusevargaid.

«Kuid miks papp meile sellest ilmaski sõnakest ei räägi?»
küsis Jakim.

«Ei tea kuidas ta sulle räägib, kui meie rumalus tema
leib on? Kes siis iseenda kahjuks tegutseb,» vastab Aks-
jon. «Papp, semstvoilem, politseiüle, ispravnik — üks
kamp kõik.»

Mõnikord aga olid jutu all lendlehed. Neid sattus nii-
või teistsugusel viisil ka talupoegade kätte. Üksvahe pist-
sid salapärased käed neid lendlehti talupoegade vankri-
tesse. Tulevad talupojad turult, hakkavad vankrilt kraami
maha tõstma ja leiavad sealt pikki kitsaid paberilehti.
Kirjaoskamatu külamees uudistab neid ja pistab tasku, et
parajal juhusel mõnele näidata, kes lugeda oskab. Aeg-ajalt
tuuakse neid näha isa Mikalaile, köstrile või metsnikule.

Metsnik vaatab, vaatab, ja — kärts lõhki. Ta kisub lende-
lehe pisikesteks tükkideks, siis vannub vängete sõnadega
ja ütleb:

«Puha juutide sepitsused. Mine ja pese käed puhtaks.
Ja kui sa selle sunniku kätte saad, kes säärast jälkust sulle
kaela sokutab, siis tiri ta politseisse. Politseisse, ja mitte
üks jutt.»

«Pagan seda värki küll teab, mis seal kirjutatud oli,»
vastab külamees. Tal on väga kahju, et teada ei saanud,
millest lendlehed räägivad.

Kui lendleht viiakse preestri kätte, siis välgutab see
kurjalt silmi ja küsib:

«Kustkohast sa selle said?»

«Vankrist põhkude seest leidsin.»

«See on üks jõe kirjutamine ja valekristuse märk on
selle peal. Säärased asjad tuleb politsei kätte anda. Veel
parem, kui otsekohe ära põletad.»

«Millest ta ometi kirjutab, isake?» pärib külamees üpris
kõrgele kruvitud häälega.

Preester süütab küünla, et lendleht ära põletada.

«Kui kuri vaim tahab inimest kiusatusse saata, siis töö-
tab ta sellele kullamägesid. Ja siin teeb ta just seda. Nen-

dest lurjustest, kes sääraseid lipakaid kirjutavad, on jumal
ära taganenud, ja oma pöörases meeles nad ütlevad: «Pole
olemas jumalat ja pole tarvis keisrit.» Pühakiri aga õpetab
meile: «Igaüks peab ennast ülemate alla heitma, sest üle-
mad on jumalast seatud.»» Ja isa Mikalai paneb lendlehele
tule otsa.

Kui aga säärane lendleht satub köstri kätte, võtab ta
selle ära ja pistab tasku.

«Ma annan selle talitaja kätte ja talitaja toimetab
ametivõimudele.»

Koolmeistri korteris pakkusid lendlehed rohkesti jutu-
ainet. Räägiti lendlehtede sisust kui ka inimestest, kes
neid kokku seavad.

Vana Bjazrutška paneb imeks nende tundmatute isikute
vilumust, kes nii osavasti lendlehti levitavad.

«Küll on osavad sellid, oh sa sinder: sokutavad nii ära,
et mitte'p tunnegi!»

Mitu päeva valas vihma.

Läbipääsmatust kleepjast porist lainetavad kõik teed.
Hattarööpad on ääretasa vett täis. Nõokohtades on suured
veelombid nagu järved. Ei pääse neist läbi ega mööda.
Külm, röske, tühi, ei hingelistki. Laastatud ja kurnatud
on siinsed lõpmatud Pinski laasikud, otsekui välja surnud.
Üksnes inimeste eluasemed lõimitavad hallide laikudena
lootusetult vastu vettimusest tursunud maad ja raagus
puud paistavad nagu mingid inetud skeletid.

Labanovitš on külast üsna kaugale jõudnud, möödunud
kahest tuulikust väljal ja seisab nüüd ilmatu laia veeaugu
ees — siit läbi ei saa. Ta vaatab ühele ja teisele poole —
mööda kah ei pääse: vesi läheb vagusid kaudu siit lom-
mikust kiirtena kaugale. Nüüd on selge, mis vea ta tegi:
oleks pidanud kohe raudteele minema. Tagasi minna on
liiga palju, peaaegu pool teed. Poole versta tagant aga on
ülesõidu koht ja teispool ülesõitu palktee. Seal nii hullu
pori e pole. Ta seisab, vaatab ja kaalub. Ega siis ometi see
armetu veeauk teda kinni ei pea? Juba mitmel korral on
ta asutanud seda teekäiku ette võtma, korduvalt meenuta-
nud Volga Viktoravnat ja oma lubadust temale külla
minna.

Koolmeister otsib kuivema koha, laskub kummargile, võtab kingad jalast, käärib püksid üles. «Tont võtku, jääd ei ole ja ehk jalad alt ära ei kuku, küll ma ülesõidukohal kingad jalga panen,» mõtleb ta. Valmis — läks! Jalad vajuvad raudkülma lödisse. Kõrvetav külm nagu tungika südame allagi, kuid vapralt sammub ta läbi sopa edasi. Meenub, kuidas ta kunagi pisikese poisina läks paljajalu jääle liugu laskma. Kohati tõusevad sopp ja vesi põlvini. Viimaks ometi jääb lommik seljataha, ta jõuab kuivemale kohale ja pistab jooksmas, tundes tavatut kergust ja kihku tulistvalu edasi tormata. Ta jookseb, kõrvus aga kumiseb endal ukraina laul: «Oi mu Grõtsja-poisu, tantsust sina hoidu.» Ülesõidukohale jõudmisel on jalad punased nagu keedetud vähid. Aga ta paneb kingad jalga ja tunneb kohe, kui mõnus hakkab.

Enne küla pöördub ta teelt ära ja läheb mööda sissetallatud jalgrada tühjadest köögiviljaaedadest läbi. Koolimaja paistab kaugelt kätte — valgetest aknaluukidest ja üldse kogu väljanägemisest võib teda kohe ära tunda.

Tarast üle roninud, sammub Labanovitš läbi kooliaia, kus päevalillevarred veel püsti seisavad, ja astub kööki. Ahju ees toimetab kooliteeniija Malannja, valge tikitud särk seljas, kasin ja korralik naisterahvas.

«Kas koolipreili kodus?»

«Kodus, kodus!» vastab Malannja krapsilt, uudistades koolmeistrit elavate lustakate silmadega.

Nähtavasti oli Volga Viktoravna oma naaberkoolmeistri juba häälest ära tundnud, sest sealsamas kostsid toast tema kärmed kindlad sammud. Veel hetk, ja juba seisis ta ise uksele. Ta nägu oli rõõmus, ta silmad sädelesid heameelest.

«Andrei Pjatrovitš! Kui tubli teist! Ja mina ei uskunudki enam, et ma teid siin näha saan. Noh, olge siis tervitatud.»

«Kui surema hakkas, siis enne surma ma kirjutan: «Minu surmas on süüdi Volga Viktoravna.»»

«Mis häda pärast te peaksite surema hakkama ja pealegi mind oma surmas süüdlaseks tegema? Ei ole mulle kunagi pähe tulnud, et minu pärast võiks keegi ära surra.»

Labanovitš räägib hirmsast veeaugust, mis tee peal ees oli.

«Mina aga tahtsin teid nii väga näha, et võtsin ennast paljajalu ja tuln jalgsi läbi.»

«Mis te räägite?» paistab Volga Viktoravna näost suur imestus. «Niimoodi pole ju tõestigi kunst haigeks jääda ja

Aabrami juurde õlut jooma minna. Oeh, Andrei Pjatrovitš, naha peale kuluks teile anda! ... Peaks teid vähemalt natuke rohitsemagi.»

«Ta ruttab jooksupalu kööki ja käsib Malannjal samovari kuumaks ajada, seejärel aga hakkab otsekui värten kapi sees keerlema.»

Labanovitš vaatab pealt ja muigab: «Kas tal tõesti viina peaks olema?» Oli aga midagi parematki: pool pudelit head konjakit.

«Mul on väga hea meel, et mul on rohtu teie tohterdamiseks.» Ta valab suure klaasi täis. «Joo, Andrei Pjatrovitš, see on kõige parem rohi külmetuse vastu.»

«Tehke parem ise algust.»

«Oh ei! Mina pole ju paljajalu käinud,» naerab ta, «ja puhas konjakit ei joo ma üldsegi.»

«Noh, teie terviseks siis.»

Labanovitš tahtis juba klaasi tühjendada, kuid peatus ja ütles:

«Ärgu iialgi jäägu tühjaks käsi, mis klaase täidab ja olgu ikka teede peal veeaugud!»

Pärast seda sissejuhatust kummutas ta osavasti klaasi. Siis maigutas suud ja vaatas õpetajannale otsa.

«Kas teate, Volga Viktoravna, mis ma arvan?»

«Mis siis?»

«Järgmine kord tulen teile paljajalu.»

Õpetajanna naerab.

«Võib-olla läheks veel üks?»

«Ei, isegi terve see lombitais ei saa selle jumalate joogi vastu.»

«Hüva, siis joome selle tee kõrvale ära. Nüüd aga võtke midagi peale.»

Labanovitš tunneb meeldivat soojalainet mööda keha laiali valguvat ja tal on siin ütle mata mõnus.

Volga Viktoravna pisike elukorter on vana ja hämaravõitu. Ammust ajast valgendamata lagi on pruunikaist laikudest üleni kirju. Põrand on ära pehkinud ja lauad nõtkuvad jalge all. Õpetajanna elab ainult ühes kitsuke-ses toas, mis on hoolega koristatud ja puhas — nii nagu oskab koristada ainult noore neiu käsi.

«Noh, Volga Viktoravna, kuulutage siis nüüd, kuidas teil elu siinmail läheb!»

«Ärge parem küsigegi, Andrei Pjatrovitš. Muudkui rabele ja rähkle, aga ikka ... ei klapi. Ei ole ... noh, kuidas teile ütelda, noh, õiget töö rõõmu.»

«Siis olete vististi selles järgus, kus töö veel päris rööpas pole, ja sel astmel on alati palju muret ning ebameeldivusi,» katsub Labanovitš teda rahustada, tuju parandada.

Neiu näib tema sõnade üle väheke järele mõtlevat, siis aga raputab eitavalt pead.

«Ei, mind see töö lihtsalt ei tõmba, pealegi on kogu olukord töötamiseks kuidagi võimatu. Kas nägite minu klassituba?»

«Ei, ei näinud.»

«Tahate vaadata?»

«Vaatame siis pealegi.»

Volga Viktaravna viib teda koolituppa.

«Noh, eks ole tore?» küsib ta ust avades.

Koolituba oli äärmiselt hooletusse jäetud ja sünge. Krohvitud seinad olid rāpased, ära kraabitud ja auke täis. Igal pool mustendasid õpilaste kirjatöö jäljed, sest pikki aastaid olid need seinad täitnud kuivatuspaberi ülesandeid. Põrandat, mis paljudest kohtadest läbi mädanenud ja üles pundunud, kattis paks porikiht. Ka õhk oli klassis raske, ebatervislik.

Labanovitš jalutab koolitoas ringi.

«Jaa, Volga Viktaravna, kiidelda te oma kooliga ei saa.»

«Teate, Andrei Pjatrovitš, kui oled sellises õhkkonnas mõned tunnid ära olnud, siis tuled siit välja nagu mürgitatud. Lihtsalt eluisu võtab ära.»

«Vilets koolimaja, see on tõsi,» möönab Labanovitš. «Tunnen teile kaasa, Volga Viktaravna!»

Tema hea tuju on koolitoaga tutvumisest rikutud. Tal hakkab Volga Viktaravnast veidike kahjugi. Tahaks ütelda midagi head, lõbusat, et õpetajanna meeleolu paraneks, kuid ei leia õigeid sõnu.

«Egas midagi,» lausub ta viimaks. «Jääb ainult üle isennast sellega lohutada, et varsti tuleb koolivaheaeg ja võib hinge tõmmata; eks talvigi saa tasapisi mööda, jõuab kätte kevad... Ah, Volga Viktaravna! Kui väga meeldib mulle kevad ja iseäranis see aeg, millal kased hiirekõrvule lähevad! Kevadeti ärkab mul rännukihk. Siis tahaks muudkui minna, aina minna kaugele-kaugele.»

Labanovitš laseb ennast kevade- ja rännumõtetest kaasa kiskuda. Ta unustab Volga Viktaravna läppunud ja pehkinud koolitoa ning räägib oma soovist suvisel koolivaheajal matkama minna.

«Kas teate, Volga Viktaravna, mis on külakoolmeistri elus head?»

«Minu arust pole selles midagi head,» vastab Volga Viktaravna skeptiliselt.

«Eksite, Volga Viktaravna, on!»

«Noh, mis näiteks?»

«Vaba suvi. Kui koolitöö läbi, mine kuhu süda lustib, mis, mida iganes tahad.»

«Jah, selle poolest paistab teil õiguski olevat,» soostub Volga Viktaravna.

«Eks ole? Vaadake, ükski teine amet ei võimalda nii palju vaba aega. Ja teate, mis kavatsused minul on?»

«Kes küll peaks teie kavatsusi teadma?»

«Bee, kes tahab neid teada saada.»

«Hüva, rääkige siis.»

«Minul nimelt on järgmised kavatsused: tahan õppida päevapilte tegema, mõtlen aparaadi osta. Kevadel korjan kokku kamba sõltumatuid vanderselle... Ma pole veel plaani lähemalt läbi mõtelnud, kuid üldjoontes on ta nii- ja naani terve piirkond jalgsi läbi rännata, teda kirjeldata, koguda rahvalaule, muistendeid ja muud liiki rahvaluulet, oma reisikirjeldus fotodega rikkalikult illustreerida... Tahan võlutarkadest ja nõiamooridest, lausujatest ja sõnujaist koostada terve galerii, sest see tüüp on välja suremas, ja ta niimoodi järeltulijatele õpetuseks säilitada.»

«Teie kavatsus isegi meeldib mulle,» elavnes Volga Viktaravna. «Ja kui soovite, on selles tööpoolest oma poeesiat ning ilu.»

«Poeesiat on isegi küllaga!» kiidab Labanovitš takka. «Uued paikkonnad, uued inimesed, etteteadmatud reisi-juhtumised, ööbimine kuskil looduse rüpes, tulelõke, pime taevast ja heledad tähed. Ja selles olukorras te kuulake kellegi vana muinasloovestja jutustust minevikusündmustest, milles tõde ja väljamõeldis on imepärast pöördunud.»

«Te räägite nii huvitavalt, Andrei Pjatrovitš, et minulgi juba tekib tahtmine teiega koos teele asuda, kui te mind oma kampa võtate.»

«Huvitavatest asjadest ei saa ebahuvitavalt rääkida,» arvab Labanovitš. «Kuid selle vastu, et teiegi kampa kuulute, ei ole mul mitte kõige vähematki. Ütlen teile isegi rohkem: sellise kambakaaslasena olen ma ülimalt rahul, ja kui ma kedagi kaasa võtan, siis ainult mitte oma suguvenda meesterahvast.»

Sealjuures vastab Labanovitš Volga Viktaravnale kel-

mikalt müües silma, et oma pilguga ütelda seda, mis sõnades ütlema jäi.

Volga Viktoravna vaatab naabrile teeseldud etteheltega otsa ja väärutab pead.

«Ja siiski olete teie, mehed, nagu ühe vitsaga löödud!» lisab ta.

Malannja on samovari toonud.

«Hüva, hakkame teed jooma ja jätkame juttu teie matkast.»

Volga Viktoravna korraldab laua ära, vahetades naabriga aeg-ajalt mõne sõna.

«Teate, Volga Viktoravna,» räägib Labanovitš, kui ta on laua taha istunud, «jätame naljad, sest ma mõtlen oma matkast tõsiselt. Kuid ma ei näe selles ainult poeesiat — temas võib olla igavat proosatki. Kuid asi pole selles. Ma tahan lähemalt järele vaadata, kuidas inimesed elavad, mis on nende elu sisu, millest nad mõtlevad. Niisugune tahtmine mul hiljaaegu tekkis... Kas teate, millega ma salakesi tegelen?» küsib Labanovitš tasa.

Volga Viktoravna vaatab talle otsa.

«Küllap siis teete propagandat?»

«Just. Kuulutan mässulisi ideid.»

«Noo?!»

Õpetajanna elavneb veelgi, ta silmad löövad sädelema.

«Mis te selle kohta ütlete?» küsib Labanovitš.

«See on teist vahva, Andrei Pjatrovitš! Soovin teile südamest edu. Huvitav, mismoodi te seda teete?»

«Esialgu on mul kolm inimest, talupojad, ja üks neist on väga tõsine mees. Tema peale võib kindel olla nagu kivi-müürile. Õhtuti käib ta mõnikord minu pool ja ma õpetan teda, sest ta on kirjaoskamatu, ja seekorval ajame juttu igasugustel «mässulistel» teemadel. Ja veel kaks meest on, kes käivad, isa ja poeg. Huvitavad tüübid!»

«Mismoodi te nad leidsite ja kokku kogusite?» pärib Volga Viktoravna.

«Eks lihtsalt panen inimesi tähele, kuulan nende juttu, usutlen neid pisut.»

«Ja nad kuulavad teid?»

«Kõrvad kikkis. Üldse, nendega võib tööd teha. Takistab ainult üks asi — ei ole vastavat kirjandust.»

Labanovitš räägib loo põrandaalusest brošüürist.

«Üht-teist leidub minulgi,» ütleb õpetajanna.

«Olge kena ja laenake minule,» palub Labanovitš.

Silmapilk tõuseb Volga Viktoravna püsti, tuhnib oma

salajastes peidupaikades ja võtab sealt mõned õhukesed brošüürid.

«Võtke ja kasutage, kuid tooge mulle ainult tagasi.»

Labanovitš tutvub põgusalt raamatutega ja pistab nad tasku.

«Mis te arvate, Volga Viktoravna, kuidas võis see Ivan Vaba brošüür minu rõdu peale sattuda?»

«Pinskis on kindlasti revolutsiooniline organisatsioon. Ja keegi arukas inimene taipas selle Ivan Vaba teie kätte sokutada.»

«Küllap see niimoodi oligi,» möönab Labanovitš.

«Ma kavatsen lähemal päeval Pinskis käia. Mul on seal tuttaval. Nende kaudu võib organisatsiooniga ühendusse astuda. Siis on kirjandust küllalt... Ja seda tööd ma tean!»

Volga Viktoravna läheb päris elevust täis. Ta kahetseb ainult seda, et temal pole seniajani olnud inimesi, kellega koos võiks samuti illegaalseid raamatuid lugeda, kuid loobub ennast sellega, et astub organisatsiooni ja organisatsioon abistab.

Nad istuvad juttu ajades veel kaua. Volga Viktoravna näitab paksu kladet, milles on palju mitmesuguseid revolutsioonilaule ja luuletusi.

Kodu poole minnes mõtleb Labanovitš oma illegaalsest tööst ja Volga Viktoravnast, kelles ta esmakordselt nägi rõõmst neiu ja keda ta hakkas sügavalt austama.

Viimasel ajal on Vössokajes toimunud mõningad muutused. On tulnud uus kirjutaja Matsei Duleba; mustapäine Ramantšök, kes enne kirjutaja oli, võeti soldatiks.

Kui see asjalugu tõeks sai, langes talitaja Zahhar Lemeš sügavasse muresse ja ahastusse. Kui palju kahju- ja kaastundesõnu öeldi nüüd Ramantšökule!

«Oh Hvedzja, Hvedzja, sina minu armas sõber! Ei arvanud ma ega aimanud, et peame lahku minema!»

Silmad maha löödud, langetab talitaja murtult pea otsa kummaliseks näole, kes on oma mehe mulda pannud. Ja siis hakkab teda trööstima juba kirjutaja ise.

«Pole kedagi, Zahharka! Küll tuleb teine kirjutaja, elate edasi ja teete tööd.»

Beejuures patsutab Ramantšök talitajat laiale turjale.

Ise aga on ta arvamisel, et uus kirjutaja ei saa ialgi olla nii hakkaja poiss nagu tema. Ta tahab seda kuulda talitaja suust. Ja talitaja ütlebki talle:

«Ei, kulla Ramantšök, ei Hvedzja, kuidas saaksin ma teise säärase kirjutaja nagu sina!»

Mõne aja nad vaikivad, pea norus, langenud nukrate tunnete võimusesse.

«Äh! Kah mul asja, mille pärast muretseda!» saab esimesena kõnevõime tagasi Ramantšök ja lööb hoolimatult käega. «Inimesi on küllalt, minu jäljed siin aga kustuvad ja mälestuski kaob.»

Oleks Ramantšök luuletaja, looks ta praegu kõige kaeblikuma eeleegia iseendast, kuid ta on ainult koolitatud inimene, kellele ülevamad tunded pole võõrad. Tema kohta on küllalt, kui tabavalt kasutada asjakohaseid sõnu, mis kuuluvad teistele. Ja ta toob need pühakirjast.

«Inimene on nagu rohi väljal: tema päevad on nagu põllulill, mis saab ära õitsenud.»

Ei tea talitaja, mis selle peale ütelda, kuid midagi peab ütleva. Ta maigutab esialgu suud ja seejärel ütleb, hääles kibedat meeolehärmi:

«Ära õitsenud, ära õitsenud! Jämss, ära õitsenud!»

Kaastunde avaldamine lõpeb sellega, et kirjutaja saadab Pilipi-taadi tosinat õlut tooma.

Tassinud kohale terve korvi õlut, räägib vanataat:

«Ei saa me enam nii head noorhärmat, andku jumal teile tervist.»

Ja talle antakse üsna mitugi klaasi õlut.

Kui aga Ramantšök on koha uuele kirjutajale loovutanud, lähevad ta öeldud pühakirjasõnad tõeks: selgub, et mälestus temast ei ole sugugi nii püsiv, nagu oleks võinud arvata vallatalitaja kurbuse järgi. Zahhar Lemeš klapib hästi ka uue kirjutajaga, sest eks rahvasõnagi ütle: «Kirjutaja on talitajaga ühe mütsi all.» Mälestus Ramantšökust aga on nagu pühitud ja ainult mina tuletan teda praegu meelde, ehk küll ta selle eest mulle aitähki ei ütle. Ja vähe sellest, et nagu pühitud: Zahhar Lemeš osutub Ramantšöku suhtes isegi pisut nagu reeturiks, sest Matsei Duleba saabumisest pole kulunud nädalatki, aga talitaja juba kiidab:

«Ohoo, tead, see on veelgi nutikam kui teine oligi!»

Matsei Duleba oli varem koolmeister. Kuid tal tuli isu maitsta vallakirjutaja leiba, mis olevat magusam ja tulu-

sam. Labanovitšiga sidus teda hiljutine koolmeistriamet ja ta tunnistas Andreile, mismoodi ta kirjutajakoha sai:

«Bai krahvile katariina ära pistetud, kas tead.»

See tähendab, et ta pistis krahvile, semstvoilemale, sada rubla, sest tsaari-sajarublalisel oli keisrinna Katarina pilt.

Kirjutajaametis ei unusta Duleba ka oma mõningaid kombeid koolmeistripõlvest. Näiteks on tal sellest ajast alles jäänud tahtmine ja oskus kirikus «apostlit» lugeda. «Te veel kuulete, kuidas tublid mehed «apostlit» loevad,» kehkleb kirjutaja.

Kui kirikueestseisja Grõgor Kreštšök kirjutaja enda suust seda uudist kuuleb, tõuseb tal kirjutaja vastu erakordne austus. Ta lai sõõrik nagu lööb särama otsekui päike. Lipitsev naer kõlab nagu herneliste rabin. Ta ei suuda hoiduda Duleba oskust igal pool kuulutamast ja valmistab usinasti pinda uue kirjutaja kuulsusele, kes pidavat olema võrratu meister «apostlit» lugema.

Juba esimesel jumalateenistuse päeval on kirjutaja kirikus platsis ja asub kliirosele köster Batsjanovski kõrvale. Nende juures on veel kirikueestseisja poeg Kandrat Kreštšök ja Kandrat poeg Pjatrük, keda vanaisa tahab köstriks õpetada. Kliirosele trügib veel kaks külameest, sest nemadki on laulmas käinud ja vahel nii valju häälega «Issand, heida armu» jorutanud, et mõnigi silmapaar on nende poole pöördunud, kuna mõni ütleb:

«Ohoo mis vägevasti, sa saatan!»

Mõneks pidulikumaks kirikuteenistuseks moodustatakse isetegevuslik laulukoor. Keegi seda ei juhata, lauldakse omapead ja kuidas keegi oskab. Köster ennast koori juhatamisest ei sega. Ta lihtsalt ei oska, kuid säärestel puhkudel õigustab ta ennast pühakirja sõnadega: «Kiitke jumalat pasunatega, orelitega, kanneldega, vilespillidega, simblitega...» Nojah, lühidalt, mismoodi keegi tahab, peaasi, et kiidaks. Seetõttu on igal lauljal kujunenud oma laulmismood. Kui aga on tavalised päevad, seisab kliirosel ainult köster ja laulab üksinda. Ta laul käib mitut moodi. Ta hakkab peale inimese kombel, aga lõpetab tont teab kuidas — hirmsa läbilõikava kriiskamisega. Teinekord keeset laulu lihtsalt katkestab ja nuuskab nina, kui see lauluriiet nii või teisiti tõrkuma hakkab ja pahasti ninahäält kuuldavale toob.

Ka isa Mikalai on jumalateenistuste suhtes pisut ükskõikne, iseäranis õhtuteenistustel, kui rahvast kirikus

hõredalt. Õhtune jumalateenistus käib kähku. Preester teeb ainult korraks suu lahti, et hõigata mõni püha sõna, kuna köster otsemaid nendega ühineb või katkestab laulu ja ajab oma joru. Mõnikord aga jõuab isa Mikalai kiriku-teenistust toimetades veel Kreštšökuga äriasjus kaupa teha. Harilikult käib see nõndamoodi.

Isa Mikalai laulab:

«Õnnis on taevariik nüüd, ikka ja igavesti...»

Ja köster jorutab:

«Aamen!»

Ja samal hetkel, kui teda asendab köster, ütleb isa Mikalai:

«Müü oma lehm mulle ära, Grōgor.»

Iga kord aga pole mahti Grōgori vastust ära kuulata, sest köster juba lõpetab. Siis võtab isa Mikalai üles uue lauluotsa, et köstril midagi teha oleks. Köster laulab, Grōgor aga ütleb samal ajal:

«Osta pealegi, isake.»

«Palju sa tema eest tahad?»

Jällegi ei jõua ta vastust ära kuulata, sest köster ootab.

«Maa vilju ja rahulisi aegasid me jumalalt palugem!»

Köster laulab «issand, heida armu» ja Grōgor nimetab lehma hinna:

«Nelikümmend viis rubla.»

«Ega tä sul aher ole?»

«Vee peal sõitjate, teekäijate, vaevatute, haigete ja vangide ja nende päästmise eest jumalat palugem!»

Köster hakkab uuesti laulma ja Grōgor ütleb:

«Pole mitte! Paaritatud! Nigulapäeva aegu tuleb poegima.»

Niimoodi peetakse jumalateenistust ja tehakse lehma-kaupa.

Nüüd aga, kus kliirostel seisab kirjutaja Duleba, on tunda mõnesugust pinevust. Lauljad kardavad ennast uue inimese, pealegi vallakirjutaja ees blameerida ja hoiavad oma häält mõnesuguse distsipliini piirides. Kirjutaja ise asub märkamatu koorijuhi ülesandesse. Ta väljanägemine on hirmuäratav. Ehkki alles noor mees, kahekümne kaheksa aastane, on tal habe nagu tõsisel vanausulisel. Ta ongi vanausulise moodi. Esimesel pilgul võiks ta habet pidada ruugeks, kuid ruuge see ei ole, vaid muidu valkjavõitu. Vastavalt habemele on kasvanud ka kulmud, need langevad sorakile helesiniste silmade kohale, mis torkavad nagu Pilipi-taadil. Kulmude vahelt algab nina, ja see

on ilmatu võrakas. Kui rähni pead suurendada paarküm-
mend korda ja sellele panna ette valkjasruuge habe, siis
oleks sel peal üpris palju sarnasust kirjutaja omaga.

Belistes kliirostel, laseb kirjutaja mõnikord vahele oma
jämehat häält, aga mitte täie jõuga: ta hääle tugevus sel-
gub «apostli» lugemisel. Koor kuulatab ja laulab kirjuta-
jale järele. Neil juhtumel, kui selgesti kostab valehäält
või toonist äraeksimist, raputab kirjutaja pead, vehib
käega, võttes viisi uuesti üles ja sundides koori endale
alluma.

Siis aga jõuab kätte hetk, kus algab «apostli» lugemine.
Kirjutajal on pühast raamatust vastav koht juba välja
otsitud. Juba astubki ta, pilk maha löödud, kiriku keskele
ja võtab sisse koha kuningliku ukse vastas. Isa Mikalai
valmistab kogudusliikmeid ette püha apostli sõnade kuu-
lamiseks. Lõpuks toimub preestri ja kirjutaja, «apostli
lugeja», vahel lühike läbirääkimine, nagu rituaal nõuab,
ja pärast seda hakkab Duleba lugema.

«Armas kogudus!» kõmistab kirjutaja venivalt, alustades
kõige madalamalt bassinoodilt, otsekui kumalane tühjas
haavaõones.

Alustanud nii madalalt, et madalamalt ei saagi, kruvib
kirjutaja edaspidi tooni aina kõrgemale. Ta häälel on esialgu
üksainus tume põrin, siis kõmiseb nagu kõu, väriseb,
mõirgab, muutub üha kõvemaks, asendub vihase, meeletu
ulgumisega, kuid tõuseb veel ja veel kõrgemale. Just enne
lugemise lõppu on häälel nii kõrgele tõusnud, et inimesed
hakkavad kirjutaja pärast kartmagi: mine tea, äkki ei pea
vastu, läheb lõhki või pudeneb laiali — kas katkevad kõik
ta sooned ja sapid või juhtub temaga lihtsalt midagi see-
sugust, mida kirikus ei tohi teha.

Rahvas kuulab vaikselt. Üks naine on näpu kõrva tor-
ganud. Grōgor Kreštšök pistab pea altari külguksest sisse,
ta nagu on täis kõige õnnelikumat naeratust. Duleba aga
tõmbub näost punaseks nagu vähk, ninavõrakas kerkib
aina kõrgemale ja viimane noot tuleb hirmsa ulgumisega,
üldisest toonist kõrvale kaldumata.

Võlutud ja vaimustatud, ütleb kirikueestseisja hām-
mastusega:

«Amen! See juba on hääle!»

Kirjutaja triumf on täielik. Ja selle triumfi tagatipuna
toob Kreštšök talle jumalateenistuse lõpul hõbevaagna
peal kirikuleiva, nagu isa Mikalai käskinud.

Nüügil saab kirjutaja Duleba otsekohe kuulsaks. Ta

rajab oma kuulsuse kindlale pinnale, sest üks ole ta üht- aegu õpetaja, kirjutaja, laulumees, kuid ka üpris kõva joomavend. Ja ka talupoegadega oskab ta hakkama saada. Vahel, kui kirjutaja tänaval kõndides kuuleb mõnd küla- meest oma lojusega käravat ja hüüdvat, et saagu ta soe- roaks, siis ütleb ta:

«Misjaoks peaks ta soeroaks saama? Ütle parem, et saagu ta kirjutaja roaks!»

Vahel ta küll teeb mõnele mehele peapesugi, kuid teeb seda oskuslikult ja tema peale ei saa viha kanda. Inimes- tega leiab ta kiiresti klapi ja saab nendega ilma pikemata omameheks. Labanovitšiga tekib tal veel lähem vahekord. Mõnikord käib ta viimase pool kooliasjust juttu ajamas, sest need pole talle tundmatud ja koolmeistriamet talle meeldib: kirjutajaks on ta hakanud naise mõjul, kes on taibukas ja praktiline inimene.

«Noh, va semu, saada kedagi õlut tooma,» ütleb ta, sest juua ta armastab.

Joomise peale läheb kirjutajal mõnigi öö, iseäranis kui sõidab Pinski. Üldse on ta kambamees. Kui kilk peas, teeb väiksel viisil mürtsugi, mille eest on vahel politseisse lennanud.

Vahepeal on koolimajas aset leidnud veel üks sündmus, mille tunnistajaks sai Dulebagi.

See oli südatalvel. Tuleb kord kirjutaja koolimajja.

«Noh, Andruška, lase lapsed koju ja sõidame Pinski. Küllalt sul siin hallitatud.»

Ka koolmeistril on parajasti vaja sõita.

«Sööme lõunat ja sõidame.»

Nad lähevad elutuppa.

«Hanna!» hõikab Labanovitš kooliteenijat.

Hanna ei vasta. Koolmeister läheb kööki. Justa istub vaikselt ahju ees.

«Kus ema on?» küsib koolmeister.

«Sahvris.»

Sahver on siinsamas köögi kõrval. Hanna tuleb välja.

«Pane, Hanna, toit lauale!»

Hanna võtab ahjust poti, paneb selle lauale ja on ise jälle kadunud.

Toit oli kehavõitu. Külaline ja peremees surkisid pisut lusikatega ja tunnistasid ta kõlbmatuks.

«Jäta see!» ütleb kirjutaja. «Lähme Karambljumi poole, sööme kala ja teeme väikesed õlled.»

«Ei, kulla mees, oota, ehk mekib teine roog paremini,» ütleb Labanovitš, sest tal on kehva söögi pärast kirjutaja ees väheke piinlik.

«Hanna!» hõikab ta.

Hannast ei kippu-kõppu.

Labanovitš läheb teist korda kööki.

«Kuhu ema läinud?»

«Sahvris,» vastab Justa.

«Mis ta seal ometi teeb?» pahandab koolmeister.

Justa lööb silmad maha. Võib-olla ta teab, aga võib-olla ei talpa ta midagi.

«Ei tea,» kõlab vastus.

Parajasti tahtis Labanovitš Hannat hõigata, kuid järsku peatus: sahvriskostis vääks-vääks.

Kõik see oli juhtunud kuidagi liiga kähku ja koolmeist- rile täiesti ootamatult, sest ta oli olnud kindel, et Hanna läheb seks ajaks kellegi poole külasse. Esialgu on ta täie- likus segaduses. Väljas on talv, vaevalt on sahvris soojem kui väljas.

Labanovitš jookseb oma tuppa, kus kirjutaja teda ootab.

«Tead, kulla Matei, mis lugu?»

«Mis siis?»

«Hanna on sahvris ära pudenenud!»

«Mis jutt see on?» Ja kirjutaja itsitab habemesse.

«Peab ometi midagi ette võtma!»

«Käigu ta põrgupõhja,» ütleb kirjutaja, «kui palju jama see kaela toob! Kärwab, raip, seal äragi!»

Nad jooksevad kahekesi kutsar Avmeni juurde ja kut- suvad selle appi. Avmen läheb sahvrissi ja vähe aja pärast ilmub uksele ilma ninata Hanna. Ta hoiab süles last, kuna Avmen talutab teda käe alt. Justa laotab mingid kaltsud pingi peale ja Hanna koos vastsündinud pojaga heidab sinna. Seesama Avmen jookseb kedagi ämmaeideks kut- suma. Läbi häda on asjad ühel pool.

Kirjutaja ja koolmeister sõidavad Pinski.

«Mis sin enam, Andruška, teeme õige laulukoori!» hakkas kirjutaja ükskord Labanovitšile rääkima. «Ma tulen sulle appi. Saad aru, ikka teine tubakas, kui kirikus laulab viisakas koor.»

«Ja kui «apostlit» loeb Matsei Duleba,» lisas Labanovitš samal toonil mis kirjutaja.

«No mis sina's arvad, või lugesin ma «apostlit» kehvasti? Sina ikka nõnda ei loe,» on kirjutaja pisut puudutatud. ««Apostlit» lugeda peab kah oskama.»

«Ega mina kavatsegi lugeda. Ja ülepea ei saa ma aru, misjaoks kirikus niimoodi möllatakse. Või ei saagi lihtsalt ja loomulikult lugeda? Seal aga inimene mõirgab nagu hüüp kevade tulekul, nii et silmad punnis peas. Ons see jumalale kole meelepärane või? Või ons ta kõva kuulmisega?»

Kirjutaja tõmbub veel rohkem vingu.

«Võiks seda natuke viisakamaltki ütelda,» teeb ta märkuse. «Või arvad sa ennast üksinda sihuke vabamõtteleja' olevat? Minagi olin vabamõtteleja, kulla mees, aga see jaburus läks aja jooksul üle, läheb ka sinul.»

Labanovitš oleks tahtnud vastata, et kui inimene läheb õpetajaametist kirjutajaks, siis pole vabamõtlemisest juttugi. Kui aga sedamoodi ütelda, tähendaks see teisega tülli minna, ja ta ainult küsib:

«Milles sinu vabamõtlemine siis väljendus?»

«Väljendus nii nagu väljendus, kulla mees!» vastab kirjutaja. «Kuid mina kui vanem pean sulle ütlema ja sina pead minu sõna kuulama: koor tuleb sul luua.»

«Äh, käigu ta kuradile!» vihastab Labanovitš, sest ta on koori mainimisest pisut nagu puudutatud.

«Nii et sina ei taha koori tähtsust tunnistadagi?» Kirjutaja toon on tõredaks muutunud. «Mis koolmeister sa siis veel oled?»

Kirjutaja kulmud on valjult kortsus ja silmad puurivad Labanovitšile näkku.

«Aga kui ma seda sinu koori ei taha?» küsib Labanovitš veel suurema vihaga. «Ja mis valu sul sest koorist õige on? Preester on vait ega käi kooriga peale, aga kus sinul vaja oma veeringut sinna toppida.»

Kirjutaja tõredus läheb järsku üle, ta ilme muutub kohe märksa sõbralikumaks.

«Mis sa tigetsed, narr? Ma ometi tahan sinuga rääkida kui mehega, keda ma armastan ja austan. Või arvad sa, et kui isa Mikalai sulle midagi ei ütle, siis on talle ükskõik, kas koor on või ei ole? Ta suhtub sinusse väga hästi ja peab sust lugu, kulla mees, aga ta pole sellega hästi rahul, et sul on õhtuti mingeid jutuajamisi inimestega, kes kiriku vastu

jahedad, ja selle tõttu võib sind ennastki raskolnikuks pidada, kas mõistad?»

Labanovitš taipab kohe, et tema salajasest tööst liiguvad juba kuulujutud. See teeb teda rahutuks, tal tõuseb isegi nagu hirm, aga ta püüab seda varjata, ehkki kirjutaja terava pilgu ees ükski ta näoliigutus märkamatuks ei jää.

«Ptüi, oh neetud köstrite-pappide mädasoo!» räägib Labanovitš vihaga, et igasugused jäljed oleksid kadunud. «Kui vabal silmapilgul tuleb su poole inimene, harilik talumees, ja kui sa tema otsekui katkutõbise eest ära ei jookse või viinapudeli juures ei istu, vaid ajad temaga lihtsalt viisil juttu nagu mees mehega, siis hakkab see otsekohe mõnel saatnahingel närvidele käima ja igasugu kahtlustusi äratama!»

Läbi kirjutaja nospli tuleb lühike häämitsus «hm», ta väärutab pead ja naer, kaval, paljutähendav naer venitab karvase suu laiali. Ja selle naeruga otsekui öeldakse: «Ahaa! Kae, kui jutukaks sa läksid! Aga küll ma tean, vennike, kuspoole sa sihid!»

Labanovitš märkab, et tema raevukas sõnavaling kirjutajat põrmugi ei kõiguta. Mingi pöörane vihavahk haarab teda täienisti oma võimusesse. Koolmeistril tekib nüüd tungiv tahtmine ütelda midagi teravat, solvavat, tahaks sülitada kogu sellele kroonulik-väikekodanlikule pühadusele. Ja hädavaevu ennast talitsedes ootab ta, mis kirjutaja ütleb.

Kirjutaja aga silub habet, naerab jällegi solvavalt nagu inimene, kes seisab sellest mõõtmatusel kõrgemal, kellega räägib, ja teab palju rohkem, kui võiks arvatagi.

«Jaa... Inimene... Harilik talumees,» räägib kirjutaja, rõhutades peaaegu iga sõna, ja muudab järsku tooni: «Kuid ta polegi nii harilik, nagu sa seda näidata tahad! Ja neid vabu tunnikesi on tal nagu ülearu palju. Sel «harilikul» talumehel on hoopis ebaharilik kuulsus. Tema kohta on vallamajas isegi nii- ja naasuguseid materjale...»

«Nojaa, kuidas ei peaks sääraseid materjale olema!» hüüab Labanovitš kirjutajale vahele. «Ta käis ju paniskymüntiga kohut, ajas talupoegi ärevile, ässitas neid tarvitama «päevselget» omavoli. Kuidas julges tema, see matsimõlakas, mõisniku vastu välja astuda? Mis õigus on matsil arvata, et temaga talitatakse ebaõiglaselt, kui tema sead kõik, alates politseikordnikust, nõnda hellalt hoolitsevad?»

Kirjutaja kuulab, silmad maas, ja katkestab omakorda Labanovitšit ootamatu soovitusel:

«Andruška! Ütlen sulle sõbramehe poolest: jätta järele! Jätta järele see tume tegevus! Ütlen sulle heast südamest: jätta järele!»

«Mis tume tegevus?» käreatab Labanovitš kirjutajale vastu.

Ta teab, mida kirjutaja mõista annab. Kuid ta tahab kõigutada enesekindlust, millega teine sest «tumedast» tegevusest räägib, et selgusele jõuda, millele see enese kindlus tugineb ja mis määral.

«Keda sa lolliks tahad teha?» küsib kirjutaja põlglikult. «Ütle mulle, kes on su tuttavad, ja ma ütlen, kes oled sa ise,» kordab ta tuntud mõttetera.

«Ma olen tuttav köster Batsjanovskiga, preestriga, pealegi mitte ainult ühega, vaid tunnen neist paljusid, olen tuttav semstvoõlemaga ja kirjutaja Dulebaga — kes ma siis õige olen?»

«See pole fakt,» vastab kirjutaja, keda küsimuse säärane asetus jalust rabab.

«Kuid minu «tume» tegevus on sinu arust fakt, võib-olla ainult sellepärast, et harimata inimesele lugemist õpetada on tume tegevus?»

«Ja sina õpetad talle lugemist?»

«Jah, teen küll seda «tumedat» tööd... Kuid ütle mulle, Matsei, mis asja sinul selle kõigega on?»

Matsei nagu ei kuulekski küsimust ja ütleb:

«Ja sina õpetad sellele sunnikule lugemist?! Milleks küll säärane lahus?»

«Selleks, et «sellele sunnikule» sajad teised sunnikud ülekohut ei teeks.»

«Ah siis niimoodi! Kes siis need «sajad teised sunnikud» on? Küllap kuulun minagi nende hulka?»

«Ei, sina oled erand.»

«Einoh, mis siis. Aitäh sellegi eest!»

Kirjutaja mõeldab Labanovitšile sügava loogamuse, tonksates ninaga peaaegu vastu lauda, koolmeister aga sammub vihaselt mööda tuba.

Mõne aja vaikivad mõlemad.

«Kuula mind ometi, Andrei,» räägib Duleba lõpuks leplikult, «vihastada pole siin midagi. Võib-olla ma kuidagi solvasin sind. Sel juhul anna andeks. Anna andeks, kallid mees! Kuid ma ütlen sulle kui inimesele, kui oma vennale, sest ma olen siiski rohkem koolmeister kui kirjutaja —

sülitada tahaksin ma kirjutajaseisusele ja sülitangi —, ära pista nina sesse räpasesse asja!... Pea, pea, pea! Las ma elägin. Kas sa tõesti arvad, et sina üksi aru saad, mis tõde on, kuna kõik teised on pimedusega löödud, ei tea-taipa tuhkagi ja pea on neil põhku täis? Kas sa tõesti arvad, et tõde on nendes tatistes lendlehtedes, mis on hakanud paljunema ja jõuavad nüüd ka talupoegade kätte? Kes neid usub? Kes neid tähele paneb? Pikanäpumees, päevavaras, logard ja üldse igasugune kerge leiva jahtija. Kuid tõsisem inimene neid tähele ei pane, ainult sülitab jätusega nende peale. Mispärast? Ikka sellepärast, et kes tõsisem inimene, mitte päevavaras, see leiab võimaluse, kuidas ilmas elada, ja kui ta midagi tahab kätte saada, siis ta ka saab. Ja kas riigiülemad tõesti ei mõtle rahva peale, ei kannata tema eest hoolt? Nad on ju ise seotud rahvaga, ripuvad temast ära. Riigiülemate endi huvides on inimeste eest muret pidada, et neil oleks hea elada.»

«Kellel see oleks hea elada?» naerab Labanovitš. «Rahval või riigiülematel?»

«Rahval!»

«Ja mina kuulsin, et riigiülematel oleks hea elada, sest sa väljendasid oma mõtet pisut ebaselgelt. Hüva, kuid igal juhul ma tänan sind väga, et sa värskendasid mu mälu seda tarkust, mida meile seminaris neli aastat tuubiti.»

«Või arvad sa, et seminaris õpetati halba?»

«Kust sa võtad, et ma niimoodi arvan? Mind ainult paneb imestama, milleks sa seda kõike räägid.»

«Kuule, Andrei! Mis sa muidu ilmsüütut mängid!»

Kirjutajal on kannatajailme peas, ta nina kisub pahameelest kirtsu.

«Mida sa minust ometi tahad?»

«Noh, aitab küll, ärme sellest enam räägime,» heidab kirjutaja käega.

«Ei, kulla mees, sellest sa pead rääkima. Aga kuidas räägid, see on iseasi. Võib-olla nii, võib-olla teisiti, aga pead rääkima. Kui mitte täna, siis homme, kui mitte homme, siis tuleval aastal.»

«Ära aja lollusi suust välja! Ei taha ma seda kuuldagi.»

«Milleks sa siis hakkasid?»

«Ma ei hakanud ju sellest.»

«See'p see värk ongi, kulla mees, et hakkad peale taevast, aga ikka lõpetad maa peal, sest maa on meile lähemal kui taevas.»

«Nooh, see on kuidas kellelgi.»

«Hüva, aga kuidas näiteks sinul on? Arvan, et maa peal on sul ikka etem kui taevas, sest kui oleks vastupidi, siis poleks sa hakanud mitte vallakirjutajaks, vaid mungaks. Targad inimesed, kulla Matsei, jätavad taeva lollide jaoks, et neil endil oleks vabam voli maa peal elada. Lugu on ainult selles, et ka lollid on hakanud maisest elust õnne otsima. Ja kui nõnda, siis hakkavad nad kindlasti maises elus revisjoni tegema.»

«Räägitakse sellest nõnda lendlehtedes või?» küsib kirjutaja.

«Nõnda räägib sellest inimeste elu areng. Ja häda sellele, kes seda arengut ei mõista või ei taha mõista.»

«Ei, kulla Andrei, häda sellele, kes mõistab elu pahu-pidi ja hakkab igasuguste poliitiliste sulide õnge.»

Selle vaidluse tulemuseks oli vastastikune meelekihe-dus. Kirjutaja Duleba arvas, et koolmeister on langenud «igasuguste poliitiliste sulide» ohvriks, koolmeister oma-korda pidas kirjutajat inimeseks, kes on oma vaadetes juba panetunud ja kellega peab ettevaatlik olema. Kum-malgi oli teisest kahju, lähtudes omadest seisukohtadest.

Lahkudes ütles kirjutaja:

«Astu sisse, kui vaba silmapilk on. Aga mis puutub sel-lesse, et me pisut nägelesime, siis ehk see on heagi. Igal juhtumil lohutan ma ennast mõttega, et mu sõnad tulevad sulle kasuks.»

«Ja mina jään lootma, et minugi sõnad leiavad sinu peas vastuvõttu.»

«Ei, kulla mees,» vangutab kirjutaja pead, «muna ei ole kanale õpetajaks.»

«Aga kana on ju munast tulnud.»

«Aga muna on kanast munevad!... Ei, Andrei, jätame naljad. Kirjuta kõrva taha, mis ma sulle ütlesin. Minuga võid sa rääkida kõike, mida soovid: see kõik jääb meie vahele. Kuid häda võib tulla teisalt. Sa ei tunne veel inimesi: see, kelle eest sind täna risti puuakse, müüb sind homme maha. Pistab raha tasku ja lasab kasud kurgust alla. Eks siis sa mõistad elu arengut. Kuid ärgu seda eal juhtugu.»

Pärast ägedat ja pisut kõrgendatud toonis peetud vaid-lust jäi Labanovitši toas kuidagi ebatavaliselt vaikseks. Ses vaikususes hakkas asjade tähendus hoopis teist moodi paistma, isegi seinad, ahi ja ukse, ägeda kõneluse tum-mad tunnistajad, olid nagu väheke teist nägu.

Mõne aja jälgib Labanovitš seda vaikust, otsekui tahaks

tabada selle varjatud tähendust. Kuid ta kuuleb ainult kohinat ja tinisemist omaenda kõrvus. Nüüd hakkab ta jälgima iseennast, nagu oleks esimest korda endaga kokku saanud, ja vaatab endale kui kellelegi võõrale. Ta mär-kab, et tal on süda, ja kuuleb selle tuksumist. Ometigi tuleb aeg, kus see tuksumine lakkab. Kuidagi kõhe ja ebameeldiv hakkab sest mõttest. Paha on sellest mõtel-dagi.

Koolmeister astub akna alla. Akna taha, päris vastu seinat, kus seisab lameda võraga vaher, praegu kõle ja raa-gus, on nüüd vanunud pihkpilkane pimedus, justnagu oleks see silmitu öö siia oma valvuri pannud. Läbi hõrenenud puude preestri aias paistab papiõdede elukorteri aken, paistab luitunult roheka laiguna. Veel kaugemalt hoovilt pilgub ka köstri aken nagu hundisilm. Ja tundub, et kau-gei elust, tema mahajäetud nurgataguses vilguvad need aknad. Kõle ja nukker on seal.

Ta eemaldub aknast ja sammub pikkamööda oma toake-see seinast seinat. Köögis on ammugi vaikus, ainult laps häälitseb korra. Hanna poeg Kirõla, kes tuli ilmale sahv-ris, kuulutab nüüd seal mingeid omi õigusi. Hanna liigu-tab ennast, rahustab tasakesi last ja räägib hellalt-õrnalt oma pisipojale midagi läbi nina. Justagi ärkab, venna käi-tumise pärast pahane. Vihaselt räägib ta midagi, nähta-vaati tõreleb Kirõlaga, et see teda magada ei lase.

«Jää ometi magama, susi sind söögu!» kätatab Hanna tüdrukule summutatud häälel, et koolmeistrit mitte segada. Ja taas jääb köögis kõik vaikseks.

Labanovitš mõtleb, kuidas Hannal poeg sündis, ja imes-tab, kuidas naine ellugi jäi. Tookord tõi ta Pinskist Han-nale pool pudelit viina, et ämmamoor saaks suu seks teha. Isa Mikalai kiitis sellest kuuldes koolmeistri teguviisi väga ja et heateoga mitte kehvem olla, saatis Hannale lapse sünni puhul suure leivapätsi.

Ainult köster Batsjanovski seletas endale naabri tegu-sid pisut teisiti.

Aeg oli juba päris hiline. Labanovitš mõtleb vaidlusele Matsei Dulebaga. Koolmeister usub, et kirjutaja talle tõesti paha ei tee, sest ta on hea ja krutskiteta inimene, kuigi mõtleb teisiti. Ta paneb üksnes imeks seda, et sala-jane töö on välja tulnud, et sellest juba jutud liiguvad. Olgu siis pealegi, tuleb seda arvesse võtta ja ettevaatlikum olla.

Ning juba võõdis lamades mõtleb ta selle üle, kuidas

tööd edasi teha. Jälgede segamiseks ehk poleks tõestigi paha, kui kirjutaja soovitusel ja tema abiga pisike laulukoor hakkama panna?

1904. aasta jaanuaris algas Jaapani sõda.

Niihästi sest Jaapanist endast kui ka põhjustest, milka sõda puhkes, polnud laiadel rahvahulkadel, iseäranis maa-inimestel, kuigi suurt aimu. Alles nüüd täienes külarahva keel kahe sõnaga: «Japaania» ja «japaanimaalased», kuid nende sõnade tähendus jäi üpris uduseks, nii nagu oli udune sõja otstarvegi.

Tõsi küll, ääretu Venemaa pimedates soppideski leidis sõjakaid ja ülimalt oivalisi poliitikuid, kellele oli siin kõik lihtne ja selge. Kogu nende tarkus ja pilguselgus väljendus kahes punktis: 1) jaapanlased on makaagid ehk kollase moluga pärdikud, 2) valge keiser, isake tsaar, pigistab neil kõri nii kinni, nagu nad seda unes kah näha ei osanud — sest kes poleks omal nahal tundnud, kui kõva on keisri rusikas? Ja see vapper ning sõjakas poliitik, istudes soojas toas ning rüübates teed konjakiga, surus sealjuures käe rusikasse ja raputas seda «japside» poole.

Keiser Nikolai kirjutas viibimata alla manifesti, andes teada, et häbematu vaenlane on asja ees, teist taga kallale tunginud meie eskaadriile Port Arturis, on kallale tunginud salaja, varga kombel, sellest teatamata ja sõda kuulutamata, mille eest tulebki teda karistada, astuda välja Andrease lipu au eest, ja sellepärast kuulutatakse jaapanlastele sõda. Keiser pani lootused vene rahva jõule, kuid ei unustanud abiks võtmast ka issandat jumalat. Ta pöördus troonile ustava aadli ja truualamlike talupoegade poole, kutsudes neid üles oma kohust täitma ning oodates neilt kõiksugu kangelastegusid, millest meil pole kunagi puudus olnud.

Pärast manifesti algasid ametliku patriotismi pahvatused, mis aga avaldasid väga tühist muljet. Kroonu kulul ilmuvad ametliku suunaga ajalehed püüdsid õhutada isamaalist vaimu ja levitada viha jaapanlaste vastu, säästmata värve selle näitamiseks, kui suur on nende asiaatlik ebakultuursus ja tühisus.

Kangelasi ja kangelastegusid, mida keiser ootas, ei olnud kuigi palju. Tõeliseks kangelaseks sai ainult ristleja «Var-

jag». Mõni tund pärast seda, kui jaapanlased olid meie eskaadriile Port Arturis kallale tunginud ja tekitanud suuri vigastusi soomuslaevadele «Tsessarevitš» ning «Retvizan» ja ristlejale «Pallada», kohtus ta kuskil Tšemulpo lähedal merel Jaapani laevadega. «Varjag» võitles Jaapani eskaadri ülekaalukate jõudude vastu. Et vältida vaenlase kätte sattumist, lasti «Varjag» põhja ning päästeti Vene laevastiku kuulsus. Venemaa oli «Varjagi» kangelasteost vapustatud. Hakati mainima kindralite ja admiralide nimesid. Ehkki nad polnud veel midagi kangelaslikku korda saatnud, kuid võisid seda teha, siis hakati ka neid endid kangelasteks pidama. Neid oli suur hulk: keisri asemik Kaug-Idas Aleksejev, Bezobrazov (kes oma nime täielikult vääris), Stark, Viréen, Stössel, Fock, Zassulitš, Zarubajev, Samsonov, Rennenkampf, Gripenberg, Kaulbars, Birderling (ta sai isegi kangelaseks: lendas hobuse seljast maha ja lõi endal öla paigast ära), Mištšenko (oli kõva kangelasekandidaat, aga sellest ei tulnud midagi välja). Pika kangelasterivi aga lõpetasid sellised vägevad kujud nagu Kuropatkin ja Linevitš.

Keisrile sõjaväljalt saadetud telegrammides kirjutati alatasa, kuidas meie poisid kord Jaapani roodule, kord eskadronile säru teinud ja et meie sõjaväe moraal olevat suurepärase, kui aga väed mõnikord kuskil raasike taganevatki, siis taganevat nad otsekui paraadil.

Neist telegrammidest tuli välja, et «japsid» ei pääse kuhugi liikuma, kus nad aga nagu näitasid, seal neid muudkui maha notiti ja läbi jahvatati. Kui jaapanlastest jäi järele mägede kaupa laipu, olid meie kaotused hoopiski tühised — üks või kaks ohvitseri ja mõned alamväelased. Sõjaareen muutus samal ajal järjest, liikus Koreast ja Liaodongi poolsaarelt Mandžuuriasse, tehes läbi säärasid etapid nagu Jalu lahing, kus kindral Zassulitš pihuks ja põrmuks löödi, Türentšen, Port Artur, Liaoyang ja sajad teised kohad Mandžuuria väljadel, kus kaevati haudu tsaari-isevalitsuse matmiseks.

Peterburis läksid asjad palavaks.

Papid kõigutasid viirukipanne, paludes jumalalt võitu «makaakide» üle. Sõjaväljale hakkas sadama pühakujusid nagu lehti sügisel — nähtavasti siis oli relvajõule ja strateegide võimetele vähe lootust. Tuli mängu panna Serafim Barovski, keda vähe aega enne seda oli seatud pühakukandidaadiks. Ehkki Serafim Sarovski hing oli nüüd taevaa, ei takistanud see tal ennast tarvilikule isikule unes

ilmutamast, et trööstida keisrit, kuulutades talle võitu Jaapani mikaado üle. Kuid teatavasti pole pühakud suurtükkidest lasknud, sõdurimahvi saanud, püssirohtu nuusutanud ega sõjatehnikat õppinud, nii et neist polnud sedagi kasu mis jänesele jumalaarmust. Ja mis kõige hullem, Serafim Sarovski ilmutas ennast hoopis sobimatu ajal: just mõni nädal enne Mukdeni lahingut, kus Vene armee puruks löödi, kolme kuu pärast aga uputati Tsushima all ka Balti mere laevastik, mida juhtis admiral Rožestvenski.

Möödus mõni kuu. Esiotsa summutatult, siis aga valjeminini hakkasid levima kuuldused kuritegudest, mida mitmesugused satraabid sõjas toime panid, vargustest nii sõjaväljal kui tagalas, soldatite raskest materiaalsest olukorrast, täielikust ettevalmistamatusest sõja pidamiseks ja igasugu muudest mahhinatsioonidest. Hakkas liikuma anekdoote ja karikatuure, mis küll rohkem hoidusid inimeste mälus kui sattusid ajakirjanduse lehekülgedele. Oli karikatuur ka keiser Nikolai kohta. Keiser seisab püksata, ainult särk seljas. Jaapanlased pargivad Nikolaid vitstega, kuid ta ise hoiab särki ülal. Sealsamas seisab Saksa keiser Wilhelm.

«Kolja!» ütleb ta Nikolaile. «Võiksid ometi mõnel õukondlasel lasta oma särki ülal hoida. Milleks peaksid ise vaeva nägema?»

«Ah, Villu! No mis jutt see on! Kuidas võiks keegi teine minu särki üle valitseda? Ma olen ju isevalitseja!»

Õhtupoolik. Hakkab pimenema.

Labanovitš viibib viimast tundi klassitoas. Kui töötad, lendab aeg kiiresti. Ei saa arugi, kuidas nädal on läinud, koolmeister on kuidagi elevil ja rõõmus, ehkki ta on päev otsa umbses klassiruumis olnud. Võta või jäta, aga aeg kisub kevadesse. Pikem pool kooliaastast on seljataga. Ja päevgi on kõvasti pikem. Võib koolitunnid lõpetadagi, ilma et lampi põlema paneks.

Koolmeister seisatab raudtee poole jääva akna all mööda teed kihutab kahehobusevanker. Vankril istub kirjutaja Duleba. Ta tuleb Pinskist, toob posti.

Koolmeistril käib läbi pea, et oleks vaja korraks vallamajja minna: peab tulema mõnesuguseid kirju ja korrespondentsi, isiklikku ja kooli oma.

Vanker pöörduv teelt koolimaja poole. Avmen peab rõdu ees hobused kinni. Koolmeister laseb õpilased koju ja astub ise rõdule.

«Noh, tulin korraks sinu poolt läbi,» ütleb kirjutaja. «Kas tead, mis lahti?»

«Mis siis?» ootab koolmeister mingit suurt uudist.

«Parem pane ennast riidesse ja läki minu poole.»

Kirjutajal on kerged viinalõhnad küljes.

«Mis sa siis tahtsid mulle ütelda?»

«Suur uudis, kallis mees. Tead või? Sõda on lahti!»

«Sõda? Jaapaniga? Mis juttu sa ajad!»

«Ei aja mingit juttu, sest sõda juba käib... Noh, läki.»

Labanovitš tõmbab palitu selga ja nad sõidavad vallamajja.

«No küll on lurjused ja sunnikud,» kirub Duleba raevunult, «kui oma jõud ei aita, siis tulevad puhtasiaatliku alatusega: sõda kuulutamata tungisid nad meie soomuslaevadele kallale. No aga nad said sauna! Ja saavad veelgi. Saavad nõnda, et neist ainult märg plekk järele jääb. Keda nad torkima tulevad? Kelle vastu nad käe tõstavad? Venemaa vastu, kes üksipäini suudab terve maailmaga hakkama saada!»

«Aga kirjutajahärra, ju nemadki Venemaast midagi teavad ja millegi peale loodavad, kui nad ei peljanud meile esimestena kätt külge panna,» arvab kutsar Avmen.

«Kui jumal tahab kedagi nuhelda, siis võtab ta kõigepealt mõistuse ära,» vastab kirjutaja karmilt.

Avmen vaikib, kuna ta vurrude all lehvib ebamäärane, otsakui süüdlaslik muie. Võib-olla sellepärast, et kirjutaja nii tabavalt ütles, võib-olla mingil muul põhjusel.

Sõjasõnum lendab kiiresti läbi kõigi talutarede, suurtoas aga koguneb kutsar Avmeni ja Pilipi-taadi ümber mütsak külamehi. Tähelepanu keskpunktis on Avmen. Kõigi silmad ripuvad tema küljes. Nii suur tähelepanu tõstab Avmeni tähtsust ja uhkust. Ja kui tõtt ütelda, siis nägi ta kõigist siinseist üle, temal on Pinskis tuttavaid ametmehi — postkontoris ning renteis. Nendelt võib mõndagi uudist kuulda.

«Tungisid kallale meie laevadele!» imestab Pilipi-taat, kusjuures ta silmad lähevad punni nagu vähil.

«Ja andsid kõva koosa!» kinnitab Avmen tähtsalt.

«Ah koosa või?» imestavad kuulajad. «Oh te põrgulised!»

«Ja kõige vägevamad laevad. Seal olid niisugused suurestükid, mis pörutasid kahekümne versta peale. Sihukesti suurestükke on ainult englesmannil.»

«Ja kuidas nad sunnikud selle koosa andsid?» pärib Pilipi-taat, kätega vastu puusi patsutades.

Kõik vaatavad Avmeni otsa.

«Miinide laskmisega,» vastab Avmen.

«Hoo, verest peaksid nad tühjaks jooksuma!» pahutab Pilipi-taat. «Siis ju nõnda, et kui sihukesed suurestükid panna Garadõštšosse, pörutaksid nad Luninetsi!»

Vana Jessõp tahab teada, miks sõda puhkes. Ka see on Avmenil teada. Kuid esialgu ta vaikib, sest viimane ja kõige kaalukam sõna jääb niikuinii tema ütelda, praegu aga las räägivad pealegi teised.

«Näh, ütle nüüd, miskipärast ei saanud läbi.»

«Äh, kui keegi tahab kakelda, küll ta siis põhjuse leiab.»

Pilipi-taat ei tunne sõja põhjuste vastu suuremat huvi. Tal on ikka hinge peal suurtükid, mis lasevad kahekümne versta peale.

Meeste hulgas tõuseb kära. Igaüks tahab midagi ütelda, avaldada oma mõtteid sõja põhjuste kohta, kuid keegi ei leia nii tabavat väljendust, et kõik rahule jääksid.

Avmen kuulab pealt ja muigab habemesse.

«Ma räägin, mis jaapanlane tahab,» ütleb ta siis. «Ta nõuab, et meie keiser ei segaks vahele Hiina asjadesse. Ta ütleb, et nemad ja hiinlased on omad inimesed. Kuid meil on oma maadki liiga palju käes. Ütleb, et pane oma kodu, Venemaal kord majja, aga meie Aasiast hoiu käed eemal.»

«Ei tea, kes see's peaks olema, nende althõlma naine või?» pärib Pilipi-taat.

«Mis pagana althõlma naine! See on nende maa nimi,» seletab Avmen ja Pilipi-taat jääb naerualuseks.

«Kes tont neist seal sotti saab,» katsub ta ennast välja keerutada, «mõnikord lähevad mehed ka eide pärast kiskuma.»

«Nii et meie keiser ei tahtnud ja näitas neile trääsa,» kostab hääl.

Mihhalka, kellel vana Jessõp käskis ennast lüüa, on kogu aeg vait olnud, nüüd aga sügab kukalt ja arvab:

«Ometigi peavad meiesugused oma naha turule viima.»

Ja mitmed käed tõusevad kukalt sügama.

Ka kirjutaja toas käib jutt sõjast.

«Oh sa igavene raisk!» räägib talitaja, räägib niisugusel toonil, nagu langeksid kõik sõja mured ja raskused tema õlgadele. «Nagu oleks murest puudus olnud! Lood pole veel nii jämsid, et natiike laevu togiti. Aga katsi siis, kui nad maale tulevad!...»

«Neil lastaksegi maale tulla, meelega lastakse, et siia

nad kõik ära uputada nagu kassipojad!... See, kulla mees, pole neil meelakkumine!»

Kirjutaja ütles seda energiliselt ja tõmbas kulmud nii vihaselt kortsu, et talitaja jäi sõjakäigu ja meie võidu pärast päris rahule.

«Peaks see kuradima Japaaniamaa kaugel olema või?» pärib talitaja.

«Kaugel, kallis sõber, ei ta siia paista,» lõõbib kirjutaja.

«Seal meie Ramantšõkki, äkki aetakse kah sõjaväljale,» tuletab Zahhar Lemeš meelde oma hiljutist kambalist.

«Ei aeta teda kuhugi!» vastab Duleba üleolevalt. «Seal oma vägesid küllalt, Siberi mehi.»

«Tjah,» sõnab Labanovitš otsekui vastuseks omaenda mõtetele, «ammu ei ole Venemaa enam sõda pidanud.»

See sõda on avaldanud Labanovitšile sügavat muljet ja kisub kaasa sündmuste ootamatusega. Ta on lugenud rohkesti sõjakirjandust, mälestusi ja romaane, enamasti Venemaa sõdade ajaloo. Lahingukirjeldused on teda vaimustanud, nii nagu Borodino lahingu kirjeldus romaanis «Sõda ja rahu». Erilise huviga on ta haaranud selliseid teoseid, mis käsitlevad sõdu spetsiaalselt. Sõdade tendentsliku ja ühekülgse käsitluse mõjul, kus kangelaslikkust üleliia esile upitati ja varjukülgede ees meelega silmad suleti, on Labanovitšil tekkinud tsaari-Venemaa sõjalisest jõust ja tema võitmatusest üdini ekslik kujutus. Sestap jagabki ta nüüd kindlalt veendumust selles, et Jaapan saab nüüdses sõjas lüüa, nii nagu samasugust veendumust jagasid tuhandeid teisedki väära, ühekülgse kasvatusena äralollitatud inimesed.

Labanovitš jälgib suure pinevusega sõjasündmusi Kaug-Idas, tutvub lähemalt Jaapaniga, tema olustiku ja tehnikaga, loeb ajalehti, jätmata vahele ühtegi sõjasõnumit, ka kõige tühisemalt rindekirjasaatjalt.

Varsti tuleb rahvakoolide inspektor kooli revideerima. Inspektori revisjon on külakoolmeistrile nagu omasugune viimsepäevakohus. Inspektor võib koolmeistriga teha kõik, mis ta iganes tahab: ametist lahti lasta või tekitada üldse igasugu pahandusi ja ebameeldivusi. Ta suhtumine koolmeistrisse on ametlik, valjult ülemuslik. Inspektor tunneb oma võimu koolmeistri üle, vaatab temale ülalt alla, harva kingib talle naeratuse. Ühekski hetkeks ei lase ta unustada, et tema ja koolmeistri vahel on vahe: sina oled tolmukübe, mina olen kõik. Inspektori juuresolekul ei tohi valjusti rääkida, käima peab kikivarvul: viimne

kui liigutus, viimne kui sõna peab näitama, et sa inspektorit austad ja tema ees värised. Kui ta klassituppa tuleb, peab koolmeister käima temast kaks sammu tagapool, klassis aga hoopis nulliks muutuma. Kui õpilane inspektori küsimusele halvasti vastab, heidetakse koolmeistrile pahane ja karistav pilk.

Sergei Petrovitš Bulavin — uus inspektor — on süge ja sõnakehv, eriti koolmeistrite vastu. Labanovitši õpilased on hästi ette valmistatud. Põhjust nuriseda ei ole. Parajasti pinnitakse kolmanda grupi õpilast Ivan Zankat. Poiss seisab kaardi ees, näitamiskepp käes.

«Näita mulle, kus on Aasia.»

Zanka tõmbab kepiga ringi ümber kaardi. Tükike Aasiat ulatub kaardi peal isegi Ameerikasse. Zanka ei unusta ka seda tükikest.

«Hea,» kiidab teda inspektor.

«Näita mulle, kus on Jaapan.»

Zanka näitab.

«Mida sa Jaapanist tead? Missuguses vahekorras on ta meiega?»

«Me oleme temaga sõjas.»

«Nojah, aga ütle, kes keda ära võidab.»

«Meie keiser saab võidu,» vastab Zanka kõhklematult.

«Miks sa arvad, et meie ta üle võidu saame?»

«Meie keisril on rohkem sõjaväge.»

«Jah, armas poiss. Venemaa saab võidu Jaapani üle. Esiteks, meil on rohkem sõjaväge, meie sõjavägi on parem ja meie võitlus on õiglane, ja teiseks, me peame ta ära võitma ja võidamegi.»

Ivan Zanka hoidis kooli au kõrgel, kuid Alessik Gröljuk rikub mängu ära. Ta vahib kogu aeg inspektorile näkku. Poisi pilk jääb peatuma inspektori ninale. Ja inspektoril oli ilmatu jäme nina. Lõpuks ei suuda Alessik enam suud pidada.

«Ei tea, misjaoks sul nii suur nina on?» kostab keset hauavaikust tema naiivne lapselik küsimus.

«Sinul pole minu ninaga asja.»

No mis sa pisikese Alessikuga ikka teed?

Muidu aga läks revisjon päris kenasti.

Ninapidi ajalehtedes, istub Labanovitš oma toas ja loeb värskemaid uudiseid sõjaväljalt. Nagu näha, pole ta nendega rahul. Ta on nii kõvasti lugemisega ametis, et ei kuulegi, kui keegi uksele koputab. Alles siis tõstab silmad ajalehelt, kui koputatakse ta vastas aknale.

«Kes pagan seal võiks olla?» mõtleb ta.

Ei kunagi veel ole selle akna taga koputamas käidud, nii et ta päris võpatab ootamatusest. Siis väljub ja avab ukse.

«Olete ikka kah, Andrei Pjatrovitš!» kuuleb ta tuttavat häält solvunult ütlevat. «Ei taha enam sissegi lasta.»

«Kuidas ei taha?» hüüatab Labanovitš elevuses. «Kõigest südamest tahan!»

«Tõsijutt või?»

«Tõem kui tõsijutt, Volga Viktoravna, või muidu rahagu mind välk!»

«Kui nõnda, siis tere õhtust.»

«Tere õhtust! Küll aga teie olete täitsa! Kui tore see on, et te mind vaatama tulite! Kas jala või vankriga?»

«Mis pagana vankriga? Muudkui litsu aga jala.»

«Hüva, see on ükspuha, kas jala või vankriga, peaasi, et sin olete.»

Nad lähevad tuppa.

«Muudkui aga loete ajalehti?»

«Loen ja vannun neid maapõhja.»

«Mis siis lahti on?» küsib Volga Viktoravna, kuna silmad sädelevad tal vallatust pilkest.

«Ei lähe meil kuidagi.»

«Ja see käib teile närvidele?»

«Mitte ainult et käib närvidele, vaid ajab hinge täis.»

«Kelle peale?»

«Tühi seda teab, kelle peale.»

«Teil, nagu näha, oleks vist tahtmine laulda:

Kõmisegu võiduäike,
hõiska, vapper Venemaa.

Seda ei näe te kunagi, Andrei Pjatrovitš. Kui ehk sõja alguses mõnel oligi võidulootusi, siis nüüd on need haihtunud nagu udu suvehommikul. Kas pole siis teile selge, et läbinisti mäda tsaari-Venemaa ei suuda sõda pidada? Sõda on ammu kaotatud. Ja eks alustatudki teda selleks, et orjastatud rahva tähelepanu mujale juhtida ning vähen-

dada revolutsioonilainet, mis aina tõuseb ja ligineb. Mitte võitu ei ole tarvis Venemaale soovida, vaid täielikku lüüasaamist!»

«Mis kasu teil sest lüüasaamisest on?»

Vaist ütleb Labanovitšile, et teine räägib tõtt. Tal on piinlik oma sõjavaimustuse pärast, sõja tulemustesse eesliku suhtumise pärast, Venemaa võidusse uskumise pärast. Ta tunneb ennast olevat vääral seisukohal, kuid tahab naabrinnaga vaielda.

«Kuid mina küsin teilt, mis kasu on teil Venemaa võidust sõjas?» vastab Volga Viktoravna küsimusele küsimusega.

«Esiteks, oleks rahuldatud minu rahvuslik uhkus: ma mõtleksin siis, et ka mina olen selle rahva poeg, kes võitis sõja. Teiseks, sõja kaotamine tooks meile arvamata palju majanduslikke kaotusi. Kolmandaks, Venemaa geograafilisest asendist tulenev loomulik püüd leida endale vaba väljapääs merele oleks siis paralüseeritud, ja see teeks meile kahju. Ei Balti ega Must meri meile seda väljapääsu ei paku. Siber on liiga kaugel, et tema rikkusi võiks vajalikul viisil kasutada. Ja oleks hoopis teine asi, kui meil see väljapääs oleks Kaug-Idas. Ükspuha, kas meil on keiser või president, aga vaba väljapääs merele peab meil olema, sest muidu on meil oma lõpmata suurel maal kitsas. Sestap ma ei tahagi, et jaapanlased meie üle võidu saaksid, sestap puudutavadki meie sõjalised lüüasaamised mind nii valusalt.»

«Sõnad, mis sobivad kõige suurema isamaalase suhu.»

Volga Viktoravna hääles on kuulda pilget. Kuid seal muudab ta jututooni.

«Te ju lihtsalt lööbite, heidate nalja, Andrei Pjatrovitš, ja mulle teie naljad meeldivad!»

«Aga kui ma räägin seda tõsiselt?»

Volga Viktoravna vaatab oma elavate silmadega talle otsa.

«Nõnda te tõsiselt rääkida ei saa.»

«Miks?»

«Kui te räägite seda tõsiselt, siis olete kas inimesena valelik või revolutsionäärina väga vilets.»

«Pigem olla revolutsionäärina vilets kui inimesena valelik, sest valelikul inimesel on hulga raskem õiglaseks inimeseks saada kui viletsal revolutsionääril tubliks revolutsionääriks.»

«See on õige, sellega ma olen päri ja teie meeldite mulle oma avameelsuse pärast.»

«Kas ma tõesti meeldin teile? Esimest korda kuulen seda õrnema soo esindajalt!»

«Ah teid õnnetut küll! Siis kuulete seda ka viimast korda — ei maksa sõna külge kinni hakata!»

Labanovitš teeb õnnetu näo, laseb pea sügavalt longu ja kõngutab seda nukralt.

«Osa see tõesti nii? Kas tõesti ma enam kunagi ei kuule õrnema soo esindajalt, et ma talle meeldin?... Ei kuule?...»

«Ei te kuule,» kinnitab Volga Viktoravna.

Silmapiilk on õnnetu ilme noormehe näolt kadunud. Ta lööb kähku pea püsti:

«Tühja sellest!»

Nii äkiline ja ootamatu üleminek traagikalt muretusele teeb õpetajannale nalja, nii et ta puhkeb ülemeelikult naerma.

«Paremini ei saaks teie olukorras üteldagi,» räägib ta naeruga segi.

Õpetajanna kõnekates silmades välgatab mingi uus mõte.

«Ütelge õige, Andrei Pjatrovitš, olete kas või korra kedagi armastanud?» küsib Volga Viktoravna juba teisel toonil.

See küsimus sunnib Labanovitšit tahtmatult silmi maha lööma, kuid ta kogub ennast kähku ja küsib omakorda:

«Ja kuidas teile tundub?»

Volga Viktoravna vaatab uurivalt Labanovitši otsa.

«Mulle tundub, et olete kedagi armastanud ja armastate ka praegu?»

«Keda?» küsib Labanovitš uuesti.

«Noh, küllap teate seda ise paremini.»

Labanovitš pöörab pilgu kuhugi ebamäärasesse kohta ja vaikib.

«Kuid ometigi pole te minu küsimusele vastanud,» käib õpetajanna peale.

«Kui noormees hakkab neiule rääkima, et ta teist neidu armastab, siis see tähendab oma armastuse tunnistamist sellele, keda ta räägib.»

Volga Viktoravnal libiseb üle näo rõõmuvari.

«Osa see ikka nii?»

«Arvan, et on nii.»

«Nojah, kuid ainult sel korral, kui rääkijal sõnu suust ei kista?»

Labanovitš vaikib.

«Ka see on nii.»

Volga Viktoravna lööb omakorda mõtlikult silmad maha.

«Ja kui neiu räägiks noormehele oma armastusest kellegi teise vastu, oleks see ka sel korral nii?»

«Mis on nii, see jääb nii.»

«Ja sellisele järeldusele olete tulnud oma praktika najal?» jätkab õpetajanna kelmikalt naeratades pärimist.

«Ei, see on ainult teooria, kuid arvan, et praktika teda kinnitab.»

«Ja mis on andnud põhjust sellise teooria loomiseks?»

«Elu. Inimese noor elu.»

Volga Viktoravna puhkeb laginal naerma.

«Ah teid hingeteadlast ja südamevõitjat!» Neiu sõnadest kostab skepsist.

Seejärel räägib Labanovitš kavaldamisi:

«Teil, Volga Viktoravna, on olnud säärane juhtum, kus keegi teie tuttav noormees tunnistas teile oma armastust kellegi teise vastu, teie aga olite temasse juba ennem armunud, kui ta sellest teile rääkis. Ega ma hakkagi uurima, oli see nii või polnud, sest tean, et oli.»

Volga Viktoravna satub hämmeldusse ja punastab kergelt. Labanovitš teeb näo, nagu poleks seda märganud.

«Tühi teab, mis te jamate! Olgu sellest küllalt!» ütleb õpetajanna. «Ei tulnud ma sellepärast teie poole, et armastusest rääkida.»

Neiu on nähtavasti iseenda nõrkuse pärast pahane, sest ta kavatseb midagi tähtsat.

«Kas teate, kolleeg, mida ma tahtsin teile ütelda?»

«Ei, ei tea.»

«Asjalugu on järgmine. Ma astusin ühte revolutsioonilisse organisatsiooni, mul on seal tutvusi. Ka teil tuleb tingimata selle organisatsiooniga ühendus luua.»

Labanovitš vaikib, millegi üle mõtiskledes. Ta teab seda ka ise, et varem või hiljem tuleb tal mingile revolutsioonilisele organisatsioonile läheneda. Ta tunneb, et elus on vaja teha mingi uus samm, tähtis ja ohtlik samm. Ja just praegu on see hetk kätte jõudmas.

«Muidugi, organisatsiooniga ühendusse astuda on vaja,» möönab ta viimaks.

«Tingimata on vaja,» kiidab Volga Viktoravna talle

järele. «Kõik, mis meil on rikkumatut ja ausat, peab astuma võitlusse isevalitsuse vastu ning võitlema organiseeritult, sest reaalne jõud on võimalik üksnes siis, kui tekib tugev organisatsioon ja tööd tehakse rangelt kindlaksmääratud plaani järgi. Organisatsioon abistab teid küll kirjandusega, küll rahaga, küll suusõnalise nõuandega. Organisatsioon toetab teid, tema selja taga on teil kindlam ja julgem tunne. Praegu on käsil revolutsiooniliste jõudude ühtekoondumine, need jõud kasvavad ja koguvad jõudu, toimub laialdane ettevalmistustöö ja ei ole kaugel aeg, kus puhkeb revolutsioon. Tunda säärasel ajal sõjavaimustust ja haliseda sõjas osakssaanud kaotuse pärast on lihtsalt naeruväärne. Mida rohkem neid kaotusi on, seda enam kasvab rahulolematust, seda rohkem välja-vaateid on revolutsiooniks, tema võiduks.»

«Ja teie usute, et revolutsioon varsti võidabki?»

«Ma olen selles veendunud,» vastab Volga Viktoravna tuiselt.

«Siis ehk olete asjadega rohkem kursis, kui revolutsioonisse ja tema võidusse nii sügavasti usute. Mina aga, olgu õigeks võetud, ei saa seda usku täielikult jagada, sest mul ei ole selgust kahes jõus, millest riigis oleneb kõik: need on talurahvas ja sõjavägi. Mu hinge jättis kahtluse üks juhtum, mis mulle vapustavat muljet avaldas. Suvel sõitsin kord mööda Polesje raudteed. Ühes väikeses peatuses tulin maha ja pidin paariks päevaks sinna jääma. Seal sõitis läbi keisri rong. Kogu raudtee pikkuses oli välja pandud valve. Kõige ees oli sõjaväe ahelik, selle selja taga seisis ridastikku politseivalve ja valve kolmandas reas olid talupojad. Ühtki hingelist raudtee lähedale ei lastud. Kogu liiklus oli seisma pandud. Keisri ronge oli kaks: ühes neist sõitis keiser, aga kummas, seda ei tohtinud keegi teada. Ja kas kujutate ette, kui keisri rong läbi sõitis, tulid talupojad vabatahtlikult küladest välja ning langesid nende kolme kaitseliini taga põlvili. Ja pange tähele, selliseid juhtumeid oli korduvalt ja mitmetes kubermangudes.»

«Andrej Pjatrovitš! Kas maksab seda kuigi tähtsaks pidada? Kui algab revolutsioon, siis muutub kõik üleöö ja ürgjouliselt teiseks. Ja see, kes praegu keisri rongi ees põlvitab, läheb kaikaga keisri enda vastu. Revolutsiooni ajal muutub meeoleolu kiiresti. Ja sõjavägi, arvate, et seegi täielikult keisrit pooldab?»

«Seda ma ei tea.»

«See'p see on, et te pooli asjugi ei tea.»

Häält summutades lisab Volga Viktaravna tasakesi:

«Sõjaväes tehakse tööd, pinda selleks tööks leidub. Revolutsioon läheneb, ta tuleb ootamatult ja nii valju kärgatusega, et maa väriseb ja taevaskumama lööb.»

Labanovitš imetleb, kui palju revolutsioonilist tuld on selles lühijukselises mustaverdneius ja kuidas tema silmad põlevad. Tal on neiu ees piinlik, sest kusagil sügavas hingepõhjas kipitab tal ähmane hirm ja kõhklus, mida teisel nähtavasti ei ole.

«Tjah,» räägib ta, «mis siis ikka... Olge tervitatud!... Nii et hakake siis mulle appi, Volga Viktaravna, tutvustage mind lähemalt organisatsiooniga, et võiks pääseda koosolekule ja väikest viisi tutvusi soetada.»

«Väga hea meelega! Ma juba teadsingi, et te nii vastate,» räägib neiu, kuna ta näost paistab rahulolu.

Hilja õhtul hakkab Volga Viktaravna oma kooli tagasi minema.

«Hüva, ma tuulen teid väheke saatma.»

Kui nad endid minekule seavad, libiseb koolmeistri elukorteri akende vastast hääletult üle karjavainu mingi varl ja kaob nurga taha pimedusse, jäädes neist märkamata.

Kaugel sealpool ülesõidukohta, üsna küla läheduses, koolmeister seisatab.

«No nii, Volga Viktaravna, nüüd, võib ütelda, oletegi kodus. Head tervist.»

«Andrei Pjatrovitš! Ööbige parem minu pool. Ons teil nii hilja tarvis tagasi minna?»

«Ega polegi nii hilja. Selle aja peale, kui te end magama sätite, olen ka mina kodus.»

«Miks te ometi ei taha ööseks jääda?»

«Mulle meeldib öösel kõndida, seda esiteks.»

«Ja kardate keelepeksu, seda teiseks.»

«Nojah, olgu pealegi teiseks,» möönab Labanovitš.

«Hüva, kuidas arvate... Ehk ongi nii parem, ei maksa keelepeksuks põhjust anda. Ainult sellest on mul kahju, et te minu pärast peate veel terve tunni vantsima.»

«Ehee, Volga Viktaravna! Niikuinii vantsimisest ei pääse. Pigem siis vähehaaval alustada nüüd.»

Nad jätsid jumalaga.

Alles nüüd, jäädes palkteele üksinda, tundis Labanovitš, kui otsatu, kõikemattev ja salapäraselt vaikne oli sügisene öö. Tee ääres liubuvad hämutavad puhmad tiheidalt maadligi. Paksust pimedusest maha rudjutud, paista-

vad nad mingite kummaliste mättakühmudena. Kauge-malt aga ei paista midagi. Maast on pigimust kate üle tõmmatud. Ei ainsatki tähte taevask. Hallid pilved seisavad üsna madalal ja muudavad ilma veelgi pimedamaks. Näib vihmale seadvat.

Raudteeülesõidul Labanovitš seisatab. On kuulda kaugest rongimürinat. Koolmeistri meel läheb rõõmsamaks, see müra tundub talle südamelähedane, lausa võrratu. Kaugelt-kaugelt pimedusest ilmuvad nähtavale kaks tulukest otsekui hea sõbra silmad. Paistab, nagu seisaksid nad liikumatult paigal, kuid raudrattad laulavad aina selgemini oma monotoonset lõgisevat laulu.

Need kaks tulukest ja öist üksildust elustav müra tekitavad tahes-tahtmata võrdluse selle teadmata ja uuega, mille tulemist juba kuulevad pimedaisse urgudesse peitunud inimesed oma tundlike kõrvadega.

Järsult käänukohalt Võssokaje küla juures, kus Pina jõgi pöördub teiselt kaldalt paistvate soode suunas, on väga hästi näha lõunapoolne jagu Pinskist. Hiiglasuur valge klooster, ehitatud jesuiitide poolt kuueteistkümnendal sajandil, ja omaaegne munkade elamu, kus nüüd on sees vaimulik kool, kerkivad üle tasaste soode, moodustades Pinski kõige kaugema lõunapoolse sopi.

Leppimatut valjust ja süngest karmust lööb vastu sealset iidseist müüridest, klooster ise aga paistab nagu endisaegsete ja iganenud usutraditsioonide vankumatu valgur. Otsekui kindel kalju kesk merd seisab see vaikiv hiiglane soode ääres, hoides oma pilgu all lõpmatuid Pinski laastmaid kümnete verstade kauguselt. Külmrage stiil ja uhke tung kõrgustesse äratavad tähelepanu ja avaldavad väga tugevat muljet, torgates silma igauhele. Selgetel kevad- või suvehommikutel-õhtutel, kui niiskusest küllastunud õhk on eriti puhas ja läbipaistev, on klooster oma vägevates kontuurides veelgi reljeefsem ja ilmekam. Siis tundub ta olevat päris lähedal, ehkki sinna saab oma viis versta. Tõsistena kerkivad ta portaalid esile selge roosataeva taustal, tahes-tahtmata pead sennapoole vaatama.

Iga kord, kui Labanovitš tuleb mööda Pina kallast vallamajast, vaatab ta seda kloostrit. See äratas temas mingi

kummalise meeleolu, viies mõtted ajaloosündmustele, kahe usutunnistuse võitlusele, millest kumbki ei teinud inimesi õnnelikuks. Palju aega on möödunud, paljud inimpõlved on eluareenilt lahkunud, aga see laamakas seisab nagu alati ja jääb seisma veel kauaks ajaks, et saada uue elukorra eest peetava võitluse tunnistajaks, kus esiplaanil seisavad inimeste tegelikud huvid.

Viimane kõnelus Volga Viktoravnaga püsib Labanovitšil meeles. Nad leppisid kokku, et kohtuvad laupäeva õhtul selle kloostri juures jõesadamas. Sealsamas lähedal on salakorter, kus mõnikord peetakse salakoosolekuid. Koolmeister ongi praegu oma mõtetega niisuguse koosoleku juures.

Õigust ütelda on Labanovitšil veidike kõhe. On kõhe selle uue pööraku pärast elus, sest paratamatult peab ta astuma teele, kus on nii palju ohte, kus sind igal sammul võib ähvardada halb ootamatus. Ta mõttesse kerkivad vahistamised, vangimajad, sundasumised. Juba sealtpeale, kui koolmeister oma salajast tööd tegema hakkas, on ta tundnud mingit rahunemist ja ärevust. Nähes juhuslikult siin mõnda politseiametnikku, on ta tahtmatult mõtelnud, et äkki on see ametivõimu esindaja just tema pärast väljas. Närvid on kogu aeg väheke pinevil olnud, ta on muutunud umbusklikuks ja ettevaatlikuks, iseäranis sestpeale, kui tema kõrvu hakkasid jõudma nii- ja naasugused jutud tema ülespidamise kohta. Kuid vähehaaval ta harjus mõttega, et võib sisse kukkuda, et ta pannakse vangi, ja lakkas seda kartmast. Vastupidi, mõnikord tundus vangisolemine talle ahvatlev, sellel ei puudunud omasugune võlu. Miks ei võiks tõe pärast kannatada? Miks mitte maitsta «mässumehe» saatust? Miks mitte tundma õppida vangielu? Ka vangimaja on kool, kus sügavamini ja teravdatult õpitakse elu tundma. Peale kõige muu on selles teatavat riisikot, on võitluse magusust. Sa tead, et iga samm jälgitakse, et kui kõik välja tuleb, hakatakse sind püüdma, antakse kohtusse, kuid ka sinul ei ole tarvis alista, sa võid välja rabelda, pidada tõelist võitlust oma õiguse eest vabaduses elada.

Mõtteid paelub ka kokkupuutumine inimestega, kelle taolisi ta seni pole tundnud. Ta on neist lugenud või kaudselt kuulnud, enamasti inimestelt, kes neid vihkavad, peavad suurimaiks kurjategijaks maailmas. Ta tunneb nende ees sügavat aukartust, isegi pisut hirmu. Kes nad ometi on? Mis on nende elusisu? Mida nad mõtleavad? Tema mee-

lest on kõik need inimesed kangelasel, kelle peale võib üksnes suure austusega vaadata.

Laupäeval õhtu eel, kui koolis töö lõpetatud, hakkab ta minema, peites ennem kõik ära, mis võiks mingi ootamatuse korral teda reeta, keerab korteriukse lukku ja läheb üle karjavainu tee peale. Sügisene pimedus laskub kiiresti, ahendades silmapiiri ja vajudes üle tummade kauguste. Taluõuedel liiguvad inimesed, tehes oma koduseid töid, lõpetades lühikese päeva toimetusi.

Labanovitš jõuab üle karjavainu ja pöörab põldude vahele. Siin on rohkem avarust, oleks nagu vabam tunne, vähemalt pole kedagi näha, sest Labanovitš ei tahaks praegu kellegi tuttavaga kokku sattuda ega rääkima hakata, mõtelda välja põhjusi, miks ta nii hilja Pinski läheb, ehkki neid võiks suurema vaevata välja mõelda mitukümmend. Kuid tee on vaikne, kedagi ei ole. Ta möödub ka Albrechtówist, kus asub pan Skyrmunti suur ja uhke mõis ning kus paiknevad tema kalevivanutustöököda, valutöököda, viinavabrik ja on veel mingid hooned. Mõisa lähedal põllul on päris kõrged mullakuhilad justkui heinasaod: neis hoitakse viinaajamiseks minevat kartulit. Tee äärest algab hiiglasuur rookatuses sarajas. See ulatub teest Pina jõeni välja — arvata oma kakssada silda tuleb tal pikkust. Albrechtówist edasi, juba üsna linna külje all, paistab Leštša küla, kus on pisike kirik ja preestrimaja. On juba pime, kuid kõrgete künnapuude ja lõhmuste laiad kroonid paistavad halli taeva taustal veel ära.

Möödunud vangimajast, mida ta üpriski tähelepanelikult silmitses, jõudis teeline Pinski territooriumile. Ta läks edasi mööda prügitatud Kaupmehe tänavat. Kedagi siin ei olnud, oli päris vaikne. Vahel harva kajasis kivilistiselt sammud või kääksatas jalgvärav — ja jälle oli kõik vaikne, otsekui halvatud tihedast pimedusest. Mittemest suuremast ja väiksemast tänavast läbi, pöördus Labanovitš sadama poole, vältides rahvarohkemaid ja kätkest, kamaid tänavaid. Tee ääres nägi ta mitutki vahimajakest, politsei valveposti, mille ees tavaliselt seisid või jalutasid õliridest mantliga kordnikud.

«Mis sa, vennike, küll teeksid, kui teaksid, kuskohale ma lähen?» mõtles Labanovitš, möödudes unistest, pikaldasest vahilolekuga harjunud kordnikest. «Küllap oleks sul siis jalad all,» libises vaevalt märgatav muie üle ta huulte. Linna keskele, jõudmata pöördub Labanovitš tühja

põiktänavasse, mis viib sadama poole. Ta jälgib inimesi, kes temast mööduvad. Ega see äkki nuhk ei ole, mõtleb ta, sest talle tundub, et nuhid on nagu koerad, kes nuusutamise järgi tema mässulised kavatsused ära tunnevad.

Sadamas tekib tal jälle vabam ja lahedam tunne. Sadam on lai ja pikk, tasane ja avar, ta on siledade kiviplaatidega korralikult kaetud ning asfalteeritud, mõlemale poole on istutatud rida kastaneid. Samuti on siia pandud kahele poole pingid, üksteisest võrdsetel kaugustel, et jalutamisest väsinud inimesed saaksid hea ilmaga istuda. Sadam on kindlalt võtnud enda alla sügava ja rahuliku Pina vasaku kalda. Tasakesi nuuksuvad jahedad tinakarva vetevood, loksudes vastu siledat kivitallast, kõnelevad summutatud häälel midagi roostikele vastaskaldal, panevad kergelt kõikuma suuremad ja väiksemad aurikud, rumbad ja lootsikud, mida on siin tihedalt kogu sadama pikkuses.

Pikkamisi kõnnib Labanovitš kloostri poole. Mähitud sügisõhtu hämusse ja pimedusse, on klooster nüüd sünges ja kole. Tema keskosa paistab siit-sealt pimedusest valgete laikudena, kuhu akendest ja laternatest valgust peale langeb, portaalid ja tornid aga on pimedusse kadunud.

Volga Viktaravna jäi pisut hiljaks. Temaga ühes oli pikakasvuline tundmatu noormees.

«Saage tuttavaks,» ütleb neiu.

Labanovitš ja tundmatu noormees teretavad vaikides.

«Olete juba ammu siin?» küsib Volga Viktaravna kolleegilt.

Labanovitš tunneb, et neiu püüab rääkida tasase häälega. Küllap siis on seda ettevaatuse pärast tarvis.

«Juba oma pool tundi tammunud.»

Ta tahab anda oma häälele lõbusat kõla.

«Ega te minu järele igatsust ei tundnud?» küsib Volga Viktaravna samuti naljatades.

«Oh, nii koledasti igatsesin! Tahtsin juba jökke hüpata, aga kartsin, et äkki hakkab külm.»

Tasakesi sosistab neiu talle kõrva:

«Rääkige igasugu jama. Mida rohkem jama, seda parem. Te alustasite imehästi.»

Keegi möödub neist tagantpoolt. Võib-olla oli see inimene nagu iga teine, aga võib-olla ka nuhk. Paari minuti pärast libiseb neist jälle keegi mööda. Labanovitšile paistab, nagu oleks see olnud seesama, kes möödus tagantpoolt.

«Lähme restorani, härrased, ja võtame kehakinnitust,» räägib tundmatu noormees kõva häälega.

Nad pöörduvad valgele tänavale, kus sumiseb palju rahvast, ja jalutavad ühe kvartalivahe edasi. Tundmatu noormees pöörduv järele kõrvaltänavasse. Nad lähevad hulk aega, läbivad suuremaid ja väiksemaid tänavaid ning jõuavad kloostri juurde teisest küljest. Tundmatu noormees seisatab, laseb Volga Viktaravna ette ja sõnab:

«Astuge sisse!»

Labanovitš ja õpetajanna sisenevad kitsukesse hoovi, kus on tihedalt üksteise vastas mõned pehkinud vanad majad. Nad lähenevad ühele neist külje pealt ja seisatavad röödul.

Volga Viktaravna koputab.

«Kes seal on?» küsib seest kellegi hääle.

«Barossi poolt,» vastab Volga Viktaravna.

Üks avaneb. Nad astuvad üsna ruumikasse, kuid kehvalt sisustatud tuppa. Viltune ja mähklik diivan, lagedad seinad, kui jätta arvestamata kitarrid, mis ühel seinal ripuvad, mõned toolid, väheldane laud, millel ähmaselt põleb lihtne lamp — muud sisseseadu polegi.

Siin istus kolm meest.

Enne Volga Viktaravna ja siis Labanovitš, nii teretasid nad toasolijaid järgemööda, kusjuures keegi oma nime ei nimetanud. Ainult Volga Viktaravna nimetas tundmatuid eesnimi pidi: seltsimees Gleb, Salamon, Grõša. Kõik nad olid alles noored mehed ja nende elukutset oli raske määrata — arvatavasti töölised.

Kõige küpsem neist oli Gleb, väljanägemise poolest kõige intelligentsem inimene tänaval koosolekul. Tal olid näpitsprillid ees. Kandis väheldast punakat ning hoolikalt piiratud lõuahabet ja käitus kõige vabamalt ning rahulikumalt. Kõigest paistis välja, et tal oli siinviibijaist kõige suurem autoriteet.

Labanovitš libistas põgusa pilgu üle toa ning selle kehva sisustuse, seejärel koondas ta oma tähelepanu nendele täiesti tundmatutele noormeestele.

Kujutus tegelikkusest ja tegelikkus ise on erinevad asjad. «Mässajad» revolutsionäärid oleksid pidanud Labanovitši meelest olema hoopis teistsugused. Tema ees aga olid tavalised inimesed, polnud nende juures midagi romantilist ega deemonlikku, välimuselt olid nad kõhnukesed ja nõrgad, veel kehvemini riides kui tema ise. Talle tundus, et ta uued tuttavad on kuidagi nagu närvilised...

Ons neil tõesti hirm? Oli väheke piinlik, kitsas ja umbes võitu, üldse ebamugav ja üleäru pühalik.

Grõša astub Glebi juurde ja räägib talle midagi. Salamon istub Labanovitši kõrvale.

«Kas viibite esimest korda säärasel koosolekul, seltsimees?»

«Esimest korda,» vastab koolmeister.

«Olete juba kaua koolmeistritööd teinud?»

«Kolmandat aastat.»

«Hüva, ütelge siis, kuidas on talurahva meeleolu?»

«Nende meeleolu on mitut moodi. Nõnda üldiseloolestust anda on üsna raske.»

Mõne minuti pärast ilmub teisest uksest pikakasvuline noormees, seesama, kes neid siia tõi. Ta sosistab Glebile midagi.

«Labanovitš on vahepeal veidi kodunenud ja ootab huviga, mis siin veel sünnib.»

«Seltsimehed!» ütleb Gleb.

Tal on kõlav hää, elavad ja julged silmad. Ta kohendab harjumuslikult prille ja jätkab:

«Arvan, meid huvitaks kuulda lühikest kohalikku informatsiooni meie uueltseltsimehelt.»

Need sõnad on määratud Labanovitšile. Viimasel on samasugune tunne nagu koolipoisil, kui sel tunnid hästi õppimata ja õpetaja teda ootamatult küsib.

Neli paari silmi vaatavad Labanovitši poole. See satub pisut segadusse, kuid talle tuleb appi Volga Viktoravna. Viimase naiselik takt päästab naabri küllalt piinlikust olukorrast.

«Ma arvan,» ütleb Volga Viktoravna, «minu kolleegi huvitaks kõigepealt asjaga kurssi saada. Kas ei oleks parem, kui kuuleksime seltsimees Glebilt endalt teist laadi informatsiooni?»

«Meie aeg on täna kahjuks piiratud ja just praegu ei saa seda teha. Me peame vastu võtma juhtnöörid käesolevaks momendiks, ütleme, lähemateks päevadeks,» vastas Gleb. Seejärel ütles ta otsekui olukorra päästmiseks ise Labanovitšile:

«Meile on teie töö teada ja mul on rõõm teid tervitada, seltsimees, kui meie mõttekaaslast, ehkki te ametlikult meil arvel ei ole.»

Edasi käsitles Gleb pisut seda, missugust revolutsioonilist tööd tuleb praegu teha, kiitis Labanovitši ja andis ta tegevusele kõrge hinnangu. See lisas koolmeistrile julgust

ja ta palus sõna, et väljendada oma arvamist edaspidise töö programmi kohta.

Labanovitši kõne oli esialgu veidi segane, sõnad nagu «allunud temale ja keel ei pääsenud vajalikul viisil liikuma. Siis aga sulas ta lahti ja rääkis koguni elavalt sellest, kuidas laiendada talurahva hulgas propagandat külakoolmeistrite kaudu.

«Nagu mulle tundub, on revolutsioonilised organisatsioonid minu ametivendadele seniajani väga vähe tähelepanu pööranud. Sealjuures aga on külakoolmeister ainuke inimene, kes talurahva seas võiks töötada. Selleks aga tuleb ta vaid üles äratada, koguda külakolkaisse laialipillatud koolmeistrid omaette õpetajateorganisatsioonidesse. Siis on võimalik rahvast vajalikul määral revolutsiooniks ette valmistada.»

See seisukoht leiab toetust, mis Labanovitšile tublisti julgust juurde annab. Ka Volga Viktoravna tunneb temast rõõmu, sest tegemist on ju tema kandidaadiga.

Lahkumisel antakse talle kaasa lendlehti, brošüüre ja korterite aadresse ning palutakse edaspidi ühendust pidada.

Volga Viktoravna jääb ööseks oma tuttavate poole, kuna Labanovitš, rikkalikult varustatud keelatud kirjandusega, hakkab mööda inimtühje tänavaid tagasi vantsima, kartlikult siia-sinna piiludes ja salapärases öövaikuses kõrvu teritades. Linna piiridest väljas, tunneb ta aga suurt kerget ja hingab vabamalt.

Igaühel torkab silma, et kroonumetsnik Ivan Prakopavits on tujust ära. Mitte tunde ja mitte päevi, isegi mitte madalaid, vaid tervete kuude kaupa püsib tema järsk laupilves, pikad vurrud on tigidalt sorgu vajunud ja vilkad silmad pilluvad sädemeid. Isegi tema vandumises, hariplikult sõbralikus, heasüdamlikus ja lõbusas, särtsub nüüd tõsiset viha, nii et pargis seisvate kõrgete künnapuude ja pärnade alune lajab mahlakatest, kõvadest sõnadest.

On küll juba külm, aga Labanovitš avab meelega kroonumetsniku pargi poole jääva õhuakna, et tema vandumist pealt kuulata. See pole isegi mitte vandumine, vaid Ivan Prakopavitsil käib vaidlus sotsiaalpoliitilistel teemadel. Ja seejuures polegi tähtis, kas keegi talle vastu vaid-

leb või mitte — tähtis on ainult ettekääne säärase vald-
luse pidamiseks. Metsnikul on viimasel ajal palju südame
peale kogunenud, tal tuleb välja valada oma ülekeev paha-
meel, et suured ja väikesed kroonuametnikud nii saama-
tud on, et mingid tühipaljad narakad hakkavad tont teab
mis õigust ajama, ronides nagu ussid oma urgudest päeva-
valgele. Ta ei suuda leppida selle kurva tõsiasjaga, et meil
on «vägilased» või hiiglased otsa saanud ja et Venemaal
pole enam päästjat. Samuti pole tähtis, kuidas keegi teda
kuulab, kas ta on päri või pole — metsnikul lihtsalt on
vaja kedagi oma raevu tunnistajaks. Ja kui see tunnistaja,
kas mõni külamees Võganõst, Võssokajest või keegi muu,
isegi haritum inimene, vahel ei jõua lõppu ära oodata ja
märkamatu minema pageb, lihtsalt põgeneb, siis kestab
metsniku raksumine veel mõne aja. Kui ta aga märkab, et
tal kuulajaid peale künnapuude ja pärnade polegi, siis
heidab kiire pilgu enda ümber nagu ülesärritatud kotkas.
Mõnikord ta sellega lõpetabki. Kõik oleneb sellest, kas
raev on küllaldaselt välja valatud. Kui aga see päris üle
keeb, siis läheb ta otsima elavat tunnistajat-kuulajat,
et vaidlus lõpetada. Nagu vedrust visatult sööstab ta pai-
gast ja suundub otsustaval sammul koolimaja pistandi
poole. Seal on läbikäigukoht. Musta jaroslavli kasuka
hõlmad üles taritud, tõstab Ivan Prakopavitš esiteks
ühe ja siis teise jala üle aia — hopp! ja ta ongi kooli krun-
dil.

Keset kooliaeda jääb ta vähekeseks seisatama: kuspoole
minna? Ning jällegi oleneb ta edaspidine tegevus sellest,
kui suur ta viha on. Mõnikord möödub ta koolimajast ja
läheb edasi, sest koolmeistril pole aega, ehkki sellega
sobiks jutt kõige paremini. Esiteks, koolmeister oskab
kuulata, pistab sõnakese sekka, teeb vahemärkuse, lühi-
dalt, aitab südameilt kõik ära ütelda; teiseks, ta on inimene,
kellega on meelepärane sõjast rääkida: mõlemad on
sõjaasjadega kursis, mõlemad nad jagavad sõja lõpu küsi-
muses üht ja sama arvamist, ehkki neil tuleb selles kõvasti
pettuda; kolmandaks, koolmeister on inimene, kellest võib
asja saada, kui teda nagu kord ja kohus vajalikku punkti
suunata. Ja metsnik on kurja vaeva näinud, et naabri-
mehele vajalikku suunda anda: saatis talle «Novoje
Vremja't», Rozanovi, Ljutostanskit, ilukirjandusest aga
Melnikov-Petšorskit, keda metsnik vene kirjanikest kõige
kõrgemalt hindab, sest romaanid «Mägedes» ja «Metsades»
pidavat tema arvates kõigest üle käima.

Bedapuhku on Ivan Prakopavitši pahameel nii suur, et
ta koolimajja sisse tuleb. Kõigepealt astub ta kööki.

«Tervist, Hanna!» Ivan Prakopavitši teretus raksatab
nagu püstolist.

«Tere jumalime!» teeb Hanna kummarduse.

«Nõh, kuidas su sohikud elavad?»

Hanna vastab midagi, aga mees ei pane seda tähele. Ta
kasutab juhust, et oma viha välja valada — ükspuha kelle
peale.

«Nõh, või pole see igavene lurjus? See mõni inimene?
See mõni isa? Saadaks poja jaoks kas või ühe kopika,
lontrus! Nõh, kasvab see suureks...» Ta näitab näpuga
piiskese Kirõlli poole. «Mis temast siis saab? Kuskohta ta
läheb? Vargile läheb või võtab uue moe: hakkab revolüt-
siooni tegema! Nüüdsel ajal ju sihukesed tattninad» —
metsniku näpp sihib Justa peale — «tõstavad mässu,
õppida ei viitsi, hakatakse direktorile vastu... Anna neile
rohkem urvaplaastrit! Ära vitsu kokku hoia! Kui nad
vitsaanäljas on ja sa vitsa ei väänuta, siis nutad hiljem ise
nende käes!»

Nüümoodi osa auru maha lasknud, astub metsnik kool-
meistri elutuppa. Niikaua kui koolmeister pole vaheajale
tulnud, kõnnib Ivan Prakopavitš mööda tuba edasi-tagasi
nagu tiiger puuris, endal käed seljal ja silmad maas. Kogu
aeg vaheldub ta näos mürgine naer vihaga, iroonia sar-
kaasmiga. Vahel sekka kostab ta suust lühike urahtus. Ent
alipea kui ilmub koolmeister, on need tunde väljendused
korrapealt kadunud, ta näoilme muutub ajutiselt nor-
maalseks, kuid ainult üheks hetkeks, mil ta koolmeistrit
teretab.

«Nõh, kuidas on?» küsib Ivan Prakopavitš. «Teie kool ei
streigigi veel?»

«Miks ta peaks streikima?»

«Kuidas siis! Ka laste hulgas on streigid moes. Kas sa
näe, Pinskis hakkas reaalkool streikima — antagu neile
vabadus kätte! Eelklassi jõnglased tegid miitingu. «Maha
direktor ja õpetajad!» — nõnda juba hüüavad. Käivad
ringi, suitsud suus... Nõh, mis te selle kohta ütlete?»

Pärast lühikest pausi, õhku kopsudesse tõmmanud, näost
järsku hoopis teine, kütab Ivan Prakopavitš peale nagu
lõhkuv hobune, kes hävitab ja purustab kõik, mis tee peal
on.

«Aga need pagana molksused, need ametivõimud, riigi-
võimud, kui nii ühhib ütelda, vaatavad pealt, moka tõlla-
»

kill! ...» Ja metsnik ajab samuti moka tõllakile, et näidata, mis nägu ärahirmutatud riigivõimud on.

Labanovitš ei suuda tõsist ilmet hoida ja puhkeb naerma.

«Mis te naerate?»

«Seda, et te nõnda «piltlikult» räägite, Ivan Prakopavitš,» vastab Labanovitš ikka veel naerdes.

«See on ju sulatõsi! Pea kaotanud! Vaatavad eemalt, endal üks püksisäär paksu täis, teine vedelat. Ja see meie... politseimeister!... Padakonn! Liberaal!... Olete kuulnud? Need võllaroad toppisid talle proklamatsiooni taskusse! Ja ise veel maakonna politseiüleml! Häbiasil! Kuluks sihukesed kus kurat kupatada, et nad õhku ei rikuks!... Õllevaatide ülemaks panna! Ptüi!... Puupead!»

Ivan Prakopavitšil on nagu sipelgad särgis. Kõik temas räägib otsekui mingis pöörases hulluses: keel, huuled, nina, kulmud ja otsmik, silmad ja kõrvad, käed ja jalad. Tema kuulaja ei suuda ennast pidada ja hakkab uuesti naerma. Metsnik vaatab talle vihaselt otsa.

«Ei ole siin naljakat midagi!» käratab ta koolmeistrile.

«Kuidas siis pole, Ivan Prakopavitš: nii suur asjamees nagu politseimeister ja äkki — õllevaatide ülemaks!»

«Lurjused, ütlen ma teile! Müüdavad hinged! Kui riigil on vaja kõva käega mehi, siis pole neid ollagi, siis on nad ära auranud, ära närtsinud, poevad põõsasse, teevad näo, nagu poleks midagi, nagu ei märkaks nad midagi. Kas tohib olla niisugust asja, et mingid närused tattninad julgeksid nõuda tont teab mis vabadusi, rääkida monarhi võimu piiramisest?»

«Mis sa ikka teed, Ivan Prakopavitš: rõhutatud inimese raev purskab stiihiliselt välja...»

«Mõga!» käratseb metsnik. «Mis pagana stiihiliselt? Mis raev? Keda siin rõhutakse? Meil Venemaal on suuremad vabadused kui ükskõik millises konstitutsioonilises või vabariiklikus riigis. Te lasete end müüdavaist juudi ajalehtedest ninapidi vedada. Kas te sellest ise aru ei saa? Vene inimene ei tohi praegu sõnagi hingata, tal pannakse suu kinni, tema üle naerdakse, söimatakse tagurlaseks. Kõik ajalehed on juutide käes, neil on vaja õigeusklikku tsaari-Venemaad nõrgeštada, vene inimesi sabatipidajate orjadeks teha.»

Kui jutt juba niikaugele läinud, ei ole Ivan Prakopavitši sõnavalingul enam otsa. Talle vastu vaielda oleks niisama hea kui herneid vastu seinu pilduda: mingeid argumente

ta ei tunnista ega võta kuulda, vastupidi, see on ainult õli talle valamine. Labanovitš kuulab kannatlikult metsniku jutu ära, ehkki lapsed koolitoas mürgeldavad, tõstavad kas või koolimaja katuse pealt ära.

Kõik argumendid ammendanud ja oma viha juutide peale välja valanud — nende käes olevat kogu ajakirjandus —, raksatab Ivan Prakopavitš uuesti politseimeistri kallale. Kuidagi ei suuda ta toda unustada.

«Ja see padakonn, see krooksuja ütleb mulle eile: «Aga teie, Ivan Prakopavitš, ässitate seal talupoegi üles!» Nii et mina ässitan kedagi üles? Noh, kas te kuulsite?»

«No seda ütles ta kindlasti ainult naljapärast,» hakkab Labanovitš politseimeistrit kaitsma.

«Kas või isegi naljapärast, aga kuidas ta julgeb mulle teie kuuldes niimoodi ütelda? Oleksin talle vastu hambaid virutanud, ainult et ei tahtnud skandaali teha. Aga oleks ära kulunud küll.»

Metsnik rahuneb pisut maha. Nagu näha, on tal nüüd kergem, sest on saanud kõik ära ütelda, mis enim hinge peal oli.

«Nojah, ärge pange pahaks,» ütleb ta lõpuks, «teil seal need võllaroad käänavad üksteisel kaela kahekorra, mina aga ei lase teid ära.»

Metsnik ulatab käe ja lahkub, koolmeister aga naerab hulk aega omaette selle üle, et politseimeister süüdistas metanikku talupoegade ülesässitamises.

«Kui midagi peaks juhtuma, siis metsnik ütleb minu kasuks hea sõna,» lausub ta endamisi.

Ja mitte ainult Ivan Prakopavitš ei ole praegu rõõpast väljas: revolutsiooni hingus, tema hirmuäratav hoog on tuntav kõigile. Iga uus päev ju toob teateid, et revolutsioon levib lauti ja sügavuti. Kõige tähtsam aga on mässud sõjaväes ja talurahvaliikumine.

Kõster Batsjanovski käib ringi, kõrv kuuldel, kuid ise suurt ei räägi. Ta ainult kõngutab pead ja ohkab.

«Oh-oh-oo! Mis meie silmad veel peavad nägema!» Ja mõne kehvema talumehega kokku saades küsib ta mõnikord muiates:

«Või ehk pole teil enam preestrit ja köstritki tarvis?»

Isa Mikalai on suurem diplomaat. Ta mõtleb ettevaatlikult ka homsele päevale ja mõne sellise mehega kokku puutudes, kes pooldab revolutsiooni, hakkab ta sellega soss-soss juttu ajama.

«Tahavad vaimulikelt maa ära võtta? Las võtavad! Las

määravad mulle palga! Tühja mul maast! Ainult muret ja pahandusi on temaga, aga kasu pole. Kuid talumehele on maad tarvis. Ons siis seda tüliõuna kah veel vaja? Näete, eks vaadake,» — isa Mikalai näitab oma käsi — «ise teen tööd, rakud olen pihku saanud selle maa peal... Las võtavad ära! Neil on õigus.»

Isa Mikalai on kaval: tahab teenida nii jumalat kui ka mammonat.

Kõige rohkem võib vastukaja revolutsioonisündmustele kuulda vallamajas. Zahhar Lemešile on revolutsioon vastukarva. Revolutsioon viib teda marru. Ta pähe ei mahu, mismoodi küll võib ülematele vastu hakata. Ja kus seda nähtud on, et inimesed võiksid elada ilma ülemateta?

«Hea küll! Noh, ütleme, et vallas talitaja sõna enam ei kuulda. Makse ei maksta, võlgu ära ei tooda ja nekruteid ei anta. Mis sellest välja tuleks? Jämss!»

Asjast sügavamalt aru saada ei suuda talitaja kuidagi. Ta ainult tunneb, et revolutsioon talle head ei tööta. Aga võta kirjutaja — sel masuurikal on küll nuppu. Ja temaga on mõnus juttugi ajada, sest kirjutaja jutt on talitajale meele järgi.

«Noh, mis sa arvad, kirjutaja, kas mind sinu-vennikesega lüüakse minema või?» alustab talitaja. Tõsi küll, aga ta isegi usu, et neid minema lüüakse, aga ta tahab, et kirjutaja ütleks selle kohta oma arvamise.

Kirjutaja tõmbab tihedad kulmud kortsu, ta silmad on täis koledat kurjust, küllap nad torkaksid läbi igatühe, kes julgeks tema ja talitaja kallale tulla.

«Kes see minemalööja on?» küsib kirjutaja.

«Kes siis ikka? Streigitajad, timukraadid!»

«Misjaoks siis soolaputka on? Misjaoks on kasakad? Pinskisse ometi toodi sotnja kasakaid. Kütavad sihukese keretäie, et nädal aega oma postamendi peal ei istu. Kat-sugu ainult keegi piiksatada!»

Talitaja naeratab heameelest.

«Kasakad on hakkajad poisid. Meistrid urvaplaastrit andma,» kiidab ta takka.

Kirjutaja aga satub marru.

«Ma ise võtan noa kätte ja lähen neid demokraate tapma. Saab tapetud nii kui loogu. Anna mulle ainult nuga.»

Kirjutaja litsub hambad tangi ja muljub käed rusikasse, talitaja nagu aga hiilgab rõõmust.

«Vägev mees see meie kirjutaja, jumala eest vägev.»

Külavanem Babitši hoiak ei ole nii selge, sest üldse on

ta rohkem vaiki ja pealtkuulaja. Kuid ka täielikku varju-jäämist ei pea ta paslikuks. Kui ta viibib ametmeeste hul-gas, vangutab ta mõnikord jutuajamise sekka pead, vahel näost tõsine, vahel aga manades ette naeratuse, nii nagu olukord nõuab. Üldse on Babitš nii oma ameti poolest kui ka sotsiaalselt kuuluvuselt otsekui mingi vahepealne pla-neet, millele avaldavad mõju kõige lähemad planeedid.

Suurtoas käivad väheke teistsugused jutud.

Ägedateks poliitikameesteks on hakanud Pilipi-taat ja kutsar Avmen. Siiski on ka siin Avmen kõige tähtsam mees. Iga kord, iseäranis Pinskist tulles, rabab ta oma kuu-lajaid mingi üllatava uudisega.

«Noh, varsti on paksmagude laul lauldud!»

Paksmagude all mõistab Avmen kõiki isandaid ja täht-samaid ninasid. Seda pole tal vajagi oma kuulajaskon-nale selgitada: kõik teavad, kes need paksmad on.

Pilipi-taat jõllitab Avmeni oma torkavate silmadega. Niihästi silmad kui ka ilmatu pikk punane nina, auklik nagu kooritud kirikask, üldse kogu Pilipi-taadi olemine muutub suureks küsimärgiks.

«Noo?» imestab ta.

«Lõpeb nende valitsemine. Isegi kuberneridel on saba jalge vahel. Nüüd tuleb vabadus, kulla mees! Ministritele otsa peale!»

«Ah ministreidki ei tule enam?»

«Kõik saab ära kaotatud!»

«Kellele me siis makse hakkame maksma?»

«Maksud kaovad kah ära. Hakatakse iseendi jaoks tööd tegema.»

«Mis siis ülematest meestest saab?» päritakse Avmenilt.

«Ülemad mehed jäävad ilma alamate meesteta, keegi ei võta neid praegu kuulda.»

«Kas tõesti ülemaid mehi enam ei tule?»

«Tuleb küll, aga teised. Praegused ülemad on määra-tud, aga neid hakatakse valima.»

«Kas semstvoülemgi valitakse?»

«Kui tarvis on, siis valitakse. Kuid neid nagu ei sallita. Kes see tahaks semstvo peale hakata?»

«Miks ei taha!» ütleb Pilipi-taat. «Küll ülemaks on iga mees valmis trügima... Haa!» laotab ta käsi. «Võtku sada sarvillist, mihukesed ajad tulemas on!»

Kui säärase arutamise ajal kirjutaja või talitaja mööda läheb, siis jutt katkeb, sest ülematele meestele säärane parnamine ei meeldi.

Koolimajja tuleb Aksjon Kal. Tal on käes ajalehte keeratud paberirull. Aksjon on rõõmus ja elevil. Selline ilme võib olla üksnes inimesel, kes on kaua midagi otsinud ja lõpuks leidnud, ehkki see otsimine on olnud äärmiselt raske, esimesel pilgul lootusetugi.

Aksjon laotab paberirulli lahti ja näitab koolmeistrile plaani. Plaan kujutab talumaid ja pan Skyrmunti valdusi, mis nendega piirnevad.

«Kas on veel ilmas tõde ja õigust? ...»

Aksjoni silmis süttib kättemaksutuli.

«Kas nüüd näete, kellele kuuluvad kalakohad plaani järgi — ja kes neid kasutab?»

Need õnnetud kalastuskohad, mille pärast Aksjon Kal on nii palju kohtuuksi kulutanud, käinud ja nõudnud seaduslikku õigust nende valdamiseks, on plaani järgi talumaade peal.

«Kuluks teine siia tirida, nina vastu plaani vajutada ja siis see lurjus sinna püügikohtadesse uputada!»

«Pole viga, Aksjon: pidu tuleb ka meie tänaval. Läheneb aeg, kus rahva mõnitamise eest kätte makstakse. Suitsus ja leekides lendavad mõisnike lossid vastu taevast, juba ongi hakanud lendama.»

«Tuli otsa! Tuli otsa ja hävitada, maatasa teha nende pesad!»

Nii ühelt kui teiselt poolt on meelepaha suur. Lõpuks läheb Kal praktilisele pinnale, et otsustada küsimus, kuidas ja mida nüüd ette peaks võtma.

«Kas külameestele on see plaan teada?» küsib koolmeister.

«Homme tehakse kõigile teatavaks.»

«Pidage siis koosolek. Las koosolek otsustab. Välja astuda tuleb ühel nõul ja kõik koos.»

Ülejärgmisel päeval korraldatigi koosolek.

Ei kunagi olnud koolitoa seinad näinud nii rahvarohket, rahutut, tormilist koosolekut. Sajandite jooksul kuhjunud ja varjul hoitud ülekohtu-, ebaõiglus- ja alandatus- tunne purskab nüüd talupoja sügavast südamepõhjast välja ning liidab kogu inimmassi mingiks ühtseks paljupäiseks ja paljukäiseks tervikuks, mis seotud ühise püüdmisega, ühise tahtega. Selline inimpsüühika nähtus tekib siis, kui üksikinimesed kaovad, et sulada kokku massinimeseks.

Sadade heledate ja tumedate, karvaste ja kiilaspeade hulgas on näha ka külavanema oma. Babitš, see vaikne ja mahine mehike, kes oskab nii hästi kuulata, on nüüd valju ja pinevil ilmega. Nagu näha, on ta millegi pärast mures, rahutu. Oli temal kui ametmehel vaja siia koosolekule tulla? ... Paha, kui pead selline kaheperekoer olema! Talitajat siin pole. Kus seda! Ei talitaja siia tule. Kirikueestseisja Kreštšok pole samuti tulnud. On paljugi neid, keda pole, kuid need on kõik jõukad mehed, kes armastavad suurte ninadega läbi käia, siin aga võib just midagi suurt juhtuda, mis suurte ninade vastu käib.

Ahvardav talurahvamässude laine on veeremas üle vangimajadega ülekülvatud ja orjusahelais ägava tsaarivenemaa ääretute avaruste, saadetud tulekahjukumast ja suitsupilvedest ning värvides külma sügistaeva veripunaseks. Talupoja igipõline igatsus maa järele, tema kustumatu vabadusiha purskab nüüd ebamäärase tumeda mühina ja ulgumisega välja, laieneb peatumatult, purustades kõik, mis talle ette jääb. Mõisnikud lahkuvad mõisatelt nagu rotid põlevast veskest, põgenevad linnadesse, karjuvad appi ja räägivad koledustest, mida matsilojus toime panevat.

Ja nüüd siis on need «matsilojused» koolituppa kokku tulnud. Isekeskis oma kodudes on nad mitmeid kordi pisisa viimaste päevade sündmusi arutanud, nüüd, koosolekul, aga tuleb sellele kõigele kindlam kuju anda. Et asjal oleks seaduslik ilme, ongi nad külavanem Babitši kohale tirinud.

Koosolek mühiseb otsekui tume põlislaas tormi surve. Üksikuid sõnu ei ole kuulda, koolituba täidab ühtlane tihke kõmin.

Klassiruumi tulevad koolmeister ja Aksjon Kal.

Inimhulk vaikib: algab suure ühiskondliku tähtsusega toiming. Sajad silmad on sihitud neile kahele mehele.

«Külarahvas! Nii et asume asja juurde.»

Aksjon kõneleb kõlava häälega. Selles on pidulikke helisid.

Ebamäärane kõmin veereb läbi inimhulga, selle vahelt kostab harva üksikuid sõnu. Koosolek väljendab nõusolekut asja juurde asuda.

«Me ei tulnud mitte vallamajja, kus koosolekud toimuvad, vaid koolitaresse, sest koolmeister on meie mees, ta on meie poolt, ja seda asja ei võta ette ei kirjutaja, ei tali-

taja ega keegi muu, sest nemad meid ei poolda!» räägib Aksjon.

«Rajakad! Meie higi-verega rikkust kokku ajada — ainult seda nad oskavad!» kostab hääl.

«Me tahame koolmeistrit paluda, et ta meile appi tuleks, asja kirja paneks ja valmis teeks nagu kord ja kohus.»

«Palume! Palume!» mühiseb koosolek.

Selle sissejuhatuse ajal trügib meestesummast märkamatu läbi madalat kasvu kõhetu keskealine mehike, pisike habe lõua otsas nagu vana kase tohul kasvav samblatort. Ta tuleb koolmeistri juurde ja räägib tasakesi:

«Kas teie arvate, et me'p tea, kes meie vaenlane ja kes sõber on? ... Te tegite meie Aleksile kingituse, ostsite vaeslapsele särki selga. Kuid papp, kirjutaja, semstvo-ülem — need on rajakad, nülisid meil kas või naha seljast, aga küll me nendele veel näitame!»

Koolmeistril pole mahti temaga õiendada: koosolek ootab, millal ta rääkima hakkab.

Asi, mille pärast koosolek on kokku kutsutud, on kõigile teada: peab midagi ette võtma pan Skyrmuntiga, peab temaga nii või teisiti arved klaariks tegema.

Labanovitš mõistab täiesti situatsiooni erakordsust, hetke pingelisust ja koosoleku meeoleolu. Samuti mõistab ta oma vastutust, moraalselt vastutust selle ärritatud rahva ees, kes on nüüd valmis kõigeks: on valmis röövima, põletama, tapma — vastavaid näiteid ta teab. Kuid ühtaegu tuleb koolmeistril täita oma kohus revolutsiooni vastu. Ja ses asjas pole kelleltki nõu küsida, kuigi seda oleks eriti vaja praegu, kus vaikinud politseivõimud hakkavad pead tõstma ja kätte maksma talurahvale, kui see on mõisnikele vastu hakanud.

Erutatud ja näost kahvatu, hakkab koolmeister koosoleku ees kõnelema.

«Kodanikud! Teie viha, teie raev on kõigile selge ja mõistetav. Sadu aastaid oleme elanud mõisnike surve all. Meid ei peetud inimesteks, meid mõnitati, meile tehti igal viisil ülekohut. Talupoeg põllul, tööline vabrikus — nad teevad tööd rikastele. Mõisnikud ja kaupmehed elavad uhket elu, aga teie elate pimedates ja kitsastes hurtsikutes, tuhnite nagu ussikesed mulla sees, pole teil ei elu ega järke. Kas see on õiglane? Kas niimoodi peab ka edasi kestma? Kes siis meie eest välja astub? Kes toob meile ses raskes elus kergendust? Kui me ise endid ei aita, siis ei aita meid keegi. Mõtelge ainult: pisike käputäis aadlikke

ja rikkaid on teile kükile roninud, paremad maad endi kätte kiskunud, elavad teie tööst ja ühtlasi vaevavad teid, teevad ülekohut, on surunud teid elama onnidesse ja osmikasse, on teid orjaks teinud. Kuidas on see võimalik? Sellepärast, et nende käes on võim, kohtud ja sõjavägi. Nad ajavad teil kiriku ja kooli abil päid segi, kinnitades, et niimoodi peabki olema, hirmutavad teid pörgupiinadega, et te oleksite sõnakuulelikud ja alandlikud, töötavad teile paradiisi teises ilmas, et neil endil oleks siin ilmas lahedam elu. Tuleb jõuda arusaamisele selles, kes meid juhivad ja milleks, tuleb valjul häälel nõuda oma õigust ja toetada seda õigust jõuga. Mida on selleks vaja? On vaja ühineda ühtseks kindlaks liiduks, ühtseks inimeste seltsiks ja välja astuda ühel meelel, üheskoos, nagu üks mees. Ainuuksi sel korral olete võitmatud, sest kes teie vastu siis välja astuks? Sõjavägi? Kuid see koosneb ju teie endi poegadest, ja mitte selleks pole teda vaja, et oma isasid ja vendi peksta.»

Nagu kõneleja märkab, hakkab see kõne — eks ta ole plaan nagu ümberringi keerutamine — koosolekut tüütama. Inimestel on tarvis rääkida pan Skyrmunti mõisast.

Labanovitš võtab plaani.

«Siin, kodanikud, on näide selle kohta, kui õiglasel on teie vastu olnud. Selle plaani järgi kuuluvad kalapüügi- kohad ja jõeäärsed heinamaad teile, kuid millegipärast on nad saanud pan Skyrmunti omanduseks. Te olete nende pärast kohut käinud, aga sellest pole te midagi saanud. Tahtsite koguni keisrile palvekirja esitada, kuid ka sellest poleks midagi tulnud, sest isegi keiser on mõisnike, aga mitte teie poolt.»

«Pea maha võtta sel paksu maoga pörgulisel!»

«Maha põletada ta mõis tema endaga ja terve selle ussi-kooga tükkis!» kõmisevad vihased hääled.

Talupoegade raev kasvab. See võib muutuda metsikuks röövimiseks ja vägivallaks. Ja siis oleks ametivõimudel «seaduslik õigus» talupoegi karmilt karistada kui röövleid ja vägivalla tarvitajaid.

«Kodanikud! Teile on tehtud ülekohut, aga ärge laske vihal võimust võtta ja ärge tehke seda, mida hiljem tuleks kahetseda. Kõik on vaja läbi kaaluda, kaine mõistusega arvestada. Kõigepealt küsin ma teilt: kas jääte ka siis meelekindlaks ja kõikumatuks, kui te ses ürituses satute löögi alla? Või hakkate süüd oma tegude eest iseendilt mõne teise kaela ajama?»

Nii otse ja ootamatult rahvahulga ette seatud küsimus jahutab talupoegade vihavahku.

«Teid me välja ei anna!» hüüab kellegi hää inimeste hulgast.

«Iseenda pärast ma ei muretse,» vastab kõneleja, neist otsekohestest sõnadest liigutatud. «Ma tahan teid ainult hoiatada ja teile meelde tuletada, et kõigepealt tuleb asi rahulikult läbi kaaluda, siis aga toimida organiseeritult ning ühisel jõul, et teie teod oleksid tööpoolest revolutsioonilised ja teadlikud.»

Külavanem Babitš vaatab koolmeistri otsa ja noogutab pead: see kõik on õige, tuleb läbi kaaluda.

«Õige, õige,» sõnab ta kuuldavalt.

«Teeme siis nõnda, et jutt, nagu kombeks öelda, oleks krõbe ja et meile ei saaks kergelt-lihtsalt jalga taha panna.»

Koosolek kuulab tähelepanelikult koolmeistri sõnu.

«Ma arvan,» jätkab ta, «kõigepealt tuleb Skyrmuntille saata meie nõudmiskiri. Mul on see paberile pandud, ma loen teile ette.»

Koolmeister võtab eelnevalt valmiskirjutatud kirja, petitsiooni, milliseid tol ajal harilikult kirjutati, ja loeb:

Kodanik Skyrmuntille Albrechtówis

Võganõ ja Vössokaje küla kodanike

PETITSIOON

Ülekohus, mida mõisnikud ja kroonuametnikud on aastasadade jooksul talurahvale teinud, raske olukord, millesse talupojad selle ülekohtu tõttu on sattunud, sunnib talurahvast ennast asuma selle ülekohtu kaotamisele. Üle kogu Venemaa on tõusnud talurahvaliikumine maavahekordade õiendamiseks mõisnikega. See liikumine, nagu Teil arvatavasti teada, toimub tihtigi ähvardavas, Teile ebasoovitavas vormis, sest kannatuse katkemiseni viidud talurahvas on sunnitud sääraseid vorme kasutama. Et seesuguste äärmuslike vahendite kasutamisest hoiduda, tuletame meie, Võganõ ja Vössokaje küla kodanikud, Teile meelde, et nagu märgitud Piirikomisjoni poolt 18... aastal kinnitatud plaani, kuuluvad Pina jõe kalastuskohad ja heinamaa meie valdusse. Kuid neid meie maa-alasid kasutate ebaseaduslikult Teile. Meie kohtuprotsessidel Teiega nende valduste pärast aga asus kohus Teile poolele.

Kõige eelneva põhjal meie nõuame, et Teil tuleb:

1. Loobuda meie kalastuskohtade ja heinamaa ebaseaduslikust kasutamisest.

2. Hüvituseks kõnesoleva kasutamise eest anda meile üle see

oma oma mõisast, mis ulatub ühelt poolt Pina jõest kuni teeni ja teiselt poolt Albrechtówi mõisani.

3. Kui meie seaduslik nõudmine Teile poolt tähele panemata jätab, siis oleme sunnitud kasutama teisi abinõusid.

Buure tähelepanuga kuulavad talupojad seda petitsiooni. «Kodanikud! Kas olete nõus Skyrmuntille sääraseid nõudmisi ette panema?»

«Oleme nõus!»

«Ette panna! Ette panna!» kõmiseb koosolek.

«Kui nii, siis kirjutage alla.»

Talupojad tulid laua juurde ja maalisid pahklike karedate sõrmedega oma nimed alla või panid lihtsalt kolm risti. Kõige viimaks kinnitas külavanem Babitš selle dokumendi pitseriga.

Valiti kolm delegaati. Nende ülesandeks jäi petitsioon pan Skyrmuntille üle anda.

«Kui mõisahärra meile püükohtad tagasi annab, siis kõige parema kala toome oma koolmeistrile tulina tasuks,» räägib vana Jessõp.

Skyrmunt on tähtis mees ja jõukas isand. See tähtsus paistab tervest ta kehakogustki. Ta mõis on Pinski kandis üks parimaid. Niihästi mõisnike kui ka ametivõimude silmis on ta austatud mees. Ta on isiklikult tuttav kuberneriga. Klanitud ja viksitud, istub ta tähtsalt oma toredas kabinetis uhke laua taga ja suitsetab kalleid sigareid. Revolutsioonile vaatab ta ülalt alla: kas need matsid ei ole endile liiga palju pähe võtnud? Tema kuld on hoiul kindlates pankades. Mõisamaja, hooned ja vallasvara on kõik kindlustatud. Ta ei karda. Ta istub, vaatab läbi arveid, teeb kavasad, kuidas oma ettevõtteid laiendada, seega siis «töötab». Talupoegade ja tööliste töö on loomatu. Tema aga töötab peaga. Tema majapidamises elab ja töötab sadu inimesi, tema annab neile leiba ja nad peavad talle selle eest tänulikud olema.

Tasakesi ja aupaklikult koputab kellegi käsi uksele.

«Proszę!» hõikab pan Skyrmuntil.

Siseneb ehmunud peaökonom. Ta näpu vahel on mingi paberileht.

«Aus härra! Kui jõleda paberi on härrale saatnud need matsid Võganõst ja Vössokajest!»

Pan Skyrmuntil võtab petitsiooni, heidab sellele pilgu. Ta näole ilmub põlglik muie.

«Hm! On minuga võrdsele jalale tõusnud: kodanikud kirjutavad kodanikule!»

Pan Skyrmont kergitab oma lopsakaid rõngas vurre, Loeb. Hetkekski ei kao härrandlikelt huultelt pilkav naeratus. Luges vangutab ta mõnikord pead. Lõpuks naeratus kaob, silmad lähevad tigidaks. Ta annab käsu:

«Kahehobuse kaless treppi!»

Kui pan Skyrmont oli petitsiooni läbi lugenud, tekkis tal plaan, mida säärasel juhtumil teha.

Pan Skyrmont sõidab Pinski. Tuleb marssalile nalja teha. Tuleb ametivõimud jalule ajada.

Ja pan Skyrmont keerab masinavärgi käima.

30

Õhtuti, kui tunnid läbi, läks Labanovitš mõnikord jalutama, et võtta värsket õhku. Selleks oli tal välja vaadatud koht, kus ta harilikult käis, kui tahtis omaette olla. See oli Vōganō küla tagune tee, mis kulges kõrvuti raudteega ja kus seisis kaks tuulikut. Siin oli täiesti vaikne, isearanis kui pimenes. Ja mis talle siin meeldis, oli kiirrong, kui see Luninetsist Pinski poole sõitis. Versta viis siit, Zaazerjest läbi tulla, tegi raudtee käänaku ja sealt olid rongi tuled väga hästi näha. Neis heledates liikuvates tuledes oli midagi tavatult meeldivat ja põnevat. Palju kordi oli ta neid tulesid vaadanud ja need paistsid talle süngelt vaikivas pimeduses mingi nõidusliku naeratusena, alati olid nad kaunid ja kutsuvad, nagu igikestva elu sümbolid.

Nüüd tuli ta siia selleks, et kontrollida üht väga tähtsat asja. Päeval oli ta kõrvu puutunud, et olevat alanud suur üleüldine streik, et revolutsiooni pinevus tõusvat kõrgeima astmeni, et järeleandmised, mis keiser ülestõusnud rahvale tegi, ei rahuldavat rahvast.

Tahtmatult hiilib südamesse ebamäärane hirm, sest võitlus tuleb suur — millega see kõik lõpeb? Milline on selle võitluse tagatipp?

Mis kellaajal rong läbi sõidab, on Labanovitšile teada. Koolmeistri pilk on naelutatud sinna käänukohale, kust tuled harilikult nähtavale ilmuvad. Kuid neid ei ole näha. Võib-olla sellepärast, et on nii pilkane pime ja veel tihe udu maas. Säärases pimedas sombus kaob nii maa kui taevad, kaovad tuledki. Ta vaatab küla poole, et veenduda, kas akendest tulesid paistab. Neid pole peaaegu näha, paistab ainult kahvatuvalgeid laiike, mis kerkivad ülespoole, hajudes madalal katuste kohal.

344

Uuesti vaatab ta raudtee käänukohale ja teritab kõrva. Igal pool hauavaikus, justkui oleks kõik tummaks jäänud või välja surnud. Ta läheb raudteele veelgi lähemale, kuulatab jälle — vaikus nagu ennegi. Vaatab tiku valgel kella — juba pool tundi on sest ajast möödas, kui kiirrong harilikult siit läbi sõidab. Niisiis on tõesti puhkenud streik!

Mõned päevad pinevat ootust. Inimeste tavapärane elu oli rööpast välja löödud ja seisis, kui aga kuskil väheke liikusi, siis liikus nagu vanker, millel üks ratas all katki.

Talitaja Zahhar Lemeš ei näita nüüd kuskil nägu, sest tema kui asjamehe autoriteet on sada protsenti langenud. Ja ta koperdab rohkem oma kodu ümber kui vallamajas. Kandes nüüd halli pikk-kuube, millel kehvem vöögi ümber, käib ta pisut kühmus, et inimestele vähem silma torgata. Mõnikord võtavad tema mõtted teise suuna. Ta mõtleb sellele, et midagi jäävat siin ilmas ei ole ja et isegi tema talitajaks olemisel on oma algus ja lõpp. Kohe lõppude lõpp. Talitaja ütleb mõttes iseendale:

«Ah, sa kuradima juurikas!»

See «kuradima juurikas» ongi nagu sild, mis ühendab talitajat tavalise inimesega, kelleks edaspidi peab saama Zahhar Lemeški.

Kirjutaja Duleba on küll pisut vaiksemaks jäänud, aga rääskab ikka veel. Kirjutajaametist ta suuremat ei hooligi — ta võiks sellele sülitada ja sülitabki —, temale on tähtis põhimõte kui niisugune: mis tuleb siis, kui need sotsialistid võidu saavad? Siis on Venemaa kadunud! Duleba ei löö oma veendumustes kahtlema isegi mitte siis, kui näeb tormilist meelevaldust Pinski tänavail, kus politsei ei julge ninagi näidata. Talitajale aga ütleb ta:

«Pole viga, Zahhar: veski käib, tustjaid tuleb.»

«Kas tustjaid või lustjaid,» ohkab talitaja.

«Oota natuke: ma kuulsin, las tuleb külmataat, siis ta pu-uhub korra, tead! Ja puhub veel nõnda, et sinu streikijaid udusulgi kah ei jää!»

«Mis sa räägid?!» Talitaja nägu kisub rõõmsaks.

«Küll sa näed!»

Pole näha ka Ivan Prakopavitši ega kuulda tema häält. Ta ei käi kuskil, istub kodus, sest tal on paha vaadata kogu seda «pasategemist»: lärmatakse, karjutakse ega teata isegi, mida. «Ei ole enam mehi Venemaal! On hakanud liberaale mängima. Lontrused!» Ja sealsamas sõimab ta

345

esmakordselt keisrit: «Idioot! Ja mis sa temast tahadki, kui jumal pole mõistust andnud!»

Preestri lähikondlased on oma nurka tõmbunud ja sosistavad samuti. Sügavat pahameelt tekitab kõigile see, et linnas hakkasid majateenijad streikima ja preestriemand, peakiriku preestri abikaasa, pidi ise põrandat pesema ning korviga turul käima.

Köster Batsjanovski oli ainuke, kes pead ei kaotanud. Ta avaldas esimesena mõtet, et see on jumala nuhtlus patude eest.

Et rongid ei liikunud ja ajalehti ei käinud, olid need inimesed ajalehtede asemel: nende ülespidamise ja näo ilme järgi võis otsustada, kuidas revolutsioon läheb. Ja tuligi päev, kus Labanovitš pidi kurvastama: ta kuulis Ivan Prakopavitsi suust rõõmsat häält.

«Ehee, kutsikad! Või mässu tõstma! Aga mis sa sõjaväe vastu ikka teed... Ei, vennike, ega üle oma naba ei hüppa!»

Ja kõik, keda revolutsioon oli vaikima sundinud või nurgataha tõrjunud, said nüüd tuult tiibadesse ning tõstsid pead.

Jõudis kätte moment, kus võidu saavutanud tsaarivalitsus hakkas revolutsioonile hauda kaevama, mobiliseerides selleks sõjaväe karistussalgad ja kohtud. Politsei ja vastavad võimuorganid muutusid agaraks.

Samal öhtul, kui pärast kümnepäevast vahet raudteelt jälle kostis vagunite mürin, tuli Labanovitši poole Volga Viktoravna.

«Kehvad uudised, Andrei Pjatrovitš: streik on lõppenud, ülestõus lämmatatud, linnades voolab veri. Pannakse inimesi kinni.»

Labanovitšit haarab rahutus, ärevus.

«Nojah, mis siis ikka. Tuleb tööle silma vaadata... Kuid selle revolutsiooni jälgi ei kustuta ajaloost keegi,» vastab ta.

«Oo, ei!» tõendab Volga Viktoravna takka. «Ja nina norgu lasta kah ei maksa.»

Nähtavasti puudutavad kõik need uudised teda valusalt, kuid ta püüab nukrast meeleolust võitu saada.

«Ka Pinskis on hakatud inimesi kinni panema. Gleb ja Salamon on kinni pandud, mäletate neid?»

«Kinni pandud? Kahju poistest!»

«Mina kadestan neid: oleksid võinud mindki kinni panna.»

«Nooh, mis rõõm seegi on.»

«Aga teate, Pinskis liiguvad jutud, et teie kool on revolutsiooni pesa ja teie koos talupoegadega olevat tahtnud või tahtvat kedagi pan Syrjuntit ära rüüstata?»

«Noh, seal on kärbsesest elevant tehtud!»

Labanovitš räägib, kuidas lugu oli. Volga Viktoravna kuulab, ta silmavaade muutub rõõmsamaks.

«Kas teate,» ütleb ta, «kui midagi peaks juhtuma, siis on teil kõva trump käes. Võib valgustada asja nii, et te pidasite talupoegi kinni, hoidsite ära rüüstamise ja verevalamise... Ja teil pole midagi karta.»

«Ega ma kardagi. Mispärast? Ma ütlen, mispärast: olen sinu selleks valmis, et asi halvasti lõpeb, ja kui minul peaks minema, ütleme, niisamuti nagu Glebil ja Salamonil, siis ei ole see mulle ootamatus ja vangimaja mind ei kohuta. Tühja kah!»

«Nooh, vangimaja peale ei maksa mõelda.»

«Võib-olla ei maksa, aga võib-olla maksab. Me kõik käime politsei ja sandarmite alla.»

«Eks ta ole... Mina aga olin kõik need päevad Pinskis, olen oma kooli lohakile jätnud, käigu ta kus kurivaim. Kõik minu koolmeisterdamine on viimastel päevadel seisnud selles, et olen suuri inimesi kokku ajanud ja neile igasugu keelatud värki ette lugenud.»

«Nüüd tuleb ka teil pisut tagasi tõmbuda, Volga Viktoravna, sest muidu jõuab järg teiegi kätte.»

«Ah, tont neid võtaks!... Teate, mul hakkab kahju, kui me peame lahku minema.»

«Kui mind kinni nabitakse, siis lohutan ennast sellega, et minust on kahju nii toredal tüdrukul nagu teie.»

«Oh, küll aga teie olete paha! Ei taha ma kauemaks teie juurde jääda.»

Ta tõusis püsti, et ära minna.

«Mina aga ei lase teid ära. Istuge veel.»

Volga Viktoravna muudab tooni, ohkab.

«Oh Andrei Pjatrovitš! Ei tahaks küll minna, aga peab. Saatke mind, kui viitsimist on.»

Nad hakkavad minema.

Raudteel lähevad nad lahku.

Volga Viktoravna eemaldub nobedal sammul ega vaata kordagi tagasi. Labanovitš seisab ja vaatab talle järele. Tahaks teda kinni püüda, veel temaga kõndida.

Üle välja laskub hämarus ja õpetajanna kogu sulab pimedusse.

Labanovitš läheb tagasi. Läheb ja mõtiskleb viimaste sündmuste üle.

Õhtul, kui kuuldi esimese rongi mürinat, tuli Zahhar Lemeš vallamajast. Ta oli märksa paremas tujus, sest oli kuulnud häid uudiseid. Ta isegi muigab habemesse.

«Küll on nupumees see minu kirjutaja!» mõtles talitaja Dulebast. «Lähebki nõnda, nagu tema ütles!»

Kui aga raudtee poolt kuuldus mürinat ja lajatas vilegi, jäi talitaja seisma, kuulatas, siis aga ütles valjusti, juba oma vallavanemahäälega:

«Lollid, lollid! Kuidas nad küll julgesid vastu hakata tsaarivõimule?»

Selle läbimurdega raudteel valitsenud umbvaikusest tekkis nagu mingi avaus, mida kaudu hakkasid tulema mitmesugused sündmused. Tasapisi oli neile pinda valmistatud varengi, kuid nüüd muutus nende areng kiiremaks.

Labanovitš hakkas sagedamini märkama salapäraseid varje oma korteri akende taga. Ta hakkas neid jälgima. Selge, et ta oli kahtluse all ja tema järele valvati. Valvas väikest viisi salapolitsei, valvati ka pan Skyrmunti mõlast, oma vabast tahtest hoidis tal silma peal kõstergi. See valvamine oli alanud sestpeale, kui pan Skyrmunt petitsiooni härra aadlimarssali kätte toimetas. Sest tolles küsimuses leidis aset terve nõupidamine. Ka politseimeister ja kasakaohvitser olid kohale kutsutud.

Aadlimarssal, jämeda kerega üksipuine mees nagu jõe-hobu, sattus lausa maru.

«Imetlege, härrased! Otse meie nina all sepietakse sündmusi, revolutsioonilise iseloomuga, õieti ütelda, oma kategooriaalt revolutsioonilisi sündmusi!»

Ta loeb petitsiooni ette.

««Kodanike»... Pange tähele — «kodanike»! Olge lahked, polegi enam maamatsi, vaid on ainult «kodanikud», keda pitsitab, ekspluateerib — ja mäherdune terminoloogia neil seal veel on? — «kodanik» Skyrmunt!... Haa? Kuidas see teile meeldib?... Kus habematus!»

«Ennekuulmatu habematus!»

«Lurjused!» kostavad hääled.

«Kas on kindlaks tehtud, kes on selle armastusväärse läkituse kirjutanud?» küsib kasakaohvitser.

«Rahvavalgustaja, teisiti öeldult koolmeister,» ironiseerib marssal. «Sergei Petrovitš,» pöördub ta inspektori poole, «see on teie kullakene!»

Inspektor Bulavinil on piinlik oma «kullakese» pärast.

«Ma uurin omalt poolt järele, mis määral ta on sellest nurjatusest osa võtnud,» katsub ta ennast õigustada.

«Selle eest me tal mõistagi pead silitama ei hakka,» ütles politseimeister. «Kuid tuleb õigeks võtta, härrased, et tema osavõtul on ka teine külg: see petitsioon päästis pan Skyrmunti rüüstamisest. Just niimoodi on asjast mulle teatanud metsnik Ivan Prakopavitš. Ta ütles otse välja: «Parem tänage teda selle petitsiooni eest.»»

Meelepaha petitsiooni kirjutaja vastu langeb märksa. Ainult prokurör säilitab ranguse, nagu tema ametile kohane.

«Ükskõik, kes ta oli ja millest juhendus, aga ta on ohtlik inimene, selge see, et mässaja, osav sell, kel juriidilised nõksud pole tundmatud, kuigi kasutab neid naiivselt. Härraseid «volimehi» pole valitsusel vaja.»

Talupojad aga ei jää petitsioonile vastust ootama ja korraldavad samal ajal veel ühe koosoleku. Arvates, et nad toimivad «seaduse põhja peal», teevad nad uue otsuse: võtta kasutusele kalastuskohad, mis plaani järgi kuuluvad neile.

Oma paarkümmend talumeest, noot ree peal, lähevad kalastuskohtadele. Pikkamööda, ruttamata asuvad nad tööle. Raiuvad jõesse augud, lasevad nooda sisse. Mehed töötavad lõbuga, varmalt. Tõmbavad esimese loomuse, ja veelgi enam tõuseb tuju. Kui töö nõnda edeneb, saavad nad täna hüva noosi. Pärast lõunat on neil juba kolm toobrit kalu täis. Ja kalad et las aga olla: linaskid, purikad, ja kõik parajad poisid. Lihtsalt käed kihelevad töö järele.

Nad hakkavad noota uude hauakohta laskma, laotavad ta laiali, tõmbavad sirgeks, et sisse lasta. Vana Jessõp õngitseb august viimast jäätükki, kui äkitselt kõrge kuu vanud roostiku tagant kihutab ratsahobustega välja oma kümme kasakat! Kuidas nad nii osavasti ligi olid jõllinud, tont neid teab. Silmapilk olid talupojad rõngas.

«Mässajad! Rüüstajad! Kas keisri seadused teie kohta enam ei käi?! Või omavolitsema? Mässama?»

Küll oli käre see kasakaohvitser.

Vanal Jessõpil kukkus ehmatuse pärast piipki hambust jääauku.

«Noot see peale panna!» kätas ohvitser kalameestele. Märg noot ja kolm toobritäit kalu pannakse rekke. Masendatud ja löödud, ärevad ja vihased säärase ülekohtu pärast, hakkavad külamehed kasakate valve all kõhmid

minema. Neid viiakse mööda Pina jõe kallast Vosso-
kaje küla juurest läbi, et kõik näeksid nende häbi ja karis-
tust.

Samal ajal peremehetseb koolimajas politsei. Politseinikud ilmusid ootamatult Ivan Prakopavitši pargist ja pü-
rasid koolimaja sisse. Õpilased saadeti minema, koolmeis-
ter kutsuti tema tuppa.

«Ei leia te midagi,» ütleb Labanovitš pristavile.

«Kõik õigel ajal ära peidetud?» küsib pristav muiates.

Nad tuhnivad pisut ja käsivad siis Labanovitšil mantli
selga panna.

«Oleksite võinud seda ennemgi ütelda!»

Labanovitš seab end valmis. Või mis tal valmis seadagi.

Kinnivõetud külamehed viiakse karjavainule. Inimesi
jookseb kokku, terve väli on neid täis.

«Laiali minna! Laiali minna!» karjuvad politseinikud ja
suruvad rahvasi tagasi.

Aksjon Kal oli rehe all. Ta rabas reht. Kolk pääseb
koodi otsast lahti. Aksjon tõstab kolgi maast üles ja läheb
välja, et seda koodi otsa kinnitada. Kuuldes karjavainu
poolt mingit ebaharilikku kära ja hüüdeid, jookseb ta
sinna, koot ja kolk käes. Jõuab «piiramisrõnga» taha.
Kasakaohvitser päris vahutab, pidades noomituskõnet,
mida ta ohtralt vürtsitab «lurjustega», «mässajatega» ja
teiste koledate sõnadega.

«Täitsamehed oleksite, kui te ka jaapanlaste vangivõt-
misel oleksite nii hakkajad olnud,» ütleb Aksjon kasaka-
tele.

Ohvitser vaatab tighedalt Aksjoni poole.

«Mis sa ütlesid?»

Kalilgi tõuseb viha.

«Ütlesin, et jaapanlased nahutasid ja kihutasid teid
nagu penisid, nüüd aga tulete sõjariistuta talupoegade kal-
lale oma au päästma.»

Välkkiirelt haarab ohvitser mõõga. Läikiv tera kerkib
kõrgele ja — plirr! Ohvitseri mõõk lendab kaugele eemale,
maamehe koodiga käest ära löödud. Järgmisel hetkel lan-
geb seesama koodivars magusasti vastu siledat ohvitseri-
figuuri. Oleks teine sadulast mahagi kukkunud, kuid kasa-
kad hoidsid kinni. Teised kasakad hakkavad hobuseid rah-
vasummale peale ajama.

«Kinni võtta! Raiuda!» röögib raevust loomastunud
ohvitser.

Sööstetakse Aksjonile järele, aga see on kadunud nagu

hää tuhka. Ükski hingeline ei tea, mismoodi see kõik juh-
tus. Ja kui mõni teabki, siis ei räägi.

Rahvasumm kihutatakse laiali. Mitu inimest aetakse
hobuste alla.

Hakatakse vangistatud talupoegade ja koolmeistriga
mööda karjavainut minema, siis aga pööratakse vasakut
kätt teele, mis viib Pinski.

Kõrval Batsjanovski seisab pisut kõrval. Saadab seda
rongkäiku pilguga ja lausub, määrates oma sõnad kool-
meistrile:

«Jaa, kallid naabrimees, ei ole midagi salajast, mis ei saa
avalikuks. Ja igasugu meelekõrkust nuhtleb jumal.»

Minsk, 1926—1927

Серия «Сокровищница». Якуб Колас. НА РОССТАНЯХ. Книга первая
и вторая. На эстонском языке. Перевод с белорусского языка: О. Пыли.
Художник-оформитель Х. Керена. Таллин, изд-во «Ээсти раамат».
Toimetaja L.-M. Kask. Kunstiline toimetaja M. Torim. Tehniline toimetaja
K. Taruste. Korrektorid E. Toots ja A. Kiho. IB № 375. Laduda antud
27. XII 1976. Trükkida antud 19. IV 1977. Trükipaber nr. 2,84×108/32. Trüki-
poognaid 11,0. Tingtrükipoognaid 18,46. Arvestuspoognaid 20,30. Trükiarv
50 000. «Eesti Raamat», 200090 Tallinn, Pärnu mnt. 10. Tellimuse nr. 709.
«Punane Täht», Tallinn, Pikk t. 58. Hind rubl. 1.38.

